

הגירה

כתב עת אקדמי רב תחומי מקוון

Hagira – Israel Journal of Migration



המרכז האקדמי רופין
רפ"א / רפ"א



כתב עת הגירה | Hagira Journal

אודות כתב העת | About 'Hagira'



"הגירה" הוא כתב עת אקדמי שפיט ורב-תחומי העוסק בהיבטיה השונים של תופעת ההגירה. הוא רואה אור בחסות קהילת הגירה ודמוגרפיה של האגודה הסוציולוגית הישראלית ובמימון המרכז האקדמי רופין [והמכון להגירה ושילוב חברתי](#).

כתב העת מתפרסם משנת 2012 בתדירות קבועה של גיליון או שניים מדי שנה. מיום הקמתו עד לספטמבר 2021 היו עורכיו **פרופ' סרג'ו דלה-פרגולה** מהאוניברסיטה העברית בירושלים ו**פרופ' רחל שרעבי** מהמכללה האקדמית אשקלון. כיום עורכות אותו **פרופ' רבקה רייכמן** מאוניברסיטת חיפה, **ד"ר סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין** מהמרכז האקדמי רופין ו**ד"ר דבי בביס**, מאוניברסיטת אריאל ומכון טרומן באוניברסיטה העברית.

"הגירה" הוא במת פרסום עבור חוקרים מתחומי ידע שונים כגון סוציולוגיה, מדעי המדינה, דמוגרפיה, פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית, קרימינולוגיה, תקשורת, כלכלה, ספרות, היסטוריה ותכנון ערים, אשר מתמקדים בסוגיות הקשורות להגירה בינלאומית. מחקרים אלה בוחנים את התהליכים המעצבים את החברה הישראלית שהיא חברת מהגרים, עוסקים בהשפעות ההגירה על תחומי החיים השונים, ומשווים את המתרחש בישראל לתהליכים מקבילים המתרחשים במדינות אחרות בעולם.

Hagira is a refereed, interdisciplinary, academic journal focusing on all aspects of migration. The journal is published and sponsored by the Migration and Demography Section of the Israeli Sociological Society and funded by the Ruppin Academic Center and the [Institute for Immigration and Social Integration](#). The journal has been published since 2012 and appears regularly with one or two volumes annually. From its establishment and until September 2021, the editors were **Prof. Sergio**



DellaPergola from the Hebrew University of Jerusalem and **Prof. Rachel Sharaby** from Ashkelon Academic College. Since October 2021, the editors are **Prof. Rebeca Raijman** from the University of Haifa, **Dr. Svetlana Chachashvili-Bolotin** from the Ruppin Academic Center and Dr. Deby Babis, Ariel University and Truman Institute at the Hebrew University.

The journal serves as a publishing forum for researchers from various fields such as sociology, political science, demography, psychology, social work, criminology, communications, economics, literature, history and city planning exploring issues related to migration. Their studies examine the processes that shape Israel as an immigrant society, deal with the effects of immigration on various dimensions of life, and compare what is happening in Israel to parallel processes that are taking place in other countries in the world.

Editor-in-Chief: Prof. Rebeca Raijman

Associate Editor: Dr. Svetlana Chachashvili-Bolotin

Associate Editor: Dr. Deby Babis, Ariel University

עורכת ראשית : פרופ' רבקה רייכמן

עורכת משנה : ד"ר סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין

עורכת משנה : ד"ר דבי בביס, אוניברסיטת אריאל

Editorial Board:

Prof. Sergio Della Pergola

Prof. Rachel Sharaby

Prof. Moshe Semyonov

Prof. Lilach Lev-Ari

Dr. Rita Sever

Prof. Karin Amit

Prof. Anastasia Gorodzeisky, Tel Aviv University

Prof. Eldad Davidov- University of Cologne, Germany
and University of Zurich, Switzerland

חברי המערכת:

פרופ' סרג'ו דלה-פרגולה (עורך ראשי בין השנים
2012-2021)

פרופ' רחל שרעבי (עורכת משנה בין השנים 2021-
2012)

פרופ' משה סמיונוב

פרופ' לילך לב ארי

ד"ר ריטה סבר

פרופ' קארין אמית

פרופ' אנסטסיה גורודזייסקי, אוניברסיטת תל-אביב

פרופ' אלדד דוידוב, אוניברסיטת קלן, גרמניה
ואוניברסיטת ציריך, שווייץ

Editorial Coordinator:

Mrs. Netta Beeri (2021-2022)

Mr. Doron Dgani (2021-2021)

רכז המערכת:

גב' נטע בארי (2021-2022)

מר דורון דגני (2021 - 2012)

Linguistic editor:

Mrs. Elia Demeter (Hebrew)

Mrs. Joy Pincus (English)

Mrs. Shoshana Silver (English)

Mrs. Iris Israeli (Hebrew)

Mrs. Donna Bossin (English)

Mrs. Lori Abramson (English)

Mrs. Rotem Raz (Hebrew)

Mrs. Diane Romm (English)

עריכה לשונית:

גב' אליה דמטר ז"ל (עברית)

גב' ג'וי פינקוס (אנגלית)

גב' שושנה סילבר (אנגלית)

גב' איריס ישראלי (עברית)

גב' דנה בוסין (אנגלית)

גב' לורי אברהמסון (אנגלית)

גב' רותם רז (עברית)

גב' דיאן רום (אנגלית)

Editorial Board:

Prof. Judit Bokser Liwerant, Universidad Nacional
Autonoma de Mexico, Mexico City
Prof. Barry Chiswick, University of Illinois, Chicago
Monash University, Melbourne
Prof. Jose Moya, Columbia University, New York
Prof. Rainer Munz, Hamburg Institute of
International Economics, and Erste Bank, Vienna
Prof. Alean Al-Krenawi, Ben Gurion University
Prof. Noah Lewin Epstein, Tel Aviv University
Prof. Uzi Rebhun, The Hebrew University of
Jerusalem
Prof. Nissan Rubin, Bar Ilan University
and Ashkelon Academic College
Prof. Sammv Smootha. Haifa University

Editorial Address:

The Institute for Immigration and Social Integration
Ruppin Academic Center
Emek Hefer 402500, Israel
E-mail: JournalofHagira@gmail.com

חברי המועצה הרחבה:

פרופ' יהודית בוקסר ליברנט, אוניברסיטת
נסינוט אוטונומיה דה מסיקו, מסיקו סיטי
פרופ' בארי צ'יזוויק, אוניברסיטת אילינוי, שיקאגו
פרופ' אנדרו מרקוס, אוניברסיטת מונאש, מלבורן
פרופ' חוזה מויה, אוניברסיטת קולומביה, ניו יורק
פרופ' ריינר מונץ, המכון לכלכלה בין לאומית,
המבורג, מנהל המחקר והפיתוח בקבוצת ארסט
פרופ' עליאן אלקרנאוי, אוניברסיטת בן גוריון בנגב
פרופ' נח לוי אפשטיין, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' עוזי רבנון, האוניברסיטה העברית בירושלים
פרופ' ניסן רובין, אוניברסיטת בר אילן והמכללה
האקדמית אשקלון
פרופ' סמי סמוחה, אוניברסיטת חיפה

כתובת המערכת:

המכון להגירה ושילוב חברתי
המרכז האקדמי רופין
עמק חפר, 402500, ישראל
דוא"ל: JournalofHagira@gmail.com

ISSN 2223-0009

הנחיות למחברים

- היקף המאמר עד- 8,000 מילים.
- המאמר לא נמסר לפרסום בכתב עת אחר.
- המאמר ייכתב בתוכנת Word, בגופן Tahoma, גודל 10, רווח של שורה וחצי, מיושר לשני הצדדים.
- פסקה חדשה תצוין בהזחה ולא ברווח כפול.
- ציטוטים יצינו בהזחה מצד ימין.
- ניתן לשלב במאמר חומרים מקוריים ממגוון תחומי היצירה, כגון תמונות וסרטונים.
- יש להגיש את המאמר לאחר עריכה לשונית ולצרף תקצירים בעברית ובאנגלית בני 200 מילים כל אחד. התקצירים יכללו את שם המאמר.
- לאחר התקציר בעברית יופיעו 5-6 מילות מפתח.
- יש להוסיף למאמר דף נפרד ולציין בו בעברית ובאנגלית, את שמות המחברים, תוארם האקדמי, שיוכם המוסדי ומספר שורות אודות המחברים.
- הפניות יופיעו בטקסט בסוגריים. המילה "שם" לא תופיע בטקסט ויש לציין מחדש את המקור.
- ההערות יופיעו בסוף כל עמוד כהערות שוליים (footnotes).
- הרשימה הביבליוגרפית תותקן לפי כללי APA, התקפים כיום בכתב העת של האגודה הסוציולוגית "סוציולוגיה ישראלית". יש להקפיד על התאמה מלאה בין האזכורים בטקסט לבין הופעתם ברשימת המקורות.
- בהליך השיפוט המערכת מסתייעת בחוות דעת של קוראים מעריכים ומקפידה על שיפוט אובייקטיבי – אנונימי.
- המחברים יתבקשו לתקן את המאמר לפי חוות הדעת ובהתאם להנחיות העורכים שיצורפו אליהן. המאמרים יעברו עריכה לשונית והמחברים יידרשו לתיקונים נוספים ולאישורו הסופי של המאמר לפני פרסומו.
- מאמר שהתקבל לפרסום יועלה לאתר כתב העת, עוד בטרם הופיע הגיליון המלא.

חוקרים מוזמנים לשלוח מאמרים אל:

journalofhagira@gmail.com

Author Guidelines

- Submissions should not exceed 8,000 words.
- Submissions must not have been submitted for publication to any other journal in Hebrew.
- Submissions must be in Word format, using the Tahoma font (in Hebrew and English), 10 point, 1.5 line spacing and justified.
- New paragraphs should be indicated by indentation and not by leaving an extra vertical space.
- Quotations should be indicated by indenting from the left.
- Authors may embed original materials from various media, e.g., photographs and video clips.
- Papers should be submitted after editing, and must include abstracts in Hebrew and English (200 words each). The abstract should include the title of the paper.
- 5–6 keywords should be provided, following the abstract in Hebrew.
- On a separate page, attached to the paper, authors should note in Hebrew and English their name, academic rank, institutional affiliation, and a brief biography, in no more than a few lines.
- References are to be embedded in the text and closed inside parentheses. 'Ibid' should not be used; rather, the source should be noted again.
- Footnotes should appear at the bottom of each page.
- The bibliography should be prepared using APA citation style, the accepted format of Israeli Sociology, the journal of the Israel Sociological Society. References within the text must be fully compatible with their appearance in the source list.
- An objective, anonymous refereeing process will be used.
- Authors will be asked to correct their papers as indicated by the referees and the attached editorial guidelines. Papers will be copy edited and authors will be asked to make further corrections and give final approval before publication.
- Papers accepted for publication will be uploaded to the journal's website before the full issue of the journal appears.

Please submit papers to:

journalofhagira@gmail.com

הגירה - כתב עת אקדמי רב תחומי מקוון
Hagira - Israel Journal of Migration
גיליון מס' 13 - תשפ"ב | Vol. 13 2022/23

מאמרים מקוריים / Original Articles	עמוד - Pages
דבר העורכות / Editor Note	2-5
<p>פערים אתניים בהשכלה גבוהה ובהכנסה בקרב יהודים בני הדור השני והשלישי בישראל / ינון כהן, יצחק הברפלד, סיגל אלון, אורן הלר ומירי אנדבלד</p> <p>Ethnic Gaps in Higher Education and Earnings Among Second and Third Generation Jews in Israel / Yinon Cohen, Yitchak Haberfeld, Sigal Alon, Oren Heller and Miri Endeweld</p>	6-31
<p>תהליכי הסתגלות משפחתיים בקרב עולים מחבר העמים: מחקר אורך לודמילה רובינשטיין, יוליה מירסקי וורד סלונים-נבו</p> <p>Family adjustment processes among immigrants from the Former Soviet Union: A longitudinal research / Ludmila Rubinstein, Julia Mirsky and Vered Slonim-Nevo</p>	32-58
<p>נטייה מינית ועמדות כלפי מהגרים במערב אירופה / אילן ג'מס הוגסטון ואנסטסיה גורודזייסקי</p> <p>Sexual Orientation and Anti-Immigrant Sentiment in Western Europe / Ilan James Hogston and Anastasia Gorodzeisky</p>	59-77
<p>"אנו עולים ושרים"? חבלי הקליטה של המשורר יעקב כהן / זאב מירון</p> <p>The challenges of the poet Ya'akov Cahan during his immigration to Israel / Ze'ev Miron</p>	78-99
<p>הגירה מפלשתינה לאמריקה: 1876-1945 – גורמי דחיפה / ג'מאל עדוי</p> <p>Palestinian Emigration to America, 1876-1945: The Push-Factor Effects / Gamal Adawi</p>	100-123
מאמרי סקירה / Review Papers	
<p>הגירה וסכיזופרניה: תמונת מצב בעולם ובישראל / יבגני קנייפל</p> <p>Migration and Schizophrenia: A Review of Worldwide and Israeli Studies / Evgeny Knaifel</p>	124-144
מאמרים מתודולוגיים / Methodological Papers	
<p>מתודולוגיה חדשה לאמידת הגירה בין-לאומית של ישראלים בלמ"ס / אילת כהן-קסטרו</p> <p>A New Methodology for Estimation of International Migration of Israelis at the ICBS / Eilat Cohen-Kastro</p>	145-160
תקצירים	161-167
Abstracts	168-174
ביוגרפיות	175-176
Bios	177-179

דבר העורכות

רבקה רייכמן, סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין ודבי בביס

אנו שמחות להגיש לקוראים ולקוראות את הגיליון השלושה עשר של כתב העת **הגירה**, כתב עת מקוון היוצא לאור בחסות המכון להגירה ושילוב חברתי של המרכז האקדמי רופין, בשיתוף עם קהילת הגירה ודמוגרפיה באגודה הסוציולוגית הישראלית. ברצוננו להביע את תודתנו לפרופ' אביעד קלינברג, נשיא המרכז האקדמי רופין, על התמיכה המתמשכת בכתב העת.

בהתאם לאופיו הרב-תחומי של כתב העת, גיליון זה כולל שבעה מאמרים המתמקדים במבחר תחומי מחקר כגון היסטוריה של ישראל והמזרח התיכון, סוציולוגיה, דמוגרפיה, עבודה סוציאלית ובריאות הנפש. נושאי המחקרים המובאים כאן נוגעים בסוגיות מרכזיות בחברה הישראלית שהן רלוונטיות מאוד לשיח המחקרי והציבורי העכשווי.

מחקרם של ינון כהן, יצחק הברפלד, סיגל אלון, מירי אנדבלד ואורן הלר על **פערים אתניים בהשכלה גבוהה ובהכנסה בקרב יהודים בני הדור השני והשלישי בישראל** עוסק בסוגיה חשובה בחקר ההגירה הנוגעת לתהליכי אסימילציה כלכלית המתרחשים בחברה הקולטת. המחקר מסתמך על נתונים מנהליים של יותר ממיליון גברים ונשים בני 25–43 בשנת 2018 ומשווה פערים בהשכלה אקדמית ובהכנסה מעבודה בין אשכנזים למזרחים בני הדור השני והשלישי בישראל. הממצאים מלמדים כי יתרון האשכנזים על מזרחים בהשכלה ובהכנסה בדור השני אינו קטן יותר בקרב בני הדור השלישי, ואף גדול יותר כאשר מדובר בהשכלה אקדמית, בעיקר בקרב גברים. עוד עולה מהמחקר כי בשני הדורות הפערים האתניים בהשכלה אקדמית קטנים יותר בקרב קבוצות גיל צעירות, ומכאן עולה כי הפער האשכנזי-מזרחי הצטמצם לאורך זמן, אם כי לא בין כלל הדור השני והשלישי להגירה. באשר להכנסה מעבודה, בשני הדורות אשכנזים מרוויחים יותר ממזרחים; הפער הגולמי בהכנסות גדל עם הגיל, ומגיע ל-20% כמעט בקרב גברים בני 43, השנתון המבוגר ביותר שנחקר במאמר. הממצאים מראים כי היתרון הגולמי האשכנזי נובע כולו מהיתרון האשכנזי בהשכלה אקדמית. ברם, כאשר ההשכלה האקדמית מפוקחת, הכנסתם של מזרחים אינה נמוכה מזו של אשכנזים, ומקרים אחדים אפילו גבוהה יותר מזו של אשכנזים בעלי תכונות מדידות זהות. עוד עולה מהמחקר כי בשני הדורות ההשכלה וההכנסה של בעלי מוצא אתני מעורב דומות יותר לאלה של אשכנזים מאשר לאלה של מזרחים. המחקר של לודמילה רובינשטיין, יוליה מירסקי וורד סלונים-נבו על **תהליכי הסתגלות**

משפחתיים בקרב עולים מחבר העמים מתאר את התהליכים המתרחשים לאורך זמן במשפחות שהיגרו מחבר העמים לישראל. המחקר בוצע בשיטה איכותנית בשנים 2001–2008 וכלל 35 ראיונות עומק מובנים למחצה שנערכו על פני שבע שנים לאחר ההגירה עם בני זוג משש משפחות. הממצאים מלמדים כי הסתגלות של משפחות בהגירה היא תהליך דינמי וכי המשבר אינו מתרחש מיד לאחר ההגירה אלא בין השנה השנייה לרביעית. ממצאי המחקר מגלים שבשנה הראשונה לאחר ההגירה היחסים בכל המשפחות השתפרו והתאפיינו בתחושת לכידות ובתקווה. אולם בין השנה השנייה לשנה הרביעית מתרחשת תקופה סוערת המאופיינת במשברים ובקונפליקטים. החוקרות מזהות שני דפוסים עיקריים של תגובה למשבר: דפוס של שמירה על

המבנה המשפחתי הקיים ודפוס של שינוי המבנה ויצירת מערכות משפחתיות חלופיות. במשפחות שבהן תפקידיהם ומעמדם של בני המשפחה השתנו בקיצוניות לאחר ההגירה היה קשה יותר לשמור על האיזון המשפחתי. שבע שנים לאחר ההגירה הן משפחות ששמרו על המבנה ההתחלתי והן אלו ששינו אותו מגיעות לאיזון מחודש. גמישות של בני המשפחה בחלוקת התפקידים ותמיכה של בני הזוג זה בזה מסייעת למערכת המשפחתית להתגבר על המשבר ולהתאים את עצמה למציאות המשתנה.

מאמרם של אילן ג'מס הוגסטון ואנסטסיה גורודזייסקי **נטייה מינית ועמדות כלפי מהגרים במערב אירופה** בוחן עמדות של להט"בים (לסביות, הומואים וביסקסואלים) והטרנסקסואלים כלפי מהגרים והגירה במערב אירופה. המאמר בוחן בייחוד באיזו מידה השתייכות לקבוצת חוץ בגלל נטייה מינית משפיעה על העמדות כלפי מהגרים, שהם קבוצת חוץ בשל ארץ הלידה שלהם. הניתוח האמפירי מבוסס על נתוני הסקר האירופי החברתי של השנים 2002–2016 שנערך ב-12 מדינות במערב אירופה. למאמר שתי תרומות עיקריות. ראשית, הוא מקדם את הדיון בנטייה מינית כמנבא סוציו-דמוגרפי של עמדות חברתיות ופוליטיות בכלל ועמדות כלפי מהגרים והגירה בפרט. שנית, החוקרים מציעים במאמר הסבר על המנגנונים העומדים בבסיס הקשר בין נטייה מינית לעמדות כלפי מהגרים והגירה המבוסס על תאוריית **יחסים בין קבוצות**. במחקר נבדקים באופן אמפירי שני מנגנוני תיווך אפשריים של הקשר בין נטייה מינית לעמדות מדירות כלפי מהגרים והגירה: (1) עמדת שוליות תרבותית (cultural marginality position) ו-(2) אידיאולוגיה פוליטית (שמאל-ימין).

מהממצאים עולה כי להט"בים המתגוררים עם בני/ות זוגם מביעים עמדות חיוביות כלפי מהגרים והגירה יותר מאשר הטרנסקסואלים המתגוררים עם בני/ות זוגם. תפיסות של אפליה קבוצתית (על רקע מיני) תיווכו את הקשר בין נטייה מינית לעמדות כלפי מהגרים והגירה. הממצאים מאששים את ההשערה הנגזרת מתאוריית השוליות התרבותית (Fetzer, 2000), ולפיה להט"בים מביעים עמדות חיוביות כלפי מהגרים והגירה יותר מאשר הטרנסקסואלים. זאת מכיוון שלהט"בים רואים בעצמם קבוצה המופלה לרעה, ולכן יש להם נטייה להביע אהדה כלפי מיעוטים וקבוצות מופלות אחרות כגון מהגרים. נוסף על כך, ממצאי המחקר מראים שבקרוב להט"בים קיימת נטייה חזקה כלפי אידיאולוגיה פוליטית שמאלית יותר מאשר בקרב האוכלוסייה ההטרנסקסואלית. עם זאת, תפקידה של אוריינטציה פוליטית כמנגנון שעשוי להסביר את הקשר בין נטייה מינית ובין עמדות כלפי מהגרים והגירה הוא מינורי ביותר.

מאמרו של זאב מירון **"אנו עולים ושרים"? חבלי הקליטה של המשורר יעקב כהן** מתמקד בקשיים הייחודיים שאינטלקטואל מבוגר הבוחר להעתיק את מקום מגוריו לארץ חדשה נאלץ להתמודד עימם. ובוחן מהי חוויית ההתערות שלו בחברה הקולטת. כדי לענות לשאלה זו החוקר עוקב אחר חבלי הקליטה של המשורר יעקב כהן (1881–1960) בארץ ישראל המנדטורית ובעשור הראשון למדינה ומציג אותם כדוגמה לקשיים שעברו על מהגרים אינטלקטואלים מבוגרים בתקופה זו. כהן עלה לארץ מפולין בהיותו בן 53, לאחר שביסס את מעמדו כמשורר מרכזי בתנועה הציונית. הוא נמנה עם מחיי השפה העברית, ובארץ זכה לקבלת פנים חמה ואומץ אל חיקה של מפלגת השלטון מפא"י. עם זאת, כתביו ומכתביו חושפים את קשיי המהגר המבוגר להתערות בתרבות הקולטת, ועולות מהם תחושות ניכור כלפי הווי החיים הארץ-ישראלי, המקשות עליו להפוך לבשר מבשרה של החברה הקולטת. פערי המנטליות שבין המהגר היהודי-פולני המבוגר

ובין הצעירים ילידי הארץ עמדו לו לרועץ, והוא, שנחשב טרם עלייתו לאחד הכותבים הפופולריים בקרב קוראי העברית, גילה כי בארץ אין דורש ליצירותיו. צעירי הארץ חשו כי כתיבתו מנותקת מחייהם וכי כתביו מבטאים עולם תרבותי זר לסביבתם התרבותית ולחוויותיהם האישיות. עבור כהן, העולה הקשיש, הניסיון לגשר על פערי התרבות ועל פער דורות התגלה כניסיון עקר. תהליך עלייתו וקליטתו של המשורר יעקב כהן מצביע אפוא על הקשיים הייחודיים העומדים בפני מהגר מבוגר הנדרש להתגבר גם על פער הדורות ועל גילנות בקרב החברה הקולטת.

מאמרו של ג'מאל עדוי **הגירה מפלשתינה לאמריקה: 1876–1945 – גורמי דחיפה**

עוסק בתופעה שלא זכתה עד כה למחקר מעמיק. המאמר שופך אור על מכלול גורמי "הדחיפה" ו"המסייעים" שהשפיעו על הגירתם של פלסטינים אל ארצות הברית משלהי המאה ה-19 ועד מלחמת העולם השנייה. מהגרים אלה התגוררו בעיקר באזור ירושלים ובעיירות הסמוכות לה (בית לחם, בית ג'אלא ורמאללה) וכן בנצרת ובצפת ובכפרים הסמוכים לה (אל-ג'ש [גוש חלב], פסוטה כפר יאסיף ועוד). הגירה זו התרחשה בגלל שני גורמים שפעלו בעת ובעונה אחת: אובדן מקורות תעסוקה ופרנסה ונטל המיסים הכבד. גורמים אלה דחפו פלאחים רבים להגר כדי לחפש אחר מקורות פרנסה ומחיה. ממצאי המחקר מראים כי שנת 1913–1914 הייתה שנת השיא בהגירה מפלשתינה. תחילה היגרו ממנה הצעירים שרצו ליצור לעצמם בסיס כלכלי בארצות הברית נוכח ההזדמנויות הכלכליות שם, ולאחר מכן יצאו בעקבותיהם משפחות רבות. נוסף על התמורות הכלכליות, המאמר דן גם בחשיבות של גורמים מסייעים להגירה כגון פעילות המיסיונרים האמריקנים הן במישור החינוכי והן במישור הדתי, שיצרה מודעות והקלה את הקליטה בארץ היעד, וכן בחשיבותה של התפתחות כלי השיט בשנים 1840–1920, שסייעה בהעברת מהגרים בביטחון ובמהירות ובמחירים סבירים. גורמים אלה היוו חלק חשוב בהאצת ההגירה הפלסטינית לארצות הברית.

בחלק השני של הגיליון (סקירת ספרות) מופיע המאמר **הגירה וסכיזופרניה: תמונת**

מצב בעולם ובישראל מאת יבגני קנייפל הסוקר את הספרות התאורטית והאמפירית העדכנית העוסקת בקשר בין הגירה לסכיזופרניה ודן בה תוך כדי השוואה בין המצב במדינות המערב השונות ובין המצב בישראל. סקירת הספרות הנרטיבית משני העשורים האחרונים (2000–2020) בוצעה באמצעות חיפוש במאגרי המידע PubMed, PsycInfo ו-Google Scholar. בסקירה אותרו ונותחו 64 מאמרים העוסקים בקשר בין הגירה לסכיזופרניה בעולם ובישראל. מחקרים ממערב אירופה הראו כי בני הדור הראשון והשני להגירה נמצאים בסיכון לפתח סכיזופרניה והפרעות פסיכוטיות אחרות פי 2–3 יותר מאשר האוכלוסייה המקומית. הסיכון היחסי עולה כאשר מדובר במהגרים ממדינות מתפתחות בעלי שונות פיזית ותרבותית מובחנת מילידי ארץ היעד. מחקרים מישראל מצאו שמהגרים נמצאים בסיכון גבוה לחלות בסכיזופרניה, בייחוד קבוצות מודרות כגון עולי אתיופיה. אך סיכון זה פוחת כאשר מדובר בבני הדור השני להגירה. מבין ההסברים התאורטיים המוצעים נראה כי הגישה של תבוסה/הדרה חברתית יכולה להסביר בצורה הטובה ביותר את הממצאים בישראל ובמדינות מערביות אחרות. מחקרים אפידמיולוגיים הבוחנים את הקשר בין הגירה לסכיזופרניה יכולים לתרום לאיתור גורמי סיכון חברתיים המעורבים בהתפרצות מחלות נפש קשות. הגברת תמיכה חברתית ושיפור בהנגשת שירותי בריאות הנפש הם צעדים חיוניים לצמצום תופעה זו.

בחלק השלישי (מאמרים מתודולוגיים) אילת קסטרו מציגה במאמרה **מתודולוגיה חדשה לאמידת הגירה בין-לאומית של ישראלים בלמ"ס** מתודולוגיה חדשה של הלמ"ס לאמידה מהימנה ואחידה של היקפי ההגירה הבין-לאומית של ישראלים. כדי לשפר את הסטטיסטיקה הלאומית בנושא בהתאם לשינויים גלובליים בדפוסי הגירה ולהתקדמות הטכנולוגית, הלמ"ס מעדכנת את ההגדרות של הישראלים הכלולים בסטטיסטיקת ההגירה הבין-לאומית. נוסף על כך, הלמ"ס מתכננת לעדכן את תדירות הפקת הנתונים הללו לרמה חודשית. קסטרו עורכת השוואה בין המתודולוגיה החדשה למתודולוגיה הנוכחית (טרם השינוי) ומנתחת את ההבדלים ביניהן. נמצא כי אומדן הישראלים היוצאים מהארץ לטווח ארוך גבוה פי 2.4 בממוצע במתודולוגיה החדשה מאשר במתודולוגיה הנוכחית; וכי האומדן של הישראלים החוזרים גבוה פי 2.7 בממוצע במתודולוגיה החדשה מאשר אומדן החוזרים במתודולוגיה הנוכחית. כמו כן, מוצגים ההבדלים באומדני האוכלוסייה וקצב גידולה שהוכנו לפי המתודולוגיה הנוכחית ולפי המתודולוגיה החדשה. יש חשיבות רבה להגדרה ולאמידה של אוכלוסיית הישראלים המהגרים בהכנת אומדני אוכלוסייה, בהגדרת אוכלוסיית מפקד האוכלוסין, ביצירת מסגרות דגימה של אוכלוסיות לסקרים השונים ובגרירתם מקבצים מנהליים. כמו כן, אוכלוסיית המהגרים מעוררת עניין ציבורי ואקדמי רב המתבטא בביקוש רב לנתונים ולמחקרים בנושא. המאמר יהווה ללא ספק מקור חשוב הן לאקדמאים והן לאנשי ציבור העוסקים במדיניות ההגירה.

הגירה נכלל ברשימת כתבי העת המוכרים על ידי ות"ת להערכה ולקידום של מרצים. מדובר בכתב עת יחיד במינו בתחום במרחב האקדמי בישראל. ב-13 גיליונותיו פורסמו עד כה עשרות מאמרי מחקר, רובם בעברית וחלקם באנגלית, אשר פיתחו תשתית להוראת נושא ההגירה במוסדות להשכלה הגבוהה. מערכת כתב העת יוזמת לעיתים גיליונות מיוחדים, שהובילו בעבר לאסופות מאמרים עדכניים בנושאים מגוונים בתחום ההגירה. הגיליון הבא – גיליון 14 – יחגוג עשור לכתב העת.

ברצוננו להודות לרותם רז ולדיאן רום על העריכה הלשונית של המאמרים בגיליון זה. כמו כן, אנו מודות מקרב לב לכל השופטים והשופטות של המאמרים בגיליון זה. תרומתכם חשובה מאוד לשימור על רמה אקדמית גבוהה של המאמרים המתפרסמים **בהגירה**.

**Ethnic Gaps in Higher Education and Earnings
Among Second and Third Generation Jews in Israel***

Yinon Cohen¹, Yitchak Haberfeld², Sigal Alon², Oren Heller³ and Miri Endeweld⁴

Abstract

This paper compares ethnic gaps in socioeconomic characteristics between second and third generation Jewish immigrants in Israel. Using administrative data for over one million men and women, 25-43 years old in 2018, the results suggest that the well-documented educational and earnings advantages of Ashkenazim (Jews of European/American origin) over Mizrahim (Jews of Asian/African origin) in the second generation have not narrowed. Indeed, in the case of education, they are even greater in the third generation, especially among men. In both generations, however, ethnic gaps in rates of obtaining an academic degree are smaller among younger birth cohorts, suggesting that the Mizrahi-Ashkenazi gap may have narrowed over time, though not between the second and third generation. With respect to earnings, in both generations Ashkenazim earn more than Mizrahim; the unadjusted gap increases with age, reaching nearly 20% among men aged 43, the oldest age analyzed in this paper. However, this unadjusted earnings advantage for Ashkenazim is entirely due to their advantage in education. Once higher education is controlled for, the earnings of Mizrahim are not lower, and in some cases, are even slightly higher than that of demographically comparable Ashkenazim. Finally, in both generations, those of mixed ethnicity are more similar to Ashkenazim than to Mizrahim with respect to their education and earnings.

Keywords: Third-generation immigrants, educational gaps, earnings gaps, ethnicity, Israel, Second Generation

¹ Columbia University

² Tel Aviv University

³ Washington University in St. Louis

⁴ National Insurance Institute of Israel

*We thank Barbara Okun, Momi Dahan, Meir Yaish, Noah Lewin-Epstein, Tali Kristal and Yossi Shavit for their comments on earlier versions of this paper.

Introduction

There are persistent socioeconomic gaps in Israel between Ashkenazim (Jews whose origin is from Europe or America), who have achieved high levels of education and earnings, and their Mizrahi counterparts (Jews whose origin is from Asia or Africa), who have never caught up with them. Numerous studies have documented the ethnic gaps and/or provided macro sociological explanations for their persistence among the second generation (i.e., Israeli-born to foreign-born parents), increasingly recognizing the institutional discrimination that new Mizrahi immigrants and their offspring faced during Israel's first decades (see, for example, Peres 1971, 1977; Smootha 1978; Smootha & Kraus 1985; Shohat 1988; Swirski 1999; Khazoom 2003; Shenhav 2006; Perlmann & Elmelech 2012; Lamont et al. 2016; Mizrahi 2016). For lack of data, however, less is known about the socioeconomic gaps between Mizrahim and Ashkenazim in the third generation, namely, among Israeli-born Jews whose parents were also Israeli-born, but whose grandparents were born abroad. This is unfortunate, because third generation immigrants already comprise a substantial portion of Israeli-born Jewish adults.¹ Fortunately, the administrative data available in the Israeli National Insurance Institute (NII) enable us to identify the ethnic origin of third generation Israelis. We utilize these data to describe and analyze the educational levels and earnings of over 1.162 million Israeli Jews who were 25-43 years old in 2018, according to their ethnic origin and generation. While the main contribution of the paper is the use of administrative data for descriptive purposes, we will also present basic earnings regressions aimed at estimating the extent to which education explains earnings gaps between the two ethnic groups.

Israeli Migration History and the Rise of Third Generation Jewish Israelis

In 1918, when the British completed the conquest of Palestine, its Jewish population was estimated to be about 60,000. By May 15, 1948, when Israel was established, the number of Jews increased more than tenfold to around 650,000, over 80% of them Ashkenazim. Most of the Jewish population growth during this 30-year period was due to immigration, mostly from Europe (ICBS 1951).

During statehood, immigration continued to be a major source of Jewish population growth, shaping the ethnic composition of Israel (Cohen 2002a). In the three-and-a-half years after its establishment, Israel brought nearly 700,000 Jewish immigrants to settle in the country, in what is known as the "mass migration." These Jewish immigrants not only transformed the national composition of the population of Israel but they also replaced the

¹ Palestinian-Arab Israelis are not included in this paper because the vast majority of the 1.6 million Palestinian citizens of Israel are native-born whose parents and grandparents were born in Israel/Palestine.

same number of Palestinians who were forced out of Israel during the 1948 war. In doing so, they changed the ethnic composition of the Jewish population of the new state. The proportion of Mizrahim among Israel's Jews increased from less than 20% in 1948 (Goldscheider 1996: 30) to about 38% in 1955 (Peres 1977: 45). In the 15 years between 1952 and the end of 1967, an additional 600,000 Jewish immigrants arrived. This migration wave accentuated the ethnic transformation of the Jewish State, as immigrants from Asia and especially North Africa comprised about 60% of the newcomers. Since Mizrahi immigrants in the 1950s and 1960s were younger and had a higher fertility rate than Ashkenazim, the proportion of Mizrahim in the Jewish population grew, reaching parity with Ashkenazim in 1968, where each group comprised about 47% of the Jewish population. The remaining 6% of Jews in that year were third generation immigrants whose ethnicity is unknown (Cohen 2002a).

The Israeli victory in the 1967 war and its aftermath attracted over 200,000 Ashkenazi Jewish immigrants from the developed countries in America and Western Europe as well as most of the Mizrahim who remained in Arab countries in the Middle East. Cold War politics enabled about 160,000 Soviet Jews, most of them Ashkenazim, to immigrate to Israel in the 1970s and 1980s. The collapse of the former Soviet Union brought an additional half a million Soviet Jews to Israel between 1989 and 1993² (Cohen 2002a) and an additional half a million since 1994. Over four-fifths of the immigrants arriving during 1968-1993 were Ashkenazim, thereby reversing the decline in the share of Ashkenazim in the population. By 1993 Ashkenazim and Mizrahim comprised about 40% and 36% of the Jewish population of all ages, respectively, while the share of third generation Jews, whose ethnicity is unknown, reached 24% (Cohen 2002a). By 2019, according to the Israeli Central Bureau of Statistics (ICBS 2020), the combined share of all first and second generation Mizrahim and Ashkenazim declined to 52% of the Jewish population, while the remaining 48% were third generation Jews whose ethnicity is unknown.

The ethnicity of third generation Jews is unknown due to the ICBS' method of classifying the population according to what it refers to as their "origin." To determine their origin, Jewish Israelis are classified by the ICBS according to their country of birth or that of their fathers. Possible "origins" do not include Mizrahim or Ashkenazim, but only continents of birth. If, however, both respondents and their fathers were born in Israel, they are assigned an "Israeli origin." This being the case, in official statistics and micro data in the census, third generation Jews are classified as having an "Israeli origin," regardless of their grandparents' country of birth. This procedure results in the elimination of ethnicity from official statistics within two generations, or about fifty years (Cohen 2002a, 2002b; Cohen et al. 2007; Nagar-Ron 2021). Moreover, relying on the country of birth of one parent only (usually the father) dictates a binary ethnic classification, whereas increasing numbers of Israeli-born Jews are of

² We refer to 1993 because our study includes those born in Israel no later than that year.

mixed ethnicity (i.e., one of their parents is Ashkenazi and the other Mizrahi). Whether such administrative rulings affect identities or change the role of ethnicity in Israel remains to be seen (Lewin Epstein & Cohen 2019). So far, the available evidence suggests that the role of ethnicity has not diminished in the past fifty years, at least with respect to socioeconomic standing and voting behavior. Gaps in higher education and earnings – arguably the two most important indicators of social standing in contemporary Israel – are no smaller in the second generation than the gaps observed in the first generation (Amir 1987; Nahon 1987). Furthermore, the ethnic gaps within the second generation did not attenuate appreciably during the twentieth century (Mark 1996; Cohen & Habersfeld 1998; Habersfeld & Cohen 2007), though there are indications that gaps in education and earnings started to narrow in the twenty-first century (Dahan 2016).

A handful of studies, based on the merged 1983-1995 census file, have explored the gaps among young members (25-34) of the third and second generations in 1995. They reported a generational decline in ethnic gaps in education beyond high school (Friedlander et al. 2002), but not in the rates of obtaining academic degrees (Cohen et al. 2007) nor in high school matriculation (Dahan et al. 2002). A recent study from the twenty-first century, based on data collected by the European Social Survey in 2015-17, found that the ethnic gaps in higher education are somewhat smaller in the third generation than in the second generation (Cohen, Lewin Epstein & Lazarus 2019). This study, however, was based on a small sample of 775 men and women of both the second and third generation. Consequently, some findings were based on very small numbers – at times less than 50 individuals – of particular groups of Mizrahim, Ashkenazim, and men from mixed Mizrahi/Ashkenazi backgrounds, especially in the third generation.

Evidently, a study based on updated information about nearly the entire population of Israeli-born Jews, when the number of adult third generation Jews is large enough, and covering a wider age range is in order. It will advance our knowledge about the trends in ethnic socioeconomic gaps in Israel across generations. The question of the third generation is not unique to Israel. In Europe and the US, the third generation is rising fast as well, but because of the lack of data, the trend in socioeconomic gaps by generation is not clear (Waters and Pineau 2015). Hence, the Israeli findings may be suggestive of what to expect in Europe and America.

Data and Variables

We use administrative data from the National Insurance Institute (NII) that we augmented with data from the Israeli population registrar as well as from the Israeli tax authority. The combined data set includes rich demographic and socioeconomic information for all adults, including country of birth for parents and grandparents (from the population registrar),

earnings (from the tax authorities) and whether the person is enrolled in a given year in one of Israel's colleges and universities leading to an academic degree (from the NII). These data enabled us to analyze the rates of higher education and earnings among Israeli-born Jews of Mizrahi, Ashkenazi and mixed ethnic origin of the second and third generation, 25-43 years old in 2018 (born between 1975 and 1993).³ The size of this entire cohort is about 1.328 million persons. We set the upper age limit at 43 because the NII started collecting educational information only in 1995. Hence, there is no information about those attending institutions of higher education before that year. In addition, since members of the third generation are relatively young – their mean age is about three years younger than that of the second generation – including older cohorts would result in comparing older members of the second generation with younger members of the third generation.⁴ The younger age threshold is set at 25 because most Jewish Israelis serve in the military, and do not begin their higher education before they are 21 or 22 years old.

Variables

Ethnic origin: Based on the country of birth of parents and grandparents, we assigned ethnic origin and generation according to the algorithm developed by Cohen et al. (2007) and Cohen et al. (2019). The second generation consists of those born in Israel to immigrant parents. They were classified into three origin groups: Mizrahim, if both parents were Mizrahim (born in Asia or Africa); Ashkenazim, if both parents were Ashkenazim (born in Europe or America); and mixed, if one parent was born in Asia or Africa (Mizrahi), and the other in Europe or America (Ashkenazi). If country of birth was missing for one of the parents, we determined the ethnicity on the basis of one parent only. The 2.5 generation, which we combined in most analyses with the second generation, consists of the offspring of parents, one of whom was Israeli-born and the other an immigrant. In order to assign an ethnic origin to members of the 2.5 generation, we used the grandparents' information to determine the origin of the Israeli-born parent. Here too we identified three groups. If the origin of one parent was Asia or Africa and that of the grandparents (in the case of the parent born in Israel) was also Asia or Africa, we classified the

³ Some previous research viewed post-1989 immigrants from the former Soviet Republics as a distinct ethnic category (see, for example, Semyonov, Raijman & Maskilevsky 2015; Lewin Epstein & Cohen 2019). This is reasonable when analyzing first and perhaps second generation immigrants because the "Russians" arriving in Israel after 1989 comprise a large and perhaps distinct group in contemporary Israel (Semyonov, Raijman & Maskilevsky 2016). Our study, however, focuses on comparing second and third generation adult immigrants in 2018. At that point there were no post-1989 third generation immigrants and very few second generation adult immigrants from the former Soviet Republics. Hence, it was not possible to study "Russians" as a separate ethnic category in this study.

⁴ Mizrahim are slightly older than Ashkenazim in the second generation, but younger in the third generation. The mean age for second generation Mizrahim (combined with the 2.5 generation) and Ashkenazim is 35.5 and 34.4, respectively. The respective figures for the third generation are 31.2 and 32.5.

person as Mizrahi. Individuals were classified as Ashkenazim, if the origin of one parent was Europe or America and that of the foreign-born grandparents (in the case of the parent born in Israel) was Europe or America. Finally, we defined those with one Mizrahi and one Ashkenazi parent (or grandparent) as of mixed origin. If the country of birth was missing for one of the parents or grandparents (of the Israeli-born parent), we used the birth country of the parent and/or grandparent(s) for which data were available to determine ethnicity.

The third generation includes respondents whose parents were Israeli-born. We determined their ethnic origin by that of their grandparents. The classification rule that we used in this case was that if at least one grandparent was born in Asia or Africa (Mizrahi) and no grandparent was born in Europe or America (Ashkenazi), the respondent was classified as Mizrahi. If at least one grandparent was born in Europe or America (Ashkenazi) and no grandparent was born in Asia or Africa (Mizrahi), the respondent was classified as Ashkenazi. All other cases (at least one grandparent from each ethnic group) were classified as mixed. If the country of birth for any of the four grandparents was either Israel or missing, we determined ethnicity based on the birth country of the grandparent(s) for which data were available.

The size of this cohort is about 1.328 million persons. We excluded about 165,000 persons from this analysis, mostly due to missing ethnic data among the older age groups in the third generation. Other excluded groups include fourth-plus generation Israelis, and second-generation immigrants from Ethiopia, whose particular origin and immigration history set them apart from other Mizrahi immigrants. The exclusion of Ethiopians did not affect the results because they represent only a small proportion (1.1%) of the population of second generation immigrants, and there were no third generation Ethiopians in the relevant age group in 2018.

After all exclusions, our study includes 1,162,197 Israeli-born Jews 25-43 years old in 2018, comprising nearly 88% of the population of Israeli-born Jews of this age group (see Appendix). About 43% of them belong to the third generation (both parents were born in Israel and at least one grandparent was born abroad) and 57% are second generation immigrants (including the 2.5 generation) where at least one parent was born abroad. Of the 1.162 million individuals, about 54% are Mizrahim, about a third (34%) are Ashkenazim and the remaining 12% are of mixed ethnicity, although this last figure is most likely an underestimate. A more accurate estimate for the share of those of mixed ethnicity, in the entire cohort of those 25-43 years old, is 15%.⁵

⁵ For 43% of the cases, mostly among older individuals in the 2.5 and third generations, the population registrar does not have full information on the country of birth for all parents or grandparents. Hence, we assigned ethnicity based on the birth country of the parent and/or grandparent(s) for whom data were available. This approach reduced the proportion of those

Education: Our measure for having at least a BA degree is attending an institution of higher education for at least three years, which is the normal number of years for obtaining a BA degree in Israel and much of Europe. Enrollment information is collected annually by the NII for all Israelis. We assumed that those 25-27 years old, who were enrolled in an institution of higher education for the first time in 2018 – comprising about 1.77% of the total sample and 9.85% of those 25-27 – would graduate and thus classified them as having a BA degree. The proportions were slightly higher among men than women and among Ashkenazim than Mizrahim, but they did not appreciably change the results regarding gaps among the youngest age group in either generation.⁶

On the face of it, our measure of higher education appears to be an overestimate for the proportion of those with at least a BA degree, because it assumes that all those who were enrolled for at least three years graduated, and all those 25-27 years old who were currently studying will eventually graduate. However, the NII does not count graduates who study abroad, or complete their degrees in less than three years. The NII does not record them as being enrolled in institutions of higher education in Israel for at least three years. These two opposing effects appear to offset each other: the overall rate of college or university graduation (as defined above) in the NII data, 41.8%, is about the same as the rates obtained using the ICBS data.⁷

of mixed ethnicity because the fewer ancestors with full information one has, the less likely he or she will be classified as ethnically mixed. In extreme cases, one cannot be of mixed ethnicity if one's ethnicity is determined by only one parent or grandparent. In order to estimate the share of persons who were ethnically mixed, we assumed that the share of those of mixed ethnicity in the entire cohort was the same as the share of those for whom information on all parents and/or grandparents was available. Using this approach, we determined that about 15.0% of the 1.162 million individuals were of mixed ethnicity, about 3.3 percentage points more than what we observed (11.7%, see Appendix). Consequently, the combined proportions of Mizrahim and Ashkenazim are most likely about 3.3 percentage points less than listed in the Appendix. Comparing the characteristics of those with incomplete ethnic data by age group to those with complete data revealed no appreciable differences between the two groups.

⁶ Similarly, we assumed that those 42 or 43 years old, who were enrolled in an institution of higher education in 1995 or in both 1995 and 1996 (before they were 20 years old), also had a BA degree. Since enrollment records are available only from 1995, we can observe only their last one or two years of enrollment in an institution of higher education. Such persons (mostly women) comprise only 0.13% of the total sample and 1.45% of those 42-43 years old. Their inclusion as having a BA degree does not change the results regarding the oldest age group.

⁷ There are two measures of academic degrees in the ICBS data, one based on the type of institution from which respondents received their highest degrees, and the second based on the actual degree obtained. In 2018, according to our analysis of the Israeli Social Survey, 43.9% of Israeli-born Jews 25-44 years old had at least "first academic degree or a parallel degree including an academic certificate," while 41.6% received their highest educational degree "from an institution [leading] towards to an academic degree."

While the overall rate of obtaining academic degrees based on the NII data appears to be accurate, the question is if dropping out of college – the main possible source of error for educational (mis)classification in the NII data – is correlated with ethnicity. The available evidence suggests that the answer is no. The dropout rates of second generation Mizrahim and Ashkenazim were nearly identical (Alon 2015b). Moreover, the proportion of dropouts in the NII sample – measured as being enrolled for less than three years (and not currently enrolled) in an academic institution of higher education – was similar across ethnic groups and generations.⁸ Thus, there is no reason to believe that the situation would be different among those dropping out after attending three or more years in an institution of higher education.

Type of institution of higher education. We focused on higher education because in the labor market, the critical certificate for success has increasingly become a first academic degree (BA or its equivalent) rather than non-academic post-secondary education. However, because of differences in the economic premium of a college degree by institution (Alon 2015b, Shwed & Shavit 2006), in some educational analyses we distinguished between graduating from various types of colleges and universities.

Earnings. The NII obtains its data about earnings from the Israeli tax authority (including for the self-employed). In most analyses we limited the inquiry to those 30-43 years old. We did so to exclude workers in their first years in the labor market (aged 25-29), when they are job shopping and work intermittently before entering more stable employment. Since the data did not include information on work hours, we included in the analyses only those who worked at least eight months in 2017, the last year for which earnings data were available.

Results

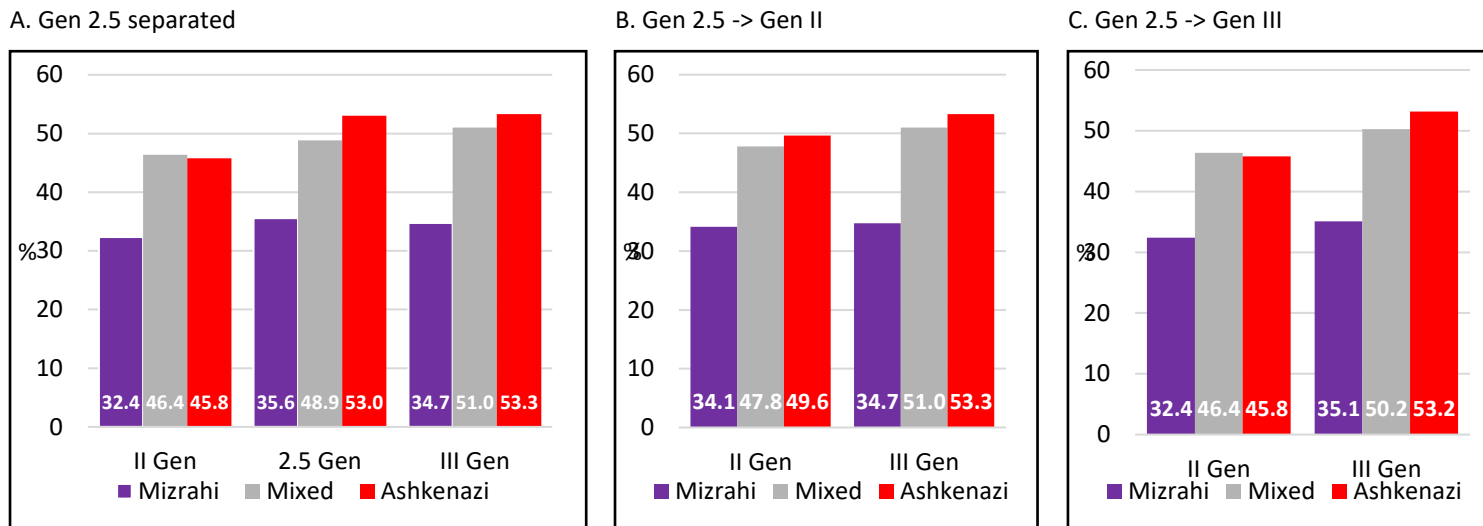
1. Education

The middle panel of Figure 1, which groups the 2.5 generation with the second generation, presents the percentage of respondents with at least a first academic degree among the three ethnic groups by generation. The results regarding the second generation confirm what we know from numerous previous studies: Ashkenazim are much more likely than Mizrahim to have academic degrees. Specifically, 49.6% of Ashkenazim have at least a BA degree, compared to 34.1% of Mizrahim. In the third generation Ashkenazim increased their educational levels more than Mizrahim: 53.3% of Ashkenazim and 34.7% of Mizrahim are university or college graduates. Consequently, the ethnic gap is somewhat greater in the third generation than in the second generation. Measured in percentage points, the

⁸ In the second generation the proportion was 10.1% for Ashkenazim and 10.5% for Mizrahim; in the third generation the respective figures were 9.9% and 9.6%.

Ashkenazi/Mizrahi gap is 15.5 points in the second generation, compared to about 18.6 points in the third generation, an increase of about 3 percentage points. Those of mixed ethnicity are much more similar to Ashkenazim than to Mizrahim. In fact, they are hardly distinguishable from Ashkenazim in both the second and third generations.

Figure 1: Percentage with at least a BA degree by ethnicity and generation



These findings are robust. As the right-hand and left-hand panels of Figure 1 show, they are replicated when members of the 2.5 generation (one parent was born in Israel) are classified together with the third generation (right-hand panel), or when the 2.5 generation is excluded from the analysis, or is included as a separate category (left-hand panel). This being the case, in all subsequent analyses we combine the 2.5 generation with the second generation.

Figure 2 shows that the patterns in the educational gaps observed in Figure 1 are similar in both gender groups. Like their counterparts in many rich countries, Israeli women are more likely than men to have at least a BA degree. In Israel, the women's advantage is in part because ultra-Orthodox women are more likely than their male counterparts to attend college. The larger ethnic gap in the third generation is more modest among women than men. Among women, the ethnic gap in higher education is 15.4 and 17.6 percentage points in the second and third generation respectively. Among men, the gaps increased from 15.6 percentage points in the second generation to 19.4 points in the third. Here too, we can see that those of mixed ethnicity of both genders are very similar to Ashkenazim.

Figure 2: Percentage with at least a BA degree by ethnicity and gender (Gen 2.5 -> Gen II)

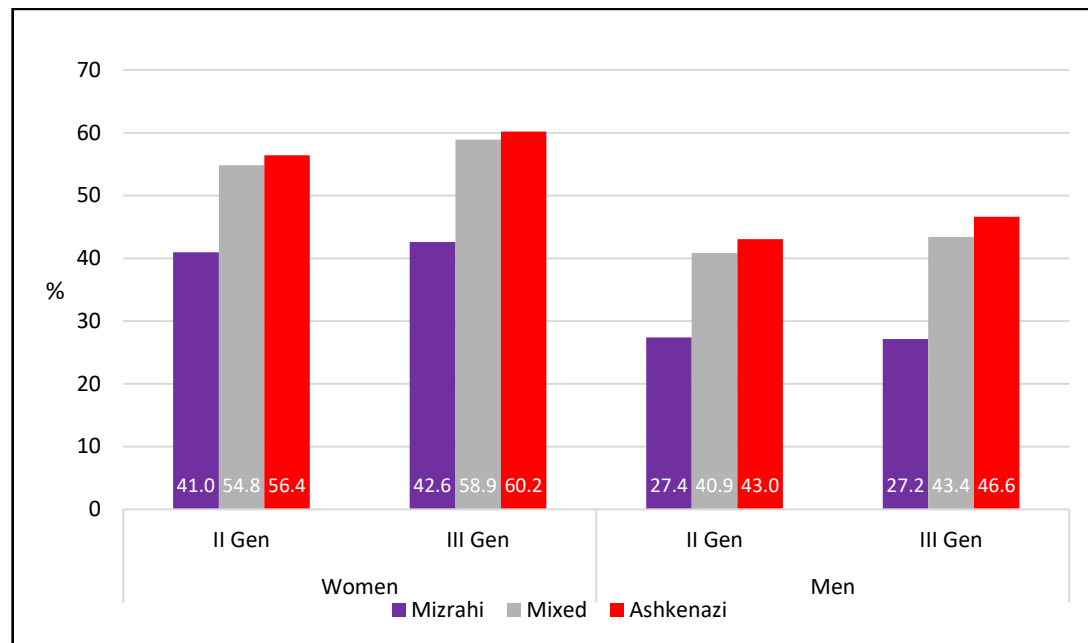
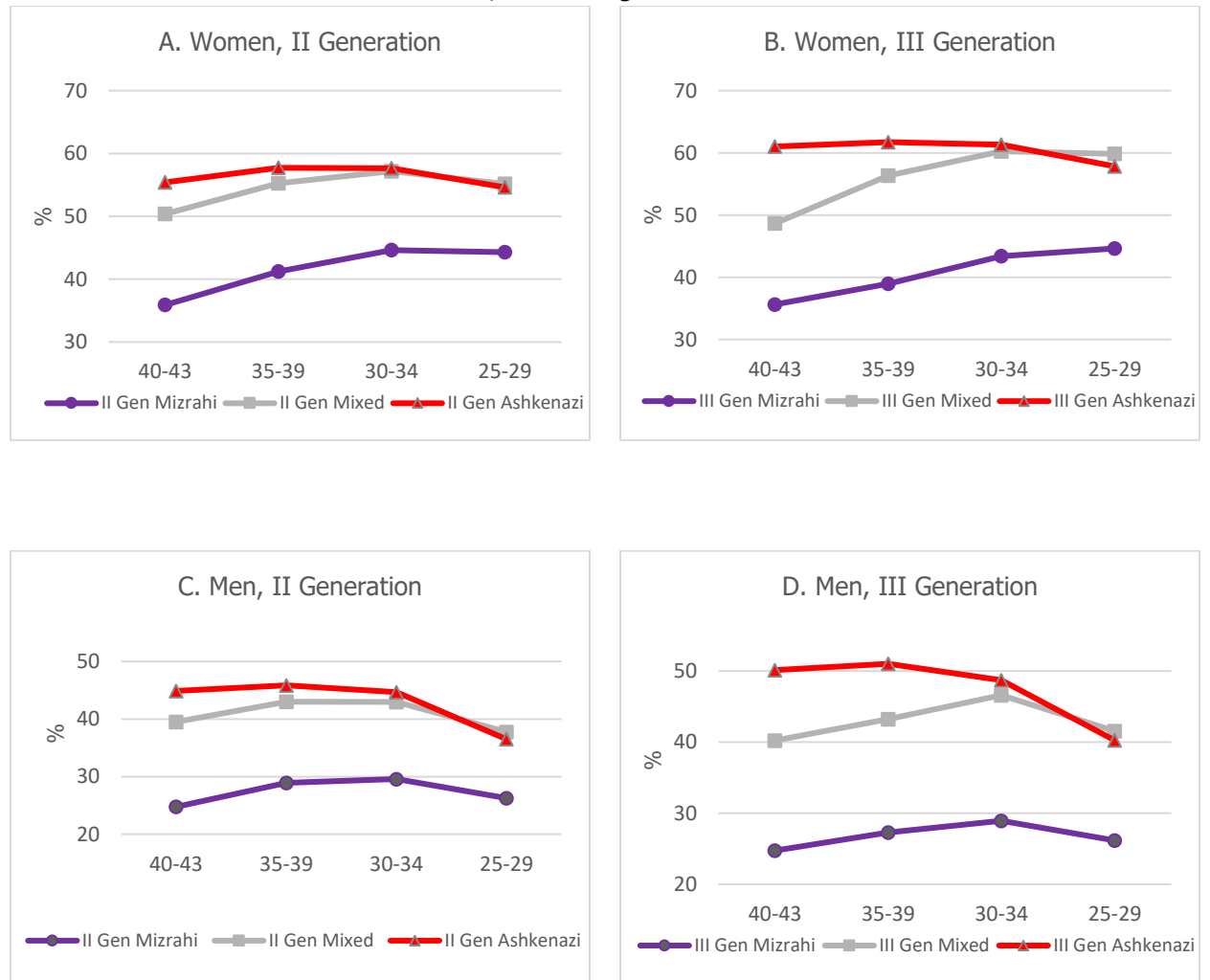


Figure 3 presents the results by age group. In each age group there is about a 5-point increase in the higher education rate of third generation Ashkenazim compared to their second generation counterparts while among Mizrahim, the rates of higher education by age group are similar in both generations. Yet in both generations, the Mizrahi-Ashkenazi gaps are much narrower among younger birth cohorts. Those of mixed ethnicity are in between Mizrahim and Ashkenazim in the oldest birth cohort. However, over time, younger cohorts of ethnically mixed men and women in both generations increased their attendance in institutions of higher education. They are more similar to Ashkenazim, reaching near parity or even slightly surpassing Ashkenazim in the youngest birth cohort.

Figure 3: Percentage with at least a BA degree by age and ethnicity, women and men, II and III generations



There are two possible explanations for the narrower ethnic gaps among younger birth cohorts. First, ethnic gaps in education may develop with age, as more Ashkenazim than Mizrahim pursue academic degrees well into their thirties. Alternatively, and not mutually exclusive, it is also possible that the smaller gaps among younger birth cohorts reflect a real narrowing of the ethnic gap in education over time. Successive Mizrahi cohorts increase their enrollment in higher education more than their Ashkenazi counterparts, thereby narrowing the ethnic gap over time. Given that our results are cross sectional and not longitudinal, we cannot tell precisely the relative impact of each of these two processes. However, Table 1 suggests that the latter process likely dominates the narrowing of the gaps among those in their early thirties (compared to those 40-43). The table compares the ethnic gaps between the age groups 30-34 and 40-43 among 1) all persons in these age groups and 2) among those in the same age groups who have already completed at least three years of higher education before they were 30 years old. Column 5 reveals that in both generations and both gender groups, the Mizrahi/Ashkenazi gaps are smaller by 5.0-7.5 percentage points in the 30-34 age group

compared to the gaps among those 40-43. The respective declines among those who received their degree before they were 30 years old are similar: 5.3-8.3 points (column 6). These results imply that the narrower gaps among the younger cohort are not because ethnic gaps develop with age; rather, the declines are due primarily to steeper rises in the higher education of successive Mizrahi than Ashkenazi cohorts, especially among women.⁹ Taken together, the narrower ethnic gaps among men and women in their thirties, compared to those 40-43 years old, reflects, for the most part, a real narrowing of the educational gaps among those entering the higher education system in the 2000s and 2010s, regardless of their generation.

Table 1. Percentage with at least a BA degree by gender, age, ethnicity, and generation: all persons, and those who completed their degree before age 30.

					Decline in Gap ^a	
Cohort (age):	30-34		40-43			
Age obtained BA:	All	<30	All	<30	All	<30
	1	2	3	4	5	6
Women						
II Gen. Ashk.	57.7	55.8	55.4	51.5	6.4	7
II Gen. Miz.	44.6	42.7	35.9	31.4		
Gap (Ashk.-Miz.)	13.1	13.1	19.5	20.1		
III Gen. Ashk.	61.3	59.6	61.0	57.2	7.5	8.3
III Gen. Miz.	43.4	41.5	35.6	30.8		
Gap (Ashk.-Miz.)	17.9	18.1	25.4	26.4		
Men						
II Gen. Ashk.	44.7	41.4	44.9	38.8	5.0	5.4
II Gen. Miz.	29.6	27.0	24.8	19.0		
Gap (Ashk.-Miz.)	15.1	14.4	20.1	19.8		
III Gen. Ashk.	48.7	45.4	50.2	43.2	5.6	5.3
III Gen. Miz.	28.9	26.5	24.8	19.0		
Gap (Ashk.-Miz.)	19.8	18.9	25.4	24.2		

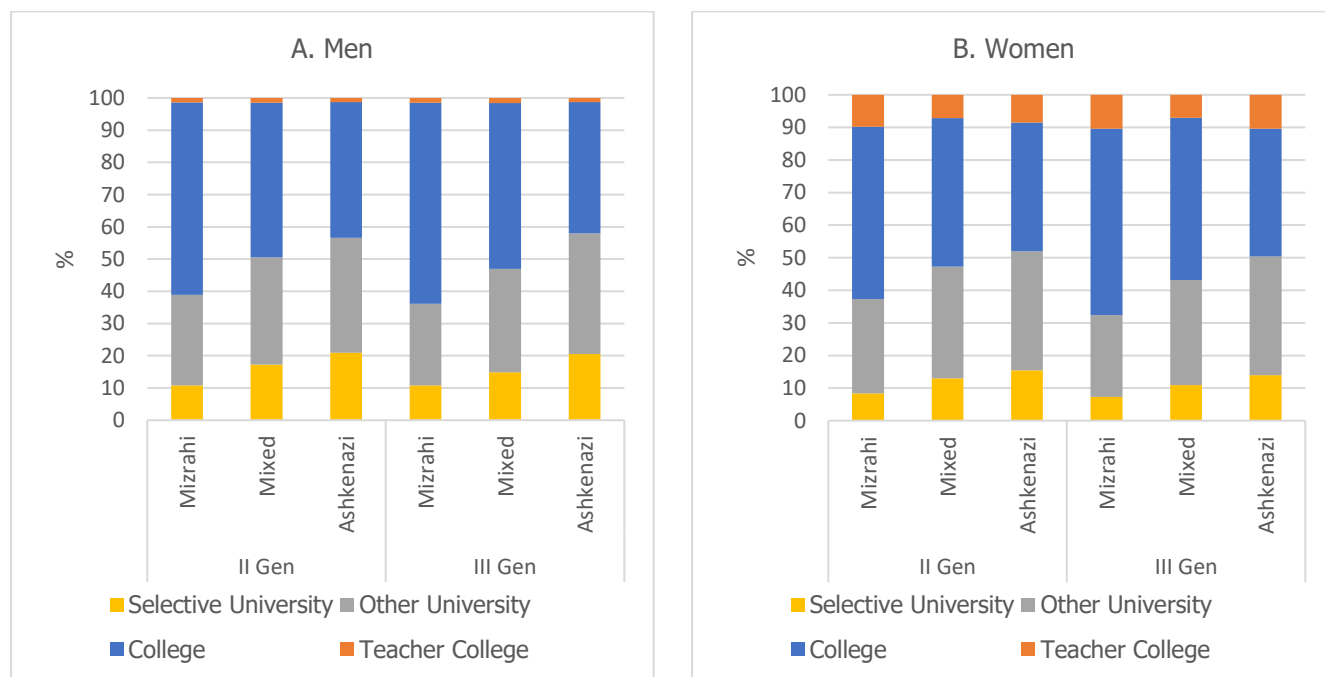
^aDecline in ethnic gap in percentage points between those 40-43 and 30-34 years old: column 5 = column 3 - column 1; column 6 = column 4 - column 2.

Type of institution of higher education: During the post-1995 period, dozens of BA-granting colleges were established, and non-granting teacher colleges received authorization to grant

⁹ The pattern of results (not shown), namely, narrowing ethnic gaps with age, is similar when including those 35-39 in the comparisons.

BA degrees, enabling more Israelis to obtain academic degrees (Alon 2015a). It is possible that Mizrahim disproportionately study in these less selective colleges, while Ashkenazim tend to obtain their academic degrees in one of the more selective and established Israeli research universities, thereby adding another dimension to the ethnic gaps in education. Figure 4 is designed to address this issue. It presents the type of last institution attended by those with at least a BA degree. The figure distinguishes between four types of institutions of higher education: selective universities; other universities; general colleges; and teachers colleges specializing in training teachers.¹⁰

Figure 4. Type of institution granting a BA degree among those with at least a BA degree by ethnicity and generation



Among both men and women with higher education, a larger proportion of Mizrahim than Ashkenazim received their degrees from a college, whereas a larger proportion of Ashkenazim obtained their degrees from Israel's universities, particularly the most selective ones. The differences between the ethnic groups are substantial, especially among men. In both generations nearly 60% of Ashkenazi men attend universities, compared to less than 40% among their Mizrahi counterparts. The pattern among women is similar, although less pronounced. About 50% of Ashkenazi women of both generations attend universities,

¹⁰ We followed Alon (2015a) in classifying four universities as the most selective: Hebrew University, Tel Aviv University, Israeli Institute of Technology (Technion), and Weitzman Institute.

compared with 38% and 32% of Mizrahi women of the second and third generation, respectively. Among both men and women, the gaps

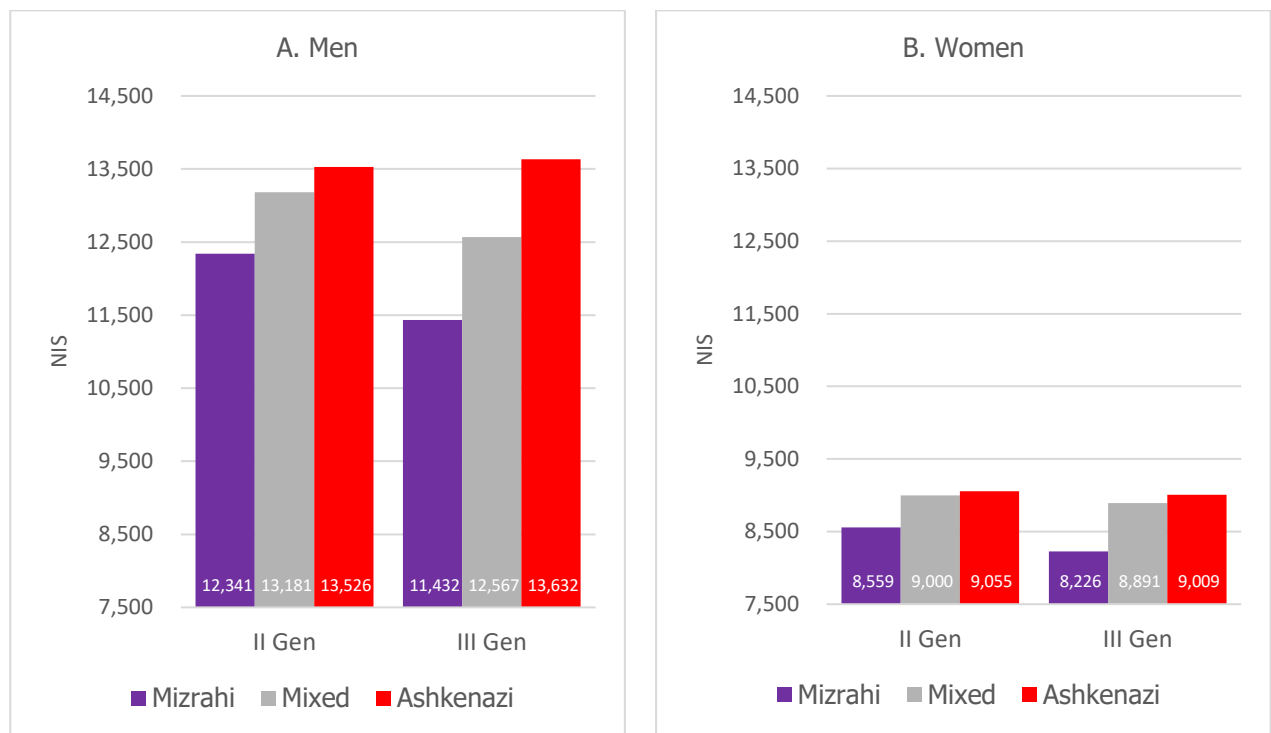
in the rates of attending universities is slightly greater in the third generation. Those of mixed ethnicity are in between the two ethnic groups, but closer to Ashkenazim.

Previous research hypothesized that much of the Ashkenazi advantage in university vs. college attendance is due to the rise of teachers colleges. Such colleges were expected to have more Mizrahi than Ashkenazi women seeking teaching certificates (Cohen et al. 2019). However, the results presented in Figure 4 do not support this hypothesis. In both the second and third generations, the same proportion (about 10%) of Mizrahi and Ashkenazi women received their degrees from teachers colleges. Not surprisingly, however, very few men (less than 1%) obtained their degrees from teachers colleges.

2. Earnings

Figure 5 presents the median monthly earnings in 2017 for those 30-43 years old by ethnicity, generation and gender. Not surprisingly, Ashkenazim, who are more likely to have an academic degree, earned more than the less educated Mizrahim in both the second and third generations. Here again, those of mixed ethnicity are closer to Ashkenazim than to Mizrahim. The Mizrahi/Ashkenazim earnings ratios (not shown) for men in the second and third generation are .91 and .84, respectively, and for women, .95 and .91. The larger earnings gaps in the third generation are probably due, at least in part, to small changes in age differences in the average ages of the ethnic groups. In the second generation Mizrahim are 1.1 years older than Ashkenazim, while in the third generation Mizrahim are *younger* than Ashkenazim by 1.3 years (there are no gender differences in age).

Figure 5. Median monthly earnings for those 30-43 years old by ethnicity and generation^a



^aIn 2017 New Israeli Shekels (NIS) among those who worked at least eight months in 2017.

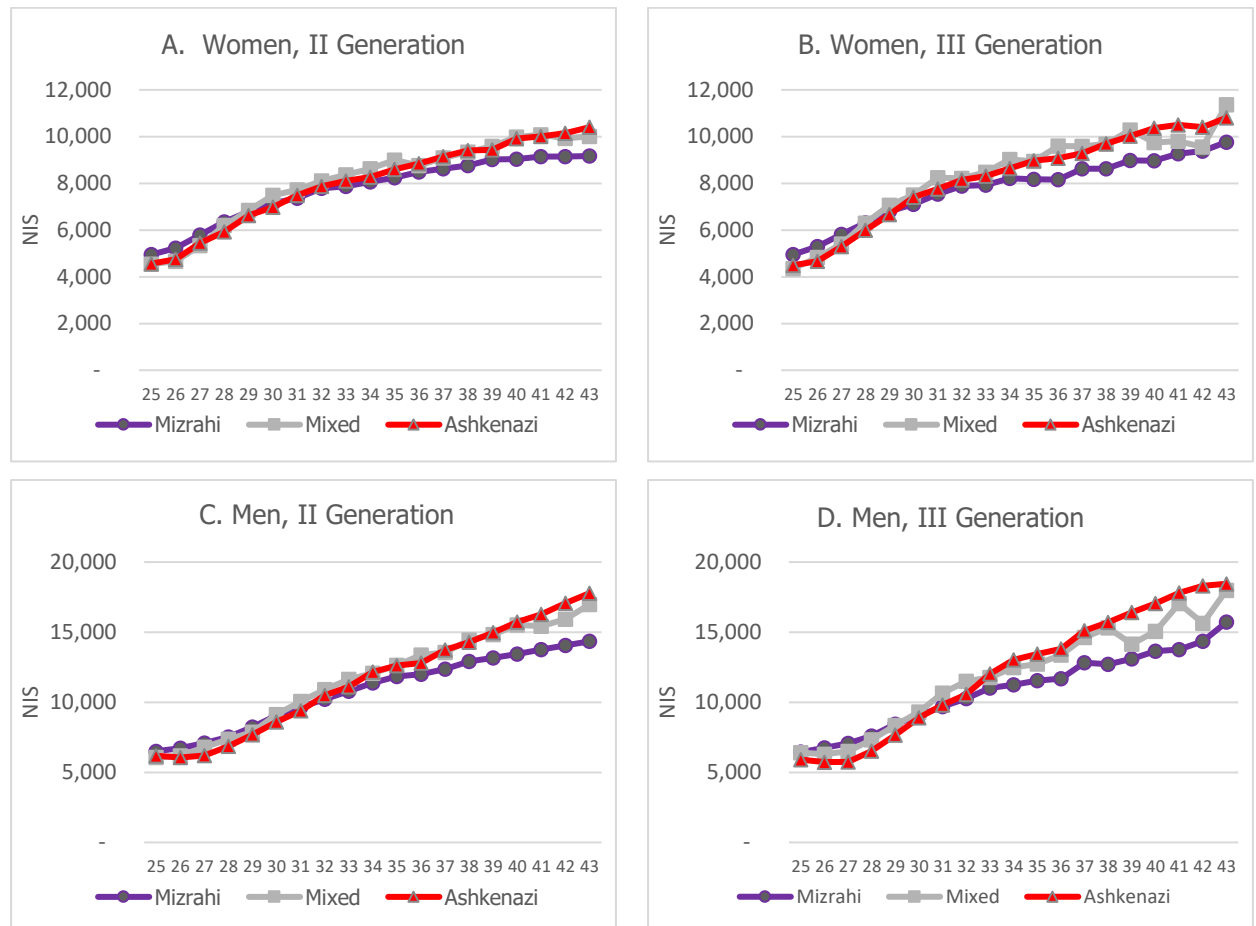
1 USD \approx 3.5 NIS (in both 2017 and 2022).

To control for age, Figure 6 presents the monthly earnings by age for the ethnic groups by generation among all those 25-43 years old. The results are as expected. At age 30, when more Ashkenazim have just finished their studies (or are attending universities), they earn about as much as Mizrahim who are more likely to have entered the labor force earlier and gained some experience, leading to a growth in their earnings. But as any labor textbook explains, college graduates overtake high school graduates relatively early in life and their earnings advantage increases with age. For both generations and both gender groups, the earnings crossover occurs before age 34 and the earnings gaps increase with age. At age 43, the median Mizrahi/Ashkenazi earnings ratios (not shown) are .81 and .85 for second and third generation men, respectively. The same pattern of results – increasing gaps with age – is also evident among women, although their earnings ratios are smaller, reaching “only” .90 and .88 at age 43 in the second and third generation, respectively.¹¹ Clearly, the ethnic earnings gap is smaller among women, a finding which is consistent with previous research (e.g., Haberfeld & Cohen 2007). This result is due in large part to the fact that women’s earnings are

¹¹ While the earnings ratio among third generation women is slightly smaller than that among the second generation, the ratio among third generation men is larger.

substantially lower than men's for a variety of reasons including labor supply, labor market discrimination, and possibly because ethnic differences in the fields of studies are less pronounced among women than men.

Figure 6. Median monthly earnings by age and ethnicity



Multivariate analyses: One outstanding question is if ethnic gaps in income are driven primarily by higher education, or whether substantial gaps remain even among those of the same educational level. Table 2, presenting the results of regressions where the dependent variable is (ln) income from work, is designed to answer this question. Columns 1 and 4 present the raw ethnic coefficients relative to second generation Ashkenazim, controlling only for age dummies (not shown). The ethnic coefficients suggest that the Mizrahi disadvantage among women is about 6% in the second generation and 7.5% in the third generation.¹² Among men, the Mizrahi disadvantage is slightly larger, about 9% in the second generation and close to

¹² Note that in order to assess gaps in the third generation, the coefficients of third generation Mizrahim should be compared to the coefficients for third generation Ashkenazim and not to the benchmark group (second generation Ashkenazim).

10% in the third generation. Men and women of mixed ethnicity earn as much as Ashkenazim in the second generation, and slightly more than Ashkenazim in the third generation.

The second model (columns 2 and 5) addresses the education question by adding dummy variables for having at least a BA degree, and a measure for being a student in 2018 (assuming that students work fewer hours, this variable is a proxy for less than full time work).¹³ Once these variables are controlled for, the Mizrahi disadvantage disappears for both gender groups in both the second and third generations. This result implies that differences in obtaining at least a BA degree are responsible for the entire Mizrahi income disadvantage observed in columns 1 and 4. In fact, in the third generation, the coefficient for Mizrahi men in column 5 (.021) is higher than the coefficient for Ashkenazim, which is not statistically different than zero (relative to second generation Mizrahim). The last model (columns 3 and 6) replaces the BA dummy with a series of four dummy variables for type of institution (relative to those with no BA). The coefficients for the institution dummies for both women and men are as expected, highest for selective universities and lowest for teaching colleges. The ethnic coefficients in models 3 and 6 suggest that not only is there no Ashkenazi advantage once this variable is controlled for, but also there is a small Mizrahi advantage (similar to the advantage of third generation Mizrahi men observed in column 5). Specifically, in both generations, Mizrahi women earn about 2% more than demographically comparable Ashkenazim who attended similar types of educational institutions. The respective Mizrahi advantage among men is 1.6% in the second generation and 3.6% in the third generation. Those of mixed ethnicity enjoy the highest income once education or type of institution is controlled for.

¹³ For technical reasons it was not possible to include this measure for 2017, but being a student in 2018 is a reasonable proxy for 2017. The regression results are virtually the same without this variable.

Table 2. Regressions for (ln) income from work for those 30-43 who worked at least eight months^a

Variables	1	2	3	4	5	6
	Women			Men		
Origin [Omitted: 2nd Gen. Ashk.]						
2nd Gen. Miz.	-0.060***	0.005	0.022***	-0.089***	0.000	0.016***
2nd Gen. Mixed	0.002	0.014***	0.017***	0.009	0.033***	0.039***
3rd Gen. Ashk.	0.024***	0.013***	0.014***	0.027***	0.003	0.001
3rd Gen. Miz.	-0.051***	0.019***	0.035***	-0.071***	0.021***	0.036***
3rd Gen. Mixed	0.039***	0.043***	0.048***	0.040***	0.054***	0.063***
Student		-0.192***	-0.199***		-0.277***	-0.292***
BA or higher		0.420***			0.492***	
Higher Ed Institution [omitted: no BA]						
Selective univ.			0.569***			0.618***
Other univ.			0.519***			0.598***
College, general			0.360***			0.403***
College, teachers			0.167***			0.099***
Constant	9.190***	8.969***	8.952***	9.635***	9.418***	9.404***
F	468.0	2162.3	2155.1	947.0	2767.5	2572.4
R ² adjusted	0.026	0.120	0.135	0.049	0.138	0.146
N of cases	318,332			344,719		

^aAll regressions include dummy variables for year of birth.

*** $p < 0.01$

The income regressions underscore the importance of higher education for understanding income gaps between Mizrahim and Ashkenazim in Israel. Even the limited and crude educational measure we used in columns 2 and 5 (having at least a BA degree) accounts for the entire income differences between Mizrahim and Ashkenazim in both the second and third generations.

Discussion and Conclusion

The main results of our study are unequivocal. The gaps between Mizrahim and Ashkenazim in their rates of academic education are not smaller in the third generation than in the second generation. In fact, they are slightly larger in the third generation. This result, however, does not mean that ethnic educational gaps increased over time. Rather, in both generations the Mizrahi-Ashkenazi gaps in higher education are smaller in 2018 among birth cohorts born in

1975-1993 (analyzed in this paper) than the gaps found in 1995 for birth cohorts born in 1961-1970 (Cohen et al. 2007). In other words, ethnic gaps in higher education, while still very large in 2018, have narrowed somewhat in the past 23 years.

Our results with respect to the slightly wider gap in the third generation than the second generation are more similar to previous research that found little change in the gaps between the second and third generation (Cohen et al. 2007). However, they differ from more optimistic studies reporting substantially smaller educational gaps in the third generation. These latter studies focused on all forms of tertiary education including non-academic studies (Friedlander et al. 2002) or were based on very small samples (Cohen et al. 2019). By contrast, our results focus on academic education and are based on administrative data including nearly the entire cohort of over one million Israeli-born Jews 25-43 years old in 2018. This being the case, we believe the results of this study represent the “true” state of affairs with respect to Ashkenazi/Mizrahi gaps in higher education and earnings in contemporary Israel.

The persistence and even greater ethnic gap in socioeconomic attainment in the third generation is not unique to Israel (Borjas 1994). The earnings of third generation immigrants were found to be lower than those of the second generation in the US (Carliner 1980) and Sweden (Hammarstedt 2009). Previous research on the educational levels of third generation Mexican immigrants in the US relative to the second generation reached no conclusive results (Telles & Ortiz 2008; Ortiz & Telles 2017; Bean et al. 2015). Nevertheless, the weight of the evidence points to the persistence of the gap in the third generation, even when the group of Mexican Americans included the third-plus generation (Waters & Gerstein Pineau 2015). Apparently, in immigrant societies such as the US and Israel, the distinction between second and third generation immigrants is not as salient, in part because of immigrant replenishment (Waters & Jimenez 2005). In Israel, third generation Mizrahim, much like Mexican Americans in the US, were connected to the immigrant generation and the immigration experience. The cohort of the third generation covered in our study was born between 1975 and 1993. For the most part, their grandparents immigrated to Israel after 1947, so most of their parents were born in the 1950s and 1960s. During these decades and well into the 1980s, Mizrahim were subjected to many forms of individual and institutional discrimination that most likely affected all Mizrahim including the second generation parents and their third generation Mizrahi children. In their own eyes as well as in the eyes of relevant actors – state agencies, educational professionals, employers and the public at large – these members of the third generation were most likely indistinguishable from their same-age counterparts of the second generation (Lamont et al. 2016; Cohen et al. 2019).

While ethnic gaps in higher education did not narrow and even increased across generations, they appear to be declining over time. Successive cohorts of Mizrahim have narrowed the gap with successive Ashkenazi cohorts, especially among women. Our data

support this conclusion with respect to those over 30 who for the most part, completed their first academic degree. It is too early to tell, however, if this trend of narrowing ethnic gaps over time will continue among those below 30 years old.

The ethnic gaps are smaller among younger birth cohorts at least in part due to the rise in the educational level of younger Mizrahi men and especially women attending institutions of higher education in the twenty-first century. This rise was made possible in large part due to the expansion of the Israeli higher education system. However, the stratified expansion of the higher education system is responsible for the rise of a new qualitative, horizontal dimension of ethnic educational stratification (Lucas 2001), whereby most Mizrahim attend less selective colleges while the majority of Ashkenazim attend the more selective universities (Zussman et al. 2006). A second qualitative dimension of educational inequality, ignored in our study, is field of study. As Alon (2015b) reported, a larger proportion of Ashkenazim than Mizrahim with an academic degree earned it in high paying STEM (science, technology, engineering and mathematics) fields.

The above suggests that while younger cohorts of Mizrahim, in both generations, were able to narrow the BA gap with Ashkenazim, other developments might give rise to new qualitative dimensions of ethnic educational inequality. Moreover, even the quantitative ethnic gaps reported in this study may underestimate the true ethnic gaps in higher education. The educational measure we use, attaining a BA degree, disregards higher degrees. It is likely that as rates of college and university completion approach saturation among Ashkenazim, their advantage will be in obtaining higher academic degrees such as MAs, MDs, and PhDs. This outcome accords with the expectations of the Maximum Maintained Inequality hypothesis (Raftery & Hout 1993). Indeed, in the NII data, among those who had at least a BA degree, Mizrahim spent, on average, 4.7 years in institutions of higher education, while Ashkenazim spent 5.1 years.

Consistent with previous research, the results reveal that those of mixed Mizrahi-Ashkenazi ethnicity are more similar to Ashkenazim than Mizrahim with respect to their higher education (Cohen et al. 2007; Okun & Khait-Marely 2008, 2010; Cohen et al. 2019) and earnings. In fact, controlling for age, women of mixed origin have higher rates of college or university graduation than Ashkenazi women. Indeed, this was the hope of the Israeli melting pot ideology, namely, that over time most Israeli Jews would be of mixed ethnic origin, and the Mizrahi-Ashkenazi cleavage would disappear. There are two problems with this wishful thinking. First, the share of those of mixed Mizrahi-Ashkenazi ethnicity among the population of Israeli-born 25-43 year-olds in 2018 is still relatively low, around 15%.¹⁴ It will take more years and an increase in the rate of intermarriage for those of mixed ethnicity to become a plurality, let alone a majority, of adult Israeli-born Jews. Second, intermarriages were found by

¹⁴ The proportion of persons of mixed ethnicity is higher in the third generation.

past research to be non-random. Rather, such marriages typically occurred between highly educated Mizrahim and Ashkenazim (Okun & Khait-Marely 2010), implying that the remaining group of Mizrahim who marry fellow Mizrahim is likely to have increasingly lower levels of education than average. Given the well-established finding that parental background, particularly education, affects the educational levels of their children, this pattern will not only reproduce ethnic gaps, but may also exacerbate the socioeconomic gaps between Mizrahim on the one hand, and the two groups of Ashkenazim and those of mixed ethnicity on the other. It is plausible that this process explains part of the increase in educational gaps in the third generation between Mizrahim on the one hand and the other two groups of Ashkenazim and those of mixed ethnicity on the other. However, more research is needed to test this hypothesis rigorously.

The results with regard to earnings reveal an Ashkenazi advantage in both generations, especially among men. The observed (unadjusted) ethnic earnings gaps by age, shown in Figure 6, will most likely increase with age, even after age 43. This is because the rate at which earnings increase with age and experience is positively correlated with schooling, where Ashkenazim enjoy a substantial advantage. This prospect implies that for both generations, the ethnic earnings gap for the cohort born in 1975-1987 (30-43 years old in 2018) will increase in the coming decade as they age, reaching their peak in about 10 years when they will be 40-53 years of age (see Yaish and Gabay-Egozi [2019] for analyses based on longitudinal data showing increasing ethnic earnings gaps with age in Israel). Moreover, if the earnings premium for higher education (vs. high school graduates) continues to rise – it increased from 40% in 2000 to 52% in 2017 (Kristal & Rozenfeld-Kiner 2022) – the gaps between Ashkenazim with higher rates of academic education and Mizrahim with lower rates of academic education will increase even more among members of the cohort 30-43 years old in 2018.

The regression analyses suggest that the entire Ashkenazi earnings advantage is due to their higher rates of having a BA degree. Controlling for age and education, Mizrahim, of both gender groups and generations, earn as much as Ashkenazim. Moreover, when type of higher education institution is controlled for, Mizrahim earn slightly more than demographically comparable Ashkenazim. In short, higher education, not labor market discrimination, is the main cause of the Mizrahi disadvantage in earnings.

These findings and conclusions are consistent with recent studies on the wages of third and/or second generation Mizrahim and Ashkenazim (Dahan 2016; Feniger et al. forthcoming; The Marker 2022). Nonetheless, our regression results showing no effect of ethnicity on earnings once education is controlled for should be interpreted with caution. They do not include measures for hours worked and field of study, and are based on a cohort aged 30-43 years old that does not include older workers, where earnings gaps tend to increase.

The problem of tracking the progress of third generation immigrants is not unique to Israel (Jimenez et al. 2018; Tran 2018). One of the main recommendations of the American National Academy of Sciences studying the integration of US immigrants is to collect data on third generation immigrants in America (Waters & Gerstein Pineau 2015). Fortunately, after years of lobbying by academics and Mizrahi activists, the ICBS has recently announced that it will regularly track the socioeconomic attainment of Mizrahim and Ashkenazim (and hopefully also those of mixed ethnicity) of both the second and third generations in order to ascertain trends in ethnic gaps (Kashti 2022). This is very good news indeed, even if it is long overdue (Cohen 2002b; Nagar-Ron 2021). From the press reports it seems that the ICBS will base its ethnic classification on similar methods and data used in this paper, namely, the country of birth of parents and/or grandparents available in the population registrar. However, in addition to this so-called “objective” ethnic classification, the ICBS should also consider asking the Israeli population about their self-proclaimed ethnic identity.¹⁵ Doing so would provide a “subjective” indicator of ethnicity, much like is done in other migration countries where most of the population is third generation or higher.

References

- Alon, Sigal. 2015a. *Race, Class and Affirmative Action*. New York: Russell Sage Foundation.
- Alon, Sigal. 2015b. Field of study variation throughout the college pipeline and its effect on the earnings gap: Differences between ethnic and immigrant groups in Israel. *Social Science Research* 52: 465–478.
- Amir, Shmuel. 1987. Trends in earnings gaps among Jewish men during the 1970s by country of origin. Pp. 43-64 in *Survey No. 63*. Jerusalem: Bank of Israel.
- Ayalon, Hanna, & Yossi Shavit. 2004. Educational reforms and inequalities in Israel. *Sociology of Education*, 77: 103-120.
- Bean, Frank, Susan Brown & James Bachmeier. 2015. *Parents Without Papers: The Progress and Pitfalls of Mexican American Integration*. NY: Russell Sage Foundation.
- Borjas, George J. 1994. Long-run convergence of ethnic skill differentials: The children and grandchildren of the great migration. *Industrial and Labor Relations Review* 47 (4): 553-573.

¹⁵ Lewin-Epstein and Cohen (2019) analyzed the ESS (European Social Survey) special data for Israel that asked respondents the following question: “If you had to define your ethnic origin, which of the following possibilities would you choose?” Response categories were ‘Mizrahi’, ‘Ashkenazi’, ‘mixed’, ‘other’, ‘I do not use these ethnic definitions’, or ‘refuse’. Only 11% of respondents said that the categories were not relevant or refused to answer. Moreover, the data revealed a strong correspondence between the respondents’ “objective” ethnic origin (determined by the country of birth of their parents and/or grandparents), and their self-proclaimed ethnic identity.

- Carliner, Geoffrey. 1980. Wages, earnings and hours of first, second, and third generation American males. *Economic Inquiry* 18 (1): 87-102.
- Cohen, Yinon. 2002a. From haven to heaven: changes in immigration patterns to Israel. In Danny Levy & Yifaat Weiss (Eds), *Citizenship and Identity: Germany and Israel in Comparative Perspective* (pp. 36-56). New York: Berghahn Books.
- Cohen, Yinon. 2002b. Administrative Israelization – Review of the Israeli Statistical Abstract No 31. *Haaretz*, Nov. 11.
- Cohen, Yinon & Neve Gordon. 2018. Israel's biospatial politics: Territory, demography, and effective control. *Public Culture*, 30 (2): 199-220.
- Cohen, Yinon, & Yitchak Haberfeld. 1998. Second generation Jewish immigrants in Israel: have the ethnic gaps in schooling and earnings declined? *Ethnic and Racial Studies*, 21: 507-528.
- Cohen, Yinon, Yitchak Haberfeld & Tali Kristal. 2007. Ethnicity and mixed ethnicity: Educational gaps among Israeli-born Jews. *Ethnic and Racial Studies*, 30: 896-917.
- Cohen, Yinon, Noah Lewin Epstein & Amit Lazarus. 2019. Mizrahi-Ashkenazi educational gaps in the third generation. *Research in Social Stratification and Mobility* 59: 25-33.
- Dahan, Momi. 2016. How successful was the melting pot in the economic field? *Israel Economic Review* 14 (1)0: 1-51.
- Dahan, Momi, Natalia Mrionichev, Eyal Dvir & Shmuel Shye. 2002. Have the educational gaps narrowed? *Economic Quarterly* 49: 159-188 (Hebrew).
- Feniger, Yariv, Eyal Bar-Haim, Anastasia Gorodzeisky, Hanna Ayalon. Forthcoming (2022). Educational reforms and long-term educational and occupational achievements of high school students in the 1990's: Ethnic origin and gender among Israeli Jew. *Israeli Readings* (Hebrew).
- Friedlander, Dov, Barbara Okun, Zvi Eisenbach & Lilach Elmakias. 2002. Immigration, social change, and assimilation: educational attainment among birth cohorts of Jewish ethnic groups in Israel. *Population Studies*, 56: 135-150.
- Goldscheider, Calvin. 1996. *Israel's Changing Society: Population, Ethnicity, and Development*. Boulder, Co: Westview Press.
- Haberfeld, Yitchak & Yinon Cohen. 2007. Gender, ethnic, and national earnings gaps in israel: the role of rising inequality. *Social Science Research*, 36: 654-672.
- Hammarstedt, Mats. 2009. Intergenerational mobility and the earnings position of first-, second-, and third generation immigrants. *Kyklos* 62 (2): 275-292.
- Israeli Central Bureau of Statistics. 2020. *Statistical Abstract of Israel, No 71*. <https://www.cbs.gov.il/en/publications/Pages/2020/Statistical-Abstract-of-Israel-2020-No-71.aspx>

- Jimenez, Tomas, Julie Park & Juan Pedroza. 2018. The new third generation: Post-1965 immigration and the next chapter in the long story of assimilation. *International Migration Review* 52(4): 1040–1079.
- Kashti, Or. 2022. Admitting a rare mistake: Central Bureau of Statistics will analyze gaps between Mizrahim and Ashkenazim in the third generation. *Haaretz*, August 28. (Hebrew).
- Khazzoom, Azziza. 2003. The great chain of Orientalism: Jewish identity, stigma management and ethnic exclusion in Israel. *American Sociological Review* 68: 481-510.
- Kristal, Tali & Alina Rozenfed-Kiner. 2022. The Israeli labor market. In Ben Porat, Guy et al. (Eds), *Routledge Handbook on Contemporary Israel*. London and NY: Routledge
- Lamont, Michele, Moraes Silva, Graziella, Welburn, Jessica S., Guetzkow, Joshua Mizrachi, Nissim, Hanna Herzog & Ellisa Reis. 2016. *Getting Respect: Responding to Stigma and Discrimination in the United States, Brazil, and Israel*. Princeton: Princeton University Press.
- Lewin Esptein, Noah & Yinon Cohen. 2019. Ethnic origin and identity in the Jewish population of Israel. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 45 (11) 2118-2137.
- Lucas, Samuel. R. 2001. Effectively maintained inequality: Education transitions, track mobility, and social background effects. *American Journal of Sociology* 106:1642-90.
- Mark, Nili. 1996. The contribution of education to earnings differentials among ethnic groups in Israel. *Israel Social Science Research*, 11: 47-86.
- The Marker 2022. <https://www.themarker.com/career/2022-06-28/ty-article/premium/00000181-a627-db99-a7b3-bf3fd6a10000>
- Mizrachi, Nissim. 2016. Sociology in the garden. *Israeli Studies Review* 31(1): 36-65.
- Nagar-Ron, Sigal. 2021. National statistics, ethnic categorization, and measurement of inequality in Israel. *Israeli Sociology*. 22 (1): 6-30 (Hebrew).
- Nahon, Yaakov. 1987. *Education Levels and Employment Opportunities: The Ethnic Dimension*. Jerusalem: Jerusalem Institute for the Study of Israel (Hebrew).
- Okun, Barbara & Orna Khait-Marely. 2008. Demographic behavior of adults of mixed ethnic ancestry: Jews in Israel. *Ethnic and Racial Studies*, 31:1357-1380.
- Okun, Barbara & Orna Khait-Marely. 2010. The impact of intermarriage on ethnic stratification: Jews in Israel. *Research in Social Stratification and Mobility* 28:375-394.
- Ortiz, Vilma & Edward Telles. 2017. Third generation disadvantage among Mexican Americans. *Sociology of Race and Ethnicity* 3(4): 441–457.
- Peres, Yochanan. 1971. Ethnic relations in Israel. *American Journal of Sociology* 76:1021-1047.
- Peres, Yochanan. 1977. *Ethnic Relations in Israel*. Tel Aviv: Sifriat Hapoalim (Hebrew)
- Perlmann, Joel & Yuval Elmelech. 2012. Ethnic inequality in the education of immigrants and second-generation immigrants: A reexamination. *Megamot*, 48: 486–503 (Hebrew).

- Raftery, Adrian & Michael Hout. 1993. Maximally maintained inequality: Expansion, reform and opportunity in Irish education 1921-75. *Sociology of Education* 66: 41-62.
- Semyonov, Moshe, Rebecca Raijman & Dina Maskilevsky. 2015. Ethnicity and labor market incorporation of post-1990 immigrants in Israel. *Population Research and Policy Review* 34: 331-359.
- Semyonov, Moshe, Rebecca Raijman & Dina Maskilevsky. 2016. Immigration and the cost of ethnic subordination: the case of Israeli society. *Ethnic and Racial Studies* 39 (6), 994-1013.
- Shenhav, Yehouda. 2006. *The Arab Jews: A Postcolonial Reading of Nationalism, Religion, and Ethnicity*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Shohat, Ella. 1988. Sephardim in Israel: Zionism from the standpoint of its Jewish victims. *Social Text* 19-20: 1-35.
- Shwed, Uri, & Yossi Shavit. 2006. Occupational and economic attainments of college and university graduates in Israel. *European Sociological Review* 22(4): 431-442.
- Smooha, Sammy. 1978. *Israel, pluralism, and conflict*. Berkeley: U.C. Press.
- Smooha, Sammy & Vered Kraus. 1985. Ethnicity as a factor in status attainment in Israel. *Research in Social Stratification and Mobility*, 4: 151-175.
- Swirski, Shlomo. 1999. *Politics and education in Israel*, NY: Falmer Press.
- Telles, Edward & Vilma Ortiz. 2008. *Generations of Exclusion: Mexican Americans, Assimilation and Race*. NY: Russell Sage Foundation.
- Tran, Van. 2018. Social mobility across immigrant generations: Recent evidence and future data requirements. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 667(1):105- 188.
- Waters, Mary & Marisa Gerstein Pineau. (Eds.). 2015. *The Integration of Immigrants into American Society*. Washington D.C.: The National Academies Press.
- Waters, Mary & Thomas Jimenez. 2005. Assessing immigrant assimilation: new empirical and theoretical challenges. *Annual Review of Sociology*, 31: 101-125.
- Yaish, Meir, and Limor Gabay-Egozi. 2019. Intracohort trends in ethnic earnings gaps: The role of education. *Socius* 5:1-14.
- Zussman, Noam, Orly Forman, Tom Kaplan & Dmitry Romanov. 2006. Differences in quality of education between universities and colleges: analysis of labor market returns. Working Paper No. 42, Neeman Institute, Haifa, Israel (Hebrew).

Appendix

Number of cases: cohort of Israeli-born Jews, 25-43 years old in 2018 by ethnicity and generation.

	Mizrahim	Ashkenazim	Mixed	Total	Percent
Total size of Cohort				1,327,866	100.0
Included in the analysis ^a				1,162,197	87.5
2nd generation	166,398	109,037	29,444	304,879	
2.5 generation	198,629	122,782	38,378	359,789	
2nd + 2.5 generation	365,027	231,819	67,822	664,668	57.2
3rd generation	267,790	161,763	67,976	497,529	42.8
Total	632,817	393,582	135,798	1,162,197	100.0
Percent	54.5	33.9	11.7 ^b	100.0	

^a Excluded from the analysis are 165,669 persons (12.5% of the cohort): 4th generation (7,849), 2nd generation Ethiopian immigrants (7,478), and those for whom ethnicity information was missing, mostly in the third generation (150,342).

^b See footnote 5 for an explanation of why the share of those of mixed ethnicity in the entire cohort is 15% (and not 11.7%).

תהליכי הסתגלות משפחתיים בקרב עולים¹ **מחבר העמים²: מחקר אורך**

לודמילה רובינשטיין*

יוליה מירסקי**

ורד סלונים-נבו**

תקציר

הגירה היא אירוע מרכזי בחייו של אדם, וכל תחומי חייו מושפעים ממנה. מחקר זה בדק תהליכים המתרחשים במשפחות שהיגרו מחבר העמים לישראל. הוא בוצע בשיטה איכותנית בין השנים 2001 ל-2008, וממצאיו מתבססים על ניתוח תוכן של 35 ראיונות עומק מובנים למחצה עם בני זוג משש משפחות, שנערכו על פני שבע שנים לאחר ההגירה. מהממצאים עלה כי בשנה הראשונה להגירה השתפרו היחסים בכל המשפחות והתאפיינו בתחושת לכידות ותקווה. אולם בין השנה השנייה לרביעית התחוללה תקופה סוערת של משברים וקונפליקטים. שני דפוסים עיקריים של תגובה למשבר נמצאו: דפוס של שמירה על המבנה המשפחתי הקיים, ודפוס של שינוי המבנה ויצירת מערכות משפחתיות חלופיות. במשפחות שהתפקידים והמעמד של בני המשפחה השתנו בקיצוניות לאחר ההגירה היה קשה יותר לשמור על האיזון המשפחתי. שבע שנים לאחר ההגירה הגיעו הן משפחות ששמרו על המבנה ההתחלתי והן אלו ששינו אותו לאיזון מחודש. גמישות של בני המשפחה היא שסייעה למערכת המשפחתית להתגבר על המשבר ולהסתגל למציאות המשתנה. המחקר עשוי לסייע לאנשי מקצוע בבניית התערבויות מותאמות לוותק בארץ ולמבנה המשפחה.

מילות מפתח: הגירה, הסתגלות, מחקר אורך, מחקר איכותני, מערכת משפחתית, חבר העמים

* מכללת ספיר

** אוניברסיטת בן גוריון

¹ עלייה לישראל היא מקרה פרטי של הגירה, לכן השתמשנו במאמר לסירוגין במילים "מהגר" ו"עולה", ו"עלייה" ו"הגירה".

² בשל התמורות הגאו-פוליטיות בארץ המוצא של המראיינים, השתמשנו במאמר לסירוגין במונחים "ברית המועצות לשעבר" ו"חבר העמים".

מבוא

במשך השנים קלטה ישראל מספר עצום של מהגרים יחסית לגודלה; מאז קום המדינה ועד לשנת 2020 הגיעו אליה כ-3.3 מיליון מהגרים, 44.6% מתוכם עלו אליה משנת 1990 ואילך. גל העלייה הגדול התרחש בשנים 1990–2001 והביא לישראל כמיליון עולים, רובם המכריע (86%) הגיעו מברית המועצות לשעבר. מהגרים מברית המועצות לשעבר שהגיעו משנות התשעים ועד היום מונים יותר מ-1.3 מיליון ומהווים כ-12% מכלל אוכלוסיית ישראל, וכ-15% מהאוכלוסייה היהודית (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2020).

המעבר מארץ לארץ מלווה בשינויים כמעט בכל תחומי החיים של הפרט והמשפחה. רצף החיים המוכר נקטע, ונדרשת התגייסות של כל המשאבים האישיים כדי לשרוד ולהסתגל לסביבה החדשה. מהגרים נדרשים להתמודד עם אובדן של רשתות תמיכה, ירידה בסטטוס תעסוקתי או אבטלה, שינויים במעמד ובמצב הכלכלי, קשיי שפה, אפליה והדרה חברתית (Prashizky & Remennick, 2021; Remennick, 2013; Salo & Birman, 2015; Telzer, Yuen, Gonzales & Fuligni, 2016; Ward & Geeraert, 2016). על המהגרים ללמוד שפה חדשה וקודים חברתיים חדשים, לדאוג לפרנסה ולדיוור, לפתח חיי חברה, ולדאוג הן לילדיהם הצעירים והן להוריהם המבוגרים התלויים בהם. לעיתים התמודדות עם הלם תרבות, מצוקת דיוור, אובדן פרנסה וקשיים אחרים בארץ היעד מתווספים למצוקות ולמשברים חברתיים ומשפחתיים אשר חוו המהגרים בארץ מוצאם (Khvorostianov & Elias, 2015; Remennick, 2007, 2012). לצד מצוקה אישית, ההגירה עלולה לעורר גם מצוקה משפחתית, זאת, בין היתר, בגלל אובדן מערכות תמיכה, פערים בין בני המשפחה השונים בקצב ההסתגלות ושינוי תפקידים במשפחה. למשל, מצבים של היפוך תפקידים בין הורים לילדים (Kosner, Roer-Strier, & Kurman, 2014; Prashizky & Remennick, 2012; Remennick, 2021) או הסתגלות חברתית ותעסוקתית מהירה יותר של נשים (Remennick, 2005).

אף על פי שחויית ההגירה היא חוויה מורכבת העלולה לגרום למצוקה ולמשבר, התמודדות עם האתגרים שהיא מציבה עשויה לזמן הזדמנות להתפתחות חיובית ולשינוי אצל הפרט והמשפחה (Weiss & Berger, 2008; Hussain & Bhushan, 2013; Michael, 2009; Mirsky & Peretz, 2011; Riedel, Wiesmann & Hannich, 2006). מחקר זה מבקש להתבונן בהגירה כהזדמנות לשינוי לטובה ולחיזוק הלכידות המשפחתית. כמו כן, מרבית המחקרים בתחום עוסקים בהסתגלות האישית של מהגרים להגירה, ולא נחקרה מספיק ההסתגלות של משפחות אליה (Jasinskaja-Lahti, 2008; Lerner, Kertes & Zilber, 2005; Markovitsky & Samid, 2008; Walker & Ito, 2017; Yu, Cheah & Calvin, 2016). מחקרנו מרחיב את ההתייחסות לתחום חשוב זה, ויחידת הניתוח בו היא המערכת המשפחתית. ממד נוסף שהמחקר הזה תורם להבנתו הוא ממד הזמן. אף על פי שקיימים מחקרי אורך, לעיתים המעקב בהם אינו ממושך, הגדרת הזמן אינה ברורה והממצאים סותרים. יתר על כן, קיימים מעט מאוד מחקרי אורך על משפחות.

מטרתו של מאמר זה לתאר את התהליכים המורכבים ואת השינויים המתרחשים לאורך זמן במשפחות שהיגרו מחבר העמים. תיאור התופעה מבוסס על סיפוריהם של בני המשפחות על חייהם במשך שבע השנים הראשונות בישראל. זהו מחקר מעקב איכותני המתמקד בממד הזמן ומדגיש את זווית הראייה הסובייקטיבית של משפחות שעלו מחבר העמים בשנות האלפיים. מאז ועד היום העניין המדעי בתהליכי הגירה הולך וגובר בשל שינויים כלכליים, פוליטיים וחברתיים

הגורמים לאנשים לעבור ממדינה למדינה. המחקר רלוונטי במיוחד לחברה הישראלית, שכן מדינת ישראל הוקמה מגלי עלייה שונים שהגיעו מעשרות ארצות וממאות קהילות בעולם וממשיכים להגיע עד היום. המחקר עשוי להעשיר את ההבנה התאורטית של התהליכים המתרחשים הן במשפחות מהגרות מברית המועצות לשעבר והן במשפחות ממוצא אחר ולהוביל לשיפור התערבויות טיפוליות עם מהגרים. יתרונו של המחקר ביכולת להעמיק בהבנת תהליכים מורכבים, מתמשכים ודינמיים. השימוש בשיטת מחקר איכותנית מאפשר להעמיק את הראייה של תהליכים אישיים ומשפחתיים, את ההסתכלות על הפרט והמשפחה ועל יחסי הגומלין ביניהם מזוויות שונות.

ממד הזמן בהסתגלות של מהגרים

הזמן הוא ממד חשוב מאוד בהסתגלות של המהגרים. מחקרים מלמדים כי מדובר בתהליך מורכב ודינמי שיש בו כמובן מקום להבדלים אישיים ומשפחתיים. במשך שנים רבות הייתה מקובלת התפיסה שתהליך ההסתגלות להגירה מתרחש על פי עקומת U: התרוממות רוח בהתחלה, אחריה משבר המתבטא במישור הרגשי ובתפקוד, ולבסוף – התאוששות (Brink & Sluzki, 1979; Lysgaard, 1955; Oberg, 1960; Saunders, 1976). מחקרים מאוחרים יותר לא תמכו במודל הזה והניבו ממצאים מעורבים. ממצאים רבים הצביעו על שיפור ליניארי בהסתגלות (Lerner, Kertes & Zilber, 2005; Markovitsky & Samid, 2008; Martinez, McClure, Eddy & Wilson, 2005; Ying, 2001; Ward, Bocher & Furnham, 2001; 2011); ממצאים אחרים לימדו על היעדר הפחתה במצוקה הנפשית אפילו שמונה שנים אחרי ההגירה (Miller & Gross, 2008; Jasinskaja-Lahti, 2001; Zilber, Lerner, Eidelman & Kertes, 2001; Mirsky, Slonim-Nevo & Rubinstein, 2007; 2004); ובמחקרים מסוימים אף נמצא כי מצוקה פסיכולוגית דווקא קיימת בעיקר בדור השני להגירה, כלומר אצל מי שנולד להורים מהגרים (Gee, Kabayashi & Prus, 2004; Flores & Brotanek, 2005; Grant et al., 2004).

שונות גדולה כל כך בממצאים קשורה ככל הנראה לסוגיות מתודולוגיות. תהליכי הסתגלות בהגירה מתנהלים אחרת בכל מישור, ובהיעדר הגדרה ברורה מהי הסתגלות בהגירה, הממצאים עלולים לסתור זה את זה. למשל, בעוד שיפור ליניארי אפשר לזהות בהיבטים אובייקטיביים כמו מוביליות חברתית ותעסוקתית, למידת השפה והתרבות החדשה, יצירת קשרים חברתיים ומעורבות במערכת הפוליטית, תהליכים נפשיים מתרחשים על פי דפוסים מורכבים יותר. אף על פי שמודל ה-U בכללותו אינו מקובל עוד, קיימת הסכמה רחבה למדי שהמשבר הפסיכולוגי נוטה להתרחש בשלבים מתקדמים של ההסתגלות, בעוד התקופה הראשונה לאחר ההגירה היא מיטיבה יחסית (Fenta, Hymab & Noh, 2004; Ritsner & Ponizowsky, 1999; Walker & Ito, 2017). מודלים מושגיים שונים מקבלים את הטענה שבמרכז חוויית ההגירה עומד אובדן, וכי תהליך ההסתגלות הנפשי בהגירה הוא ניסיון להשלים עימו (Akhtar, 2011; Mirsky & Kaushinsky, 1989; 2017), אך במפגש הראשוני עם סביבה לא מוכרת, מהגרים משכללים את כוחות ההתמודדות שלהם וכך מרחיקים את המודעות לאובדן ואת התגובות הנובעות ממנה (Hener, 1989; Weller & Shor, 1997; Mirsky & Kaushinsky, 1989).

הגדרת ציר הזמן במחקרי הגירה עמומה עוד יותר: מחקרים רבים מגדירים באופן כללי את הנחקרים כ"ילידי חוץ לארץ" או "מהגרים" ללא הגדרת זמן ברורה (Angel, Buckley & Finch, 2001; 2017). במחקרים אחרים מקובצים יחד טווחים רחבים מאוד של משך שהות

בארץ החדשה, למשל מחודש עד תשע שנים (Newbold, 2005) ואפילו עד ארבעים שנה (Ataca & Berry, 2002), ולעיתים קרובות מדווחים ממוצעי ההגירה בלבד (Yu, Cheah & Calvin, 2016). נראה כי תהליך הסתגלות בהגירה הוא ממושך וכי אי אפשר לבחון אותו בנקודת זמן אחת בלבד או בתקופה הסמוכה למעבר בלבד. על מנת להתגבר על המגבלות המתודולוגיות ולקבל ממד אורך, מחקר זה הגדיר במדויק ארבע נקודות זמן בתהליך: שנה, שנתיים, ארבע ושבע שנים לאחר ההגירה. זאת מאחר שבשנתיים הראשונות השינויים הם דרמטיים במיוחד, והבדיקות לאחר ארבע ושבע שנים מטרתן לקבל מעקב ארוך ככל האפשר אחר מצבם של משתתפי המחקר.

המשפחה בהגירה

מחקר זה מתמקד בתהליכים המתחוללים ביחסים בין בני המשפחה בעקבות ההגירה. יחידת הניתוח במחקר היא המשפחה כמערכת חברתית-תרבותית שתנאי הסביבה משפיעים על המבנה ועל התפקוד שלה (Miller, 2011; Minuchin, Nichols & Wai-Young, 2007). הגירה היא אירוע מכריע בחיי המשפחה והיא מערערת בדרמטיות את האיזון בה. בני המשפחה המתמודדים עם משימת ההסתגלות לסביבה החדשה עשויים לתמוך אלה באלה (Albert, Ferring, & Michels, 2013; Khvorostianov & Remennick, 2015; Merz, Özeke-Kocabas, Oort, & Schuengel, 2009). יחד עם זאת, מטלות חדשות מצריכות שינויים בתפקידים ובדפוסי תקשורת ועוללות לעורר מצוקה וקונפליקטים או להעצים קונפליקטים קיימים (Helms, et al, 2014; Hyman, Guruge, & Mason, 2008; Shirpak, Maticka-Tyndale, & Chinichian, 2011).

אובדן מערכות התמיכה הטבעיות (משפחה מורחבת וחברים) בעת ההגירה, שחיקת מעמד המשפחה וההורים, פערים בקצב ההסתגלות בין בני הזוג ובין הורים וילדים – כל אלה עלולים לערער את המשפחה המהגרת ולגרום למצוקה (Chun & Akutsu, 2003; Darvishpour, 2002; Ho & Birman, 2010; Kanat-Maymon, Sarid, Mor, Mirsky & Slonim-Nevo, 2016; Morgenshtern & Pollack, 2014; Oznobishin & Kurman, 2018; Walsh, Shulman, Bar-On & Tsur, 2006). בגלל הפער בקצב ההסתגלות נוצר לעיתים מצב שבו הילדים או המתבגרים נעשים המתווכים בין ההורים לחברה הקולטת, וכך ההורים נעשים תלויים בילדיהם. כך, מצד אחד מוטלת על הילדים אחריות על המשפחה, ומן הצד האחר התמיכה וההשגחה ההורית מצטמצמות (Oznobishin & Kurman, 2018; Prashizky & Remennick, 2021). נוסף על כך, נשים נוטות להסתגל לשינוי התרבותי מהר יותר מגברים, והדבר עלול להפר את האיזון במערכת המשפחתית. ואף שבקרב נשים הירידה במעמד התעסוקתי דרמטית יותר, הן נוטות לגלות גמישות וסובלנות לתפקידיהן החדשים יותר מאשר הגברים (Remennick, 2005).

יחד עם זאת, בתהליך התמודדות עם אתגרי ההגירה, עשויה להתקיים גם חוויה של התפתחות וגדילה אישית ומשפחתית (Berger & Weiss, 2009). מחקרים מעידים כי למרות משברים וקשיים, המשפחות מפגינות גמישות, חוזק, עמידות ותמיכה הדדית (Michael, 2009; Este & Tachble, 2009; Titzmann & Gniewosz, 2018). במחקר על אבות מאתיופיה ומברית המועצות לשעבר בישראל נמצא כי על אף הקשיים, חוו האבות שיפור בתפקודם האבהי והזוגי לאחר ההגירה (Strier & Roer-Strier, 2005). מחקר על מתבגרים מחבר העמים בישראל הראה כי היפוך תפקידים בין הורים לילדים, שהשפעותיו השליליות ידועות, תרם לעצמאותם של המתבגרים ולשגשוג תחושת המשמעות שלהם (Kosner, Roer-Strier, & Kurman, 2014). גם במחקר על

השתלבות הורים וילדים יוצאי ברית המועצות בישראל נמצא כי ילדים להורים שירדו במעמד החברתי והתעסוקתי נטו לפצות על הירידה במעמד הוריהם בהתגברות על מחסומים ובשיפור בתחום הלימודי והתעסוקתי (Remennick, 2012). המחקרים תומכים בטענה שאפשרויות התגובה להגירה הן מגוונות ואינן בהכרח שליליות.

משפחות מהגרות מחבר העמים

משפחות ממדינות חבר העמים הטרוגניות מאוד במאפייניהן. למרות האחידות הלשונית – השפה הרוסית – קיימים ביניהן הבדלים ניכרים מבחינת התרבות, המעמד החברתי, ההשכלה והתעסוקה. זאת משום שהם מגיעים מאזורים גאוגרפיים שונים של ברית המועצות לשעבר (קימרלינג, 2004).

מחקר זה התמקד בעולים שהגיעו מבלרוס, מאוקראינה ומרוסיה – אוכלוסייה הומוגנית יחסית ובעלת מאפיינים ייחודיים משותפים. זוהי אוכלוסייה יהודית אשכנזית עירונית, משכילה, חילונית ובעלת זיקה חזקה לתרבות הסובייטית (ליסצ'ה, 2008; Remennick 2007).

אחד המאפיינים הבולטים של המשפחות מחבר העמים הוא מספר ילדים קטן – ילד אחד או שני ילדים. הגורמים לכך מורכבים, וביניהם קשיי פרנסה, שוק עבודה בלתי שוויוני לנשים (Markowitz, 1993; Remennick, 2002) ותפיסה תרבותית כי גידול ילד זו אחריות גדולה וכי על ההורים להשקיע את מיטב משאביהם במטרה זו (Yakhnich, 2016).

מאפיין בולט נוסף הוא שיעור גבוה של נשים משכילות ועובדות. נשים אלה עבדו בברית המועצות מחוץ לבית במשרה מלאה, והמדינה סיפקה להן את כל התמיכה הדרושה לכך (Khvorostianov & Yeshua-Katz, 2020). אבל למרות העצמאות הכלכלית של נשים ונגישותן להשכלה, העמדות השמרניות בקבוצה זו היו בולטות, בייחוד בחיים המשפחתיים והזוגיים (מירסקי, 2009; Remennick, 1999). הגבר נחשב למפרנס העיקרי, הרוויח יותר מהאישה, ומעמדו במשפחה היה גבוה ממעמדה (רואר-סטריאר וסטריאר, 2006). העמדות השמרניות הנציחו גם את חלוקת התפקידים המסורתית במשפחה: נשים המשיכו לטפל בחינוך הילדים, במשק הבית ובקשרים עם מוסדות החינוך, נוסף על עבודתן מחוץ לבית (מירסקי, 2009; Ashwin, 2000; Hoffman, 2000; Remennick, 2002).

המבנים המשפחתיים של יוצאי חבר העמים מגוונים, ושכיחות בהם משפחות חד-הוריות, משפחות מנישואים שניים ומשפחות רב-דוריות. חוסר היציבות של התא המשפחתי באוכלוסייה זאת קשור למגוון גורמים: העצמאות הכלכלית של הנשים, הליכי נישואין וגירושין קלים, ההגירה לישראל שהובילה לפירוק משפחות על רקע חילוקי דעות או הבדלים במוטיבציה, ולחצי הקליטה בישראל (מירסקי, 2009; Katz, 2000).

הישענות של משפחות צעירות על עזרת ההורים היא מאפיין ייחודי בקרב יוצאי ברית המועצות לשעבר. המצב הכלכלי הקשה ששרר במשך דורות בברית המועצות והמחסור בכול, כולל בדיור ובמסגרות לגיל הרך, הובילו לתלות גדולה של ילדים בוגרים בהוריהם מבחינה כלכלית יותר מזו הקיימת במערב, וזוגות צעירים נאלצו להתגורר יחד עם הוריהם (מירסקי, 2009; Lowenstein, 2002). מדיניות של עידוד נשים צעירות לצאת לעבודה לצד עידוד של פרישת נשים בגיל 55 הובילה לכך שסבתות רבות לקחו על עצמן את הטיפול בילדים (מירסקי, 2009).

גם בשנים הראשונות בישראל, צורכים של ההורים הצעירים בעזרה ובתמיכה וקשייהם של ההורים הקשישים (מחלות, קשיים כלכליים ובדידות) הובילו לכך שמשפחות רבות של עולים מברית המועצות לשעבר התגוררו במשקי בית רב-דוריים, גם אם בארץ המוצא לא התגוררו יחד. בתחילת שנות האלפיים דווח שכ-70% מהקשישים שהגיעו עם ילדיהם מתגוררים יחד איתם, וכ-85% מהמשפחות הללו ממשיכות להתגורר יחד חמש שנים לאחר העלייה (Katz & Lowenstein, 1999; Lowenstein, 2002). לצד תופעה זאת, בולט בקרב עולים מברית המועצות לשעבר גם אובדן תמיכת הסבים והסבתות, מאחר שרבים מהם נשארו בארץ מוצאם (Kosner et al., 2014). לסיכום, מחקר זה מתמקד בהעמקה ובהבנה של תהליכים מורכבים ומתמשכים. זהו מחקר מעקב המשתרע על פני שבע שנים ומדגיש את זווית הראייה של המהגרים. המחקר נותן הזדמנות להרחיב את הראייה ולזהות לא רק קשיים, אלא גם את הכוחות המגויסים לתהליך המעבר התרבותי.

המחקר

שיטת המחקר האיכותנית, המיושמת במחקר זה, הולמת את האופי האישי של תהליך ההסתגלות בהגירה, מתמקדת בחוויה האישית של המרואינים ומייצרת ידע מעמיק עליה (קסן וקרומר-נבו, 2010; Marshall & Rossman, 2016). המחקר קיבל את אישור ועדת האתיקה של אוניברסיטת בן-גוריון.

שאלות המחקר:

אילו תהליכים מתרחשים במשפחות מהגרות מחבר העמים בישראל?
מהם השינויים והאתגרים שבני המשפחה מתמודדים איתם בתהליך הסתגלותם?
כיצד מתמודדים בני המשפחה עם אתגרים ושינויים אלו?

כלי המחקר: היה ראיון עומק נרטיבי (שקדי, 2003) המאפשר לשמוע נרטיב עשיר ואוטנטי המשקף את עולמו הפנימי של המרואיין, ובו בזמן גם את האינטראקציה שלו עם סביבתו ותרבותו (ספקטור-מרזל, 2010; Rosenthal, 2004). מתודולוגיה זו הולמת במיוחד את המחקר בתחום ההגירה, שכן היא נשענת על קשרים אשר המספרים יוצרים בין אירועים מסוימים, הנטועים בהקשרי המקום והזמן שהם תרבותיים ובלתי נפרדים מסביבה חברתית-תרבותית (שלסקי ואלפרט, 2007). הריאיון נפתח בשאלה פתוחה, המעודדת רצף סיפורי (ספקטור-מרזל, 2010): "ספר/ספרי לי בבקשה את סיפור ההגירה שלך לישראל". כאשר המרואיין או המרואינת מציג את סיפורם, הושלם איסוף החומר על ידי שאלות שהוכנו מראש (מדריך ריאיון) והתייחסו לתחומי המחקר השונים. סיפור מסוג זה תמיד מושפע מהנסיבות שהוא מסופר בהן, ואילו הזיקה בין המספר להקשר באה לידי ביטוי במישור ההתרחשויות ובמישור הפרשני-תרבותי (שלסקי ואלפרט, 2007). ואכן, בתחום ההגירה גובר השימוש במתודולוגיות נרטיביות לשם הבנת חוויות של מהגרים ולשם חשיפת תופעות ייחודיות לתרבותם (Mirsky, 2011; Prashizky & Remennick, 2021).

משתתפי המחקר גויסו מבין משתתפי מחקר כמותני על משפחות מברית המועצות בישראל ובגרמניה (Mirsky et al., 2007). מתוך המדגם הישראלי של 65 משפחות שעלו בחודשים ינואר-

יולי בשנת 2001 בהרכב של שני הורים ולפחות ילד אחד בגיל ההתבגרות (גילאי 12–18) נבחרו 6 משפחות אשר הסכימו להשתתף במחקר אורך איכותני. המשפחות שנבחרו היו בעלות מאפיינים סוציו-דמוגרפיים מגוונים וילדים בני גילים שונים. במחקר האיכותני השתתפו 11 הורים (6 אבות ו-5 אימהות) ו-6 ילדים מתבגרים. המאמר הנוכחי מתייחס לממצאים שנאספו מפי בני הזוג בלבד.

איסוף הנתונים נעשה בארבע נקודות זמן: בשנה הראשונה להגירה (8–10 חודשים לאחר), שנתיים לאחר ההגירה, ארבע שנים לאחר ההגירה ושבע שנים לאחר. הראיון הראשון נערך יחד עם כל המשפחה, והראיונות הבאים היו אישיים. בשל נשירה לא היה אפשר לערוך ראיונות עם כל בני המשפחה בכל נקודות הזמן. הממצאים מבוססים על 5 ראיונות משפחתיים ועל 30 ראיונות אישיים. רוב הראיונות נערכו על פי בחירת המראיינים בבתייהם וברוסית.

ניתוח הנתונים כלל קריאה הוליסטית של הנתונים, ארגון הנתונים וצמצום, חלוקתם ליחידות קטנות, הבנייתם מחדש וקריאה הוליסטית נוספת (קסן וקרומר-נבו, 2010). נוסף על כך, ראיונות חוזרים עם אותם המשתתפים בארבע נקודות זמן הצריכו השוואה בין הממצאים המתייחסים לאותן הקטגוריות בנקודות זמן שונות. תחילה התבצע ניתוח בתהליך המתואר של כל ראיון בנפרד בארבע נקודות הזמן. בשלב השני התבצע ניתוח רחב של כל הראיונות על מנת לזהות תמות משותפות. לאחר מכן נותחו תהליכים משפחתיים שהתרחשו בכל יחידה משפחתית על רצף הזמן. המיוחד בניתוח יחידות משפחתיות הוא זיהוי חפיפות וניגודים בין הגרסאות האישיות של כל אחד מבני המשפחה וניתוחם. בהתאם לניתוח זה תוארו ופורשו תהליכים במערכת המשפחתית על פני זמן.

אמינות המחקר הובטחה בזכות צעדים ספורים: הנתונים נאספו במסודר על פי שיטה אחידה, ונערך תיעוד של הנתונים (הקלטה) ותיעוד מפורט של הליך איסוף הנתונים. כמו כן, נערך תיעוד מלא של ההקשר שבו התבצעו הראיונות ושל כל שלבי הניתוח. פרק הממצאים מציג את תפיסותיהם של המשתתפים תוך הישענות על ציטוטים מדבריהם (שקדי, 2003). כל הראיונות המוקלטים תורגמו לעברית ותומללו תוך הקפדה על איכות התרגום ושימור המשמעות המקורית. נוסף על כך, נעשתה הצלבה בין קטעי סיפור שונים, כלומר בין סיפוריהם של בני זוג על אותם אירועים, תוך התייחסות לחפיפה, לניגודים וגם לחלקים חסרים (Creswell, 1998). הניתוח הסופי הוצג למשתתפי המחקר למשוב על הפרשנויות והמסקנות.

סוגיה נוספת הקשורה לאמינות היא הנגיעה האישית של שניים מהמחברות לנושא המחקר. מצד אחד, קשר אישי מאפשר להבין טוב יותר את התופעה ואת הקודים התרבותיים, אך מן הצד האחר, הוא עלול להביא להטיה בניתוח הממצאים ובפרשנות להם. כדי לצמצם הטיות אישיות, נעזרנו במשוב של עמיתים בקבוצת מחקר העוסקת בנושא.

ממצאים

שש המשפחות המשתתפות במחקר הגיעו ארצה בשלמותן – אב, אם וילד אחד לפחות בגיל התבגרות. כל השמות המופיעים במאמר בדויים. כמו כן, שונו מספר פרטים מזהים ומאפיינים נוספים של המשתתפים על מנת להבטיח שמירה מרבית על פרטיותם.

העיקרון המארגן בהצגת הנתונים הוא על פי משפחות, מאחר שיחידת הניתוח במחקר היא היחידה המשפחתית. עיקרון מארגן זה מאפשר להציג תהליכים משפחתיים על פני רצף זמן בכל משפחה ומשפחה ולקבל תמונה מלאה ומורכבת של אינטראקציות ושינויים ארוכי טווח.

השנה הראשונה

בראיונות שהתקיימו בשנה הראשונה העבירו המרואיינים מסר זהה: היחסים במשפחותיהם השתפרו לאחר הגעתם לישראל. למרות ההבדלים ביניהן מבחינת רקע, מבנה משפחתי, מעמד בארץ המוצא, השכלה ועוד, היו החוויות שתיארו המשפחות בשנה הראשונה להגירתן דומות. פה אחד ציינו המרואיינים שיפור בזוגיות, בתחושת הלכידות המשפחתית וההדדיות ובקרבה בין בני הזוג. נראה כי האופוריה הראשונית שתוארה במודלים מסוימים כוללת גם את המישור המשפחתי.

משפחת ברגר

ולנטינה ברגר מתארת שיפור ביחסים הזוגיים שלה עם ההגעה לישראל:

"הם [היחסים] השתפרו. התחלנו להיאחז אחד בשני, התחלנו לדון בסוגיות [...] אנחנו מתראים לעיתים רחוקות מאוד, רק בערב, כאשר אנחנו יושבים, והילדים כבר הולכים לישון, אז אנחנו פותרים את כל הבעיות [...] בודקים את היחסים – טובים או לא, מה יותר מתאים לנו... שם כבר היה סדר, שגרה כלשהי: עבודה, בית, מנוחה. שם היו חברים, וכאן אנחנו מסתובבים סביב עצמנו. זה אפילו מוצא חן בעיניי".

חלוקת התפקידים בין בני הזוג מסורתית: ולנטינה: "ולדימיר, כמובן [הראש]. אני מקשיבה, שומעת". ולדימיר משלים: "... מקשיבה, אבל עושה בדרך שלה [צוחק]... היא... דואגת למזון, ביגוד, כביסה. ואני מטפל בכל האספקה הטכנית במשפחה, ומשתדל למצוא איזה פרנסה". ולדימיר מסכם: "אני חושב שהמשפחה שלנו קרובה לאידיאלית... רבים קצת, מתעצבנים, אחר כך נרגעים, ושוב מדברים".

משפחת בליצקי

שני בני הזוג מספרים על שיפור ביחסים עם ההגעה לישראל: לריסה: "כשגרנו שם, כל אחד חשב שהוא צריך לעסוק בשלו... נאלצנו הרבה דברים להחליט לבד. וכאן – הכול ביחד, בשיתוף. אני שואלת מה דעתו, הוא שואל מה דעתי". ואנטולי מסביר: "פשוט נהיה לנו משהו משותף, מטרה שצריך להשיג. ושם המטרה הייתה רק לשרוד – לא היו שום שאיפות".

בני הזוג לא מצליחים להחליט מי מהם הוא ראש המשפחה. לריסה: "עכשיו ברגע זה הוא לא הראש. ובכלל, אין אצלנו ראש. אצלנו איכשהו הכול משותף... הכול ביחד". גם אנטולי רואה את משפחתו כאידיאלית, ולריסה, כמו ולדימיר ברגר, מסייגת: "אפילו במקרה האידיאלי יכולים להיות איזה חסרונות ויתרונות".

משפחת דבורקין

גם כאן, בני הזוג מספרים על שינוי לטובה ביחסים לאחר העלייה. נטליה: "התלכדנו יותר, כי שם היה הכול מוכר, ופה שום דבר לא מוכר. אז זה דווקא קירב בינינו". חלוקת התפקידים בין בני הזוג גמישה. נטליה: "אנחנו עושים הכול ביחד. אני עושה כביסה בדרך כלל. לפעמים בא לי לישון, יש לי כאב ראש בזמן האחרון מהעברית כנראה [...] אז אבא הולך ומבשל משהו, הוא מבשל נורא טעים". ולרי מכנה את אשתו ספק בצחוק ספק ברצינות "המפקדת". ונטליה עונה: "[צוחקת] ממש מפקדת! מחליטים הכול ביחד, פשוט אני יותר אנרגטית, אבא שלנו יותר רגוע, יש לו אופי מאוזן יותר".

משפחת צ'רנוב

גם תמרה צ'רנוב מדווחת על שינוי לטובה באווירה במשפחה: "פשוט נהיה יותר רגוע, בעבר היו יותר מריבות, ויכוחים כל מני... וכאן הכול רגוע..." היא מייחסת את השינוי לשיפור בתנאי המגורים: "פעם גרנו אצל ההורים שלי, פעם אצל חמותי, גם גרנו אצל סבתא. שנה שם, שנה כאן... ופה, אם בעיני מישהו משהו לא מוצא חן – הוא מסתובב והולך לחדר אחר. ובזה זה נגמר". חלוקת התפקידים במשפחה היא די גמישה: "לא מחלקים. יש מחויבויות: לנקות, לשטוף כלים. קורה לפעמים שאני בערב בעבודה ולא הספקתי להכין ארוחת ערב. אז הוא בא ובלי שום בעיה מכין משהו לאכול".

משפחת פרידמן

בוריס ונינה, כמו שאר הזוגות, כבר הרבה שנים יחד. חשוב להם להדגיש שהיחסים ביניהם מתאפיינים מאז ומתמיד בהבנה ובתמיכה הדדית: "לדעתי הכי חשוב זו הבנה. חיינו בעוני ולא קיבלנו עזרה מההורים. כאשר התחתנו לבוריס לא הייתה שום השכלה. בוריס התקבל לאוניברסיטה וסיים אותה, כמובן שעזרתי לו". בוריס מוסיף: "העיקר בזוגיות כאשר בני הזוג סומכים אחד על השני. כמובן גם... אהבה צריכה להיות. אם אין אהבה, אין טעם לחיות ביחד". גם במשפחת פרידמן יש גמישות בחלוקת התפקידים בבית. נינה מספרת: "אצלנו אין מצב שמישהו דומיננטי. אין לנו חלוקת תפקידים". בוריס מוסיף: "אני יכול לעשות הכול בבית. לגהץ למשל אני לא אוהב, אבל אם צריך לבשל או משהו, אז אני יכול".

לסיכום, החוויות שתיארו המשפחות בשנה הראשונה להגירתן היו דומות מאוד: שיפור בזוגיות, לכידות משפחתית, קרבה בין בני הזוג ומוטיבציה להמשיך יחד במשימה המרכזית – ההסתגלות לארץ החדשה.

בין השנה השנייה לשביעית

מן השנה השנייה מתחילים להתגלות הבדלים בין המשפחות. נציג בהרחבה שתי משפחות, אחת ששמרה על המבנה ההתחלתי שלה במשך שבע השנים מאז העלייה (משפחת בליצקי), ואחרת

אשר נאלצה לשנות את המבנה שלה (משפחת ברגר). בהמשך נתאר בקצרה את התהליך שעברו בין השנה השנייה לשביעית גם שאר המשפחות.

משפחת בליצקי

כעבור שנתיים

משפחת בליצקי שמרה על המבנה שלה בכל שבע השנים מאז ההגירה. לריסה ואנטולי התמידו בהתגייסות למטלות שעמדו בפניהם, ויחסיהם התאפיינו בקרבה ובגמישות. בשנה השנייה להגירה אנטולי מספר:

"... שינויים כאלה מהשורש לא התרחשו [...] אני עבדתי רק בבוקר. ואשתי עבדה אז [...] רק בערב [...] לא התראינו... יצא ככה להפך, שאנחנו נהיינו יותר קרובים [צוחק]. כי איך? לא מתראים הרבה, בגלל זה לא נמאס לנו אחד מהשני [צוחק]."

שני בני הזוג מעידים על יחסים טובים ביניהם, משבחים זה את זה ואמפתיים זה כלפי זה. אנטולי דואג ללריסה כי כל המשפחה שלה נשארה בחו"ל: "[...] היא לא שקטה קצת כי שם כל קרובי המשפחה. יש לה משפחה גדולה, בכל זאת, אחים, אחיות". לריסה מדגישה כי הגמישות בחלוקת התפקידים בין בני הזוג נשמרת: "אולי אין בעלים כאלה כמו שלי... אני חוזרת והוא הכין אוכל. הוא אפילו מגיש!" ואנטולי מספר כי בשלב מסוים לריסה אף עודדה אותו לעזוב עבודה פיזית קשה והפכה למפרנסת היחידה: "ניקינו, סחבנו שקים... מאוד התעייפתי, מאוד מאוד, בקושי זחלתי הביתה [...] אם באותו רגע לא היה לנו את מרווח הזמן הזה, שאשתי אפשרה לי לא לעבוד, עד עכשיו הייתי עובד שם".

כעבור ארבע שנים

גם כעבור ארבע שנים היחסים בין בני הזוג מתאפיינים בתמיכה ובעזרה הדדית. לריסה: "מה בבית? בעלי עוזר מאוד [...] כמעט אין לנו מריבות... קודם לפעמים היו אי-הסכמות, אבל אחרי שהגענו לכאן, [יש] הבנה הדדית... ונראה כאילו חוץ מאיתנו אין לנו מישהו אחר, אין מי שידאג לנו".

כעבור שבע שנים

את השינויים במשפחה לאחר שבע שנים בישראל אנטולי מסכם כך: "ביחסים בעיקרון לא השתנה שום דבר... אנחנו מנסים לעזור זה לזה". אנטולי עדיין חושב שעם ההגעה לישראל החיים שלו בכלל וחיי המשפחה בפרט השתנו לטובה:

"עם ההגעה לישראל בהתחלה, בחצי שנה הראשונה, המחשבה שלי הייתה כזאת, שאני אדם חסר מזל [...] עכשיו אני לא יכול להגיד שאני בר מזל – [לא] זכיתי במיליון, אבל עכשיו קצת יותר קל לי... הכול נעוץ בכך שיש בסיס: בית, משפחה ועבודה. זהו נראה לי שלושה לווייתנים כאילו".

בעיקר מעסיקה את לריסה הנכדה החדשה: "עכשיו אני עם הנשמה כאן. מסיימת יום עבודה, מהר-מהר הביתה [...] כדי לראות [צוחקת], לעזור וכולי. כולי שקועה בה. כל הבעיות בצד, לא חושבת אם קשה או לא קשה, כל הנשמה והלב איתה. גם בעלי כך". במבט לאחור היא מעריכה: "כנראה החיים שלנו השתפרו, מכל הבחינות. וקודם כול שבמשפחה נהיינו יותר מאוחדים... יותר אמון, יותר כבוד אחד לשני וכאילו החלטות הכול ביחד".

משפחת ברגר

כעבור שנתיים

משפחת ברגר שינתה את המבנה שלה בשנים הראשונות לאחר ההגירה. היחסים הטובים בין בני הזוג בשנה הראשונה עוררו תקווה שקשר קרוב והבנה הדדית יעזרו להם להתמודד עם ההגירה. אך כעבור שנתיים השתנה המצב, והקונפליקטים בין בני הזוג התעצמו. היחסים הזוגיים נבדקים בשלב זה דרך פריזמת התפקידים המשפחתיים והחברתיים. ולדימיר אשר אינו מוצא תעסוקה מספר על השינוי שחל ביחסים בינו לבין אשתו ולנטינה:

"היא ראתה [שם] שאני ברמה, הייתה לנו פרנסה, הכול היה בסדר. כאן... אני יושב על צווארה [...] אני מרגיש שאני כזה תלוי בה, איפה שאני הייתי אומר משהו – טוב, אשתוק. אבל לפעמים לא יכול להתאפק [...] ואז צועק, והיא בחזרה, וחוזר חלילה. יש הרעה, יש הרעה".

ולנטינה מתייחסת להתערערות של התפקידים המוכרים:

"יצא ככה שדווקא הוא זה שהביא אותי לכאן, ואני צריכה לעבוד... אני רק רואה איך בעלי כואב... וזה שהילד הגדול לגמרי הפסיק ללמוד, שליזה גם כן מתעצלת, בעבר זה לא קרה אף פעם. יש מריבות, אולי על הרקע הזה, כאשר הכול מצטבר [...] אני משחררת את הקיטור, ואחר כך לוקחת את עצמי בידיים, וחושבת – מה עשיתי? הכאבתי לו, גם ככה רע לו, הוא לא יכול למצוא עבודה, ואת עוד מוסיפה שמן למדורה. מתחילה להחליק, רואה שהוא מחייך, אז הכול בסדר. עד לפעם הבאה".

כעבור ארבע שנים

על רקע שינוי בתפקידים המשפחתיים, קונפליקטים בזוגיות והרעה ביחסים עם הילדים, החליטו ולדימיר וולנטינה כשנתיים וחצי לאחר ההגירה לפצל את התא המשפחתי: ולנטינה והבת עזבו את ישראל וחזרו לבלרוס; ולדימיר והבן נשארו בארץ. אך לא מדובר בפירוק התא המשפחתי אלא בשינוי מבנהו ויצירת סוג אחר של קשרים; בני המשפחה מגיעים לביקורים אלה אצל אלה, והביקורים הופכים לחגיגים ומשמחים. כך שבמפתיע דווקא פיצול המשפחה הוא שמאפשר לשמור על שלמותה. לאחר חזרתה של ולנטינה חש ולדימיר הקלה מכך שחייה השתנו לטובה: "היא עזבה ומאוד מרוצה שחזרה לחיים מוכרים. חברים, עבודה. בעבודה מאוד חיכו לה". כך ולדימיר מתאר את הנסיעה לבלרוס: "בשנה שעברה נסעתי לשם עם הבן לחודשיים [...] הסתובבתי, הייתי מאוד שמח, הנוף – פשוט תענוג לעיניים... כל החברים הגיעו. הבן נפגש עם החברים שלו 24 שעות ביממה, לא ראינו אותו".

כעבור שנה ולנטינה והבת מגיעות לביקור בישראל, והדבר משמח מאוד את ולדימיר: "אשתי והבת היו פה חודש. היינו מאוד מאושרים. שנה שלמה חסכתי כסף לזה כדי שהן תבלנה פה. חזרו הביתה, ברוך השם, לפני החום הנורא הזה". מלבד הביקורים, הוא חש שחייב חסרי משמעות: "אני מתבייש להודות, חיים כל כך ריקים שאין מה לספר [...] כל עבודה קשה עדיפה על לא לעשות כלום".

כעבור שבע שנים

משפחת ברגר עדיין מפוצלת: ולדימיר ויורי גרים בישראל, ולנטינה וליזה – בבלרוס. הם יצרו סוג חדש של מערכת משפחתית ומצאו בה איזון מחודש. משמעות האיזון אינה חזרה לתפקידים הקודמים או איחוד המשפחה, אלא יצירת מערכת משפחתית מסוג אחר ומתן משמעות חדשה למציאות שנוצרה. הריאיון עם ולנטינה נערך בטלפון מישראל לבלרוס. בפרספקטיבה של "שם" היא מדברת על מה שהתרחש במשפחה בישראל:

"בהתחלה חשבתי שהכול יהיה טוב, אבל היה משהו במשפחה [...] כי בעלי כבר היה גמלאי, ואני הייתי צריכה לעבוד... למה עזבת? כי התקשינו מבחינה כלכלית. לא רק שלא הספיק לנו כדי להתקיים... אבל זה שאני הייתי צריכה לעבוד והוא לא יכול היה למצוא עבודה – זה היה קשה מבחינה פסיכולוגית [...] היה לו קשה לראות אותי, הוא ריחם עליי והוא חיפש עבודה, אבל לא מעסיקים גמלאים בשום מקום. אז יצא שהכול היה מוטל על כתפיי, הדאגה למשפחה וגידול הילדים".

ולנטינה נשמעת מתנצלת על כך שטוב לה בבלרוס: "... אני מרוצה. חשבתי שמאוד אצטער על זה שחזרתי. קשה כמובן נפשית, אבל טוב לי". במפתיע ולדימיר חושב שההגירה היטיבה עם המשפחה: "מצד אחד, ההגירה איכשהו איחדה את המשפחה [...] כאשר הגענו לכאן, כולם בערמה אחת, זה איכשהו איחד אותנו. ואחר כך, כאשר התחלנו קצת להשתרש, התחלנו שוב להתפזר. היו לי מכרים, לאשתי, אבל בכל זאת, במיוחד בהתחלה, המשפחה הייתה יותר מאוחדת". ייתכן שאווירת "ירח דבש" בביקורים של בני הזוג אלה אצל אלה צובעת את הדיווח בחיוב. ולנטינה מספרת: "אני אומרת, עכשיו טוב לך שם כשאני מגיעה, אנחנו כמו חתן וכלה, ירח דבש [...] ואתה כמו מלך אצלי".

כעת נציג בקצרה את קורות יתר המשפחות בין השנה השנייה לשביעית.

משפחת פרידמן

בשנה השנייה להגירה התחילו להתעורר קשיים גם במשפחת פרידמן, אבל בני הזוג הצליחו לשקם את היחסים ביניהם. בוריס מספר: "קצת אחרי שהגענו היו קצת מריבות. עכשיו הכול בסדר... בעיקר בגלל הנושא הכלכלי... כאשר יש יציבות, כאשר החשבון בסדר, הכול הולך בסדר. לאשתי היו בעיות [בריאות]". נינה מאשרת: "יש לנו יחסים מאוד טובים. אני אוהבת את בעלי, והוא אוהב אותי. אולי שם הוא פחות עזר כי לא היה לו זמן. עכשיו הוא עוזר הרבה. גם כשהייתי בבית חולים הוא עזר".

גם כעבור ארבע שנים, למרות הידרדרות במצבם הבריאותי, בני הזוג מצליחים לשמור על אווירה שקטה במשפחה. בוריס: "אשתי חולה, וגם אני. אני מחזיק מעמד כי אני גבר, אני חולה כבר עשרים שנה, אין לאן לברוח. ככה בעיקרון, חיים בסדר, קורה שמתווכחים, יש דבר כזה, נהיינו קצת יותר רגזנים מאשר היינו שם [...] גם אקלים, גם עבודה וגם מצב כלכלי, זה מסביר הכול". שבע שנים מאז ההגירה, ולמרות עליות ומורדות ביחסים, נראה כי בוריס ונינה עברו את מבחן ההגירה בהצלחה. בוריס: "ככה היחסים הם בסדר [...] קורה שיש עליות וירידות [...] אנחנו כבר הרי יותר מעשרים וחמש שנה חיים ביחד... ואם יש בעיות כלכליות, מתחיל מצב מאוד מתוח [...] אני חושב שאותנו זה גיבש". חווייתה של נינה דומה: "היו לי איכשהו קונפליקטים עם בעלי, אבל עדיין אנחנו ביחד [...] בעלי הוא בכלל איש נהדר".

נינה מדגישה את המעמד של בוריס כראש המשפחה: "גבר הוא בכל מקרה ראש המשפחה, גם במשפחה שלנו זה ככה. אני תמיד חושבת שבעלי הוא זה שמחליט, כמו שיחליט, ככה זה יהיה [...] אצלי הוא בעל הבית במשפחה [...] הוא מנהל כספים, הוא מחשב את כל הצ'קים, הוא מחשב מה לאן ואיך".

משפחת מלניקוב

בשנה השנייה להגירה שינתה משפחת מלניקוב את המבנה שלה. כך מסכם גנאדי מלניקוב את השתלשלות העניינים במשפחתו:

"משהו כמו שנה וחצי הכול היה בסדר; משפחה חזקה, הכול [...] פטרו גם את אשתי. נהיה די קשה. לא הייתה בינינו הבנה. היא לא החזיקה מעמד [במפעל]. אני חולה, וכמובן עצבני פלוס עבודה קשה, היא נשברה וברחה למקום שהיה אפשר להתחבא בו. קרובים מצאו לה עבודה והיא נסעה ל[שם העיר]. בהתחלה שמרנו על הקשר [...] [אחר כך] הקשר ניתק. הבן לא התגבר על המשבר, נכנס לדיכאון [...] נכנס למשבר ויושב בכלא [צבאי] עכשיו".

כעבור ארבע שנים גנאדי מתגורר בגפו ומודאג מבעיותיו של בנו. כמו במקרה של משפחת ברגר, שהגיעו למען הבן, גם במשפחת מלניקוב הבן הוא שמתקשה להסתגל. גנאדי מתחרט על החלטתו להגיע לישראל:

"לא הייתי נוסע אם הייתי יודע מה יקרה לי בעתיד, ואם הייתי יודע שהבן לא יהיה מסודר. שם כבר היה מסיים אוניברסיטה [...] פרופיל 27 לכל החיים [...] אני אפילו לא יכול לדמיין לעצמי מה לעשות כדי להוציא אותו מהבוץ הזה".

כעבור שבע שנים גנאדי עדיין מתגורר בגפו, ואין לו קשר עם אשתו לשעבר ועם בנו: "הגענו עם המשפחה, וכשנהיה קשה – כולם ברחו וזה הכול, זהו כל הסיפור. ועד היום כולם מפוזרים". ריטה הקימה משפחה חדשה, והיא וויקטור סירבו להתראיין למחקר.

משפחת צ'רנוב

כעבור שנתיים לא התממשו התקוות לחיים טובים. תמרה:

"לא יצא לנו שום דבר ממה שתכננו... הוא [פיוטר] לא מוביל שום דבר, הכול אני לבד. הוא כועס שהכול ככה... הוא מרוויח כסף [...] עובד הרבה. הוא הולך בחמש בבוקר וחוזר באחת עשרה, עשר וחצי בלילה..."

כעבור ארבע שנים תמרה מרימה ידיים:

"הכול נשאר כמו שהיה [...] הוא פשוט בן אדם כזה: הוא פסיבי, לא החלטי... שם אני ניסיתי להילחם בו, ללחוץ עליו כדי להשיג משהו. פה אני הפסקתי עם זה. אם אני יכולה להשיג משהו, אז אני עושה..."

כעבור שבע שנים, במבט לאחור, תמרה מספרת על השינוי הגדול שחל במשפחה עם העלייה לישראל:

"שם חיינו ליד המשפחה שלו, ואני הייתי לבד. הוא הרגיש בבית, עם ההורים, ופה יצא הפוך. הוא לבד, ואני עם המשפחה [...] אני התחלתי פה חיים אחרים, תחומי עניין אחרים, קשרים אחרים [...] אנחנו חיים כל אחד לעצמו: הוא לעצמו ואני לעצמי [...] רק שיש לנו דירה משותפת שקנינו, ויש ילדים [...] קשה לקרוא לזה משפחה, אולי רק שותפים [עברית]... לדעתי אם היינו נשארים שם, המשפחה שלו וההורים שלו היו מחזיקים אותנו ביחד".

תמרה חשה אחריות כלפי פיוטר ובשל כך נשארת איתו: "כנראה יש איזשהו רגש של רחמים, תחושת אחריות שבכל זאת אני הבאתי אותו לפה, ואני לא יכולה לזרוק אותו [...] אילו הוא היה עוזב – הייתי רגועה שהוא שם עם ההורים [ש] עוזרים לו. אבל פיוטר מתבייש לחזור לבד בלי משפחתו להוריו באוקראינה: "איך אני אסע לשם לבד, מה אני אגיד לאנשים?" [...] אם למשל כולם היו חוזרים ביחד ואומרים שלא הסתדרנו או שלא מצא חן בעינינו – הוא בשמחה היה חוזר".

משפחת דבורקין

במשפחת דבורקין משתלבים שני הדפוסים: הן שמירה על המבנה המשפחתי ההתחלתי והן שינוי מבני לאחר חמש שנים. כמו כל המשפחות, גם הם דיווחו בשנה הראשונה כי ההגירה קירבה בין בני הזוג וליכדה את המשפחה.

כעבור שנתיים השינוי לטובה ביחסים עדיין ניכר: "אני חושבת שהתלכדנו יותר... שנתיים זה לא הרבה זמן, לאט-לאט הכול מתייצב. לא היו לנו משברים גדולים או משהו משמעותי כזה. לאט-לאט, כמו שאומרים פה – סבלנות [עברית] [צוחקת]".

כעבור ארבע שנים ולרי מספר על אכזבתו מישראל: "אנחנו חיינו מצוין שם. וגם עכשיו אני יודע שאם נחזור, הכול יהיה טוב. ברוסיה כמובן... כולם בעד". אבל מסתבר שנטליה לא מסכימה איתו:

"אני לא רוצה לעקור את רומן. כמובן שאני מבינה שוולרי רוצה [לחזור]. אבל הכול תלוי בילדים... בינתיים קשה לומר מה יהיה בקשר לחזרה. נראה לו שזה קל. הוא, כמובן שקשה לו כאן, עם העבודה והכול, לא ממש מוצא חן בעיניו. אבל שוב [...] אם כבר תלשנו אותם פעם אחת ממקומם, אז כבר. לסחוב אותם מפה לשם זה גם לא בסדר".

כעבור שבע שנים משפחת דבורקין בהרכב חלקי בישראל. ולרי נפטר במהלך ביקור המשפחה ברוסיה:

"נסענו עם בעלי לחודש ויצא כך ששם [...] [אימא של ולרי] נפטרה... ובעלי נשאר שם עד לקבורה ועשה את כל הסידורים ויצא שאחרי שלושה חודשים התקשרה אחיינית שלו ואמרה: "קרה לנו אסון גדול". ואני בהתחלה לא הבנתי [...] אני עד היום מתקשה להאמין".

למרות שבסופו של דבר המבנה של משפחת דבורקין השתנה כעבור חמש שנים, משפחה זו דומה מבחינות רבות למשפחות אשר שמרו על המבנה שלהן. בני המשפחה עברו יחד תקופות משבר אשר אפיינו את ארבע השנים שלאחר ההגירה. כמו כן, הדינמיקה ביחסים בין בני הזוג דומה יותר לזו של שתי המשפחות שהמבנה שלהן נשמר. במשפחות ששינו את המבנה שלהן חל שינוי דרסטי בתפקידים של בני הזוג (למשל, האב איבד את תפקידו כראש משפחה או כמפרנס), ואילו במשפחת דבורקין השתלבו שני בני הזוג בעולם העבודה. מבחינת הדינמיקה בין בני הזוג לא חל שינוי ניכר – נטליה הובילה גם כאן וגם שם. אולם ההגירה הוסיפה לחצים רבים למשפחה. על השפעת ההגירה על היחסים נטליה אומרת דברים דומים לאלה של מרואיינים אחרים:

"שם הכול היה קל יותר ולא התעסקנו בכסף. הכול היה חופשי. פה כמובן נהיה קשה יותר, והיו יותר חיכוכים. גם לו היה קשה יותר בעניין העבודה. קמנו בארבע לפנות בוקר והלכנו לטאטא [...] זה מובן כשאדם נמצא במצב כזה שאין לך לא שפה לא עבודה ואת יכולה רק לשטוף רצפה ואת צריכה לשרוד כי צריך לשלם על הדירה ורוצים לאכול כל יום וזה; זה מה שהשפיע על המשפחה שלי לרעה".

אפילוג: כעבור עשר שנים

מה עלה בגורלן של המשפחות עשר שנים לאחר העלייה לישראל? בני משפחת **בליצקי** ממשיכים לעבוד ולגדל את הנכדה. אנה ובעלה נפרדו, אך שומרים על קשר ביניהם.

ולדימיר **ברגר** הצטרף לוולנטינה אשתו ולבתם ליזה בבחרוס, ועובד שם בתור שומר. יורי סיים את השירות הצבאי ועובד לפרנסתו.

גנאדי **מלניקוב** מתגורר בגפו. אין לו קשר עם ריטה, אבל הוא חידש את הקשר עם ויקטור שעדיין לא מצא את מקומו בישראל.

נטליה **דבורקין** עובדת באותו מקום עבודה. רומן משרת בצה"ל, מקסים סיים לימודי תואר ראשון וממשיך לתואר השני. כל בני המשפחה גרים יחד.

נינה ובוריס **פרידמן** עדיין יחד וממשיכים לעבוד. בנם איליה התחתן ונולדה לו בת. משפחת **צ'רנוב** מתגוררת תחת קורת גג אחת. פיוטר ניסה לחזור לאוקראינה, אבל לא הסתדר שם וחזר לישראל. ויקה משרתת בצה"ל, וקוסטיה עובד בעבודות מזדמנות.

דיון

מטרת המחקר הייתה להבין את התהליכים המתרחשים לאורך זמן במשפחות מהגרות מחבר העמים, כפי שהם נתפסים על ידי בני המשפחה. הממצאים מלמדים שהסתגלות של משפחות להגירה היא תהליך דינמי. הדיון יתמקד בשני ממצאים מרכזיים העולים מן הניתוח: מהותם של תהליכים אלה ודפוסי ההתמודדות של המשפחות.

הממצא המרכזי הראשון מתייחס לתהליך ההסתגלות של משפחות להגירה המצטייר כתהליך דינמי ומורכב משלבים שונים, המתאפיינים ביחסים משפחתיים מסוגים שונים. תרשים 1 מסכם תהליכים אלה. כל המשפחות, על אף השוני ביניהן, דיווחו בשנה הראשונה על חוויה טובה: שיפור בזוגיות, תחושת לכידות ומוטיבציה להמשיך יחד במשימה המרכזית – ההסתגלות לארץ החדשה. ממצא זה ראוי לתשומת לב מיוחדת בשל התפיסה הרווחת כי הגירה היא אירוע מעורר דחק, העלול לגרום למתחים במשפחה (Chun & Akutsu, 2003; Darvishpour, 2002). מהממצאים עולה כי בשנה הראשונה בני המשפחה אינם תופסים את ההגירה כאירוע לוחץ, ואף חווים אותו כמטיב עם היחסים המשפחתיים, מלכד ומעמיד את הקשר המשפחתי במרכז. נראה שאופוריה ראשונית, המוכרת ממחקרי הגירה ברמה האישית (Fenta et al., 2004; Walker & Ito, 2017), מתקיימת גם ברמה המשפחתית.

התקופה שבין השנה השנייה לשנה הרביעית להגירה מצטיירת כתקופת משבר ביחסים המשפחתיים. המתחים עולים על רקע מצוקה כלכלית, אובדן מערכות תמיכה, ירידה בסטטוס תעסוקתי, שינויים בתפקידים משפחתיים ופערים בקצב ההסתגלות של בני המשפחה. כאן עומדת למבחן הגמישות של בני הזוג; יכולתם לתת זה לזה עזרה ותמיכה, להכיל את המתחים ולמצוא איוון מחודש שיתאים למציאות החדשה.

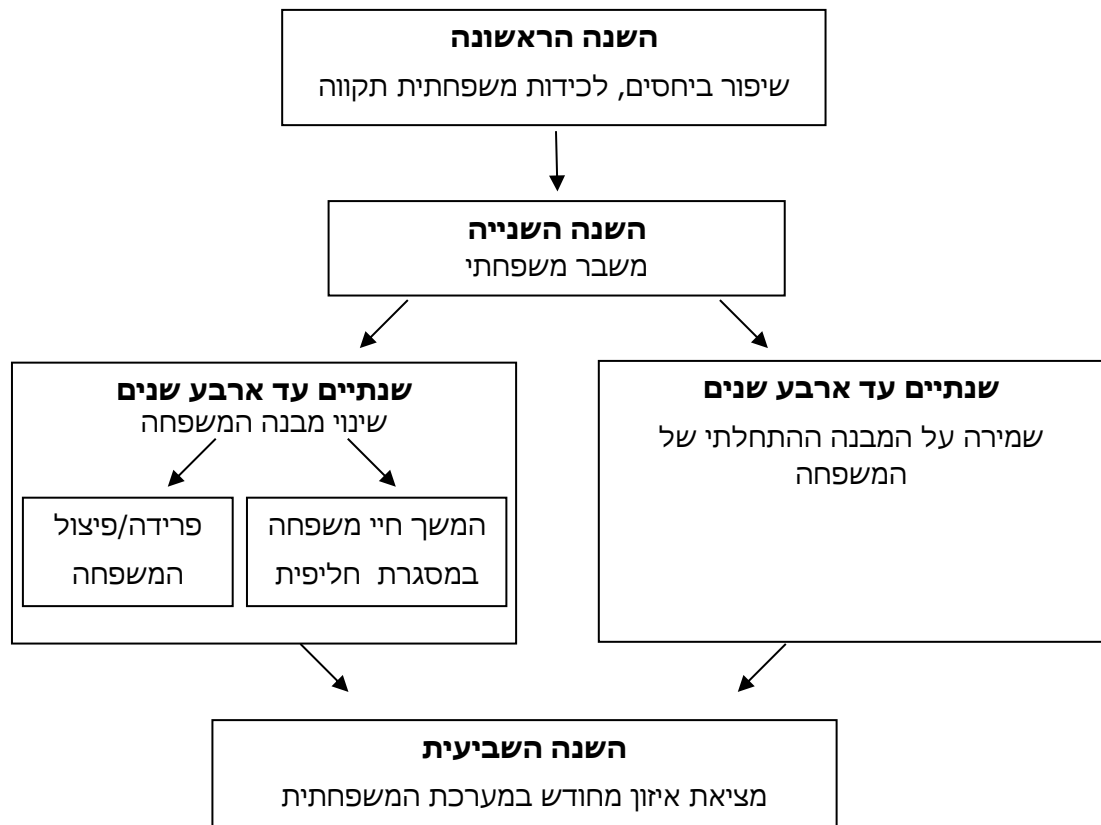
בשנה השביעית לאחר ההגירה מתחילים הדפוסים המשפחתיים להתייצב. במשפחות שנשארו שלמות, בני הזוג חווים את הקשר ביניהם כטוב; הם התמודדו היטב עם הלחצים ו"עברו את המבחן בהצלחה". גם במשפחות ששינו את המבנה שלהן מתייצב המבנה החדש, והן לומדות להתנהל במצב החדש.

ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם מודל U קלאסי המתייחס להסתגלות אישית בהגירה. ואף על פי שלא כל המחקרים המאוחרים תמכו בו, קיימת עדות לכך שהתקופה הראשונה לאחר ההגירה היא מיטיבה יחסית, והמשבר והיציאה ממנו מגיעים בהמשך (Fenta, Hymab & Noh, 2004; Markovitsky & Samid, 2008; Ritsner & Ponizowsky, 1999; Slutzki, 1979; Walker & Ito, 2017). ממצאי המחקר מעידים על כך שתהליכים דומים מתקיימים גם ברמה המשפחתית (Mirsky, Slonim-Nevo & Rubinstein, 2007; Slonim-Nevo, Mirsky, Rubinstein & Nauck, 2009).

ממצא חשוב שני הוא דפוסי ההתמודדות של המשפחות עם אתגרי ההגירה. מניתוח הממצאים עלו שני דפוסים עיקריים שהמשפחות נוקטות נוכח המשבר: דפוס של שמירה על המבנה המשפחתי הקיים, ודפוס של שינוי מבנה זה. הדפוס השני כולל משפחות אשר התפרקו בשל המשבר. אבל יש בו גם משפחות שרק שינו את המבנה שלהן ויצרו מערכות משפחתיות חלופיות. למשל, בני המשפחה מתגוררים במדינות שונות תוך שמירה על קשר משפחתי.

נראה כי הגירה מלווה באורח בלתי נמנע במשברים המערערים את מבנה המשפחה המהגרת. יש משפחות המצליחות להכיל את המשברים, אחרות נאלצות לעשות שינויים מבניים על מנת להתאים את עצמן למציאות החדשה. חשוב לכבד את הפתרונות שמשפחות מוצאות על מנת להתמודד עם השינויים הרב-ממדיים ועם המציאות המורכבת בהגירה. בשנים האחרונות מתרבים דפוסים מגוונים של הגירת משפחות: הגירה של אחד מבני המשפחה לצורך עבודה תוך קשר עם המשפחה שנשארת בארץ המוצא (van der Klis & Mulder, Commuter Partnership) (2008), הגירה חוזרת או מעגלית (Ben Yehuda-Sternfeld & Mirsky, 2014; Waters, 2011) והגירה מפוצלת, כאשר בני הזוג נפרדים לצורך הגירה, אך שומרים על יחסי משפחה (Dreby, 2007; Michael, 2009). אלה פתרונות יצירתיים ואדפטיביים ברובם, והם עולים בקנה אחד עם מגוון דפוסים משפחתיים אלטרנטיביים הנעשים מקובלים יותר ויותר בחברה המודרנית בכלל (ליבליך, 2003).

תרשים 1: תהליכים במשפחה בשבע השנים הראשונות להגירה



מסיכון לסיכוי

יתרוננו הייחודי של המחקר בכך שהוא מגלה ידע סמוי הנמצא בידי משתתפי המחקר. מאחורי המילים והפעולות שלהם נמצא ידע חשוב על אודות מאפיינים משפחתיים העלולים לסכן

משפחות בהגירה ולפגוע בתפקודן, וכן מאפיינים העשויים לסייע להן להתמודד עם הלחצים. בתהליך איסוף הנתונים וניתוחם הפך ידע סמוי זה לגלוי.

ניתוח הנתונים חושף את מאפייני המשפחות אשר הפגינו חוסן משפחתי ושמרו על המבנה שלהן לאורך זמן. המאפיין הבולט ביותר שנמצא הוא גמישות המערכת המשפחתית. הממצאים מלמדים על כך שבמשפחות ששמרו על המבנה ההתחלתי שלהן הייתה גמישות בחלוקת התפקידים, והן התאפיינו בתמיכה של בני הזוג זה בזה. בחלק מהמשפחות האלה חל שיפור ביחסים בין בני הזוג במשך השנים, ככל הנראה על רקע ההתמודדות המשותפת וההתגברות על קשיים. אפשר לראות אפוא כי ההגירה אינה מזמנת למשפחות סכנות בלבד, אלא גם הזדמנויות לשינוי לטובה ולחיזוק הלכידות (רואר-סטריאר וסטריאר, 2006; Hussain, 2006; Berger & Weiss, 2009; Mirsky & Peretz, 2006; Bhushan, 2013). בשנים האחרונות מתחילות להצטבר עדויות לכך שמשפחות ופרטים המתמודדים בהצלחה עם המשברים בהגירה עשויים להרוויח בהתפתחות, בצמיחה ובהעשרה (Michael, 2008; Hyman et al., 2008; Este & Tachble, 2009; Berger & Weiss, 2009; Strier & Roer-Strier, 2005).

עוד עולה מניתוח הנתונים כי במשפחות שבהן התפקידים והמעמד של בני המשפחה השתנו בקיצוניות אחרי ההגירה, בייחוד כאשר המהפך בתפקידים המשפחתיים סיכן את מעמדו של הגבר כראש משפחה וכמפרנס, היה קשה יותר לשמור על המבנה המשפחתי ההתחלתי. התערערות מעמד הגבר כמפרנס עלולה לערער את מעמדו במשפחה ואף ליצור הדרה כפולה – שוליות חברתית ומשפחתית (Darvishpour, 2003; Chun & Akutsu, 2003; Ashwin & Lytkina, 2004). פגיעה (Miller & Gross, 2004) ומצוקה נפשית (Strier & Roer-Strier, 2005). מרכזיות התעסוקה בהגדרה העצמית של גברים, בייחוד של גברים שגדלו בברית המועצות (Remennik, 2002), עלולה להגביר את תחושת החולשה שלהם, ולחשוף אותם למשבר הגירה חריף יותר בהשוואה לבנות זוגן (Este & Tachble, 2009; Lamb & Bougher, 2009; Strier & Roer-Strier, 2005; Qin, 2009) ולהקרין על כל המשפחה.

פערים בקצב ההסתגלות לתרבות החדשה הוא גורם סיכון נוסף. הממצאים מלמדים כי במשפחות שרק אחד מבני הזוג הסתגל בהן היטב מבחינה חברתית-תרבותית, האיזון המשפחתי הופר. לכן פערים גדולים בין בני הזוג בקצב ההסתגלות לתרבות החדשה עלולים גם הם להפר את האיזון במערכת המשפחתית ולסכן את יציבותה (Leidy, Guerra & Toro, 2010). הפער עלול לנבוע בין היתר מהבדלי אישיות, מחוסר הלימה בין הצרכים של כל אחד מבני הזוג ומתפיסות שונות של המציאות והחברה שהם חיים בה (Chun & Akutsu, 2003; Darvishpour, 2002; Slonim-Nevo et al., 1998). למשל, משבר זוגי עלול להתרחש כתוצאה מכך שנשים מסתגלות לשינוי התרבותי מהר יותר מגברים (Ben-David & Lavee, 1994; Lamb & Bougher, 2009; Qin, 2009).

תשומת לב מיוחדת בהקשר זה מעוררים הפערים בשליטה בשפה החדשה. לפערים בין בני זוג מהגרים בקליטת השפה השנייה עלולה להיות השפעה שלילית על שביעות הרצון מהנישואים דווקא שנתיים ושלוש שנים לאחר ההגירה (Kanat-Maymon et al., 2016). כמו כן, ככל שתפיסת חלוקת התפקידים המגדריים במשפחה מסורתית יותר, פערים בהסתגלות לשונית לטובת האישה עלולים לגרום למתחים ולקשיים בזוגיות (Kisselev, Brown & Brown, 2010). עובדה זו חשובה במיוחד בשל העובדה שנשים קולטות בדרכן כלל את השפה החדשה מהר יותר מגברים

(van der Slik, van Hout & Schepens, 2015), והדבר עלול להעצים את המשבר הנובע מהתערערות מעמדו של הגבר במשפחה המהגרת.

ממצא מעניין אחר הוא כי במשך כל שבע שנות המחקר בלט צמצום ניכר של קשרים חברתיים מחוץ למשפחה. המרואיינים ייחסו חשיבות מועטה בלבד לקשרים אלה, והנושא עלה מעט מאוד בראיונות עם כל המשפחות. ממצא זה מעמיד בסימן שאלה את הקונצנזוס לגבי תמיכה חברתית כמתנת מתחים ומחזקת משפחות (Berger, Cardoso & Thompson, 2010; Leidy et al., 2010; Moon, 2008). מהממצאים עולה כי בשנים הראשונות להגירה המשפחות מתכנסות בתוך עצמן, ואין להן פנאי או כוחות לפתח קשרים חברתיים חדשים. הממצאים מדגישים עוד יותר את חשיבות היחסים התוך-משפחתיים, ומזמינים להתייחס גם למשאבים האישיים של מהגרים (יכניץ, 2013). יחד עם זאת, היעדר מערכות תמיכה שסייעו בעבר בשמירה על איזון המערכת המשפחתית הוא גורם סיכון מכריע בהגירה. יש לזכור כי המשפחה, הידידים והקרובים מברית המועצות לשעבר הם הרשת החברתית ומערכת התמיכה העיקרית במצבי מעבר ומשבר. זאת גם לאור העובדה שיוצאי ברית המועצות לשעבר נוטים להביע חוסר אמון במוסדות ולהימנע מפנייה לעזרה פורמלית (Knaifel & Mirsky, 2015).

השלכות המחקר ומגבלותיו

לממצאי המחקר השלכות מעשיות על התערבויות פסיכו-סוציאליות בעבודה עם מהגרים. הם מסייעים להבין שהגירה היא גורם דחק ארוך טווח, ושתהליך ההסתגלות לארץ החדשה נמשך שנים רבות. לכן יש להרחיב את ההגדרה "מיהו מהגר" מעבר לשנים הראשונות שלאחר ההגירה ולהקדיש תשומת לב מיוחדת לתקופות סיכון שאינן סמוכות להגירה עצמה דווקא.

המחקר ממקד את תשומת הלב במספר מאפיינים העלולים לסכן זוגות ומשפחות: אבטלה, בעיקר של גברים, המובילה לשינוי במעמד הגבר גם במשפחה, שינויים קיצוניים בתוכן התפקידים ובחלוקתם, פערים בין בני זוג בתחומי הסתגלות שונים. לצידם המחקר חושף את מאפייני החוסן שרצוי לטפח ולהעצים: גמישות הדפוסים המשפחתיים והתפקידים המשפחתיים, מודעות לתקופות משבר וראייתן בפרספקטיבה של זמן. חשוב להתייחס באמפתיה ובכבוד לפתרונות שהמשפחות מוצאות כדרך להתמודד עם משבר ההגירה.

נחוץ לקיים עבודה פסיכו-חינוכית בקרב המהגרים לעידוד התפיסה של משבר ההגירה כמשבר נורמטיבי ולמיתון סטיגמות המונעות פנייה לעזרה. הכשרה מתאימה חיונית לגורמים המטפלים כדי שלמהגרים יסופק שירות המתאים לצורכיהם. על ההכשרה להתייחס להגירה כאל גורם דחק ולהשלכותיה על המערכת המשפחתית. חשוב מאוד לסייע לנותני השירותים להביט על ההגירה ועל החוויות המתלוות לה מבעד לעיניהם של המהגרים עצמם ולאמץ עמדה מכבדת ביחס לפתרונות אשר המהגרים מוצאים למצבים המורכבים שהם מתמודדים עימם, גם אם אלה פתרונות שונים מבחינה תרבותית או ערכית מן המקובל בחברת הרוב.

יתרונן של המחקר בכך שהוא מאפשר העמקה בהבנת תהליכים מורכבים, מתמשכים ודינמיים. יחד עם זאת, מומלץ לקיים מחקר המשך רב-משתתפים על קבוצות מהגרים מגוונות יותר מבחינת גיל, רקע ושייכות אתנית-תרבותית אשר יאפשר בדיקת השערות וגילוי הקשרים הסיבתיים בין המשתנים. סיבה נוספת להוסיף ולחקור היא שהראיונות בשנה הראשונה היו ראיונות משפחתיים, וייתכן שבנוכחות הילדים ציירו בני הזוג תמונה מיופית מעט.

רשימת מקורות

- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2020). *השנתון הסטטיסטי לישראל*. ירושלים.
 יכניץ, ל' (2013). תהליכי הערכה והתמודדות עם לחץ בקרב עולי חבר העמים בישראל. *הגירה*,
 2, 35–64.
 ליבליך, ע' (2003). *סדר נשים: סיפורי נשים במשפחה החדשה בישראל*. ירושלים, תל-אביב:
 שוקן.
 ליסיצה, ס' (2008). רוסים? ישראלים? או רוסים-ישראלים? – השתלבות תרבותית של עולי חבר
 העמים בישראל. *מפנה*, 56–57, 49–52.
 מירסקי, י' (2009). אימהות מרוסיה לישראל. בתוך א' פרוני (עורכת), *אמהות. מבט
 מהפסיכואנליזה וממקום אחר* (עמ' 197–214). ירושלים ותל-אביב: מכון ון-ליר והקיבוץ
 המאוחד.
 ספקטור-מרזל, ג' (2010). מגישה נרטיבית לפרדיגמה נרטיבית. בתוך ר' תובל-משיח וג' ספקטור-
 מרזל (עורכות), *מחקר נרטיבי: תיאוריה, יצירה ופרשנות* (עמ' 45–80). ירושלים ותל-אביב:
 מאגנס ומכון מופ"ת.
 קימרינג, ב' (2004). *מהגרים, מתיישבים, ילידים*. תל-אביב: עם עובד.
 קסן, ל' וקרומר-נבו, מ' (2010). מבוא לניתוח נתונים איכותניים. בתוך: ל' קסן ומ' קרומר-נבו
 (עורכות), *ניתוח נתונים במחקר איכותני* (עמ' 1–16). באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
 רואר סטריאר, ד' וסטריאר, ר' (2006). אבות מהגרים בישראל. *חברה ורווחה*, כ"ו(4), 405–431.
 שלסקי ש' ואלפרט ב' (2007). *דרכים בכתיבת מחקר איכותני: מפירוק המציאות להבנייתה
 כטקסט*. ירושלים: מכון מופ"ת.
 שקדי, א' (2003). *מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני – תיאוריה ויישום*. אוניברסיטת תל-אביב:
 רמות.
 Akhtar, S. (2011). *Immigration and Acculturation: Mourning, Adaptation, and the Next
 Generation*. New York, NY: Jason Aronson.
 Albert, I., Ferring, D., and Michels, T. (2013). Intergenerational Family Relations in
 Luxembourg: Family Values and Intergenerational Solidarity in Portuguese Immigrant and
 Luxembourgish Families. *European Psychologist*, 18(1), 59–69.
 Angel, J., Buckley, S., and Finch, B. (2001). Nativity and Self-assessed Health among pre-
 Retirement age Hispanic and non-Hispanic Whites. *International Migration Review*, 35(3),
 784–803.
 Ashwin, S. (2000). "A Woman is Everything": The Reproduction of Soviet Ideals of Womanhood
 in Post-Communist Russia. In S. Ashwin (ed.), *Gender, State and Society and Post-Soviet
 Russia* (pp. 1–29). London: Routledge.

- Ashwin, S., and Lytkina, T. (2004). Men in Crisis in Russia. The Role of Domestic Marginalization. *Gender and Society*, 18(2), 189–206.
- Ataca, B., and J. Berry. (2002). Psychological, Sociocultural, and Marital Adaptation of Turkish Immigrant Couples in Canada. *International Journal of Psychology*, 37(1), 13–26.
- Ben-David, A., and Lavee, Y. (1994). Migration and Marital Distress: The Case of Soviet Immigrants. *Journal of Divorce and Remarriage*, 21, 133–146.
- Ben Yehuda-Sternfeld, S. and Mirsky, J. (2014). Return Migration of Americans: Personal Narratives and Psychological Perspectives. *International Journal of Intercultural Relations*, 42, 53–64.
- Berger, R., and Weiss, T. (2009). The Posttraumatic Growth Model: An Expansion to the Family System. *Traumatology*, 15(1), 63 –74 .
- Berger Cardoso, J., and Thompson, S. J. (2010). Common Themes of Resilience among Latino Immigrant Families: A Systematic Review of Literature. *Families in society*, 91(3), 257–265.
- Betancourt, T. S., Newnham, E. A., Birman, D., Lee, R., Ellis, B.H., and Layne, C. M. (2017). Comparing Trauma Exposure, Mental Health Needs, and Service Utilization across Clinical Samples of Refugee, Immigrant, and U.S.-Origin Children. *Journal of Traumatic Stress*, 30(3), 209 –218.
- Brink, P.J. and Saunders, J.M. (1976). *Transcultural Nursing: A Book of Reading*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Chun, K.M. and Akutsu, P.D. (2003). Acculturation among Ethnic Minority Families. In K. M. Chun, P. Balls Organista, and G. Marin (eds.), *Acculturation: Advances in Theory, Measurement, and Applied Research* (pp. 95 –119). Washington, DC: American Psychological Association.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design. Design: Choosing Among Five Traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Darvishpour, M. (2002). Immigrant Women Challenge the Role of Men: How the Changing Power Relationship within Iranian Families in Sweden Intensifies Family Conflicts after Immigration. *Journal of Comparative Family Studies*, 33, 270–296.
- Dreby, J. (2007). Children and Power in Mexican Transnational Families. *Journal of Marriage and Family*, 69, 1060–1064.
- Este, D. C., and Tachble, A. A. (2009). The Perceptions and Experiences of Russian Immigrant and Sudanese Refugee Men as Fathers in an Urban Center in Canada. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 624(1), 139–155.

- Fenta, H., Hyman, I., and Noh, S. (2004). Determinants of Depression among Ethiopian Immigrants and Refugees in Toronto. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 192(5), 363–372.
- Flores, G., and J. Brotanek. (2005). The Healthy Immigrant Effect: A Greater Understanding Might Help Us Improve the Health of All Children. *Archives of Pediatric and Adolescent Medicine*, 159(3), 295–297.
- Gee, E. M., Kabayashi, K. M., and Prus, S. G. (2004). Examining the Healthy Immigrant Effect in Mid-to Later Life: Findings from the Canadian Community Health Survey. *Canadian Journal of Aging*, 23, S55–S63.
- Grant, B. F., Stinson, F. S., Hasin, D. S., Dawson, D. A., Chou, S. P., and Anderson, K. (2004). Immigration and Lifetime Prevalence of DSM-IV Psychiatric Disorders among Mexican Americans and non-Hispanic Whites in the United States. *Archives General of Psychiatry*, 61, 1226–1233.
- Helms, H. M., Supple, A. J., Su, J., Rodriguez, Y., Cavanaugh, A. M., and Hengstebeck, N.D. (2014). Economic Pressure, Cultural Adaptation Stress, and Marital Quality among Mexican-Origin Couples. *Journal of Family Psychology*, 28(1), 77–87.
- Hener, T., Weller, A., and Shor, R. (1997). Stages of Acculturation as Reflected by Depression Reduction in Immigrant Nursing Students. *International Journal of Social Psychiatry*, 43(4), 247–256.
- Ho, J., and Birman, D. (2010). Acculturation Gaps in Vietnamese Immigrant Families: Impact on Family Relations. *International Journal of Intercultural Relations*, 34(1), 22–23.
- Hoffmann, D. L. (2000). Mothers in the Motherland: Stalinist Pronatalism in its Pan European Context. *Journal of Social History*, 34(1), 35–54.
- Hou, F., and Beiser, M. (2006). Learning the Language of a New Country: A Ten Year Study of English Acquisition by South-East Asian Refugees in Canada. *International migration*, 44(1), 135–165.
- Hussain, D., and Bhushan, B. (2013). Posttraumatic Growth Experiences among Tibetan Refugees: A Qualitative Investigation. *Qualitative Research in Psychology*, 10(2), 204–216.
- Hyman, I., Guruge, S., and Mason, R. (2008). The Impact of Migration on Marital Relationships: A Study of Ethiopian Immigrants in Toronto. *Journal of Comparative Family Studies*, 39(2), 149–163.
- Jasinskaja-Lahti, I. (2008). Long-Term Immigrant Adaptation: Eight-Year Follow-Up Study among Immigrants from Russia and Estonia Living in Finland. *International Journal of Psychology*, 43(1), 6–18.

- Kanat-Maymon, Y., Sarid, O., Mor, Y., Mirsky, J., and Slonim-Nevo, V. (2016). Gaps between Immigrant Spouses in Host Country Language Proficiency: Longitudinal Effects on Marital Satisfaction. *The Journal of Psychology*, 150(6), 793–808.
- Katz, R. (2000). Attitudes of New Immigrant and Veteran Resident Israeli Divorced Mothers towards Single Motherhood. *International Migration*, 38(5), 83–96.
- Katz, R., and Lowenstein, A. (1999). Adjustment of Older Immigrant Parents and Their Adult Children Residing in Shared Households: An Intergenerational Comparison. *Family Relations*, 48, 43–50.
- Khvorostianov, N., and Elias, N. (2015). "Leave us alone!": Representation of Social Work in the Russian Immigrant Media in Israel. *International Social Work*, 60(2), 1–14.
- Khvorostianov, N., and Remennick, L. (2015). Immigration and Generational Solidarity: Elderly Soviet Immigrants and Their Adult Children in Israel. *Journal of Intergenerational Relationships*, 13(1), 34–50.
- Khvorostyanov, N., and Yeshua-Katz, D. (2020). Bad, Pathetic and Greedy women: Expressions of Surrogate Motherhood Stigma in a Russian online forum. *Sex Roles*, 83(7/8), 474–484.
- Kisselev, P., Brown, M. M., and Brown, J. D. (2010). Gender Differences in Language Acculturation Predict Marital Satisfaction: A Dyadic Analysis of Russian-Speaking Immigrant Couples in the United States. *Journal of Comparative Family Studies*, 41(5), 767–782.
- Knaifel, E., and Mirsky, J. (2015). Interplay of Identities: A Narrative Study of Self-Perceptions among Immigrants with Severe Mental Illness from the Former Soviet Union. *Transcultural psychiatry*, 52(1), 74–95.
- Kosner, A., Roer-Strier, D., and Kurman, J. (2014). Changing Familial Roles for Immigrant Adolescents from the Former Soviet Union to Israel. *Journal of adolescent research*, 29(3), 356–379.
- Lamb, M. E., and Bougher, L. D. (2009). How Does Migration Affect Mothers' and Fathers' Roles within Their Families? Reflections on Some Recent Research. *Sex roles*, 60, 611–614.
- Leidy, M. S., Guerra, N. G., and Toro, R. I. (2010). Positive Parenting, Family Cohesion, and Child Social Competence among Immigrant Latino Families. *Journal of family Psychology*, 24(3), 252–260.
- Lerner, Y., Kertes, J., and Zilber, N. (2005). Immigrants from the Former Soviet Union, 5 Years Post-Immigration to Israel: Adaptation and Risk Factors for Psychological Distress. *Psychological Medicine*, 35, 1805–1814.
- Liebkind, K. and Jasinskaja-Lahti, I. (2000). Acculturation and Psychological Well-Being among Immigrant Adolescents in Finland: A Comparative Study of Adolescents from Different Cultural Backgrounds. *Journal of Adolescent-Research*, 15(4), 446–469.

- Lowenstein, A. (2002). Solidarity and Conflicts in Coresidence of Three-Generational Immigrant Families from the Former Soviet Union. *Journal of Aging Studies*, 16(3), 221–241.
- Lysgaard, S. (1955). Adjustment to a Foreign Society: Norwegian Fulbright Grantees visiting the United States. *International Social Science Bulletin*, 7, 45–51.
- Markowitz, F. (1993). *A Community in Spite of Itself*. Washington DC: Smithsonian Institution Press.
- Markovitzky, G., and Samid, Y. (2008). The Process of Immigrant Adjustment: The Role of Time in Determining Psychological Adjustment. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 39(6), 782–798.
- Marshall, C. and Rossman, G. B. (2016). *Designing Qualitative Research* (6th Edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Martinez, C. R., McClure, H. H., Eddy J. M., and Wilson, D. M. (2011). Time in U.S. Residency and the Social, Behavioral, and Emotional Adjustment of Latino Immigrant Families. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 33(3), 323–349.
- Merz, E. M., Özeke-Kocabas, E., Oort, Frans J., and Schuengel, C. (2009). Intergenerational Family Solidarity: Value Differences between Immigrant Groups and Generations. *Journal of Family Psychology*, 23(3), 291–300.
- Michael, S. (2009). Continuities and Discontinuities: Patterns of Migration, Adolescent Immigrant Girls and Their Family Relationships. *Qualitative Social Work*, 8(2), 229–247.
- Miller, A. M., and Gross R. (2004). Health and Depression in Women from the Former Soviet Union Living in the United States and Israel. *Journal of Immigrant Health*, 6(4), 187–196.
- Miller, A. (2011). *Instructor's Manual for Salvador Minuchin on Family Therapy with Salvador Minuchin, PHD and Jay Lappin LCSW*. Mill Valley, CA: Psychotherapy.net.
- Minuchin, S., Nichols, M. P., and Wai-Young, L. (2007). *Assessing Families and Couples: From Symptom to System*. Boston: Pearson/Allyn-Bacon.
- Mirsky, J. (2011). *Narratives and Meanings of Migration*. New-York: Nova Science Publishers.
- Mirsky, J. and Kaushinsky, F. (1989). Immigration and Growth: Separation Individuation Processes in Immigrant Students in Israel. *Adolescence*, 24(95), 725–740.
- Mirsky, J., and Peretz, Y. (2006). Maturational Opportunities in Migration: Separation–Individuation Perspective. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 3(1), 51–64.
- Mirsky, J., Slonim-Nevo, V. and Rubinstein, L. (2007). Psychological Wellness and Distress among Recent Immigrants: A Four-Year Longitudinal Study of Immigrants from the Former Soviet Union to Israel and Germany, *International Migration*, 45(1), 151–175.

- Moon, S. S. (2008). Acculturation, Social Support, and Family Conflict: Korean-American Adolescents' Perceptions. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 25, 227–240.
- Morgenshtern, M, and Pollack, S. (2014). "Changing the Rules of the Game": Experiences of Jewish Immigrants from the Former Soviet Union. *Journal of Feminist Family Therapy*, 26(3), 117–137.
- Newbold, B. (2005). Health Status and Health Care of Immigrants in Canada: A Longitudinal Analysis. *Journal of Health Services Research and Policy*, 10(2), 77–83.
- Oberg, K. (1960). Culture Shock: Adjustment to a New Cultural Environment. *Practical Anthropology*, 7, 177–182.
- Oznobishin, O, and Kurman, J. (2018). Parenting Immigrant Parents: Role Reversal, Language Brokering, and Psychological Adjustment among Immigrant Adolescents in Israel. In: S. S. Chuang and C. L. Costigan (eds.), *Parental Roles and Relationships in Immigrant Families* (pp. 233-251). Cham: Springer.
- Prashizky, A., and Remennick, L. (2021). Ethnic Trauma in Migration: FSU-Born Israeli Women's Narratives in an Online Support Group. *Ethnicities*, 1–21.
- Qin, D. B. (2009). Gender Processes of Adaptation: Understanding Parent-Child Relations in Chinese Immigrant Families. *Sex Role*, 60, 467–481.
- Remennick, L. (1999). Women with a Russian Accent in Israel. *The European Journal of Women's Studies*, 6, 441–461.
- Remennick, L. (2002). "All My Life is One Big Nursing Home": Russian Immigrant Women in Israel Speak about Double Caregiver Stress. *Women's Studies International Forum*, 24(6), 685–700.
- Remennick, L. (2005). Immigration, Gender, and Psychosocial Adjustment: A Study of 150 Immigrant Couples in Israel. *Sex Roles*, 53(11/12), 847–863.
- Remennick, L. (2007). *Russian Jews on Three Continents: Identity, Integration, and Conflict*. New Brunswick, London: Transaction Publishers.
- Remennick, L. (2012). Intergenerational Transfer in Russian-Israeli Immigrant Families: Parental Social Mobility and Children's Integration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(10), 1533–1550.
- Remennick, L. (2013). Professional Identities in Transit: Factors Shaping Immigrant Labor Market Success. *International Migration*, 51(1), 152–168.
- Ritsner, M. and Ponizovsky, A. (1999). Psychological Distress Through Immigration: The Two-Phase Temporal Pattern. *International Journal of Social Psychiatry*, 45(2), 125–139.
- Rosenthal, G. (2004). Biographical Research. In: C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium, D. Silverman (eds.), *Qualitative Research Practice* (pp. 48–64). London: Sage.

- Salo, S. D., and Birman, D. (2015). Acculturation and Psychological Adjustment of Vietnamese Refugees: An Ecological Acculturation Framework. *American Journal of Community Psychology*, 56(3-4), 395–407.
- Shirpak, K. R., Eleanor Maticka-Tyndale, E., and Maryam, C. (2011). Post Migration Changes in Iranian Immigrants' Couple Relationships in Canada. *Journal of Comparative Family Studies*, 42(6), 751–770.
- Slonim-Nevo, V., Mirsky, J., Rubinstein, L., and Nauck, B. (2009). The Impact of Familial and Environmental Factors on the Adjustment of Immigrants: A Longitudinal Study. *Family Issues*, 30(1), 92–123.
- Slutzki, E. (1979). Migration and Family Conflict. *Family Process*, 18, 380–390.
- Strier, R., and Roer-Strier, D. (2005). Fatherhood and Immigration: Perceptions of Israeli Immigrant Fathers from Ethiopia and the Former Soviet Union. *Families in Society*, 86(1), 121–134.
- Telzer, E. H., Yuen, C., Gonzales, N., and Fuligni, A. J. (2016). Filling Gaps in the Acculturation Gap-Distress Model: Heritage Cultural Maintenance and Adjustment in Mexican–American Families. *Journal of Youth and Adolescence*, 45(7), 1412–1425.
- Titzmann, P. F., and Gniewosz, B. (2018). With a Little Help from My Child: A Dyad Approach to Immigrant Mothers' and Adolescents' Socio-Cultural Adaptation. *Journal of Adolescence*, 62, 198–206.
- Van der Klis, M., and Mulder, C. H. (2008). Beyond the Trailing Spouse: The Commuter Partnership as an Alternative to Family Migration. *Journal of Housing and the Built Environment*, 23(1), 1–19.
- Van der Slik, F. W. P., van Hout, R. W. N. M., and Schepens, J. J. (2015). The Gender Gap in Second Language Acquisition: Gender Differences in the Acquisition of Dutch among Immigrants from 88 Countries with 49 Mother Tongues. *PLoS ONE*, 10(11), 1–22.
- Volkan, V. D. (2017). *Immigrants and Refugees: Trauma, Perennial Mourning, Prejudice, and Border Psychology*. London: Karnac.
- Walker, G. J., and Ito, E. (2017). Mainland Chinese Canadian Immigrants' Leisure, Satisfaction and Subjective Well-Being: Results of a Two-Year Longitudinal Study. *Leisure Sciences*, 39(2), 174–185.
- Walsh, S., Shulman, S., Bar-On, Z., and Tsur, A. (2006). The Role of Parentification and Family Climate in Adaptation among Immigrant Adolescents in Israel. *Journal of Research on Adolescence*, 16(2), 321–350.
- Ward, C., and Geeraert, N. (2016). Advancing Acculturation Theory and Research: The Acculturation Process in Its Ecological Context. *Current Opinion in Psychology*, 8, 98–104.

- Ward, C., Bocher. S., and Furnham, A. (2001). *The Psychology of Culture Shock*. London: Routledge.
- Waters, J. L. (2011). Time and Transnationalism: A Longitudinal Study of Immigration, Endurance and Settlement in Canada. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(7), 1119–1135.
- Weiss, T., and Berger, R. (2008). Posttraumatic Growth and Immigration: Theory, Research, and Practice Implications. In S. Joseph and P. A. Linley (eds.), *Trauma, Recovery, and Growth: Positive Psychological Perspectives on Posttraumatic Stress* (pp. 93–104). Hoboken, NJ: Wiley.
- Wiesmann, U., and Hannich, H. and Riedel, J. (2011). An Integrative Theoretical Framework of Acculturation and Salutogenesis. *International Review of Psychiatry*, 23(6), 555–564.
- Yakhnich, L. (2016). "This is My Responsibility": Parental Experience of Former Soviet Union Parents in Israel. *International Journal of Child, Youth and Family*, 7(1), 1–26.
- Ying, Y. (2005). Variation in Acculturative Stressors over Time: A Study of Taiwanese Students in the United States. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 59–71.
- Yu, J., Cheah, C., and Calvin, G. (2016). Acculturation, Psychological Adjustment, and Parenting Styles of Chinese Immigrant Mothers in the U.S. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 22(4), 504–516.
- Zilber, N., Lerner. Y., Eidelman. R., and Kertes. J. (2001). Depression and Anxiety Disorders among Jews from the FSU Five Years after Their Immigration to Israel. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 16, 993–999.

Sexual Orientation and Anti-Immigrant Sentiment in Western Europe**Ilan James Hogston* and Anastasia Gorodzeisky*****Abstract**

This paper investigates the attitudes of LGB (lesbian, gay and bisexual) individuals towards immigrants (specifically, perceived threat from the presence of immigrants in a country) and immigration (specifically, opposition to immigration) as attitudes of a minority group - out-group in terms of sexual orientation, towards another minority group - out-group in terms of nativity status. Using ESS survey data, the empirical analysis demonstrates that partnered LGB individuals in Western Europe perceived lower levels of threat from the presence of immigrants in their countries and expressed lower levels of opposition to immigration than partnered heterosexual individuals. The study further develops arguments regarding possible mechanisms underwriting the association between sexual orientation and attitudes towards immigrants and immigration. The findings reveal that perceived group discrimination based on sexuality fully mediated the association between sexual orientation and attitudes towards immigrants and immigration. By contrast, political orientation only partially mediated this association.

Key words: anti-immigrant sentiment, perceived threat, opposition to immigration, public opinion, sexual orientation, cultural marginality theory, Europe.

* Tel Aviv University

Introduction

Recent years have seen an increase in public opinion research examining the relationship between sexual orientation and social and political attitudes, albeit mostly in the US context (e.g. Grollman, 2017, 2018; Worthen, 2020; Swank, 2019). Investigating differences in a wide range of social and political attitudes between the heterosexual population and sexual minorities in the United States, Schnabel (2018) suggests that sexuality should be seen as a key socio-demographic predictor of such attitudes, along with race, gender, and education. In the European context, such attitudinal research based on national representative samples has been scarce, largely due to data limitations, and focused mostly on LGB (lesbian, gay and bisexual) individuals' attitudes towards political ideology (e.g. Turnbull-Dugarte, 2020). To bridge this gap, the present paper aims to contribute to the discussion of the effect of sexual orientation on social attitudes in Western Europe by focusing on one of the most politicized and polarizing topics in current public and political debates – migration.

Specifically, we examine whether and to what extent sexual orientation is associated with perceived threat from the presence of immigrants in a country (i.e., attitudes towards immigrants) and opposition to immigration (i.e., attitudes towards immigration) in Western Europe.¹ Following Ceobanu & Escandell's (2010) argument, we view attitudes towards immigrants and attitudes towards immigration as two distinct concepts. While the former refers to public perception of foreigners who are already living in the country and their impact on society, the latter pertains to public opinion about immigration as a phenomenon or, in other words, to public objection to the admission of foreigners to the country and to public views regarding immigration policies implemented by the state (Ceobanu & Escandell, 2010). Likewise, our research corresponds with other European studies that treat public support for the exclusion of foreigners as a concept that is distinguishable from other forms of hostility (Ceobanu & Escandell, 2010; Blinder, 2013; Gorodzeisky and Richards, 2016; Hercowitz-Amir & Rajman, 2020). Thus, in this paper we examine the attitudes towards immigrants and attitudes toward immigration, separately.

We further investigate two mediating mechanisms that might underlie the association between sexual orientation and attitudes towards immigrants and immigration: (a) cultural marginality position and (b) left-right political orientation. To develop the arguments on the mechanisms underlying the association between sexual orientation and attitudes towards immigrants and immigration, we situate the discussion in the theoretical framework of inter-

¹ Perceived threat posed by immigrants on society, or, in other words, the anticipation of negative impact that immigrants living in a country may exert on society, can be considered as one of the types of attitudes towards immigrants. For the sake of brevity, we refer here to perceived threat from immigrants living in a country also as attitudes towards immigrants. We also refer to opposition to immigration as attitudes towards immigration.

group relations. In this framework, the attitudes of LGB² people towards immigrants and immigration can be considered as attitudes of members of one minority group – an out-group in terms of sexual orientation – toward members of another minority group – an out-group in terms of nativity status.

Thus, the paper's contribution is twofold. First, it advances the discussion of sexual orientation as a socio-demographic predictor of social and political attitudes by expanding it to the European context and studying attitudes towards immigrants (more specifically, perceived threat from the presence of immigrants in a country) and attitudes towards immigration (more specifically, opposition to immigration). Second, it develops an argumentation regarding the mechanisms underlying the association between sexual orientation and attitudes towards immigrants and immigration within the theoretical framework of inter-group relations, and empirically tests these mechanisms.

We begin the paper with a brief discussion of sexual minorities and related public opinion research. Next, we present a theoretical framework that guides the current investigation. We then describe the data source, the variables, and the methodological strategy adopted in the article. The next section presents the findings that emerged from the empirical analysis. We conclude with a discussion of the findings.

Sexual orientation and public opinion research

Until only a few decades ago, LGB people were seen as victims of mental disorders, in need of psychiatric treatment and religious redemption. Due to the stigma associated with homosexuality, members of the LGB community often hid their sexual orientation and identity. Today, due to scientific advancements, which define these identities not as forms of mental illness, but as expressions of human sexual identity, acceptance of LGB individuals in most Western countries has grown. Anti-discrimination laws related to sexual orientation have also played a large part in this development (Bailey et al., 2016; FRA, 2020). Although there has been a meaningful improvement in the granting and safeguarding of LGB persons' rights in Western nations, the LGB population remains a minority group (i.e., out-group) that suffers from distinct forms of discrimination and marginalization, e.g., hate-based violence or harassment, and discrimination in the workforce and other areas of life (FRA, 2020).

Public opinion research has traditionally focused more on the social attitudes of the general population towards various minority groups than on the attitudes of the minority groups themselves. So, the body of public opinion research that explores social attitudes of lesbian,

² Following Turnbull-Dugarte (2020), we refer in this research to individuals who participate in sexual activity with members of the same-sex as being LGB. Yet, it does not mean that these individuals self-identify as LGB.

gay, and bisexual people is relatively small. In other words, public opinion research that treats the sexual minority population as social subjects is much scarcer than the research that examines the sexual minority population as social objects and studies attitudes toward them (Schnabel, 2018). Notwithstanding the meaningful contribution of the latter to the knowledge on prejudice and discriminatory attitudes towards the LGB population, it is also important to understand the attitudes of the LGB population itself toward other minority and disadvantaged groups (e.g., immigrants, ethnic or religious minorities) in a society. The present paper aims to expand this body of public opinion research by studying attitudes of LGB individuals towards immigrants and immigration.

The empirical analysis of the present paper is based on data obtained from the European Social Survey (ESS) for 12 Western European countries (ESS Cumulative File, 2020). We adopt Turnbull-Dugarte's (2020) strategy to identify partnered LGB respondents in the ESS data. Following Turnbull-Dugarte (2020), the present empirical analysis is also limited to those adults who live together with their partners, wives, or husbands. While an analysis of all identities in the LGBTQ+ community is ideal, the data at hand only allows us to distinguish sexual orientation and not gender identity. Thus, we examine attitudes of partnered lesbian, gay, and bisexual (LGB) respondents as compared with partnered heterosexual respondents. Although the ESS data cover also post-socialist Central and Eastern European countries, we focus only on Western European countries for two main reasons. First, whereas Western Europe has experienced substantial immigration flows for decades, Central and Eastern Europe has only started to receive foreign residents in sizeable numbers quite recently. Attitudes towards immigrants and immigration in countries with longer experiences of migration are more stable than in countries, which are at the early stages of the migration circle (Semyonov, Raijman and Gorodzeisky, 2006). Second, Western European countries are characterized by a greater general acceptance of the LGB population than Central and Eastern European ones. For example, a substantially smaller share of the populations in Central and Eastern European countries favor allowing gays and lesbians to marry legally than in Western European countries (Diamant and Gardner, 2018). It is, thus, reasonable to suggest that a smaller and less representative subsample of LGB respondents in Central and Eastern European countries are willing to self-identify themselves in the survey as being in a same sex relationship than that in Western European countries.

Theoretical framework and expectations

Discussing the general tendency of LGB community members towards liberal and tolerant attitudes, previous research based on US national representative samples, demonstrated that sexual orientation is associated with a range of racial attitudes as well as with attitudes towards immigration. For instance, Grollman (2017, 2018) found that LGB respondents had a greater tendency towards recognition of racial discrimination and racial inequality and tended to

express more sympathy with and admiration of black people than their heterosexual compatriots. Likewise, Schnabel (2018) demonstrated that compared to heterosexuals, LGB respondents were scored more liberal on race attitudes and immigration attitudes scales. Thus, following previous studies we expect that,

(H1) LBG individuals, as compared to their heterosexual compatriots in Western European countries, will report lower levels of perceived threat from the presence of immigrants in their countries and express greater support for the admission of immigrants (i.e., support for immigration) to their countries.

Within the theoretical framework of inter-group relationships, sexual orientation can be understood as an indicator of belonging to an in- or out -group. Specifically, the heterosexual population can be seen as representing a dominant, majority in-group; while the homosexual population as representing a minority out-group. Thus, the attitudes of LGB individuals towards immigrants and immigration can be considered as attitudes of a minority out-group in terms of sexual orientation, toward another minority out-group in terms of nativity status. Consequently, according to cultural marginality theory (Fetzer, 2000), the marginality position of homosexual individuals can explain the differences in the levels of anti-immigrant sentiment between LGB individuals and heterosexual individuals. Cultural marginality theory suggests that "everything else being equal - experiencing marginality or oppression oneself creates sympathy for other marginalized or oppressed groups, even if they do not belong to one's own group." (Fetzer, 2000, p.7; Allport 1979). The theory stresses the importance of the socialization process, in which group members learn to identify themselves as marginalized due to the discrimination they perceive to be experiencing. To develop feelings of solidarity with and sympathy for another disadvantaged group, individuals should be socialized to believe that they themselves are marginalized (Fetzer, 2000). This theoretical thesis has received solid empirical support in previous studies focusing on the differences in anti-immigrant sentiment between minority and majority groups, in terms of religion, race, and ethnicity (Fetzer, 2000; Hayes and Dowds, 2006; Gorodzeisky, 2021a, 2021b). These studies found that individuals belonging to religious, racialized, and ethnic minorities tend to express more positive attitudes towards such minority groups as migrants and refugees, compared to citizens belonging to majority populations in their countries, in terms of religion, race, and ethnicity. Here, we suggest that the cultural marginality position can explain the lower level of anti-immigrant sentiment among LGB persons (as compared to heterosexual persons), who are more likely to perceive themselves as members of the minority group discriminated against based on sexuality. As a result of experiencing such discrimination, LGB individuals may develop solidarity with and sympathy towards other victims of discrimination and prejudice (i.e., immigrants).

In line with the logic underlying cultural marginality theory, recent attitudinal studies regarding sexual orientation explain its influence on social attitudes using the underdog or positionality theoretical theses. Whether described by Schnabel (2018, p.14) as a "sexual minority subculture shaped by experiences with disadvantage" or by Grollman (2017, p.137) as "an underdog group subjected to widespread discrimination," the perceived discrimination experienced by the LGB community has been considered a mechanism for greater sympathy toward other disadvantaged groups. In sum, a tendency to more positive attitudes toward immigrants and immigration among homosexual as compared to heterosexual individuals can be explained by homosexual people's perception of the LGB community as a marginalized, discriminated-against group and by their sense of belonging to this group.

H2: The effect of sexual orientation on perceived threat from the presence of immigrants in a country and opposition to immigration will be explained by a sense of belonging to a marginalized discriminated-against group.

An additional explanation as to why LGB individuals may have more positive attitudes towards immigrants and immigration than their heterosexual compatriots can be linked to the differences between the two populations in their inclinations toward certain political ideologies. "The Lavender Vote" (Hertzog, 1996), a pioneering study in this field, demonstrated that in the US, LGB voters tended to vote for Democratic candidates and to support leftist policies. Moreover, Egan (2012) suggested that LGB individuals were more likely to hold leftist preferences from the inception of their political participation. One of the main reasons for the LGB individuals' tendency towards left-wing political ideologies relates to the fact that the political goal of LGB equality in Western liberal democracies is part of left-leaning liberal parties' manifestos. Previous research has also pointed out that the ideas of political solidarity and egalitarianism, promoted by the political left, found particular sympathy among the LGB community as a minority group (Hertzog, 1996, Sherrill, 1996). Indeed, recent public opinion research found that LGB citizens in the US and in Western European countries tended to hold left-leaning political ideologies and vote for left-wing parties more frequently than heterosexual citizens (Grollman, 2017; Schnabel, 2018; Turnbull-Dugarte, 2020).

Studies in Western European countries and the US have demonstrated a strong association between left-right political orientation and attitudes towards immigrants and immigration (Semyonov, Raijman, and Gorodzeisky, 2006; Bohman, 2011; Lamont, 2019). More specifically, the political left is associated with pro-immigrant attitudes, while the political right is associated with anti-immigrant sentiment. Moreover, the differences between holders of left-wing political ideologies and holders of right-wing political ideologies in attitudes toward immigrants and immigration have been increasing over the last decades in various Western societies (Semyonov, Raijman, and Gorodzeisky, 2006; Sanderson, Semyonov, and

Gorodzeisky, 2021). Because LGB individuals are more likely to hold leftist political ideologies than heterosexual individuals, and because left-wing political ideology is associated with pro-immigrant attitudes, political orientation should be responsible at least in a part for any differences in attitudes towards immigrants and immigration between LGB and heterosexual citizens. Thus,

H3: The effect of sexual orientation on perceived threat from the presence of immigrants in a country and opposition to immigration will be at least partially explained by the differences in political orientation between LGB and heterosexual individuals.

Based on the theoretical expectations presented above, the empirical analysis presented in the next section estimates the differences in anti-immigrant sentiment between LGB and heterosexual individuals and examines the mechanisms of cultural marginality position and political orientation underlying such differences.

Data, Variables, and Methodological Strategy

Data were obtained from the eight rounds of the ESS, conducted every two years from 2002 to 2016. We used information provided for 12 Western European countries, 10 European Union member state – Belgium, Germany, Ireland, Finland, France, Netherlands, the United Kingdom, Portugal, Spain, and Sweden – plus Norway and Switzerland. In each country, information was gathered from a random probability national sample of the eligible resident populations aged 15 and over (ESS Cumulative File, 2020). The analytical sample includes 101,748 respondents with 1,401 LGB and 100,347 heterosexual respondents (Appendix A presents the number of respondents by country)³

The first dependent variable – *perceived threat (i.e., attitudes towards immigrants)* – is an index constructed as the mean score of responses to three questions regarding views on the impact that immigrants exert on society: 1) Would you say that [country]’s cultural life is generally undermined or enriched by people coming to live here from other countries?; 2) Would you say it is generally bad or good for [country]’s economy that people come to live here from other countries?; and 3) Is [country] made a worse or a better place to live by people coming to live here from other countries? Responses are coded according to an 11-point scale ranging from 0 (most positive) to 10 (most negative).

The second dependent variable – *opposition to immigration (i.e., attitudes towards immigration)* – is an index constructed as the sum score of responses to the three following questions: 1) To what extent do you think [country] should allow people of the same race or

³ Out of this sample, 0.2% did not respond to the "attitudes toward immigrants" question and another 1% did not respond to the "attitudes toward immigration" question.

ethnic group as most [country] people to come and live here?; 2) How about people of a different race or ethnic group from most [country] people?; and 3) How about people from the poorer countries outside Europe? Responses to each question were coded on a 4-point scale with the highest value indicating the highest level of exclusionary attitudes.

Previous studies showed that the items measuring both dependent variables are reliable, with satisfactory loads on their corresponding latent variables, and demonstrate sufficient levels of comparability across countries and times (Davidov et.al. 2015; Davidov, Cieciuch, and Schmitt, 2018). Appendix B presents the loadings of the items on their corresponding variables in the current total sample and for LGB and heterosexual respondents, separately.

The key independent variable, *sexual orientation*, is a dummy variable that distinguishes between respondents who are lesbian, gay, or bisexual (LGB) and respondents who are heterosexual. We borrow the strategy employed by Turnbull-Dugarte (2020) to identify LGB respondents in the European Social Survey data. The ESS questionnaire asked respondents to provide information about sex of each member of their household and about the relationship of each household member to the respondent. When respondents identified a household member as a 'husband/wife/partner' and the sex of the respondent was the same as the sex of this household member, the respondents were labeled as being in a same-sex relationship, in other words, as homosexual (L, G) or bisexual (B). When respondents identified a household member as a 'husband/wife/partner' and the sex of the respondent was different from the sex of this household member, the respondents were labeled as being in a different-sex relationship, thus, heterosexual. One may suggest that such operationalization of sexual orientation is based on an aspect that draws the most historical attention – sexual behavior (Bailey et al., 2016). Following Turnbull-Dugarte (2020), all respondents who were single were dropped from the analysis because the data at hand did not allow an identification of their sexual orientation. This is the major limitation of the present analysis since it includes only adults who live together with their partners. Yet, in light of the scarce public opinion research based on national representative samples on the social attitudes of LGB people as compared to heterosexual people, the results are worthwhile.

Perceived discrimination based on sexuality is a dummy variable which distinguishes between respondents who describe themselves as members of the group that is discriminated against on grounds of sexuality and those who do not. The variable was constructed using responses to the two following questions: 1) Would you describe yourself as being a member of a group that is discriminated against in this country? (yes/no), and 2) On what grounds is your group discriminated against? The respondents were given a list of grounds, including sexuality, and multiple answers were allowed. Examining the role of perceived discrimination on grounds of sexuality allows empirical testing of the mechanism underlying the association

between sexual orientation and social attitudes, as suggested by either cultural marginality theory (Fetzer, 2000) or positionality theoretical thesis (Schnabel, 2018; Grollman, 2017).

Political ideology is measured by the left to right political orientation scale. The respondents were asked the following question: In politics, people sometimes talk of “left” and “right.” Where would you place yourself on this scale, where 0 means the left and 10 means the right?

Multivariate analysis included also several individual attributes, which are considered as consistent predictors of attitudes towards immigrants and immigration. Education (years of formal schooling) and reported subjective income (insufficient versus sufficient) were used as proxies of an individual’s socio-economic position. Numerous studies in Western countries have demonstrated that native-born residents in socio-economically vulnerable positions (low-educated, with low earnings) express more negative attitudes towards immigrants and immigration than their compatriots in stronger socio-economic positions (e.g. Esses et al., 2001; Scheepers, Gijssberts, & Coenders 2002; Semyonov, Raijman & Gorodzeisky, 2006). Age, gender, place of residence (rural versus urban), and native-born status (native versus non-native) were introduced into the analysis as demographic control variables. In addition, both country and year of survey were controlled for.

Findings

Descriptive statistics

The descriptive statistics of all variables are presented in Table 1. The descriptive results demonstrate that, on average, LGB respondents express lower levels of threat from the presence of immigrants in a country and opposition to immigration than heterosexual respondents. Graphs 1 and 2 present the distribution of perceived threat and opposition to immigration among both groups for illustrative purposes. LGB respondents are more likely to hold left-wing political ideology as compared to heterosexual populations. As expected, the percentage of LGB respondents who see themselves belonging to the group discriminated on the grounds of sexuality is substantially higher than that in heterosexual populations. LGB respondents on average have higher levels of education and a lower tendency to reside in rural areas as compared to heterosexual respondents. They are also substantially younger than heterosexual individuals in this sample of adult populations living together with their partners/wife/husbands.

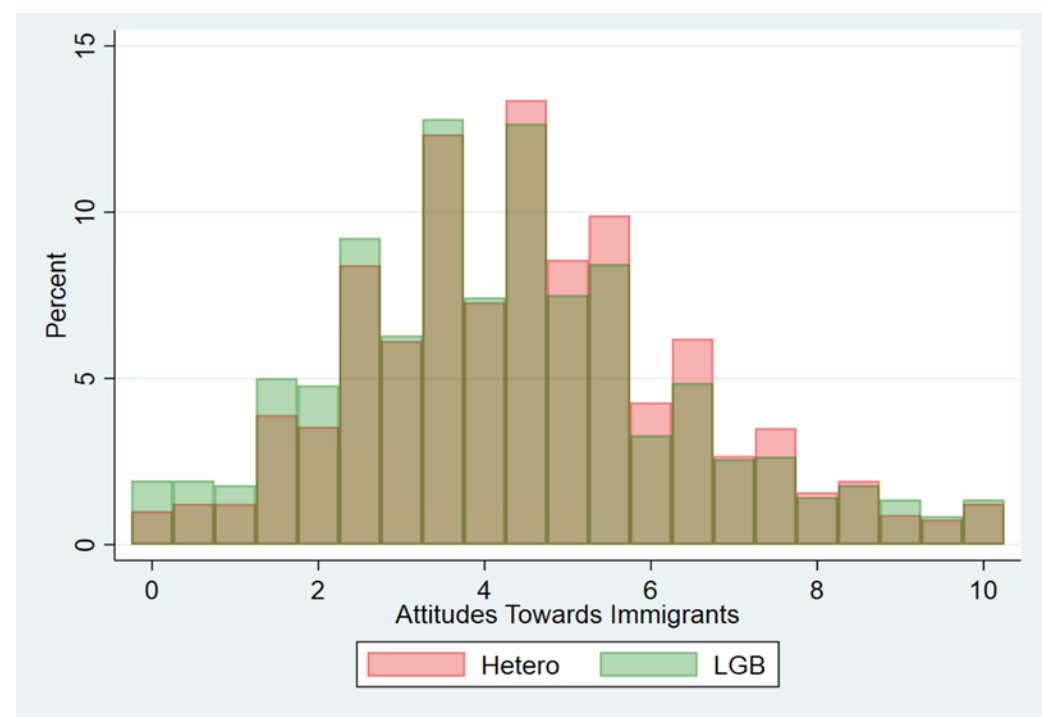
Although interesting and informative, the data presented thus far do not tell us whether and to what extent the differences in perceived threat and opposition to immigration are due to differences in the demographic and socioeconomic composition of the two groups. These data also do not tell us whether a cultural marginality position of belonging to the LGB minority

or the group's tendency to a left-leaning political orientation may explain their lower levels of perceived threat and opposition to immigration as compared to their heterosexual counterparts. To answer these questions and test our hypotheses, we proceeded to multivariate analysis.

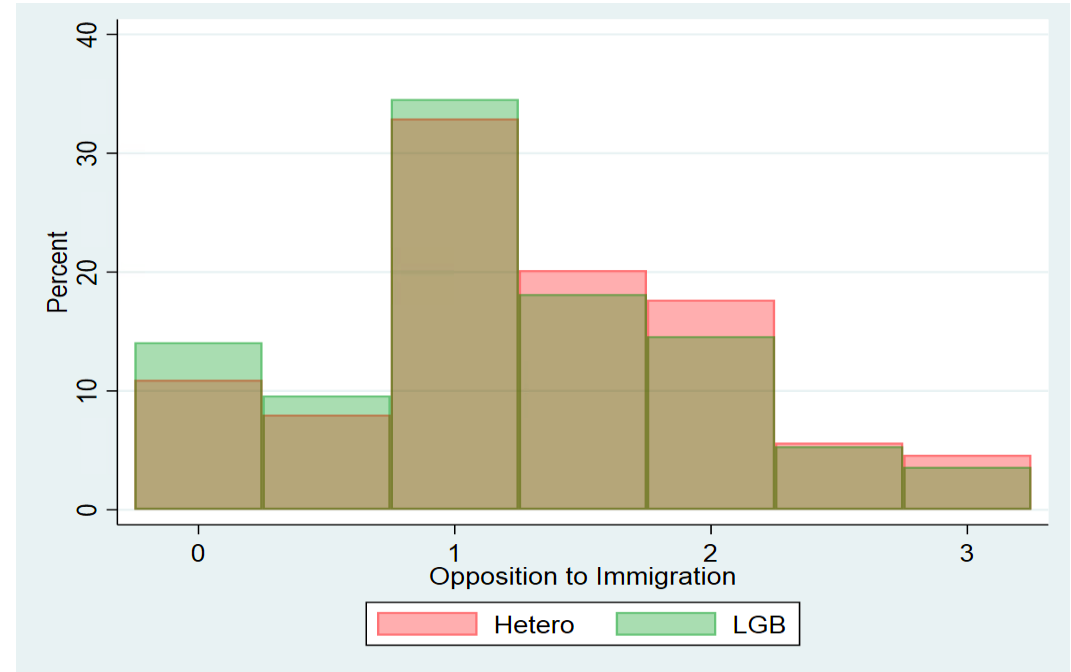
Table 1: Descriptive statistics by sexual orientation, mean (standard deviation)/percentage

	LGB respondents	Heterosexual respondents
Perceived threat from the presence of immigrants in a country (PT) (1-10 scale)	4.38 (2.09)	4.71 (2.05)
Opposition to immigration (OTI) (1-4 scale)	1.2 (0.74)	1.32 (0.75)
Perceived discrimination based on sexuality	25.6%	6.5%
Political orientation (1-10 scale)	4.57 (2.02)	4.91 (2.02)
Education	13.98 (4.15)	13.03 (4.20)
Insufficient income	11.7%	12.9%
Rural residence	32.7%	38.7%
Native to country	89.5%	90%
Age	47.63 (14.77)	51.13 (14.86)
Women	42.6%	49.1%
N	1,401	100,347

Graph 1: Distribution of Perceived Threat from the Presence of Immigrants in a Country by Sexual Orientation



Graph 2: Distribution of Opposition to Immigration by Sexual Orientation



Multivariate analysis

We begin with an analysis of the results of models that predict perceived threat from the presence of immigrants in a country (i.e., attitudes towards immigrants). We then turn to the comparison between these models and models that predict opposition to immigration. The results presented in Model 1a demonstrate that LGB respondents tend to express somewhat lower levels of immigrant-related perceived threat than heterosexual respondents ($b=-0.20$), controlling for such demographic characteristics as gender, age, rural versus urban residence, and nativity status. Including income and education into Model 2a only slightly reduces the size of the LGB coefficient, suggesting that even net of the differences in demographic characteristics and socio-economic position, the level of perceived threat from the presence of immigrants in a country tends to be lower among partnered LGB respondents than among partnered heterosexual respondents. The difference between LGB and heterosexual respondents is comparable with the difference between rural and urban residents and constitutes a third of the average difference between those who have sufficient income and those who have insufficient income. These results are in line with the theoretical expectation.

Model 3a tests whether the difference in the level of perceived threat from the presence of immigrants in a country between LGB and heterosexual respondents can be attributed to perceived discrimination, or in other words, to the cultural marginality position of the LGB community. The findings of Model 3a reveal that, controlling for demographic attributes and socioeconomic position, respondents who assert that they belong to a group being discriminated based on sexuality express lower levels of threat from the presence of immigrants in their countries than those who do not belong to such a group (as implied by the statistically significant, negative, and sizable coefficient, $b=-0.57$). These findings confirm the cultural marginality theoretical thesis suggesting that those who identify themselves as belonging to an oppressed and marginalized group (members of an LGB minority group, for example) feel more sympathy toward other disadvantaged groups (i.e., immigrants). The coefficient of LGB in Model 3a, which includes perceived group discrimination, is statistically insignificant and small. These results are in line with hypothesis 2, according to which perceived discrimination (i.e., acknowledging of one's group marginality position) is responsible for the association between sexual orientation and perceived threat from the presence of immigrants in a country. Apparently, marginality and victimhood positionality explain more positive attitudes of LGB individuals regarding the impact that immigrants exert on a society.

Model 4a tests whether the difference in perceived threat from the presence of immigrants in a country between LGB and heterosexual respondents can be attributed to the differences between the two groups in political orientation, with LGB individuals more likely to hold left-wing views. In line with previous research on attitudes towards immigrants, the results of Model 4a reveal that right-wing political orientation is associated with higher levels of perceived threat ($b=0.12$). Yet, the coefficient of LGB in Model 4a, controlling for political

orientations, is statistically significant although somewhat smaller than this coefficient in Model 2a (without political orientation). Specifically, the size of LGB coefficient in Model 4 ($b=0.12$) was reduced only by a quarter as compared to Model 2 ($b=0.16$). This implies that political orientation is partially responsible for the association between sexual orientation and perceived threat. Specifically, LGB individuals are less likely to feel threatened by the presence of immigrants in their countries than their heterosexual counterparts in part since they are more likely to hold left-wing political ideologies, which tend to be associated with pro-immigrant views. Yet, even controlling for political orientation, as well as for the demographic and socio-economic central predictors of threat perceptions, LGB individuals tend to express lower levels of threat from immigrants than heterosexual individuals. The role of political orientation in the differences in attitudes towards immigrants between LGB and heterosexual populations is modest.

Model 5a includes perceived discrimination and political orientation together. Both exert a statistically significant 'net' effect on perceived threat, while the coefficient of LGB is negligible and statistically insignificant.

The results of the models predicting opposition to immigration (1b-5b), and thus touching on immigration policy preferences, are very similar to those predicting perceived threat from the presence of immigrants in a country. The differences between LGB and heterosexual respondents in threat perceptions described earlier are quite similar to the differences between the two groups regarding opposition to immigration. Likewise, while perceived discrimination is fully responsible for the association between sexual orientation and opposition to immigration, political orientation explains a small part of such association.

Table 2: Coefficients (standard errors) from linear regression analysis

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5	
	A	b	a	b	A	b	A	b	a	b
	PT	OTI	PT	OTI	PT	OTI	PT	OTI	PT	OTI
Constant	4.81	1.30	6.95	2.02	6.96	2.02	6.35	1.75	6.36	1.76
LGB	-0.20* (.05)	-0.06* (.01)	-0.16* (.04)	-0.05* (.01)	-0.05 (.05)	-0.02 (.02)	-0.12* (.04)	-0.04* (.01)	-0.04 (0.05)	-0.01 (.02)
Female	0.11* (.01)	0.02* (.00)	0.09* (.01)	0.01* (.00)	0.09* (.01)	0.01* (.00)	0.11* (.01)	0.02* (.00)	0.11* (.01)	0.02* (.00)
Age	0.01* (.00)	0.00* (.00)	-0.00 (.00)	0.00* (.00)	-0.00 (.00)	0.00* (.00)	-0.00* (.00)	0.00* (.00)	-0.00* (.00)	0.00* (.00)
Rural residence	0.29* (.01)	0.09* (.00)	0.16* (.01)	0.05* (.00)	0.16* (.01)	0.05* (.00)	0.14* (.01)	0.04* (.00)	0.14* (.01)	0.04* (.00)
Non-native	-0.70* (.02)	-0.12* (.00)	-0.72* (.02)	-0.12* (.00)	-0.73* (.02)	-0.12* (.00)	-0.71* (.02)	-0.11* (.00)	-0.71* (.02)	-0.12* (.00)
Insufficient income			0.45* (.01)	0.13* (.00)	0.45* (.01)	0.13* (.00)	0.49* (.01)	0.14* (.00)	0.49* (.01)	0.14* (.00)
Education			-0.13* (.00)	-0.04* (.00)	-0.13* (.00)	-0.04* (.00)	-0.12* (.00)	-0.04* (.00)	-0.13* (.00)	-0.04* (.00)
Discriminated by sexuality					-0.57* (.10)	-0.18* (.04)			-0.46* (0.11)	-0.14* (0.04)
Left-right political orientation							0.12* (.00)	0.05* (.00)	0.12* (0.00)	0.05* (0.00)
R Square	0.08	0.11	0.15	0.16	0.15	0.16	0.17	0.18	0.17	0.18

*P<=0.05

Note: Models a predict perceived threat from the presence of immigrants in a country, models b predict opposition to immigration.

Discussion and Conclusions

The present study examined whether and to what extent sexual orientation is associated with perceived threat from the presence of immigrants in a country (i.e., attitudes towards immigrants) and opposition to immigration (i.e., attitudes towards immigration) in Western Europe. It investigated two possible mediating mechanisms for this association: (a) cultural marginality position and (b) left-right political ideology. Following previous research, the present study considered attitudes towards immigrants and attitudes towards immigration as two distinct concepts. However, the findings of the empirical analysis were strikingly similar for both types of attitudes.

Situating the discussion in the theoretical framework of inter-group relations, the study examined the attitudes of LGB individuals towards immigrants and immigration as attitudes of a minority group - out-group in terms of sexual orientation, toward another minority group - out-group in terms of nativity status. The empirical analysis demonstrated that partnered LGB individuals in Western Europe expressed more positive attitudes towards immigrants and immigration than their heterosexual counterparts. More specifically, partnered LGB individuals

were less likely to express threat from the presence of immigrants in a country or to oppose admission of immigrants into their countries than heterosexual individuals.

Further findings revealed that perceived group discrimination based on sexuality fully mediated the association between sexual orientation and attitudes towards immigrants and immigration. The findings confirm the hypothesis derived from cultural marginality theory (Fetzer, 2000), according to which LGB individuals express more positive attitudes toward immigrants and immigration than their heterosexual counterparts because they view themselves as a group that is discriminated against and, thus, are more likely to express sympathy towards other minority and discriminated groups, i.e., migrants. These findings also echo the theoretical argumentation of previous research suggesting that LGB identity formation makes sexual orientation a consistent predictor of social and political attitudes (Egan, 2012; Schnabel, 2018; Turnbull-Dugarte, 2020). It is not the simple fact of belonging to a minority group in terms of sexual orientation that increases sympathy toward other minority groups and therefore reduces anti-immigrant and anti-immigration attitudes. It is a socialization process, which teaches LGB individuals that they belong to a discriminated minority group and leads them to develop solidarity and positive attitudes towards migrants as another minority group, and to support inclusive immigration policies.

The findings regarding the political leaning of LGB respondents are in line with the results of previous research on the topic (Hertzog, 1996; Egan, 2012; Turnbull-Dugarte, 2020). These findings show the LGB population's stronger inclination towards leftist political ideology, as compared to the heterosexual population. Yet, the role of political orientation as a mechanism beyond the association between sexual orientation and attitudes towards immigrants and immigration was found to be modest.

Limitations

This study has two main limitations. First, the analysis covers only those adults who live together with their partners. The exclusion of adults who live alone also leads to the underrepresentation of younger populations in the analytical sample. Thus, the generalizability of the finding is limited. The second limitation is that the data at hand does not allow identification of the views of members of LGBTQ+ population but is limited to LGB respondents only. Yet, in light of the scarce public opinion research on LGB individuals' social and political attitudes as compared to heterosexual individuals in Europe, we believe that the results of this study are meaningful.

References

- Bailey, J. M., Vasey, P. L., Diamond, L. M., Breedlove, S. M., Vilain, E., & Epprecht, M. (2016). Sexual orientation, controversy, and science. *Psychological Science in the Public Interest*, 17(2), 45-101. <https://doi.org/10.1177/1529100616637616>
- Blinder, S. (2015). Imagined immigration: The impact of different meanings of "immigrants" in public opinion and policy debates in Britain. *Political Studies*, 63(1), 80-100. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12053>
- Bohman, A. (2011). Articulated antipathies: Political influence on anti-immigrant attitudes. *International Journal of Comparative Sociology*, 52(6), 457-477. <https://doi.org/10.1177/0020715211428182>
- Ceobanu, A. & Escandell, X. (2010). Comparative analyses of public attitudes toward immigrants and immigration using multinational survey data: A review of theories and research. *Annual Review of Sociology*, 36, 209-328. [10.1146/annurev.soc.012809.102651](https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102651).
- Davidov, E., Cieciuch, J., Meuleman, B., Schmidt, P., Algesheimer, R., & Hausherr, M. (2015). The Comparability of Measurements of Attitudes Toward Immigration in the European Social Survey: Exact Versus Approximate Measurement Equivalence. *Public Opinion Quarterly* 79 (S1): 244–266. <https://doi.org/10.1093/poq/nfv008>
- Davidov, E., Cieciuch, J., & Schmidt, P. (2018). The cross-country measurement comparability in the immigration module of the European Social Survey 2014-15. *Survey Research Methods*, 12(1), 15-27. <https://doi.org/10.18148/srm/2018.v12i1.7212>
- Diamant, J. & Gardner, S. (2018) In EU, there's an East-West divide over religious minorities, gay marriage, national identity. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/10/29/east-west-divide-within-the-eu-on-issues-including-minorities-gay-marriage-and-national-identity/>
- Egan, P. (2012). Group cohesion without group mobilization: The case of lesbians, gays and bisexuals. *British Journal of Political Science*, 42(3), 597-616. Accessed on 2 December 2019. Retrieved from www.jstor.org/stable/23274140
- European Social Survey Cumulative File, ESS 1-9 (2020). Data file edition 1.0. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway, Norway - Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. [doi:10.21338/NSD-ESS-CUMULATIVE](https://doi.org/10.21338/NSD-ESS-CUMULATIVE).
- Esses, V. M., J. F. Dovidio, L. M. Jackson, & T. L. Armstrong. (2001). The immigration dilemma: The role of perceived group competition, ethnic prejudice, and national identity. *Journal of Social Issues*, 57(3), 389-412. <https://doi.org/10.1111/josi.2001.57.issue-3>.
- Fetzer, J. S. (2000). Economic self-interest or cultural marginality? Anti-immigration sentiment and nativist political movements in France, Germany and the USA. *Journal of Ethnic & Migration Studies*, 26(1), 5-23. <https://doi.org/10.1080/136918300115615>

- FRA European Union Agency for Fundamental Rights. (2020). EU-LGBTI II: A long way to go for LGBTI equality. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-lgbti-equality_en.pdf
- Gorodzeisky, A. (2021). Public opinion toward asylum seekers in Post-Communist Europe: A comparative perspective. *Problems of Post-Communism*. <https://doi.org/10.1080/10758216.2021.1987267>
- Gorodzeisky, A. (2021). The influx of refugees and temporal change in attitudes towards asylum seekers: A cross-national perspective. *European Sociological Review*, 38(4), 648-662. <https://doi.org/10.1093/esr/jcab066>
- Gorodzeisky, A., & Richards, A. (2016). Union members' attitudes towards immigrant workers: A 14-country study. *European Journal of Industrial Relations*, 22(1), 23-38. <https://doi.org/10.1177/0959680115589490>
- Gorodzeisky, A., & Semyonov, M. (2009). Terms of exclusion: Public views towards admission and allocation of rights to immigrants in European countries. *Ethnic and Racial Studies*, 32(3), 401-423. <https://doi.org/10.1080/01419870802245851>
- Grollman, E. A. (2017). Sexual orientation differences in attitudes about sexuality, race, and gender. *Social Science Research*, 61, 126-41. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2016.05.002>
- Grollman, E. A. (2018). Sexual orientation differences in Whites' racial attitudes. *Sociological Forum*, 33(1), 186-210. <https://doi.org/10.1111/socf.1405>
- Hayes, B. C., and L. Dowds. 2006. Social contact, cultural marginality or economic self-interest? Attitudes towards immigrants in Northern Ireland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(3), 455-476. <https://doi.org/10.1080/13691830600554890>
- Hertzog, M. (1996). The lavender vote: lesbians, gay men, and bisexuals in American electoral politics. New York, London: NYU Press.
- Hercowitz-Amir, A. & Rajjman, R. (2020) Restrictive borders and rights: attitudes of the Danish public to asylum seekers, *Ethnic and Racial Studies*, 43(4), 787-806. <https://doi.org/10.1080/01419870.2019.1606435>
- Lamont, M. (2019). From 'having' to 'being': Self-worth and the current crisis of American society. *The British Journal of Sociology*, 70(3), 660-707. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12667>
- Legewie, J. (2013). Terrorist events and attitudes toward immigrants: A natural experiment. *American Journal of Sociology*, 118(5), 1199-1245. <https://doi.org/10.1086/669605>
- Scheepers, P., Gijsberts, M. & Coenders, M. (2002). Ethnic exclusionism in European countries: Public opposition to civil rights for legal migrants as a response to perceived ethnic threat. *European Sociological Review*, 18(1), 17-34. <https://doi.org/10.1093/esr/18.1.17>
- Schnabel, L. (2018). Sexual orientation and social attitudes. *Socius*, 4. <https://doi.org/10.1177/2378023118769550>

- Sanderson, M., Semyonov, M., & Gorodzeisky, A. (2021). Declining and splitting: Opposition to immigration in the United States, 1996-2018. *International Journal of Intercultural Relations*, 80, 27-39. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2020.11.001>
- Semyonov, M., Raijman, R., & Gorodzeisky, A. 2006. The rise in anti-foreigner sentiment in European societies, 1988-2000. *American Sociology Review*, 71(3), 426-49. <https://doi.org/10.1177/000312240607100304>
- Sherrill, K. (1996). The political power of lesbians, gays, and bisexuals. *PS: Political Science and Politics*, 29(3), 469-473. <https://doi.org/10.2307/420826>
- Swank, E., Atteberry-Ash, B., Coulombe, S. *et al.* (2020). Sexual identities and protesting among college students: Exploring political distinctiveness mediation factors. *Soc Just Res* 33, 352–378. <https://doi.org/10.1007/s11211-019-00346-4>
- Swank, E. (2019). Sexual identities and racial attitudes among Black, Latinx, and White individuals. *Journal of Bisexuality*, 19(3), 305-36. <https://doi.org/10.1080/15299716.2019.1630186>
- Turnbull-Dugarte, S. (2020). The European lavender vote: Sexuality, ideology and vote choice in Western Europe. *European Journal of Political Science*, 59(3), 517-537. <https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1475-6765.12366>.
- Worthen, M. G. F. (2020). "All the gays are liberal?" Sexuality and gender gaps in political perspectives among lesbian, gay, bisexual, mostly heterosexual, and heterosexual college students in the southern USA. *Sex Res Soc Policy*, 17, 27-42 <https://doi.org/10.1007/s13178-018-0365-6>

Appendix A: Distribution of sexual orientation by country among partnered respondents

Country	Heterosexual	LGB	Total
BE	8,081	167	8,248
CH	7,503	98	7,601
DE	13,230	225	13,455
ES	7,706	67	7,773
FI	9,601	82	9,683
FR	6,153	118	6,271
GB	8,057	103	8,160
IE	8,100	213	8,313
NL	8,607	124	8,731
NO	8,342	73	8,415
PT	6,341	42	6,383
SE	8,626	89	8,715
TOTAL	100,347	1,401	101,748

Appendix B: Item loadings on their respective variables (principal component analysis)

	Total sample	LGB respondents	Heterosexual respondents
Perceived Threat			
Would you say that [country]'s cultural life is generally undermined or enriched by people coming to live here from other countries?	0.87	0.89	0.87
Would you say it is generally bad or good for [country]'s economy that people come to live here from other countries?	0.85	0.87	0.85
Is [country] made a worse or a better place to live by people coming to live here from other countries?	0.89	0.89	0.89
Opposition to Immigration			
To what extent do you think [country] should allow people of the same race or ethnic group as most [country] people to come and live here?	0.89	0.87	0.89
How about people of a different race or ethnic group from most [country] people?	0.94	0.94	0.94
How about people from the poorer countries outside Europe?	0.91	0.91	0.91

"אנו עולים ושרים"? חבלי הקליטה של המשורר יעקב כהן

זאב מירון*

תקציר

מהם הקשיים הייחודיים שאינטלקטואל מבוגר הבוחר להעתיק את מקום מגוריו לארץ חדשה נאלץ להתמודד עימם? מהי חוויית ההתערות שלו בחברה הקולטת? מאמר זה דן בחבלי הקליטה של המשורר יעקב כהן בארץ ישראל המנדטורית ובעשור הראשון למדינה ומציג אותם כדוגמה לקשיים שעברו על מהגרים אינטלקטואלים מבוגרים בתקופה זו. כהן עלה לארץ בגיל 53 לאחר שביסס את מעמדו כמשורר מרכזי בתנועה הציונית. הוא נמנה עם מחיי השפה העברית, ובארץ זכה לקבלת פנים חמה ואומץ אל חיקה של מפלגת השלטון מפא"י. עם זאת, כתביו ומכתביו חושפים את קשיי המהגר המבוגר להתערות בתרבות הקולטת, ועולות מהם תחושות ניתוק וניכור כלפי הווי החיים הארץ-ישראלי, המקשות עליו להפוך לבשר מבשרה של החברה הקולטת.

מילות מפתח: יעקב כהן; עלייה; מפא"י; ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל; הגירת מבוגרים

* אוניברסיטת בר אילן

מבוא

בראשית המאה העשרים היה יעקב כהן (1881–1960) מהבולטים שבמשוררי הציונות. חיים נחמן ביאליק מנה אותו בין שבעת כוכבי הלכת, כלומר שבעת המשוררים העבריים הטובים ביותר של תקופתו, ושיריו היו לקונצנזוס ביישוב היהודי. תנועת "השומר", למשל, אימצה כסיסמתה את השורה "בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום!" הלקוחה מ"שיר הבריונים" שכתב, וגם "ברית הבריונים" הרוויזיוניסטית שאבה את ההשראה לשמה מאותו השיר (פילובסקי, 1997). בשנת 1912 הוציא כהן לאור ירחון בשם "העברי החדש", ובו שלל את הגלות מכול וכול והצהיר כי אופק קיומה של האומה העברית נמצא בארץ ישראל (העברי החדש, 1912), והוא המשיך לטעון בזכות החזון הציוני בכל שנות הקריירה הספרותית שלו באירופה, ואף הגדיר את הגולה "עוון פלילי" (קלזנר, 1956). משום כך תמוהה הייתה בעיני בני דורו העובדה שסירב לממש את הציונות ולעלות ארצה במשך שנים רבות. במכתב ששלח לביאליק בשנת 1925 הסביר כהן כי הוא חושש לעלות לארץ בלי שיובטח לו בה מסד כלכלי איתן (כהן לביאליק, 15.10.1925). ביאליק מצידו נזף בכהן: "אל לאיש החפץ לעלות לארץ באמת ובתמים לחכות לנסים. ענני שמים לא ירדו אליך להעבירך הנה. מקומות פנויים ומוכנים למפרע אין כאן. הכל תלוי בך וברצונך בלבד. ואם בוחר אתה בלב שלם בארץ-ישראל, אל תבט אחריו. עלה והצלח!" (ביאליק לכהן, 3.11.1925). נוסף על היותו משורר מוערך, נחשב כהן לעורך ספרותי מרכזי ולדמות מפתח בארגונים להחייאת השפה העברית (ראו למשל: כרמי, 1997; הועד המכין לקונגרס לכהן, 5.7.1909; הלר לכהן, 14.4.1929; הצפה, 13.1.1961), ואף כיהן כנשיא התנועה הרוויזיוניסטית בפולין. כהן חשש כי העלייה לארץ תפגע במעמד הרם שרכש לו, וכאשר בחר לבסוף לעלות היה זה רק לאחר שהמרכז הספרותי העברי בפולין החל לגווע (Werses, 1989), האנטישמיות האמירה ויחסיו עם ז'בוטינסקי עלו על שרטון (פילובסקי, 1997).

בשנת 1934, והוא בן 53, עולה מבוגר במושגי התקופה, בחר כהן לממש את הציונות שבזכותה דיבר כל השנים ולעלות לארץ ישראל. לכאורה זכה לעלות בתנאים מיטביים, שכן מעמדו ברפובליקה הספרותית העברית ובתנועה הציונית הבטיח את קליטתו האוהדת בחברת היישוב. יתרה מכך, בתור פעיל מרכזי בהחייאת השפה העברית ולימים חבר בוועד הלשון ובאקדמיה ללשון העברית, נחסך ממנו הצורך ללמוד שפה חדשה. אף על פי כן, כתביו ומכתביו חושפים את חבלי הקליטה שחווה עם עלייתו ארצה.

מאמר זה נועד לבחון את חוויית ההגירה של כהן ואת קליטתו בארץ, שכן חוויותיו ממחישות ומגדירות את הקשיים הייחודיים שמהגר מבוגר סובל מהם, ולעמוד על הקשיים המאפיינים הגירה בשלב זה של החיים.

חבלי הקליטה של העולים האינטלקטואלים

כהן עלה ארצה במסגרת גל הגירה גדול מאירופה. בין השנים 1920 ל-1929 עזבו את מזרח אירופה ומרכזיה יותר מ-620,000 יהודים (אלרועי, 2021). גל הגירה זה כלל גם את מרבית קהילת הסופרים העבריים, אשר מקצתם בחרו להגר לארצות דוברות גרמנית (Levenson, 2016) ומרביתם בחרו לעלות ארצה. עליית הסופרים התאפיינה בהטרוגניות גילית ודורית (מבחינת סגנון הכתיבה ומקורות ההשפעה הספרותית), כמו גם מהטרוגניות אידאולוגית (גינזסר, 1996). לצד יוסף קלזנר

הרוויזיוניסט, פעלו חיים נחמן ביאליק שהיה מזוהה עם החוגים האזרחיים ורחל, אשת תנועת ההתיישבות העובדת. היוצרים שעלו ארצה נדרשו להתמודד עם סביבה תרבותית שהייתה זרה להם. המגע עם החברה הקולטת תבע מהם לעבור תהליך מואץ של אקולטורציה, כלומר הסתגלות לחברה הקולטת ולאורחותיה באמצעות אימוץ ערכים ונורמות התנהגות ותרבות (Berry, 1982; Dyal & Dyal, 1981; Smither & Rodriguez, 2001). עם זאת, תהליך אקולטורציה של מהגרים אינטלקטואלים אינו מתאפיין בחד-צדדיות. בארצות הברית, למשל, רווחה ההערכה כי הגירתם של אינטלקטואלים אירופים רבים בשנות השלושים (ובכללם מורים, סופרים ומרצים) הובילה לשינוי תרבותי ולאירופיזציה מואצת של הזהות התרבותית האמריקנית (Fermi, 1971). אולם פרמי (Fermi, 1971) מדגישה כי השפעתם של האינטלקטואלים האירופים על עיצוב התרבות האמריקנית נתחמה בגבולות השפעה ברורים. היא מציגה לדוגמה את האמריקניזציה הכפויה שעברה הפסיכואנליזה, בהתאם לגבולות הזהות הקולקטיבית האמריקנית.

גם בארץ ישראל התרחש תהליך דו-צדדי של אקולטורציה. האינטלקטואלים שעלו ארצה בתקופת היישוב פעלו בחברה מגויסת, חברה שהעניקה תוכן ומשמעות לפועלו של היחיד, ורוב מניינה ראה בהתגשמות היישוב בארץ ישראל את הדרך הנכונה היחידה למחיקת כשלי הגלות (Seltenreich, 2015). משום כך לא ניתנה למשוררים וליוצרים לגיטימציה לביטוי פומבי של חבלי הקליטה, לאכזבה שחשו נוכח המציאות או לגעגועים לנוף ילדותם (זלטנרייך, 2020). באופן פרדוקסאלי, יעקב כהן חיזק את הנטייה הזאת טרם עלייתו ארצה, כאשר שלל ממיכה יוסף ברדיצ'בסקי את הזכות להיקרא ציוני לאחר שזה ביטא את אכזבתו נוכח חולשת היישוב בארץ (גוברין, 1989). יתרה מכך, הסביבה התרבותית ויחסי הכותב-קורא שאליהם התוודעו היוצרים בארץ, היו שונים מאלה שהתבססו בארצות מוצאם. במזרח אירופה נמנה רוב קהל הקוראים עם המעמד הבינוני, ואילו בארץ החזיקו מרבית הקוראים בתודעה מעמדית-פועלית (גם אם באורחותיהם התרחקו מאתוס זה והיו לבורגנים-עירוניים). ההגמוניה הרעיונית של תנועת העבודה לא נתחמה לזירה הפוליטית בלבד, אלא אף עיצבה את האתוס המוסרי-רעיוני של חלקים נרחבים ביישוב (גינזור, 1996). עם זאת, בשל שיעורם הגבוה של עולים בקרב הסופרים העבריים שפעלו בארץ, התחזקה השפעת הסופרים העולים על היצירה הספרותית בתקופת היישוב (בן-אור, 1966).

עלייתם של האינטלקטואלים בתקופת היישוב היא תופעה שטרם זכתה לבחינה מספקת בתחום חקר ההגירה בישראל. אי אפשר להסביר את מניעי עלייתם של אינטלקטואלים בתקופה זו באמצעות הגישה הנאו-קלאסית להגירה, שעל פיה מהגרים נוטים לעזוב את מולדתם ולהגר לארץ אחרת אם זו פותחת בפניהם אפשרויות כלכליות טובות יותר מאלה שמציעה להם ארץ מוצאם (Meyers, 2004). העלייה לארץ ישראל המנדטורית לא פתחה בפני רבים מהעולים אפשרויות כלכליות חדשות, והתבססה לרוב על מניעים אידאולוגיים, על מימוש הציונות באמצעות עלייה. על חברי חוג האינטלקטואלים והיוצרים אשר עלו ארצה היה להתמודד לא רק עם פערי תרבות ועם אורחות חיים חדשים, אלא גם עם הקושי הכלכלי וחוסר הוודאות שהתלוו למעבר לארץ החדשה. הדבר היה נכון פי כמה לעולים מבוגרים ובעלי משפחות ולמי שביססו מעמד מקצועי בארץ מוצאם. ראשי היישוב, וחיים ויצמן בראשם, שהיו מודעים למחסום הכלכלי אשר מנע את עלייתם של חוקרים, מדענים ואמנים מובילים ארצה, ניסו לפתור זאת באמצעות הקמת קרנות וגיוס תרומות לקליטתם. חיים ויצמן ושושנה פרסיץ ניסו לגייס משאבים לתשלום

משכורותיהם של העולים האלה, אך מאמציהם לא עלו יפה, והתרומות לא הספיקו כדי לגייס רבים מהאינטלקטואלים היהודים (גלבר, 1990).

מאמר זה יבחן את תופעת עליית האינטלקטואלים בתקופת היישוב באמצעות ניתוח המקרה של המשורר יעקב כהן. משוררים עבריים נתפסו בחברת היישוב כבעלי מקצוע מבוקש המחיים את רוח האומה (גינזור, 1996). עם זאת, ארץ ישראל המנדטורית לא הבטיחה לאנשי הרוח שהגיעו אל חופיה עתיד כלכלי מזהיר מזה שהציעו להן ארצות הגירה אחרות. יעקב כהן הוא דוגמה מייצגת לאינטלקטואל עולה באותה עת – מבוגר ובעל משפחה, אשר ביסס מעמד של משורר, עסקן ציבור ועורך ספרות מוביל בפולין, ואשר נדרש עם עלייתו לפלס את דרכו בחברה הקולטת. על מנת להקיף את חווית ההגירה של כהן יתחלק המאמר לשני חלקים עיקריים. בתחילה ינתחו טקטיקת ההתערות שנקט כהן ומדיניות קליטת האינטלקטואלים על ידי רשויות היישוב. לאחר מכן יתמקד המחקר בתחושותיו ובהתרשמויותיו של כהן העולה – כיצד חווה את תהליך העלייה, וכיצד השפיעו חוויותיו אלה על עמדותיו ביחס למפעל הציוני.

קליטתו של כהן על ידי מפא"י

עם עלייתו ארצה נקט כהן טקטיקה דומה לזו שנקט ביאליק עם עלייתו כעשור קודם לכן. בפולין היה כהן איש התנועה הרוויזיוניסטית, ואילו ביאליק נחשב לפני עלייתו ארצה מקורב לתנועת הציונים הכלליים. לאחר עלייתו התקרב ביאליק לתנועת העבודה – הוא כתב בשבחה, ובשנת 1931, בעקבות הקונגרס הציוני ה"ז, תקף את הציונים הכלליים והרוויזיוניסטים בשירו "ראיתכם שוב בקוצר ידכם". ביאליק התקרב לראשי מפא"י, ונמנה עם ידידיו של ברל כצנלסון, הסמכות הרעיונית של מפא"י, בקיבוצים ובמושבים ראו בו סמכות רוחנית והרבו להתייעץ עימו, וכצנלסון אף הגדיר אותו "שר האומה" וציין כי השפיע על דרכו. ביאליק הרבה לבקר במושבים ובקיבוצים, להרצות בפניהם ולתאר את חשיבות פועלם החלוצי. בהזדמנויות רבות הדגיש את בכורת תנועת העבודה על חוגי הימין בבניין הארץ ובקידום החזון הציוני. אולם מכיוון שסירב להצטרף רשמית למפלגה מסוימת, יכלו תומכי כל המפלגות להזדהות עם יצירתו. עם זאת, הקשר של תנועת העבודה עם ביאליק היה למורת רוחם של הגורמים המחויבים הדוגמטיים בתנועת העבודה, וכן התנגדו לו פועלי ציון שמאל (אבנרי, 2020; שפירא, 2000).

כאשר עלה כהן לארץ, הוא בחר לנקוט טקטיקה דומה שעיקרה התקרבות לתנועת העבודה והינתקות מהתנועה הרוויזיוניסטית. עם עלייתו פרסם כהן מאמר התנגדות חריף ל'בוטניסקי' והתנער מכל זיקה לרוויזיוניזם (הירדן, 4.2.1938). הוא גם החל לפרסם יצירות האוהדות את תפיסת אחדות העבודה ההיסטורית, ואף רכש מנוי לעיתון "דבר" (ביטאונה של מפא"י) שבו פרסם חלק משיריו החדשים. גם הוא, כמו ביאליק, ביקש לבקר בקיבוצים ובמושבים ולדון עם חבריהם בענייני ספרות (המחלקה לתרבות של ההסתדרות, 31.10.1934), אולם כמו במקרה של ביאליק, היה קשר זה לצנינים בעיני הזרמים הסוציאליסטיים הדוגמטיים, והם קיבלו את ניסיונות ההתקרבות של כהן בחשד. בניגוד לביאליק אשר התקבל במאור פנים בקיבוצים, נענתה פנייתו של כהן לקיבוצים בקבלת פנים צוננת, והובהר כי אף שהוא רשאי להגיע לקיבוצים, אל לו לצפות לתשלום עבור טרחתו (המחלקה לתרבות של ההסתדרות, 31.10.1934). גם עשור לאחר מכן נהגו הקיבוצים לשלוח לכהן מכתבי הזמנה צוננים. במכתב פנייה רשמי וקצר הזמן, למשל, על ידי ועדת התרבות הבין-קיבוצית "לבקר ביישובי ההתישבות העובדת למסיבות

ספרותיות", והודגש בו כי "אם אתה נוטה להענות לפניתנו זו, נא להודיע לנו מתי ואיפה נפגש, ונוכל לברר את הפרטים" (ועדת התרבות הבינקיבוצית, 6.9.1943).

מניעי ההסתדרות ומפא"י לקבלת "החבר" כהן

כאשר עלה כהן לארץ וביטא רצון לחבור לתנועת העבודה, קידמה ההסתדרות את פניו במאור פנים. בשנת 1938 יזמה ועדת התרבות של ההסתדרות ערב לחבריה שהוקדש כולו ליעקב כהן וליצירותיו, וכהן ומשפחתו הוזמנו אליו כאורחי הכבוד (פרידמן לכהן, 27.10.1938). כהן אף הוזמן לתערוכת הספר העברי שיזמה ועדת התרבות של ההסתדרות בחיפה, ובעיתון "דבר" שסיקר את האירוע נכתב כי "זוהי הפעם הראשונה שי. כהן נפגש עם צבור הפועלים. הקהל הרב שבא מוכיח מה רבה ההתעניינות מצד הצבור שלנו בשירה וכי אין חיץ בין צבור הפועלים והמשורר יעקב כהן" (דבר, 2.11.1943). אולם ההסתדרות לא רק הזמינה אותו לפורומים שעסקו ביצירותיו. הוא כתב לעיתון תנועת העבודה "דבר", והוזמן על ידי מפא"י (הזרוע הפוליטית של ההסתדרות) "להופיע מעל הבמה הצבורית שלנו מזמן לזמן ולאפשר לקהל השומעים שלנו לשמוע את הערכתך על עניינים העומדים ברומו של עולם" (מזכירות מפא"י, 28.2.1944; וכן ראו לדוגמה: הזמנה ממערכת העיתון החי של מפא"י, 20.3.1944). ההסתדרות אף הזמינה את כהן להיות חבר בוועדה שתגבש את תוכנית החגיגות שביקשה ההסתדרות לערוך לרגל מחצית היובל להתיישבות העובדת בעמק יזרעאל (המרכז לתרבות לכהן, 9.1.1946), ובהמשך הצטרף לשורות ההסתדרות, ואף הוזמן על ידי הוועד הפועל להשתתף במועצותיה (ראו למשל, הוועד הפועל לכהן, 30.11.1956). האדמיניסטרציה ההסתדרותית נהגה בכהן בכבוד רב, והנהלת ההסתדרות דאגה לפנות מזמנה ולהיפגש עימו כאשר ביקש (ראו לדוגמה, לוביאנקר לכהן, 20.6.1950).

יחסה האוהד של ההסתדרות כלפי כהן אפיין את מדיניותה כלפי אמנים ואנשי רוח. ההסתדרות אשר פעלה בערים והייתה לארגון-גג שאיגד בשורותיו חברים מזרמים רעיוניים שונים (אשר הצטרפו אליה לא אחת מטעמים אינטרסנטיים ולא בשל זיקה רעיונית), נטתה לגלות סובלנות גם כלפי מי שלא הגשימו בגופם את האידיאל החלוצי-סוציאליסטי (צחור, 1992). יתרה מכך, במפא"י רווחה ההנחה שלאמנים יוצרים יש תפקיד בעיצוב תפיסת עולם ועמדות חברתיות, כמו גם בהענקת יוקרה לגורם פוליטי המזוהה עימם. מנהיגיה העריכו כי תמיכתם של סופרים במפלגה תעניק לנציגיה ולמצעה הרעיוני תדמית החורגת מתחום העסקנות הפוליטית הצרה שכן זו תקשור את המפלגה עם שאר רוח ותרבות גבוהה, ותעניק תוקף פילוסופי-רעיוני לעקרונותיה המדיניים, ולשם כך גם היו נכונים להעלים עין ממחויבותם הרעיונית. המפלגה אף עמלה לצרף לשורותיה סופרים ואמנים, אך ללא הצלחה יתרה (אף שהצליחה לצרף לרשימתה את הסופר ס. יזהר לתקופה קצרה), ותפיסתה זו הייתה למוסכמה ביזרה הפוליטית היישובית ובעשור הראשון למדינה (צחור, 1998; גלזמן, 2018; שמיר, 1983; דר, 2016; שפירא, 2007). למעשה מוסכמה זו אפיינה תנועות לאומיות רבות בראשית המאה העשרים. ראו: Shapira, 2010).

מכאן שהקשר עם יעקב כהן נתפס בעיני מנהיגי מפא"י כחשוב מבחינה ציבורית. הפרשנות הפרגמטית שהעניקה המפלגה לתפיסת עולמה הסוציאליסטית המוצהרת (Cohen, 2003) הובילה אותה להכליל יוצרים דוגמת כהן בספרי הלימוד בבתי הספר שנמנו עם זרם העובדים בחינוך, ומאוחר יותר במערכת החינוך הממלכתית, זאת אף שהכללתו של כהן לא עלתה כאמור בקנה אחד עם הטרמינולוגיה הסוציאליסטית-חלוצית וההתיישבותית המוצהרת של זרם

העובדים בחינוך. יצירותיו של כהן נלמדו אפוא בבתי הספר של זרם העובדים בחינוך, באישורם של שרי החינוך זלמן שז"ר, דוד רמז ובן-ציון דינור מטעם מפא"י (Sheffi, 2002), כמו גם באישור הגוף הישיר המפקח על זרם העובדים בחינוך – ההסתדרות הכללית (המרכז לחנוך בהסתדרות לכהן, 10.6.1952; המחלקה הפדגוגית לכהן, 21.7.1953). מרכז הסתדרות המורים (שנמנה עם שורות ההסתדרות הכללית) אף ראה לנכון לארגן לחבריו "מסיבה לכבוד המשורר יעקב כהן" בבית המורה, ובאירוע, שנערך בפני ציבור המורים, נדונו ונותחו יצירות הספרות שלו (ליון לשלו, 20.12.1959; ליון לשלו, 30.12.1959).

יתרה מכך, מימי המנדט ואילך ייחסה מדיניות מפא"י לסופרים ולאנשי רוח תפקיד לאומי מרכזי. לדוגמה, במהלך "הועידה הארצית של עסקני תרבות", שיזמה מחלקת התרבות של הוועד הלאומי לכנסת ישראל בשנת 1936, הוגדרה חשיבותם של הסופרים "לעולה ולשאלת השכלת העם". בוועידה התכנסו "אנשי המפעל התרבותי מכל קצות הארץ ומכל חוגי הישוב לחפש פתרונים לשאלת השאלות בחיינו התרבותיים – שאלת הנחלת הלשון לעולה ולמצא את הדרכים המתאימות ללכת בעם ולהפיץ בקרבם אור תורה" (קופמן לפא"ן, 1937). לסופרים נועד תפקיד מרכזי ב"תחיית הרוח" של היישוב הציוני המתהווה בארץ. הרנסנס הלאומי ויצירת "היהודי החדש" החף מפגמי "היהודי הגלותי" ומכשלויו לא יכולים היו להתממש ללא "תחיית הרוח" ושינוי תפיסת העולם הפנימית. "תחיית הרוח" תתרחש בעת ובעונה אחת עם השינוי החיצוני-הפיזי של "היהודי מחושל השרירים כובש הקרקע" (נוימן, 2009). לסופרים נועד תפקיד בעיצוב הזהות העצמית החדשה של ה"בנים-בונים, חלוצי תנועה ונאמני תחיה". חברי היישוב זהו כמי שעוברים תהליך של שינוי פנימי ומתרחקים מדמות הקורבן הגלותי.²¹ הוערך שהיישוב החל מגלה "גילויי גבורה עילאית! בהתנדב אלפי בנינו להתגונן נגד התקפות אין מספר ולמעלה מזה [...] ובשמרם על הלב העברי לבל יכנע", ועל יוצרי תרבות הוטל "לשמור על רוחנו מכל משמר לבל יבולע לאומץ לבנו ולבל תועם הכרת צדקתנו לרגע" (קריאת מחלקת התרבות, תרצ"ז). לצד הבטחת המשך הרנסנס של תחיית הרוח של היישוב הוותיק והמשך תהליך בניית זהותו העצמית של "העברי החדש", הוטל על הסופרים לשמש כסוכני סוציאליזציה עבור העולים החדשים. בחברת הגירה הקולטת לשורותיה עולים הזרים לאורחותיה נדרשו הסופרים לשמש כגשר לקירובם התרבותי-רעיוני –

חובה היא על כל אנשי הרוח לגבש את אחדות העם ולהעלות בליבו את אור הכרת עצמו. [...] נייחד את הדבור על העולה ועל התאקלמותו התרבותית, נשקיע מעינינו בשאלת השכלה לעם. נחפש דרכים להפצת הספר העברי. [...] "נעמיד עלינו מצוות התרבות!" – כדרישתו של ביאליק – עלינו ועל כל העולים, על הנוער ועל הבוגרים! ניצור גוש צבורי שיישא באחריות כל מפעל התרבות בארץ. [...] נחיה את מסורת לימוד התורה, נקרב את לב העם לאמנות, ונעוררו לשמור על המאור שבהוי חיינו

²¹ הערכה זו התבססה על השינוי שבא לידי ביטוי במאורעות 1936. היישוב היהודי לא הגיב עוד למאורעות הדמים שהחלו באפריל 1936 כשם שהגיב למאורעות תרפ"ט. כבר במחצית הראשונה של שנות השלושים העניקה הנהגת היישוב משקל רב לביסוס ארגון "ההגנה", אשר הפך לגוף לאומי-כללי הנתון למרות המוסדות הלאומיים, וכך גדל מספר חברי ההגנה, ואנשיה צוידו בנשק. עם פרוץ מאורעות 1936 מילאה ההגנה תפקיד מרכזי בהגנת היישוב ובהבטחת קיומו. יתרה מכך, נוסף על פעולות ההגנה, יזם אברהם תהומי, אשר פרש בשנת 1931 משורותיה ועמד בראש ארגון ב', פעולות תגמול על רצח יהודים – לאחר רצח שני יהודים בכביש טול-כרם-שכם, רצחו חברי ארגון ב' שני ערבים בפתח-תקווה.

ולהעשירנו על ידי כל דבר של חשיבות המתרחש בהם – נחלץ לתחית הרוח! (קריאת מחלקת התרבות, תרצ"ז).

כהן גויס לפעילות סוציאליזציה ציונית בקרב עולי העלייה החמישית מגרמניה, שכן ראשי היישוב חששו כי רבים מהעולים האלה אשר הגיעו ארצה כפליטים מהמשטר הנאצי ולא עלו ממניעים אידאולוגיים, עשויים בבוא העת להגר מהארץ (ראט לכהן, 1.2.1942; כץ למועצה למען הלשון העברית, 1942; קלינוב לכהן, 23.2.1941). ההערכה שרווחה בזירה הפוליטית באותה התקופה הייתה שאנשי תרבות ורוח יזכו ליחס אוהד ומכבד בציבור, בשל ערכם הרעיוני וכישרון יצירתם. יתרה מכך, ההנחה שרווחה באגף הפוליטי הייתה שיוצרי תרבות ייתפסו בציבור כגורמים אובייקטיביים נטולי פניות ושיקולים עסקניים אישיים צרים, ולכן המסרים שיפצו יתקבלו בנכונות רבה יותר בציבור.

זאת ועוד, סופרים הוערכו כבעלי יכולת שכנוע וכושר ביטוי גבוהים מהמוצע. בשנת 1937 כאשר פנו מהוועד הלאומי ליעקב כהן וביקשו לגייסו למשימות הסברה והטמעת הזהות "היהודית החדשה" הודגשו היכולות האלה: "ממך אנו מבקשים להשתתף במקומך ובכל מקום שתזמן אליו, בכל מה שברכך אלהים, בכחך בפה ובעט ובכח השפעתך על יחידים וצבור" (קופמן לכהן, 4.6.1937). הגדרת הזהות העצמית של "העברי החדש", מאפייניו ותכניו הוטמעו בקרב הנוער ובני הדור הצעיר ביישוב, לא רק על ידי מערכת החינוך ואמצעי ההסברה הישירים אלא גם באמצעות מסגרות התרבות הפופולרית. זאת מתוך הנחה שנכונותם של הצעירים להטמיע מסרים אלה אשר יועברו אליהם באמצעים עקיפים, קלים להבנה, מעוררי הזדהות ומהנים, תהיה יעילה ותניב תוצאות טובות. מסרים של נכונות להתנדבות, לחימה, עוז רוח וגבורה הוצגו בעיתוני הילדים, בשידורי הרדיו בעברית, בספרים ובהצגות (וראו את מעורבותו של כהן בעיצוב תכנים אלה: אסף לכהן, 20.2.1947; לוריא לכהן, 14.11.1947; שרגאי לכהן, 18.1.1946). למשל, ביוני 1937 הקימה המחלקה לתרבות של הוועד הלאומי "אולפן דרמטי, שמטרתו – להביא לפני הנוער את שאלותינו [הקיומיות] ואת שאיפותינו [הלאומיות] בביטוי אמנותי הניתן להן במחזה הספרותי ובהצגה התיאטרונית". באגף לתרבות של הוועד הלאומי, אשר ראשיו היו קרובים לתנועת העבודה, הוחלט להעלות את המחזה של יעקב כהן "מערת דוד" כאמצעי להטמעת "שאיפת הנוער לגאולה" (קופמן לכהן, 18.6.1937), והוועד אף נועץ בכהן כיצד להטמיע בצעירים הרגלי קריאה (קופמן לכהן, 24.12.1942).

ההערכה כי כהן מהווה דמות ציבורית בעלת השפעה "על יחידים וצבור" הובילה את הוועד הלאומי לכנסת ישראל לגייס אותו למיזמים שונים. כך למשל גויס כהן ל"שבוע העברית" לקידום השפה והתרבות העברית בארץ (קופמן לכהן, 4.6.1937), וכן לקידום יוזמה להקמת פלנטריום. מפעל זה דרש את התגייסות האזרחים למימון היוזמה, וההערכה הייתה שאם כהן ישתתף בהתרמה, תורמים רבים יותר יטו שכם (קופמן לכהן, 28.10.1937). לפיכך פנה אגף התרבות של הוועד הלאומי אל כהן וביקש ממנו להשתתף במסע ההסברה שנערך בתל אביב. לא זו בלבד שכהן נעתר להזמנה והשתתף בפעולות ההתרמה, אלא שהוא אף תרם כסף למטרת בניין הפלנטריום (אגף התרבות לכהן, 2.4.1940; התחייבות מאת כהן, 1942). אגף התרבות של הוועד הלאומי, אשר היה נתון להשפעת גורמים מתונים בתנועת העבודה, העניק לכהן יחס של כבוד. בשנת 1941 הפציר מנהל האגף יהודה אבן-שמואל (קופמן) בכהן שייאות להרצות במסגרת

הכינוס שערך לרגל שמונה מאות שנה לרבי יהודה הלוי, וכאשר הודיע כהן על הסכמתו, שלח לו אבן-שמואל מכתב תודה אישי והזמין אותו לארוחה בביתו (קופמן לכהן, 4.8.1941; קופמן לכהן, 8.10.1941). כעבור שנה אף הזמן לשמש מרצה בתשלום מטעם האגף בסמינריון לשפה ותרבות עברית שהועבר לעולי גרמניה (ראט לכהן, 2.8.1942; ראט לכהן, 18.8.1942), ובשנת 1942 השתתף בכינוס הארצי ללשון ולתרבות שערך הוועד הלאומי (הזמנה לכינוס הארצי, 16.9.1942). כהן אף גויס על ידי הוועד הלאומי להשתתף במאמץ ההסברה להשגת תרומות לפעולות הצלת היהודים מהשואה (הזמנה ליטול חלק בהסברה, 19.9.1943).

הערכה כי סופרים ואמנים ניחנו ביכולת טובה יותר להשפיע על דעת הקהל הובילה את הוועד הלאומי לפנות באוקטובר 1942 ליעקב כהן, כמו גם לאמנים וליוצרי תרבות נוספים, בבקשה לייעץ ל"לשכת ההתגייסות" בסוכנות היהודית כיצד אפשר להרחיב את ממדי הגיוס של צעירי היישוב למאמץ המלחמתי. היקף ההיענות של צעירי היישוב לגיוס לא השביע באותה עת את רצון הסוכנות היהודית. בקיץ 1941 הכריזו המוסדות הלאומיים על צו גיוס של רווקים בני 20 עד 30, וננקטו אמצעים נגד המשתמטים ממילוי הצו (וראו למשל, הבקר, 18.8.1941), אך רבים מצעירי היישוב העדיפו להתגייס למסגרות המחתרתיות ונמנעו מלחבור לצבא הבריטי. ביוני 1942 שבה הסוכנות ויצאה בקריאה להתנדב ליחידות הצבא הבריטי לאחר שכבר החלה בינואר אותה שנה בגיוס מתנדבים. בסוכנות קיוו שתמיכה מצד אמנים, סופרים ויוצרי תרבות תעלה את קרנה של ההתגייסות לצבא הבריטי ותהווה משקל נגד לתדמיתו בציבור (לשכת ההתגייסות לכהן, 25.10.1942; הצפה, 13.10.1942). בכך נקטה הסוכנות מדיניות דומה לזו של ארצות הברית, אשר הבליטה את תמיכתם של שחקנים הוליוודיים במאמץ המלחמתי הצבאי (Hoopes, 1994). הקשר שבין אגף התרבות ובין כהן לא הצטמצם לאחר תום מלחמת העולם השנייה, והנהלת האגף המשיכה להציע לכהן מינויים ולחזק את יוקרתו הציבורית. למשל, בשנת 1947 מונה כהן להיות חבר הוועדה לספרות של הוועד הלאומי (לוריא לכהן, 14.11.1947).

התקרבותו של כהן לתנועת העבודה מצאה ביטוי גם בקשריו עם הגורמים השונים שפעלו במיליה הספרותי בארץ. בשנת 1936 הציעו יוצרים וכותבים שונים לכלול את יצירותיהם בכתב העת הספרותי "כנסת", שכהן שימש עורכו. בין הפונים היה גם אברהם קריב, איש תנועת העבודה ועורך מדור הספרות בעיתון "דבר", והוא ביקש מכהן לכלול ב"כנסת" אחד משיריו. קריב פנה לכהן בהיסוס וביקש ממנו לשקול אם "עצם השיר לרצון לך", והתחייב כי יבצע את כל ההגהות והשינויים שביקש כהן לערוך ביצירה. אף שקריב אפשר לכהן לסרב לבקשתו לפרסום השיר, בהטעימו כי "אני גופי מוצא שהוא מופשט מאד ורחוק מישובו של עולם" (קריב לכהן, 5.6.1936), נענה כהן לפנייתו. הייתה זו תחילתו של קשר מקצועי ארוך ושל ידידות אישית בין השניים. כאשר סיים כהן את כתיבתה של יצירה חדשה או פרסם יצירה פרי עטו, נהג לשלוח אותן לעיונו של עורך המדור ב"דבר". נראה כי הוא עשה זאת לא רק בתקווה שקריב ימצא לנכון להתייחס ליצירותיו במדורי הספרות שערך ב"דבר" או ב"מאזניים", אלא גם מתוך הערכה אישית (קריב לכהן, 29.3.1955), והוא זכה למשוב חיובי ולחיוזקים מקריב ביחס למשקלן הספרותי של יצירותיו. למשל, קריב ששימש חבר בוועדת פרס ביאליק תמך במתן הפרס לכהן (קריב לכהן, 31.5.1940), ובשנת 1956 לאחר ששלח כהן לעיונו של קריב את ספר שיריו החדש "רום ותהום", שיבח אותו קריב במילים: "זה כמה ימים מונח על שולחני ספר שיריך החדש 'רום ותהום' ויום יום אני משקה מעט את נפשי ממעין שירתך הגדולה. יפכה נא ויפכה המעין המבורך הזה!" (קריב לכהן,

1956.4.25). קריב שימש גם יועץ לכהן והדריך אותו באשר ליצירות שבהן מתח כהן ביקורת חברתית ופוליטית, ובכובעו זה שימש גורם ממתן לתוכני יצירותיו של כהן, בהבהירו לו כי ליצור בזרם המרכזי החברתי והפוליטי ישנם גבולות ביקורת ברורים. לתפיסתו, כהן לא יכול היה עוד למתוח את גבולות הביקורת שהשמיע כנגד הקו שהובילו ראשי היישוב ורוב הציבור כפי שעשה בתקופתו הרוויזיוניסטית. קריב הבהיר לכהן כי אמנם ביכולתו לבקר כשלים מדיניים וחברתיים, אך עליו להבטיח כי הביקורת תהיה רכה ולא תערער על המוסכמות. בשנת 1940 נדרש קריב להציג בפני כהן את מגבלות הביקורת שמשורר יכול למתוח נגד ההנהגה והזרם המרכזי החברתי. הוא התייחס לשירו של כהן "ואתה זקף ראשך" והכין את כהן לכך ששירו לא יתפרסם: "מטעמים שבטקט לא מן המדה להביא עתה תוכחה קשה זו כלפי 'עם שלומנו'. לכן הנני מחזיר בזה לכבודך את השיר האמור" (קריב לכהן, 1940.7.24).

תחושותיו של העולה כהן

חרף הקליטה האוהדת מצד מפא"י, סבל כהן מחבלי קליטה. בגיל מבוגר יחסית נאלץ להתגבר על פערי המנטליות הכרוכים במעבר מהחברה היהודית בפולין לחברה הארץ-ישראלית, ועל הפערים הבין-דוריים שבין בני גילו ובין קהל הקוראים והפעילים הצעירים שהתבסס בארץ. שנותיו הראשונות בארץ לוו לפיכך בתחושת מצוקה וירידה בסטטוס החברתי-כלכלי שבפולין כבר היה למובן מאליו.

תחושת אובדן אהדת קהל הקוראים

קושי מרכזי שעיימו התמודד כהן בארץ היה הירידה שחלה בפופולריות של יצירותיו (קופליביץ, 1950). היצירה של כהן, הספוגה בחוויית יהודי מזרח אירופה, לא יכלה לפרוץ את מחסום הקורא העברי יליד הארץ, שלא חש עוד כי היא מבטאת את הלכי רוחו. למעשה, חוסר הפופולריות של יצירותיו בערוב ימיו אף היה לנושא מרכזי בדברי השבח שחלקו לו אנשי הרוח במעמד הנשיא בשנת 1959. יהודה בורלא ציין את חוסר נכונותם של התיאטראות בארץ להעלות את יצירותיו על הבמה, וביטא ביטחון כי בעתיד יזכו למעמד הראוי להן (פרוטוקול מהמסיבה בבית הנשיא לכבוד יעקב כהן, 1959.9.27). אברהם קריב טען: "דורנו מקופח, מפני שלא גילה את הספרים האלה. אני חושב שהרבה מהעצבנות, מהקטנות, מכל מה שאנו רואים, מכל החולשות המתגלות בתוכנו, היו מתיישרות [...] אני חושב שיבוא יום ויגלו את היצירות האלה" (פרוטוקול מהמסיבה בבית הנשיא לכבוד יעקב כהן, 1959.9.27).

אולם "הצברים" בארץ ישראל לא חשו עוד כי הווי יהודי מזרח אירופה ששיקפו יצירותיו של כהן משקף את חייהם או את האתגרים העומדים בפניהם בארץ. דוגמה לכך אפשר לראות במכתב אוהד שקיבל כהן בינואר 1953 מעודדה הררי, תלמידת כיתה י"ב בכפר ביל"ו. במכתבה ציינה הררי כי "בכל זאת נראה הכל יותר מדי כהיסטוריה לנו, לסברס. מלעיטים אותנו בסיפורים על הגולה ועל 'החוף-לארץ' – אולם זה קצת בלתי נתפס, כי מצמצמים אנו בגבולות מדינתנו והלנציה²²

²² הכוונה ליצירתו של כהן "הלוציה", אשר עסקה בנופיה של שוויץ וביטאה את כמיהתו לחירות (וואלינרוד, 1961).

שלנו תהיה הרי הגליל או הנגב" (הררי לכהן, 11.1.1953). חוקר הספרות וההיסטוריון יוסף קלזנר העריך כי היצירות הגדולות של הספרות העברית המתחדשת, לרבות אלה של כהן, אינן יכולות עוד לדבר לליבם של ילידי הארץ, מכיוון שהן נוצרו כתגובה למצב היהודים בגולה (קלזנר, 1953). צעיר ישראלי, שנולד להוויה אחרת וחי במדינה ריבונית, אינו יכול להזדהות עם יצירותיו של כהן ובני דורו משום שאלה אינן מייצגות את חוויותיו. הוא אינו חש עוד מושפל ונרדף, ולאחר הניצחון במלחמת הקוממיות הוא אינו נדרש עוד להרחיק את מבטו אל גדולת העברי הלוחם הקדום שהליל כהן. גם מאמצי הממסד בראשות מפא"י להנציח את יצירותיו של כהן באמצעות הכללתן בתוכניות הלימודים, אינם יכולים, להערכת קלזנר, להועיל להן במאום, שכן פער הדורות שבין המורים – העולים, ובין תלמידיהם ילידי הארץ הוא אחת הסיבות לירידת קרנם של הסופרים העבריים שנולדו וחיו שנים רבות בגולה. המורים, שהגולה הייתה עבורם חווית חיים מכוננת, מדגישים את ההיבט הגלוי שביצירות, ואילו התלמידים אינם חשים עוד זיקה רגשית לפן זה שביצירות (קלזנר, 1953).

על מנת להתמודד עם המצב הזה, ניסה כהן לשוב ולהגדיר מחדש את יצירותיו ולערוך את כתיבתו כך שתעלה בקנה אחד עם טעמו הספרותי המשתנה של הקהל. על מנת למצוא את דרכו מחדש אל לב הקהל, החל כהן לנסות דרכי כתיבה חדשות. על קובץ הסיפורים הראשון שחיבר לאחר קום המדינה כתב: "נטיתי הצדה ופתחתי בהם דרך ראייה חדשה, לא רגילה אצלי, כאילו מן הפנה" (כהן להלקין, 16.5.1949). לזמן קצר נראה היה כי מאמציו נושאים פרי. בשנת 1952 פנה כהן אל ידידו שניאור זלמן אש בארצות הברית וסיכם עימו שישלח לו נייר על מנת שיוכל להוציא מהדורה שנייה של כל כתביו. כהן ציין כי מכר את כל שלושת אלפים העותקים של המהדורה הראשונה, והוא מאמין שבגאות הקיימת כעת בשוק הספרים יוכל בקלות לשווק גם את המהדורה השנייה (כהן לאש, 16.8.1952). אולם תחושת ההצלחה הזו לא האריכה ימים. בשנת 1957 הבהירה לו הוצאת "מסדה" כי הוצאת כתביו נושאת הפסדים וכי בכוונתה להפסיק את הוצאתם לאור (כהן לאש, 12.5.1957).

תחום נוסף שכהן הרחיב בו את פעילותו היה כתיבת מחזות. הוא החל לכתוב סוגות חדשות של מחזות, דוגמת מחזמרים ומחזות סטיריים (ראו למשל, כהן לאש, 12.4.1955; כהן לאש, 17.5.1956), בהנחה שאלה מדברים אל המכנה המשותף הרחב ביותר ולכן תמיד יזכו לפופולריות. כהן כמה לזכות בהכרה לאומית בכישורי המחזאות שלו, חרף סירוב התיאטראות בארץ להעלותם על הבמה. הוא ציין כי הציג מועמדות לפרס "כי היה לי ענין מיוחד לזכות בפרס דוקא בעד מחזה" (כהן לאש, 6.4.1955). גם בערוב ימיו, כשהוא סובל ממחלת הסרטן ומתמודד עם קשיי ראייה, הוסיף כהן לכתוב מחזה קצר בשם "על האולימפוס", שעסק באלי יוון. אולם הוא כתב לידידו שניאור זלמן אש כי המחזה רלוונטי לימינו, "התוכן הוא דוקא אקטואלי מאד והזמן הוא הזמן הזה" (כהן לאש, 13.1.1959). כהן קיווה כי הרלוונטיות של המחזה תקסום לקהל הרחב וכי הוא יזכה לפופולריות. בפני ידידו תיאר כהן לא אחת את כתיבת מחזותיו במונחים של "עטרת של זהב משובצת אבנים טובות ומרגליות" (כהן לאש, 17.5.1956), בשעת הכתיבה הייתה לו הרגשה "כאילו אך [...] נגעתי בגיד מבורך ומעין חדש פרץ, מזהיר ומצלצל לעין השמש" (כהן לאש, 12.4.1955). כאשר סירבו התיאטראות להעלות את מחזותיו, טען כי "כל דבר חדש ונועז דורש זמן" (כהן לאש, 12.4.1955). כהן העריך שירידת קרנה של יצירתו היא זמנית והפיכה. את הערכתו ביסס על העליות והמורדות שידעו יוצרים קלאסיים דוגמת איבסן ושייקספיר.

אני חושב שאפשר להציג כל מחזה. זה תלוי בקונוונקטורה, בזמן, בקהל. את איבסן, למשל, כמעט שפסקו להציג. והלא יש בו דברים נפלאים, עוד ישבו אליו. שקספיר הציג את המחזות שלו בעצמו. ו-170 שנה אחרי מותו הציגו אותו רק מוקיונים, 'חלטוריסטים' בלשוננו, בעיקר בערי השדה שבגרמניה – ואלה עשו במחזותיו מה שרצו. אחר-כך "גילו" אותו מחדש. [...] המחזות שלי? חובבים מציגים אותי. בבתי-הספר מציגים אותי (דבר, 12.2.1960).

נוסף על כך, כהן החל לקדם פרשנות חדשה ליצירתו הלאומית ולהציגה כבעלת תכנים אוניברסליים. הוא חש כי יצירתו הלאומית המוקדמת נתפסת כארכאית ובלתי רלוונטית בקרב קהל הקוראים בישראל הריבונית. דוגמה לביקורת מרומזת שנמתחה על יצירותיו אפשר למצוא במאמר ביקורת ספרות שפורסם בשנת 1953 בעיתון "הארץ", שבו הרבה לפרסם את שיריו. בביקורת נותחו המניעים לכישלונה של הספרות הפולנית להתבסס מחוץ לגבולות פולין, ונרמז בה שסופרי תחייה מסוגו של כהן אינם רלוונטיים ואינם יכולים לפרוץ את גבולות קהל הקוראים העברי ולצלוח את תמורות הזמן. לכאורה התקיים לפיה בסיס משותף בין היצירה העברית-ציונית שנכתבה בפולין טרם מלחמת העולם השנייה ובין היצירה הפולנית. היוצרים העבריים-ציונים והיוצרים הפולנים כתבו יצירות המבטאות שאיפות לאומיות וזהות לאומית, והתייחסו בהן לאובדן העצמאות הלאומית ולחוויותיה של "האומה הסובלת" שממנה באו. יוצרים אלה ראו את עצמם לא רק כמבטאים את רחשי הלב וחוויות המציאות של אומתם, אלא כשלוחים מגויסים לעיצוב זהות ותודעה לאומית. הן היוצרים הפולנים והן העבריים היו מחויבים ללשון; היא הייתה בעיניהם לחלק בלתי נפרד מהזהות הלאומית, ביטוי לשאיפות לעצמאות ולריבונות לאומית. בשל כך פעלו היוצרים בני שני הלאומים לא רק להנחיל את השפות הפולנית והעברית, אלא גם להעשרתן ולפיתוחן. המשורר הפולני אדם מיצקביץ', למשל, כונה בביקורת "גאון המילה הפולנית", מי שעמל לקשור לשפה הפולנית רבדים של "ציבות קמאית וסמכות אלילית". הוא לא רק נתן ביטוי ביצירותיו "לכל המכמן הגדול של הלשון הפולנית העממית", אלא גם הצמיח "ביטויים וניבים, מימרות ופתגמים". החייאת השפה שימשה גם כלי לבניית דימוי העצמי של העם. אולם ב"הארץ" הדגישו כי כשלים מתמשכים גזרו את גורלה של היצירה הפולנית להיות יצירה סקטוראלית שאינה זוכה למקום או להכרה בזירת היצירה העולמית. המשורר הפולני הבולט אדם מיצקביץ' נתפס בעיניים שאינם פולניות כ"משורר לירי ופתטי בכל עצמותו, שכל חייו ויצירותיו חרושים חריש רגשי עמוק, מסוערים סערת רוח בלתי פוסקת [...] בעל נשימה קצרה ושורפת". סערת הרגשות הבלתי פוסקת, הלהט האישי והלאומי, רידדו את היצירה הפולנית לכדי יצירה שאינה מסוגלת לבצע "יריעות אפיות רחבות, להציג שלוה תיאורית-ציונית". כמו כן הדגישו שהיוצר הפולני מגדיר את עצמו בראש ובראשונה "לוחם לאומי", שיצירתו מגויסת להעברת התכנים הלאומיים ולהעשרת השפה הפולנית. היצירה הפולנית

כולה אומרת פטריטיזם, כולה שיר ותהילה למולדת הכאובה-האהובה. תמצא לומר, כי העם הפולני 'עם ספרותי' הוא, הפולני אוהב את המילה עד כדי להשתכר בה וגם להצטעע בה, ומיד הוא יודע גם לצרף לה את הג'יסטה היפה – כל זה מכשיר להשכל

ספרות. ולא די בזה בלבד, בא אסונם הלאומי הגדול של הפולנים, אובדן עצמאותם המדינית לתקופה ארוכה של למעלה ממאה ועשרים שנה, ועורר את הרוחות. [...] האסון הלאומי הוא שחולל את הספרות הפולנית הגדולה, זו הטבועה כולה בחותם הרומאנטיקה, שכולה ביטוי עממי ואמנותי כאחד לאומה המתבוססת ביסוריה, יתר על כן הנכלמת עד לשד עצמותיה.

עוד הטעימו במאמר שספרות לאומית מגויסת, הפועלת להנחלת שפה כביטוי לזהות לאומית ולתחייה לאומית ורואה את עצמה כאמצעי לעיצוב תודעה וזהות לאומיות, אינה יכולה להישאר בתפקידה זה לאורך זמן. מקומה של יצירה מגויסת חייב להיות תחום בזמן, ולא ייגזר מקומה של היצירה כזנית. אף שהיצירה אינה צריכה עוד להיות מגויסת, בכל זאת נקשרה לה במאמר הביקורת שליחות לאומית שכן ביטאה כבוד לאומי, והצלחתה בזירה העולמית הוערכה כתורמת ליוקרה ולמעמד הלאומי. אם בתקופת היצירה העברית-ציונית אפשר היה לקשור ליצירה מאפיינים הקשורים לעיצוב זהות ולהנחלת שפה, עם קום המדינה על היצירה הישראלית לשנות, על פי המאמר, את פניה על מנת שלא ייפגע מעמדה כמו מעמדה של היצירה הפולנית. נוסף על כך הודגש כי

ספרות לאומית למופת, שכולה תמונות הווי לאומי מובהק, ותהייה אמנותיות אשר תהייה, ספרות רצופה בעיות לאום ספציפיות, חדורה נצינאליזם מופלג ומופרז – שוב אין לה סיכויים רבים, שהעולם הגדול יהא מתעניין בה התעניינות בת-קיימה. ספרות כזאת היא הספרות הפולנית, שראשיתה בחיי הלאום ואחריתה בחיי הלאום (הארץ, 5.6.1953).

התפיסה העולה ממאמר הביקורת הזה היא כי הספרות הישראלית צריכה להינתק ממאפייני היצירה העברית שנכתבה בגלות. אם היצירה העברית טרם מלחמת העולם השנייה ביטאה את ייסוריה של האומה היהודית הנכלמת, הנרדפת וחסרת הבית הלאומי, עם הקמת המדינה אין עוד מקום לחוויית הנרדפות הנרפית של יהדות השטעטל אלא לעוצמה הבריאה של הישראליות הריבונית. תקופת החורבן הלאומי, האסון שחוותה האומה בתקופת הגלות, אינה יכולה להמשיך וללוות את היצירה הישראלית כצל ולהשפיע על תכניה. ההיצמדות לאסון הלאומי תוביל את היצירה הישראלית למקומה של היצירה הפולנית. יתרה מכך, המערכה להחייאת השפה העברית ולהנחלתה הוכרעה זה מכבר, והרנסנס הלאומי והעברי היו לעובדה מוגמרת. מכאן שהיצירה העברית אינה צריכה עוד לראות את עצמה מגויסת להנחלת השפה. היצירה הכתובה תפתח ותעשיר מטבעה את השפה המדוברת, אך היוצרים אינם צריכים עוד לראות בעצמם שלוחיה של השפה. ולבסוף, התכנים הלאומיים היו רלוונטיים לשלב הגיוס והמאבק להשגת יעדיה של התנועה הציונית, אך המשך ההתגדרות בלאומיות הישראלית תמנע מהיצירה המקומית להתבסס ככתיבה אוניברסלית שקוראים מרחבי העולם יכולים להזדהות עימה.

לביקורת היו השלכות בלתי נמנעות גם על יצירותיו של יעקב כהן. את תקופת יצירתו כ"יוצר עברי-ציוני" בפולין ביקש "הארץ" להותיר בפנתיאון ההיסטורי הלאומי, בלתי רלוונטי עוד לחוויה הישראלית. גם את כתיבתו הלאומית, אשר אומצה כגורם מגייס בתקופת המחתרות, ביקש

להותיר בעבר, שהרי אין עוד מקום לכתיבה "נציונאלי-מגויסת" בקרב אומה בריאה המבקשת לבסס את מעמדה בזירה הספרותית הבינלאומית.

לאור זאת, בערוב ימיו החל כהן מדגיש את ההיבט הבינלאומי שביצירותיו. בדיעבד טען כי כאשר כתב בשנת 1903 את השיר "אנו עולים ושרים", לא הייתה לו כל כוונה לאומית, וכי הציבור הרחב טעה בהבנת שירו (אלחנני, 1960). בריאיון שהעניק לעיתון "דבר" בשנת 1950 סירב להשיב על שאלות הקשורות לחזונו הלאומי או להתגשמות החזון בהקמת המדינה (דבר, 24.3.1950). בריאיון שהעניק בשנת 1959 אמר:

האם אמנותי היא בעלת מגמות? כן ולא. רגש נפלא הוא לי לראות את תקומת עמי בארצו ולדעת כי גם לשירתי חלק מה בזה. פחות מזה מעודד אותי מראה האנושות, אשר **גם אליה** כווננו לא אחת, בעקיפין ולא בעקיפין חצי-רוחי. ואולם על כל אלה מתנשאת השירה לעצמה ועבודת האמנות כעבודת הקודש שלי בדביר אלוהים **כמטרה – ושמחת היצירה היא רום תשוקתי** תמיד וגמולי בחיים (תמלול ריאיון מ-1959 עם יעקב כהן, עמ' 58).

הדואליות ביחסו של כהן לחברה הקולטת

טרם עלייתו ארצה הביע כהן את שאיפתו לצמצום מקומן של הקהילות היהודיות בגולה. כאשר הגיע בשנת 1932 כשליח התנועה הרוויזיוניסטית (בתקופה זו נשא כהן בתפקיד "נשיא התנועה הרוויזיוניסטית" בפולין) למסור את התרשמותו והמלצותיו על מצב התנועה בארץ ישראל, נשא נאום ב"אהל שם" ובו שטח את עיקרי תפיסתו ביחס לחשיבות העלייה כתנאי לגאולה ולתחייה לאומית וקרא לביטולה ההדרגתי של הגלות. כהן היה ריאלי מכדי להאמין שקהילות הגולה תעלינה בהמוניהן ארצה, אך הוא שאף להוריד אותן ממעמדן וממשקלן בעולם היהודי. מוקד החיים היהודיים עתיד היה להתרכז בארץ ישראל, והגולה הייתה לרע הכרחי, לקיום זמני שסופו להתבטל:

תשובת האומה היא קבוץ גלויות, לא ברוח אלא על האדמה ובגבולות אשר נתן אלהים לעמו. האומה הרגישה בעוול שנעשה לה על ידי שדידת ארצה וחכתה לבטולה הגמור של הגלות. [...] רק על ידי פתרון שאלת האומה היהודית תפתר שאלת היהודים בכל מדינה ומדינה. הפתרון היהודי הגדול הוא קבוץ גלויות שלם, בצורה כזו שאותם חלקים שישארו בגולה יהיו מבוטלים כלפי העם היושב בארצו (הארץ, 19.4.1932).

עם זאת, זמן קצר לאחר עלייתו של כהן ארצה, כאשר התקשה למצוא את מקומו בחברה הקולטת, נראה יחסו לחיים יהודיים בגולה סלחני יותר. במכתב ששלח בשנת 1935 לידידו וסגנו משכבר לנשיאות התנועה הרוויזיוניסטית בפולין יהושע דרליץ, ביטא כהן מורת רוח מהיישוב. הוא חש כי המדינה שבדרך אינה תואמת את חזון ישראל האידאלי שראה בעיני רוחו; העיר תל-אביב גדלה והייתה לעיר משגשגת בעלת קצב חיים אמריקני; והוא חש כי הארץ נחלקת בין "הביזנס" ובין "האדומים", כלומר בין הבורגנות תומכת השוק החופשי ורדיפת הרווחים ובין תומכי תנועת הפועלים וחזון הציונות הסוציאליסטית. בין שני המחנות האלה הרגיש כהן זנוח. הוא חש כי היישוב אינו מתגמל כראוי את מנהיגי הציונות הוותיקים – והוא ביניהם, ואף רמז לדרליץ כי אל

לו למהר ולעלות לארץ (דרליץ' לכהן, 23.2.1935). ביצירות שכתב לאחר עלייתו ארצה ("ציון באזיקים" ו"חמש מגלות") התייחס כהן לאכזבה ההכרחית שחש האדם המבוגר מהתגשמות חלומות נעוריו. התגשמותו של חלום סופו אכזבה משום "שרק אקורדים קטועים נשמרו פה, וכמד מרחוק בא פתאום. ניצוצות רק מזער, וכמו במקרה מן האש פה נמלטו. היו חלומות כבירים, כוכבים בם רקדו ונצחים, רק מעט מהם קמו, ולא במלואם, ודמותם מסורסת" (העולם, 31.7.1941). האידיליה הממומשת הלכה למעשה (אידיליה אישית ולאומית), טען כהן, לעולם לא תעמוד בסטנדרטים של הצעיר החולם אותה. המבוגר הזוכה בהתגשמות האידיליה מגלה כי היא מסורסת, ממומשת רק בחלקה הזעיר. העמידה נוכח גבולות הפשרה שכופה המציאות על חלומות הנעורים היא חלק בלתי נפרד מההתפכחות שמביאה עימה הזקנה, מהפרידה מאש הנעורים (העולם, 31.7.1941). מוטיב זה הוחרף אמנם ביצירתו של כהן בעקבות עלייתו ארצה, אולם לא היה חדש לגמרי בכתיבתו. גם בסיפור "אברהם בכבשן האש" שנכתב בשלהי שנות העשרים וצורף לבסוף לספרו "משלי קדומים" שראה אור בשנת 1942 תיאר כהן כיצד החליט נמרוד להעניש את אברהם האידיאליסט בעונש חמור יותר לטעמו מהשלכה לכבשן האש – הוא החליט לשחרר את אברהם לחופשי על מנת שייאלץ לראות ולחיות את מימוש חזונו (טוהר, 2010).

עם זאת, מהמחצית השנייה של שנות הארבעים ואילך ניכר שינוי ביחסו של כהן לחיים בארץ. ראשית, הקמתה של מדינה יהודית עצמאית היוותה עבורו מקור נחמה ותקווה לאחר חורבן יהדות אירופה בשואה. בשירו "צחק אלי הבוקר" כתב: "צחק אלי הבקר מעיני שחקים קורנים/ ממרחבי עולם גדול האיר אלי פנים,/ הביט בי כמו הביט בימי אביב, זה-כבר חלף,/ וטוב דברו, כמו-אז דברו, עלי בלי-קול רעף". לאחר שנים רבות שזעק בהן את סבל האומה בגולה, עתה הרשה לעצמו לבטא את התקווה "ממרחבי העולם" (קרמר, 1958). עם קום המדינה אף כתב מפורשות: "לב בוכה וצוחק – לא שרתי לשוא [...] אשרי שזכיתי לראות ראשיתכם וגדולה היא, כל כך וכל כך נעלה" (שטיינר, 1975, עמ' 418).

שנית, מהמחצית השנייה של שנות הארבעים חל שיפור נוסף ברמת חייו של כהן – הוא מונה לחבר בוועדים ציבוריים רבים, ואף זכה לקצבה חודשית מהמדינה. החלטתה של מפלגת השלטון מפא"י לכלול את יצירותיו של כהן בתוכנית הלימודים זיכתה אותו בשכר סופרים ללא קשר להיקף המכירות של ספריו. יתרה מכך, בזכות מינויו ליו"ר ארגון הסופרים הבינלאומי פא"ן בשנת 1944 ושליחתו למסעות הסברה בקהילות יהודיות בחו"ל מטעם היישוב והמדינה, זכה כהן בנסיעות תכופות לחו"ל. מצבו הכלכלי המשתפר לצד אופייה הסוציאליסטי של המדינה הצעירה הבטיחו לו רמת חיים גבוהה. מכתביו האישיים רצופים תיאורי נסיעות לחו"ל, שהסבו לו לפיהם הנאה רבה (כהן לרבוצקי, 17.6.1949), ותיאורי נסיעות שנתיות "לבית הבראה" של ההסתדרות. נוסף על כך, החל משנת 1951 הסבה אגודת הסופרים את "בית דניאל" לבית מרגוע לסופרים ולאנשי רוח, ומאז מכתביו של כהן מזכירים חופשה שנתית של שבועיים ביזכרון יעקב (כהן לטברסקי, 13.9.1951; כהן לאש, 7.8.1956; כהן לאש, 2.9.1957; כהן לאש, 16.8.1958).

במקביל לעלייה ברמת חייו בארץ, שב כהן ושלל את הקיום היהודי בגולה, ואף הקל ראש בחבלי הקליטה בארץ. תמורה זו באה לידי ביטוי בסדרת מכתבים ששלח לידידתו חנה רבוצקי שהתגוררה בארצות הברית. עתה הבהיר כהן כי רק בישראל יכול יהודי לחיות חיי מימוש עצמי בתנאי חירות אמיתיים, ואילו בחו"ל ממתין לו ריק: "דבר אחד לא ברור לי וחושש אני לשאלך: המכניה את אותם [הכוונה לבניה של רבוצקי] לארץ-ישראל או לאמריקה? לשון אחרת: לחיים

שלמים, עצמאיים, חפשיים באמת, או ל-?" (כהן לרבוזקי, 20.3.1953). ובתופעת הירידה מהארץ הביט בשאט נפש.

ועל אלה אשר חזרו מארץ-ישראל והם מבכרים להשאר בארצות-הברית וליהנות "מהנוחיות" שם – מה אומר? יאכלו להם תרנגולי הודו "ביום ההודיה" האמריקאי וירקידו את בניהם ואת בנותיהם בחג ההתבוללות הגדול ויהנו מן "החירות" שלהם להיטמע בגזע האנגלוסקסי המהולל. אם נח ונעים להם זה מלהשתתף במלחמת הגבורה של עמם ובתקומת מדינתו העצמאית – יבושם להם (כהן לרבוזקי, 27.11.1949).

בשנת 1954 דחק ברבוזקי לעלות לישראל, והקל ראש בחבלי הקליטה. שכן

החלטתך לעבור בקרוב ארצה היא נבונה מאד ובודאי לא תתחרטי עליה. ונכון הוא שבהיותך פה יקל המעבר הנה גם לבניך אחריו. אמת, קשה להיפרד מהרגלי שנים רבות, מסביבה מוכרת יפה וידידים טובים. אבל גם כאן תמצאי חברה טובה וידידים וידידות, ולא עוד אלא שגם העץ והאבן והפרח הקטן יהיו כאן קרובים לך יותר ולא יצא זמן רב וההרגל החדש ידחה וישכיח את הישן, ואז תמוה תתמהי שיכולת לשהות ימים רבים כל כך בנכר בעוד עיניך נשואות לארץ (כהן לרבוזקי, 8.3.1954).

גאוותו של כהן בן ה-73 בהישגי המדינה הצעירה אף ניכרים בדברו על מערכת הרפואה בישראל: "כאן רופאים חרוצים ואף בעלי שם גדול", או בצמיחתה של תל אביב, שעוד זמן קצר תגיע עד "רמת-גן והרצליה" (כהן לרבוזקי, 4.5.1949).

עם זאת, חרף העלייה ברמת חייו ושליטתו את הגלות, חש כהן ניכור וניתוק מהתרבות הישראלית המתחדשת. תחושה זו מצאה ביטוי חריף בקובצי סיפורים שפרסם לאחר קום המדינה ושעסק בהם בגיבורים בני דמותו: עולים מבוגרים ממזרח אירופה, לעיתים כאלה שהיו עסקנים בתנועה הציונית באירופה ומתעממים עתה עם התרבות העברית החדשה במדינת ישראל. בסיפור "רגליים", למשל, הדגיש כהן ביתר שאת את הניתוק שחש המהגר המבוגר כלפי הוויית החברה הקולטת. זאת חרף קבלת הפנים החמה שמעניקה החברה ונכונותה לקלוט את המהגר המבוגר לשורותיה. גיבור סיפורו הוא הקשיש ר' ניסי אשר עבר עם אשתו לדירה חדשה ומודרנית על אם הדרך המובילה לבית הקברות העירוני. ר' ניסי הנראה כקשיש גווע, שופע למעשה חיוניות. הוא מתעורר מלא תקווה ליום חדש ולחיים חדשים, ומתמלא מורא מפני קיצו הבלתי נמנע, אשר מסעות ההלוויה מזכירים לו שוב ושוב. ר' ניסי אינו מנותק מהוויית החיים המודרנית. מדי בוקר הוא מקפיד לקרוא עיתון ומתעניין במתרחש. הוא אף אינו סובל מבדידות או ניכור אורבניים. אשתו ניצבת לצידו, רופאו גר בקרבת מקום וחש אליו בעת צרה ותושבי העיר מכירים אותו ודורשים בשלומו. אולם בעל כורחו ר' ניסי מנותק מהסביבה האוהדת הסובבת אותו. לצד תיאורי הכרך המודרני (העיר גדלה בקצב מהיר, הרחוב סואן, הבתים הנוצצים בשמש), מודגש מוצאו הגלותי של ר' ניסי. הוא ואשתו קריים בשמות המאפיינים את השטעטל המזרח אירופי, וכולם פונים אליו בתואר כבוד מעולם זה. כאשר ר' ניסי מנסה להתמודד עם חרדת המוות, הוא אינו נעזר באמצעים שמעמיד הכרך המודרני לתושביו (דוגמת פנייה לרופא או שמירה על אורח חיים בריא). במקום

זאת, ר' ניסי בוחר להיעזר בפרקטיקה מסורתית המוכרת לו מהעיירה היהודית: ליווי המתים כסגולה לאריכות ימים. מוטיב המוות שהציג כהן אינו מקרי, והוא נקשר בכתביהם של סופרים יהודים מזרח-אירופים רבים עם חיי הגלות והשטעטל. לדוגמה, בסיפור "דרכי איש" מאת הסופר איש העלייה השלישית ובן דורו של כהן, יהודה יערי, ההלוויה מסמלת את ההבדל בין "היהודי הישן" ובין "היהודי החדש". בעוד "היהודי החדש" עוסק בחיי יצירה וחדוש, המסומלים בתיאורי שתילת העצים הצעירים בארץ ישראל, הצעד המסמל בסיפור את פרישתו של הירש מלך מרעיון "היהודי החדש" הוא בחירתו לעזוב את ההתיישבות החלוצית ולעקור לאחד מריכוזי היישוב הישן, תוך שהוא נוהג ללכת אחר ארונות המתים וקורא לאנשים להצטרף למסע ההלוויה. הקשר שבין השטעטל בגולה ובין המוות לא נתחם רק לכתיבתם של סופרים עבריים. סיפורו של י"ל פרץ "עיר המתים" מדגיש רעיון זה ביתר שאת. בסיפור זה קמים המתים לתחייה ומתערבים בין החיים בעיירה. איש אינו יכול להבחין בין הגויות המהלכות ובין התושבים החיים, מכיוון שבעיירה היהודית כולם בגדר מתים מהלכים.

צוהר נוסף לתהליכים הפנימיים שחוזה כהן כעולה מבוגר אפשר למצוא בקובץ סיפוריו "עסקני ציבור". גיבורי סיפורים אלה הם יהודים-פולנים מבוגרים אשר עלו לארץ ומתמודדים בה עם חבלי הקליטה. בסיפורים האלה חוזר ועולה מוטיב תחושת הזרות של העולה המבוגר, וניכורו לחברה הישראלית, לאורחותיה ולמוסכמותיה. כהן הקפיד לתאר את החוויות של העולה המבוגר, אשר שלא כמו עולה צעיר, חסרות לו הגמישות ויכולת ההסתגלות הנחוצות להישרדות בארץ חדשה. כהן הדגיש כי העולה המבוגר מאבד מטבע הדברים את המעמד המקצועי, החברתי והכלכלי אשר היה לו טרם עלייתו ארצה. הוא שרטט מספר דמויות שהמכנה המשותף להן היה עסקנות ציונית בדרג בינוני, וזו בטלה עם העלייה ארצה. גם מי שהצליחו בהתבססותם הכלכלית בארץ חווים אובדן של כבוד וערך אישי. כהן תיאר את תחושת הניכור כלפי התרבות המקומית – גם מי ששולטים היטב בשפה העברית עוד בארצות מוצאם אינם חשים בסיפורי זיקה לתרבות הישראלית, הנשמעת להם "כשפה זרה". בסיפור "קרוליק", לדוגמה, תחושת הזרות לתרבות הישראלית מתגלמת בחוסר נכונותו של הגיבור לעברת את שמו. ההיצמדות לשם הגלותי מוצגת כקשר היחיד לעבר שאבד, לסטטוס החברתי והמקצועי שאיננו עוד, ולהתרחקות מההווה ומכור ההיתוך הישראליים. יתרה מכך, ייסורי הקליטה של העולה המבוגר נובעים גם מחוסר ההבנה והקשר אל בני הדור הצעיר "הצברים". אמנם הפער הבין-גילי אינו מתבטל בשום מקום ותקופה, אך עבור העולה המבוגר הפער הזה מעצים את תחושת הזרות. מאפייניו של "הצבר" הצעיר המתגלמים בחוצפה, תוקפנות והישגיות, חוברים לזלזול ולחוסר הסובלנות שמגלים הצעירים כלפי המבוגרים. העולה המבוגר, הראה כהן, אשר מנסה להתמודד על מקומו מול הצעירים, ייכשל בהכרח. ניסיונו להציג מועמדות למשרה פנויה, לקבל קידום או הכרה, כאשר עליו להתמודד מול צעירים, נידון מראש לכישלון.

סיכום

מאמר זה דן בחוויית ההגירה של המשורר יעקב כהן שהיגר לארץ ישראל בגיל מבוגר. עד גיל 53 חי כהן בפולין, אך שלל את הזכות לחיות מחוץ לגבולות ארץ ישראל. חרף עמדתו המוצהרת, היסס לעלות לארץ, משום שחשש מפני אובדן מעמדו וירידה ברמת חייו, ועלייתו בסופו של דבר לוותה בתמורות בעמדותיו כלפי החברה הקולטת. מן המאמר עולות שתי תובנות עיקריות ביחס להגירת אינטלקטואלים בכלל ושל כאלה המהגרים בגיל מבוגר בפרט.

פערי מנטליות הם החסם העיקרי במהלך הגירת אינטלקטואלים בגיל מבוגר. כהן זכה לכאורה לתנאי קליטה מיטביים – נמנעו ממנו הקשיים הכרוכים בלימוד שפה חדשה והצורך להיאבק על התבססותו הכלכלית שכן הוא נמנה עם מחדשי השפה העברית ושלט היטב בריזיה. עם עלייתו החל מתקרב למפלגת השלטון, ומפא"י וההסתדרות קידמו את פניו במאור פנים ופעלו להבטיח לו מקורות הכנסה וסטטוס חברתי גבוה. חרף זאת חש כהן כי הוא מאבד את הרלוונטיות שלו כיוצר. כהן, שידע לדבר בעברית שוטפת עם הצעירים, התקשה לדבר אל ליבם. פערי המנטליות שבין המהגר היהודי-פולני המבוגר ובין הצעירים ילידי הארץ עמדו לו לרועץ, והוא, שנחשב בעבר לאחד הכותבים הפופולריים בקרב קוראי העברית, גילה כי אין דורש ליצירותיו בארץ. אף שניסה לאמץ סוגות כתיבה חדשות, לפנות למכנה המשותף הרחב ביותר ולהעניק פרשנות עדכנית לכתביו משכבר, חשו צעירי הארץ כי כתיבתו מנותקת מחייהם. בפניותיהם אליו הסבירו הצעירים כי הם חשים שכתביו מבטאים עולם תרבותי זר וחוויה אנכרוניסטית שאין לה דבר עם סביבתם התרבותית וחוויותיהם האישיות. עבור כהן, העולה הקשיש, הניסיון לגשר על פערי תרבות ופער דורות התגלה כניסיון עקר.

כהן היה מחויב לחזון הציוני, אולם בעשור הראשון לעלייתו חשף יחס דואלי כלפי חברת היישוב. תמיכתו הרעיונית ביישוב לוותה בתחושת ניכור. הוא ביטא מורת רוח מאופיו של היישוב ומריחוקו מחזון ישראל העצמאית שראה בעיני רוחו. התמורה ביחסו לחברה הקולטת חלה במקביל לשני תהליכים: ניצחונה של ישראל במלחמת הקוממיות וכינונה של מדינה ריבונית, בד בבד עם העלייה הדרמטית ברמת חייו. כהן נהנה מרמת חיים גבוהה מהממוצע באותה עת; הוא הרבה בנסיעות לחו"ל כשליח המדינה או כאורחם של ארגונים יהודיים בחו"ל, ותיאר את ההנאה הרבה שהסבו לו הנסיעות האלה. נוסף על כך, מדי שנה נהג לצאת לחופשה בארץ על חשבון איגוד הסופרים העבריים. במקביל לתהליכים אלה החלה גם כתיבתו על החברה הקולטת להשתנות. הוא אמנם המשיך להצר על אובדן הרלוונטיות שלו ככותב, אך ביטא הזדהות מוחלטת עם החברה הקולטת והקל ראש בחבלי הקליטה הכרוכים בעלייה. לפיכך ניתן לסכם כי לצד הזדהות אידאולוגית עם החברה הקולטת, גם לשיפור ברמת החיים של כהן היה משקל מכריע ביחסו כלפי המדינה שהיגר אליה.

תהליך עלייתו וקליטתו של המשורר יעקב כהן מצביע על הקשיים הייחודיים העומדים בפני מהגר מבוגר. גם מהגרים צעירים נדרשים להתמודד עם פערי תרבות בינם ובין חברה הקולטת, אך המהגר המבוגר נדרש להתגבר גם על פער הדורות ועל גילנות. לפיכך התערותו של מהגר אינטלקטואל מבוגר בשוק העבודה המקומי מחייבת אותו למאמץ החורג מאתגר רכישת השפה והווי החיים. הוא נדרש גם להתמודד עם אתגר שימור מעמדו כאינטלקטואל ותדמיתו בעיני החברה הקולטת כגורם רלוונטי, פעיל ותורם.

רשימת מקורות

- א. ל. הלר ליעקב כהן, 14.4.1929, ארכיון יעקב כהן, פ - 112 / 69/17, מזב"י.
 אבנרי, ש' (2020). *כמה ביאליק יש? על ריבוי פניו של המשורר הלאומי*. ראשון לציון: ידיעות ספרים.
- אברהם קריב ליעקב כהן, 5.6.1936, ארכיון יעקב כהן, פ 112 - 145 / 17, מזב"י.
 אברהם קריב ליעקב כהן, 31.5.1940, ארכיון יעקב כהן, פ 112 - 145/17, מזב"י.
 אברהם קריב ליעקב כהן, 24.7.1940, ארכיון יעקב כהן, פ 112 - 145 / 17, מזב"י.
 אברהם קריב ליעקב כהן, 29.3.1955, ארכיון יעקב כהן, פ 112 - 9\3, מזב"י.
 אברהם קריב ליעקב כהן, 25.4.1956, ארכיון יעקב כהן, פ 112 - 145 / 17, מזב"י.
 אגף התרבות ליעקב כהן, 2.4.1940, ארכיון יעקב כהן, פ 112 - 8/3, מזב"י.
 אלחנני, א"ח (1960). *שיחת סופרים*. ירושלים: ראובן מס.
- אליצדק, ב' (4.2.1938). על אכזבתו של מר יעקב כהן. *הירדן*.
- אלרועי, ג' (2021). *ארץ מקלט: ההגירה לארץ-ישראל, 1919-1927*. שדה בוקר: מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות.
- בן-אור-אוריאלנובסקי, א' (1966). *תולדות הספרות העברית החדשה*, כרך שלישי. תל אביב: יזרעאל.
- גוברין, נ' (1989). *דבש מסלע: מחקרים בספרות ארץ-ישראל*. תל אביב: משרד הביטחון.
- גינסר, פ' (1996). קהילת הסופרים העברים בארץ ישראל של ימי העלייה השלישית ויחסה לתנועת הפועלים. *עיונים בתקומת ישראל: מאסף לבעיות הציונות, היישוב ומדינת ישראל*, 6, 479-535.
- גלבר, י' (1990). *מולדת חדשה: עליית יהודי מרכז אירופה וקליטתם, 1933-1948*. ירושלים: יד בן-צבי.
- גלזמן, מ' (2018). *שירת הטבועים: המלנכוליה של הריבונות בשירה העברית בשנות החמישים והשישים*. חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- ד"ר יהודה אבן-שמואל קופמן מנהל מחלקת התרבות בועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל ליעקב כהן, 4.6.1937, ארכיון יעקב כהן, פ 112 - 8\3, מזב"י.
- ד"ר יהודה אבן-שמואל קופמן מנהל מחלקת התרבות בועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל ליעקב כהן, 18.6.1937, ארכיון יעקב כהן, פ 112 - 8\3, מזב"י.
- ד"ר יהודה אבן-שמואל (קופמן) ליעקב כהן, 28.10.1937, ארכיון יעקב כהן, פ 112 - 8/3, מזב"י.
- ד"ר יהודה אבן שמואל (קופמן) ליעקב כהן, 4.8.1941, ארכיון יעקב כהן, פ 112 - 8/3, מזב"י.
- ד"ר יהודה אבן שמואל (קופמן) ליעקב כהן, 8.10.1941, ארכיון יעקב כהן, פ 112 - 8/3, מזב"י.
- ד"ר יהודה אבן-שמואל קופמן מנהל מחלקת התרבות בועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל ליעקב כהן, 24.12.1942, ארכיון יעקב כהן, פ 112 - 8\3, מזב"י.
- ד"ר יהודה אבן-שמואל קופמן, מחלקת התרבות, הועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל לקלוב פא"ן, ערב ראש השנה תרצ"ז, ארכיון יעקב כהן, פ 112-8/3, מזב"י.
- דר, י' (2016). *כחלוצים לפני המחנה הצעיר: שני דגמי חלוציות מתחרים בגירסא דינקותא של השומר הצעיר*. ישראל, 23, 315-331.

- 'הועד המכין לקונגרס העברי אל יעקב כהן, ט"ז תמוז, תרס"ט (5 ביולי 1909)', ארכיון יעקב כהן פ 4/8-112, מזב"י.
- 'הועד הפועל של ההסתדרות הכללית ליעקב כהן, 30.11.1956', ארכיון יעקב כהן, פ 7/3-112, מזב"י.
- 'הזמנה להשתתפות בכינוס הארצי ללשון ולתרבות, 16.9.1942', ארכיון יעקב כהן, פ 8/3 – 112, מזב"י.
- 'הזמנה ליטול חלק בהסברה למען הצלת יהודים מידי הנאצים, 19.9.1943', ארכיון יעקב כהן, פ 8/3 – 112, מזב"י.
- 'הזמנה ממערכת עיתון החי מפלגת פועלי ארץ-ישראל סניף תל-אביב, ליעקב כהן, 20.3.1944', ארכיון יעקב כהן, פ 7/3-112, מזב"י.
- 'המחלקה הפדגוגית המרכז לחנוך בהסתדרות הכללית ליעקב כהן, 21.7.1953', ארכיון יעקב כהן, פ 7/3-112, מזב"י.
- 'המחלקה לתרבות של ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל ליעקב כהן, 31.10.1934', ארכיון יעקב כהן, פ – 7/3 112, מזב"י.
- 'המרכז לחנוך בהסתדרות הכללית ליעקב כהן, 10.6.1952', ארכיון יעקב כהן, פ 7/3-112, מזב"י.
- 'המרכז לתרבות של ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ-ישראל ליעקב כהן, 9.1.1946', פ – 7/3 112, מזב"י.
- הסופר העברי בשורות המתגייסים. *הצפה*. 13.10.1942.
- העברי החדש, 1912, ספריית סוראסקי, אוניברסיטת תל-אביב.
- הרצאת המשורר יעקב כהן ב"אהל שם". *הארץ*. 19.4.1932.
- 'התחייבות למס חירום מאת יעקב כהן לשנת 1942', ארכיון יעקב כהן, פ 8/3 – 112, מזב"י.
- וואלינרוד, ר' (1961). החזון בשירת יעקב כהן. *בצרון*, מ"ג(ג), 130–134.
- 'ועדת התרבות הבינקיבוצית ליעקב כהן, 6.9.1943', פ – 7/3 112, מזב"י.
- זלטנרייך, י' (2020). יחידים בחברה היישובית המגויסת בתקופת המנדט: הרהורים ראשונים. בתוך א', גראוויס קובלסקי וי' וויץ (עורכים), *בין הפרטי לכללי בהתיישבות היהודית בארץ ישראל* (עמ' 19–45). חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- 'חיים אבשלום פרידמן, ועדת התרבות של מועצת פועלי תל-אביב ויפו בהסתדרות הכללית ליעקב כהן, 27.10.1938', ארכיון יעקב כהן, פ 7/3-112, מזב"י.
- 'חיים נחמן ביאליק ליעקב כהן, 3.11.1925', ארכיון יעקב כהן, פ – 25/17 112, מזב"י.
- חיפה, פגישה עם המשורר יעקב כהן. *דבר*. 2.11.1943.
- טוהר, ו' (2010). *אברהם בכבשן האש: מרד בעולם פגאני*. רמת-גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן.
- י'. קלינוב, מנהל מחלקת ההסברה בסוכנות היהודית לארץ-ישראל ליעקב כהן, 23.2.1941, ארכיון יעקב כהן, פ 9\3 – 112, מזב"י.
- 'יהושע דרליץ' ליעקב כהן, 23.2.1935', ארכיון יעקב כהן, פ – 59/17 12, מזב"י.
- יעקב כהן – דיוקן עצמי (תמלול הקלטה מ-1959). *דחק*, י'. 2018. 55–58.
- 'יעקב כהן לחיים נחמן ביאליק, 15.10.1925', אגרות כהן יעקב, ארכיון בית ביאליק.
- 'יעקב כהן לחנה רבוצקי, 4.5.1949', 24594/1, גנזים.
- 'יעקב כהן לחנה רבוצקי, 17.6.1949', 24591-24613/1-219, גנזים.

- 'יעקב כהן לחנה רבוצקי, 27.11.1949, 219/15739, גנזים.
- 'יעקב כהן לחנה רבוצקי, 20.3.1953, 219/15739, גנזים.
- 'יעקב כהן לחנה רבוצקי, 8.3.1954, 219/24606/1, גנזים.
- 'יעקב כהן ליוחנן טברסקי, 13.9.1951, א-151/52259-59, גנזים.
- 'יעקב כהן לשמעון הלוקין, 16.5.1949, 175/329941/2, גנזים.
- 'יעקב כהן לשניאור זלמן אש, 6.4.1955, 4169/1 א – 193/89285-89329, גנזים.
- 'יעקב כהן לשניאור זלמן אש, 12.4.1955, 4169/1 א – 193/89285-89329, גנזים.
- 'יעקב כהן לשניאור זלמן אש, 17.5.1956, 4169/1 א – 193/89285-89329, גנזים.
- 'יעקב כהן לשניאור זלמן אש, 7.8.1956, 1 א – 193/89285, גנזים.
- 'יעקב כהן לשניאור זלמן אש, 2.9.1957, 4169/1 א – 193/89285, גנזים.
- 'יעקב כהן לשניאור זלמן אש, 12.5.1957, 4169/1 א – 193/89317, ארכיון גנזים.
- 'יעקב כהן לשניאור זלמן אש, 16.8.1958, 4169/1 א – 193/89285, גנזים.
- 'יעקב כהן לשניאור זלמן אש, 13.1.1959, 4169/1 א – 193/89285, גנזים.
- 'יצחק בן-צבי - פרוטוקול מהמסיבה בבית הנשיא לכבוד המשורר יעקב כהן, 27.9.1959, עמ' 4, פ
– ISA-Privatecollections-YitzchakbenZviAr-000cm2r, 1977/36, גנזך המדינה.
- כרמי, ש' (1997). *עם אחד ושפה אחת: תחיית הלשון העברית בראייה בין-תחומית*. תל-אביב:
הוצאת משרד הביטחון.
- ליבאי, ז' (24.3.1950). שיחה עם יעקב כהן. דבר.
- 'למועצה למען הלשון העברית, מאת: בן-ציון כץ', ארכיון יעקב כהן, פ 112 – 9\3, מזב"י.
- 'לשכת ההתגייסות בתל-אביב של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, ליעקב כהן, 25.10.1942,
ארכיון יעקב כהן, פ 112 – 9\3, מזב"י.
- מבט אחורה מבט קדימה. דבר. 12.2.1960.
- מועצת רעננה פרסמה שמות המשתמטים. הבקר. 18.8.1941.
- 'מזכירות מפלגת פועלי ארץ-ישראל סניף תל-אביב ליעקב כהן, 28.2.1944, ארכיון יעקב כהן, פ
112-7/3, מזב"י.
- 'משה ראט מנהל סניף מחלקת התרבות בתל-אביב, הועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל
ליעקב כהן, 1.2.1942, ארכיון יעקב כהן, פ 112 – 8\3, מזב"י.
- 'משה ראט ליעקב כהן, 2.8.1942, ארכיון יעקב כהן, פ 112 – 8/3, מזב"י.
- 'משה ראט ליעקב כהן, 18.8.1942, ארכיון יעקב כהן, פ 112 – 8/3, מזב"י.
- נוימן, ב' (2009). *תשוקת החלוצים*. תל-אביב: עם-עובד.
- 'עודדה הררי ליעקב כהן, 11.1.1953, עמ' 1, ארכיון יעקב כהן, פ 112 – 69/17, מזב"י.
- פילובסקי, ו' (1997). מן הקנון הדתי אל המיתוס הציוני: מיתוס הדם והאש ומיתוס המנהיג המשיח.
גלי עיון ומחקר, 6, 55-90.
- 'פנחס לוביאניקר [לבון], הועד הפועל של ההסתדרות הכללית ליעקב כהן, 20.6.1950, ארכיון
יעקב כהן, פ 112-7/3, מזב"י.
- פרס, י' וליסצה, ס' (2008). קריטריונים של השתלבות: מקרה "העלייה הרוסית" של שנות ה-90.
מגמות, מה(4), 669-695.
- פרסקי, ד' (13.1.1961). זכרונות על יעקב כהן. הצפה.

- 'צבי לוריא, מנהל המחלקה לעתונות ולהסברה בוועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל ליעקב כהן, 14.11.1947, ארכיון יעקב כהן, פ 112 – 8\3, מזב"י.
- צחור, ז' (1987). *שורשי הפוליטיקה הישראלית*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- צחור, ז' (1998). מערכות הבחירות הראשונות והמפה הפוליטית. בתוך צ' צמרת וח' יבלונקה (עורכים), *העשור הראשון: תש"ח – תש"ח* (עמ' 27–40). ירושלים: יד בן-צבי.
- קופליביץ, י' (1950). *בדור עולה*. תל-אביב: מוסד ביאליק.
- קלזנר, י' (1953). *ישראל, לאן אתה הולך?*. ירושלים: דורות.
- קלזנר, י' (1956). *משוררי דורנו*. ירושלים: מאגנס.
- קליינמאן, מ' (31.7.1941). *העברי החדש. העולם*.
- 'קריאת מחלקת התרבות של הוועד הלאומי לכל עסקני התרבות בארץ, תרצ"ז, ארכיון יעקב כהן, פ 112 – 8\3, מזב"י.
- קרמר, ש' (5.6.1953). *סופר וספר. הארץ*.
- קרמר, ש' (1958). *חילופי משמרות בספרותנו*. תל-אביב: דביר.
- 'ש. אסף, המועצה לתכניות העבריות בשרות השדור בועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל, ליעקב כהן, 20.2.1947, ארכיון יעקב כהן, פ 112 – 8\3, מזב"י.
- 'ש.ז. שרגאי, המועצה לתכניות העבריות בשרות השדור, הנהלת הוועד הלאומי, הוועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל ליעקב כהן, 18.1.1946, ארכיון יעקב כהן, פ 112 – 8\3, מזב"י.
- שטיינר, מ' (1975). הקוסמוס והמולדת בשירתו של יעקב כהן (למלואת חמש-עשרה שנה למותו). *האומה*, 13, 412–420.
- 'שלום ליון, המזכיר הכללי, מרכז הסתדרות המורים בישראל, הוועד הפועל בהסתדרות הכללית לחבר יצחק שלו, 20.12.1959, ארכיון יעקב כהן, פ 112–7/3, מזב"י.
- 'שלום ליון, המזכיר הכללי, מרכז הסתדרות המורים בישראל, הוועד הפועל בהסתדרות הכללית לחבר יצחק שלו, 30.12.59, ארכיון יעקב כהן, פ 112–7/3, מזב"י.
- שמיר, ז' (1983). שיר הקונגרס של ביאליק "ראיתכם שוב בקוצר ידכם": בין המימסד הפוליטי ומימסד הספרות. בתוך מ' אורון (עורכת), *בין היסטוריה לספרות* (עמ' 112–133). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- שפירא, א' (2000). *ברל. תל אביב: עם עובד*.
- שפירא, א' (2007). תפיסת התרבות של ברל כצנלסון, *קשר*, 35, 84–88.

- Berry, J. W. (2001). A Psychology of Immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615–631.
- Borjas, G. J., and Bronars, S. G. (1991). Immigration and the Family. *Journal of Labor Economics*, 9(2), 123–148.
- Cohen, M. (2003). A Preface to the Study of Modern Jewish Political Thought. *Jewish Social Studies*, 9(2), 1 – 27.
- Docquier, F., and Rapoport, H. (2012). Globalization, Brain Drain, and Development. *Journal of Economic Literature*, 50(3), 681–730.
- Dyal, J. A., and Dyal, R. Y. (1981). Acculturation, stress and coping. *International Journal of Intercultural Relations*, 5, 301–328.

- Easterlin, R. A. (1982). *Immigration*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Fermi, L. (1971). *Illustrious Immigrants: The Intellectual Migration from Europe, 1930–1941*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hoopes, R. (1994). *When the Stars Went to War: Hollywood and World War II*. New York: Random House.
- Johnson, H. (2013). We Will be Different! Ageism and the Temporal Construction of Old Age. *The Gerontologist*, 53, 198–204.
- Levenson, A. T. (2016). The "Triple Immersion": A Singular Moment in Modern Jewish Intellectual History? In J. H. Geller and L. Morris (Eds.), *Three-Way Street: Jews, Germans, and the Transnational* (pp. 46–65). Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Matsuzuka, Y., and Gérard, M. (2022). Student Mobility and Social Welfare: An Empirical and Theoretical Inquiry into the Social Impact of Skilled Migration. *Hitotsubashi Journal of Social Studies*, 53(1), 19–36.
- Meyers, E. (2004). *International immigration policy: A theoretical and comparative analysis*. Springer.
- Seltenreich, Y. (2015). *Secularism, Education, and Emotions: Cultural Tensions in Hebrew Palestine (1882–1926)*. New York: Peter Lang.
- Shapira, A. (2010). Hebrew Literature and the Creation of the Zionist Narrative. In Alina Molisak and Shoshana Ronen (Eds.), *Polish and Hebrew Literature and National Identity* (pp. 19–26). Warsaw: Elipsa.
- Sheffi, N. (2002). Israeli Education System in Search of a Pantheon of Heroes, 1948–1967. *Israel Studies*, 7, 62–83.
- Smither, R., and Rodriguez-Giegling, M. (1982). Personality, Demographics, and Acculturation of Vietnamese and Nicaraguan Refugees to the United States. *International Journal of Psychology*, 17(1), 19–25.
- Werses, S. (1989). The Hebrew Press and Its Readership in Interwar Poland. In Yisrael Gutman et al. (Eds.), *The Jews of Poland Between two World Wars* (pp. 312–333). Hanover: Tauber.

**Palestinian Emigration to America, 1876–1945:
The Push-Factor Effects**

Gamal Adawi*

Abstract

Emigration to the New World is not a new demographic phenomenon in the Middle East. By the end of the nineteenth century, people in the region, particularly, Christian Syrian-Lebanese and Palestinians, had already begun immigrating to the Americas. At the basis of this emigration from the region lies a combination of economic, demographic, social, and political push and pull factors. To date, this subject—the push factors of Palestinian emigration to the United States—has not been researched. By and large historians dealing with Syrian emigration during this period have not investigated the push factors promoting it. They have focused mainly on the emigres after their resettlement. Therefore, the goal of this article is to identify the factors that prompted those living in the mountainous areas around Jerusalem such as Bethlehem, Bet Jala, and Ramallah, as well as those in Nazareth, Safed, and the nearby villages of Al-Jish, Fassuta, and Kfar Yassif to emigrate abroad. The main findings of the study show that 1913-14 was the peak year for emigration from Palestine. Initially, it was young people who wanted to create an economic base for themselves in the United States who left, seeking America's economic opportunities. After that, many families followed them. There were a number of economic factors that together prompted this decision: the loss of sources of employment and income, the burden of the heavy taxes imposed by the Ottomans, and policies designed to incentivize peasant farmers to sell their land to major landowners. Other factors included the activity of American missionaries in the region in both the educational and religious fields that raised awareness about life in the United States. In addition, improvements in ships between 1840 and 1920 made travel easier, quicker, safer, and more affordable. Finally, the opening up of American consulates in the region and ticket agencies for steamships made it easier to obtain the necessary travel documents.

Keywords: Emigration, Palestine, America, fellahin, push factors.

* The College of Sakhnin, Academic College for Teacher Education.

Introduction

Emigration is not a new demographic phenomenon in the Middle East. Even by the end of the nineteenth century, the people of the area, mainly, Syrian-Lebanese and Palestinians, mostly Christians, had begun immigrating to America. Many of these young merchants wanted to establish an economic base for themselves in the United States. Subsequently, many families followed their example. An analysis of the emigrants' place of origin, according to the newspaper *Filastin*¹ and the periodical *Al-Hilal*², shows that the first wave of emigration from this area came from Bethlehem. Of the Palestinian emigrants at that time, 90% were Christian, and only 10% were Muslim. Most of them did not return to their place of origin. Instead, they settled in the new country, where they established successful Arab communities, which then served as magnets attracting additional Palestinian emigrants from other parts of Palestine.

Emigration from Palestine to the United States increased during periods of economic hardship as well as social and political hardships. World War II brought this period of immigration to an end. The establishment of the State of Israel led to a new type of emigration from Bethlehem, which was characterized largely by émigrés who had acquired higher education and were seeking employment. This movement resulted in a brain drain in the area.

To date, the push factors promoting Palestinian emigration to the United States between 1876 and 1948 have not been researched. Historians dealing with Syrian emigration during the period under discussion, by and large have not related to the push factors; they have focused mainly on the émigrés after their resettlement (Hitti, 1924; Khater, 2001; Naff, 1985; Orfelea, 1988; Safe, 1966).³

A combination of economic, demographic, cultural, political, religious, and even psychological factors all of which can be categorized as either push or pull factors compelled people to emigrate. While the pull factors are well known, with the United States being portrayed as the land of opportunity, the push factors are less known. In the case of Palestinian

¹ *Filastin* (Jaffa, 1911): *Filastin* is considered one of the most important Arabic newspapers of the British Mandate period. Publication of the newspaper began on January 15, 1911. The founder of *Filastin* was 'Isa Daud al-'Isa (Jaffa, 1878-Beirut, 1950), and he was later joined by his paternal cousin Yusuf Hana al-'Isa (Jaffa, 1870-1948).

² *Al-Hilal*:(The Crescent) is a monthly Egyptian cultural and [literature magazine](#) founded in 1892. It is among the oldest magazines dealing with arts in the [Arab world](#). *Al-Hilal* was founded by [Jurji Zaydan](#), a journalist from [Beirut](#) who had come to Egypt in the 1880s. The first issue of the monthly was published in September 1892. After Jurji Zaydan's death, the journal was edited by his sons, Emile and Shukri Zaydan. Shortly after its start *Al-Hilal* became as popular a magazine as [Al-Muqtataf](#). The magazine, published in Arabic, is based in Cairo. It is one of the state-owned publications in the country.

³ As in the books of Philip Hitti, namely *The Syrians in America* (New York, 1924); Alix Naff, *Becoming American: The Early Arab Immigrant Experience* (Southern Illinois University Press, 1985), Elie Safe, *L'emigration Libanaise* (Beirut, 1966); Gregory Orfelea, *Before the Flames: A Quest for the History of Arab Americans* (University of Texas Press, 1988); and Akram Fouad Khater, *Inventing Home: Emigration, Gender, and the Middle Class in Lebanon, 1870-1920* (University of California Press, 2001).

emigration, they included economic poverty and high taxation; the burden of Ottoman rule; demographic density; the influence of missionary activity; and the beginning of tourism and the effect of travel agencies.

This article surveys the complex push factors prevalent among people living in the mountainous region of Jerusalem and adjacent villages (Bethlehem, Beit Jala, Ramallah, al-Bireh, Bir Zeit) as well as in Nazareth and Safed and their adjacent villages (al-Jish, Fassuta, Kufur Yasif, and others). The study of Palestinian migrations with their various factors and motives occupies a special importance in modern and contemporary Palestinian, Arab, and international studies. It is considered a global issue, and one of the most important Arab and Palestinian problems in particular. There is no doubt that Palestine experienced different patterns of the emigration of its people, especially Christian Arabs. It first came as part of the extensive migration of the people of the Levant to the Americas in the late nineteenth century (Adawi, 2020), individually and voluntarily, and then turned into forced mass migrations.

The historiography of Palestinian migration thus far has focused mainly on Palestinian immigration to the United States and other countries after 1948. Their main starting point has been the Arab-Israeli conflict and specifically the 1948 war as the catalyst for immigration. Few historians have sought to reexamine the narrative of Palestinian immigration before 1948 and the reasons why, regardless of whether it was caused by push or pull factors. In addition, by 1899, all Palestinians were identified as Syrians, making it difficult for researchers to identify Palestinian immigration within US immigration documents.

Previous Studies

Most previous theoretical studies have not focused on the factors driving the immigration of Palestinian Arabs to America between 1876 and 1945. Rather, they have recounted the story of Arab immigration and the mechanism of their integration into the United States after 1948. Examples include the first study by Sabella (2002) in which he reviewed the driving factors for the migration of Arab Christians from Palestine in the aftermath of the wars in 1948 and 1967. Similarly, Badwan (2009) discussed the movement of Palestinians in the wake of the Israeli takeover of Jerusalem and its environs in 1967. Musallam Adnan's (1990) study dealt with the refugee issue and the difficult conditions they faced in their countries of exile. In the same year, Sabella (1990) conducted a study among Palestinian Christians in the regions of Jerusalem, Ramallah, and Bethlehem. Finally, using information from *The Book of Immigration* from the Al-Liqa' Center for Religious and Heritage Studies in the Holy Land, Hassasian (1990) focused on the political and economic motives for the emigration of the Palestinian Arabs beginning in 1948.

Our review of the academic research did not reveal any articles in Arabic devoted to identifying the push factors promoting emigration factors through popular literature and the Palestinian newspapers. The only exception is Jabr (1986). His study of a village called

Turmosaya revealed that 70% of its 530 participants stated that they left for economic reasons, followed by political, academic, and social reasons.

Our study differs from previous research in terms of the years covered and the use of primary sources we utilized. We relied on Syrian-Palestinian folk literature and Palestinian newspapers, both of which had an influential and important role in making decisions. Articles, reports, stories, and messages of immigrants' success in the countries of emigration, as well as promotional advertisements for foreign transport companies and ships, had a strong impact on the decision to emigrate.

Thus, we used sources such as the Palestinian newspapers published at the time that provided information for potential immigrants, including articles, advertisements, and letters published by the émigrés to the United States. *Filastin*, published in Jaffa (1911), covered information about sailing benefits and Western shipping agencies that were established in Palestine to facilitate the immigration of Palestinians to America. The Haifa newspaper *al-Karmil* (1908) carried similar information for potential immigrants from Palestine. Popular literature at the time regarding Palestinian immigration is thought to be an important and reliable source that encouraged Palestinians to immigrate to America (Khafaji, 1973; Rashid, 1916; Saydah, 1956).

These sources were supplemented by articles in contemporary Arabic periodicals written by Syrian and Lebanese intellectuals, graduates of the American University of Beirut. For example, early periodicals, such as *al-Muqata'af*, which was published in Beirut in 1876, and later periodicals, such as *al-Adib* published in Beirut in 1942, contained articles that referred indirectly to the impetus for the emigration of Palestinians to America. We also used a variety of important secondary sources to identify the factors pushing Palestinians to immigrate to America.

The Origin and Scope of the Emigration

Our focus is on those living in the mountain areas of the Lebanon Mountain, Jerusalem, and the towns nearby (Bethlehem, Bet Jala, Beer Zeit, and Ramallah), as well as Nazareth, Safed and the villages nearby (al-Jush, Fassuta, Kfar Yassif and others) (Adawi, 1992). By 1913, there were 3,000 people living in Bethlehem, Bet Jala, and Ramallah. Of the emigrants, about 90% were Christians and the rest were Muslims (Sunnis and Shiites) and Druze (Adawi, 1992).

The Emigration from Bethlehem

Most of the historians who have written about Palestinian emigration claim that it began in 1876 from Bethlehem. Maik George Salman, however, mentions in his article that the first emigrant to depart for North America was from Ramallah by the name of Hanna Khalil Murqus in 1851 (Mustafa, 2008:9,7; Salman, 1989:305; Totah and Khuri, 1923:90; Walid, 1974:41-

46).⁴ However, this appears to have been an isolated incident. Emigration began in 1876, as stated earlier, when a group of merchants set out from Bethlehem (including a few from Zahala in the Lebanon Valley al-Biqā') to America in order to visit the Centennial Exposition in Philadelphia (Houghton, 1911:483-485; al-Ma'luf, 1907-1908:102). Some of them settled there and acquired American citizenship (*Filastin*, July 17, 1913).

Those who traveled to the exposition brought with them oriental perfumes, olive wood carvings, gold filigree, amber beads, clay vases, and olive wood beads as well as religious artifacts and objects made in Bethlehem. This religious and commercial connection between residents of Bethlehem and the pilgrims who visited the Holy Land (*Filastin*, June 29, 1912; Kafajii, 1953:84; (Mehdi, 1978:4; Shatara, 1919:116-139) encouraged the residents of Bethlehem to export their goods to the markets of Europe and the United States (Jacobs, 2019:76-91).⁵ Missionaries were also involved in exporting products from the Holy Land to the United States.

Between 1904 and 1914 many Palestinians immigrated to other lands for economic reasons. Many left their wives and children behind. Eventually, the women and children had to follow their husbands to the lands of emigration because they were unable to support themselves and their children due to their poverty (Shatara, 1919:117-118). Thus, between 1899 and 1914 the phenomenon of Palestinian emigration, especially from the towns of Bethlehem, Ramallah, and Beit Jala, acquired a pronounced social and familial dimension. In 1911, the *Filastin* newspaper also reported about the emigration of Palestinians for similar reasons (*Filastin*, July 30, 1911). The spread of tuberculosis in the Old City of Jerusalem (Shatara, 1919:116-119), mainly from Khan al-Zeit, Suq al-ʿAttarin, and Suq al-Kabir, was another motivating factor for healthy young people to depart for the New World.

Filastin also mentions the flight of thirty-five Palestinian émigrés, mainly *fellahin* (peasants) to North America. They were forced to emigrate due to the economic backwardness, lack of employment, and poverty reigning in Palestine. Unluckily for them, they were apprehended at the mouth of the *Nahr al-ʿuja* (Yarkon River) before their departure from Palestine to their hoped-for destination, and were returned in handcuffs to Jerusalem to be interrogated by the authorities about their illegal escape (*Filastin* March 13, 1913).⁵ Mustafa

⁴ However, according to Mustafa, the first to emigrate may have been three brothers of the Hanzal family who left Bethlehem in 1854 in order to display their mother-of-pearl, olive wood, and embroidery products from the Holy Land at an international exhibition in Washington, DC (p. 40).

⁵ The leading travel agents who brought these tourists were Thomas Cook, Clarke, Barakat, and Farajalla. Most of the tourists came from America and Europe during the second half of the nineteenth century (1856–1900). To them, of course, should be added the pilgrims who arrived with organized tours before World War I. Their numbers have been estimated at between 15,000 and 25,000. This information is taken from the following sources: *Filastin* June 29, 1912. See also January 2, 1893 and August 20, 1906 in *Dispatches from United States Consuls in Jerusalem, Palestine, 1856-1906*, vols. 8–9 (Washington, 1969). See also Fu'ad

Murad al-Dabbagh (1897–1889) testified that due to the above-mentioned circumstances he witnessed the emigration of young Palestinian villagers at the start of the twentieth century, especially from the villages north of Jerusalem such as Beit Dako, Beit Ḥanina, Turmus-‘Ayya, al-Mazra‘a al-Sharqiyya, ‘Ain Yabrud, ‘Ain Jarir, Bitin, Deir Debwan (al-Dabbagh, 1984:286, 300, 340, 350, 352; Escriban and el-Joubeh, 1981:151), and Bitunya (mainly the clan of Dar al-Haddad, some of whom settled in Chicago). They left for North and South America in search of economic circumstances better than those they endured in Jerusalem and its environs. Moreover, the *Palestinian Encyclopedia* states that there was also urban emigration from Ramallah and Beit Jala to North and South America for the same reasons (Baer, 1974:489; al-Dabbagh, 1984:444; Totah and Khuri, 1923:115).⁶

The Emigration from Bethlehem and Ramallah

The Jaffa newspaper *Filastin* claimed that, starting in 1888 Ramallah’s residents began to emigrate to the American continent in the footsteps of the Bethlehem residents in order to seek additional sources of income (*Filastin*, August 2, 1913).⁷ Yusuf Jiryis Qaddura, a past mayor of Ramallah, tells us how the American Society of Friends (Quakers) played a role in encouraging emigration to the United States. As early as the 1860s, the Quakers began establishing their center of operations in Ramallah, first setting up a primary school for boys. Then, in 1889, they began building a school for girls. They commissioned builders and craftsmen from Bethlehem due to the dearth of skilled workmen in Ramallah. As the school was being built, workers from Ramallah supposedly overheard the workers from Bethlehem discussing at length the “remote land” called America, to which residents of Bethlehem had traveled in order to conduct business. They were able to aid their relatives financially, and later returned home with a great deal of money (Qaddura, 1954:114).⁸

Qaddura mentions an additional reason for the emigration of Palestinians from Ramallah. He states that most of the residents of the town were simple fellahin, living in poverty and ignorance. In this city of 3,000 people, only 10 could read and write (Ibid: 114; Shahin,

Shatara, “al-Islah al-sihhi fi Filastin” in *Filastin wa-tajdid hayatuha*, ed. Hanna Salah (New York, al-Matba‘a al-tijariya al-Suriya al-Amrikiya, 1919), 116–139.

⁶ On the epidemic of tuberculosis in Palestine, see Fu’ad Shatara, “Al-Islah al-Sihhi fi Filastin,” (Hanna Salah, ed.), *Filastin wa-tajdid hayatuha*. (New York, 1919), 116–119. The author was one of Palestine’s émigrés.

⁷ Deir Dibwan has had a tradition of emigration since the end of the nineteenth century, mainly to Latin America, especially Brazil, Colombia, and Venezuela, See Marisa Escribano and Nazmi El-Joubeh, “Migration and Change in a West Bank Village: The Case of Deir Dibwan,” *Journal of Palestine Studies* 11, no. 1 (1981): 151. See also al-Dabbagh, *Biladuna Filastin* 8, pp. 284, 296, 300, 340, 350, 352.

⁸ During the first half of the twentieth century, mainly made up of young people with economic motives.

1982:19). This description of Ramallah remained accurate until the start of the twentieth century.

The residents of Ramallah became increasingly impoverished at this time. As a result of the decline of agriculture in Ramallah, the landowners were forced to transfer their land to farmers from the township, but on condition that they implement the system of *al-Mushatara*⁹ (Qaddura, 1954:115; Shahin, 1982:19). According to this system, the produce was divided equally between the landowner and the tenant. The landowners, who were for the most part wealthy, preferred to emigrate to America. They settled primarily in Chicago and later in New York where they invested their capital in commerce. Indeed, many succeeded in establishing businesses, although some, who were less fortunate, became peddlers, competing among themselves for business so that they could send money to their relatives.

According to the former mayor of Ramallah quoted above, the sums of money remitted to Ramallah created social, economic, and cultural upheavals. For example, enough funds were sent from immigrants in the United States to construct new and elegant homes, pave new roads, and build markets, resort hotels, national parks, and primary and secondary schools. Eventually, a municipal government was established and charged with maintaining public projects in Ramallah. Hanna Salah, an engineer who earned his degree in the United States and became the engineer for the municipality of Jaffa, estimates the number of Arab emigrants who left the above-mentioned cities, in addition to Nazareth and the villages adjacent to Jerusalem during 1900–1919, at 13,000 (Hanna, 1919:25).

Emigration from Nazareth

Palestinian emigration was not a phenomenon exclusive to Jerusalem and its environs. Emigration from the area of the Galilee (al-Jalil) first began from the town of Nazareth. Nazareth's economy had been hurt by the sale in 1921-1925 of most of Marj Bani 'Amir (the Jezreel Valley) to Jewish settlement agents. Many of the city's residents, especially those from the eastern neighborhood, used to lease part of their lands, and merchants earned their livelihood from the land before it was sold. Nazareth also served as the commercial center for the residents of the Jezreel Valley. The disappearance of these two resources—land and livelihood—following the purchase of the Jezreel Valley by Jewish settlement agents severely and adversely affected Nazareth's economy.

⁹ *Mushatara*: Linguistically, according to Arabic dictionaries, it means "participation" (*musharaka*), "sharing" (*muqasama*), and "equal shares" (*munasafa*). The *Mushatara* was one of the methods used for land cultivation for farming in the late Ottoman era. Landowners used to give their land for cultivation to other farmers who did not own land. The terms of sharing were that the land's yield of agricultural crops be divided equally (in halves/ *munasafa*) between the landowner and the farmer who worked it (*al-fallah*). See: 'Aziz Shahin, *Kashf al-Niqab 'an al-Judud wa-l-Ansab fi Madinat Ramallah* [Lifting the Veil on the Ancestors and Genealogy in the City of Ramallah] (Birzeit: Birzeit University Research Center, 1982), pp. 111-115.

The rise in real estate prices because of Jewish immigration to Palestine also tempted many landowners to sell their property to Jewish settlement agents. According to the estimates of the *Palestinian Encyclopedia*, more than 8,000 Palestinian peasants abandoned their land in 22 or more villages in Marj Bani 'Amir, subsequent to its sale (al-Mawsu' al-Filastiniya, 1990:302).

These factors drove the young, landless sector of Nazareth, who could find no alternate employment after having lost their main livelihood, to emigrate from the city. Many first went to Haifa (Palestine Commission on the Disturbances of August 1929, vol. 1 1930: 48, 453-454; Yazbak, 1986), and some headed to the United States and Egypt. Later, they migrated primarily to North and South America. *Filastin* claimed in 1927 that while the population of Nazareth in 1920 stood at more than 10,000, at least half, perhaps more, of the population emigrated (*Filastin*, February 4, 1927).

The Emigration from the Western Galilee

Rafael Bulus states that Arab emigration from Palestine to other countries also took place from Safed and adjacent villages in the Western Galilee and from Kufur Yasif during the Ottoman period, mainly during the reign of Sultan Abd al-Hamid II (1876–1908) (al-Mawsu'a al-Filastiniya, 1990:302; Mansur, 1924:87-88). This emigration occurred for a number of reasons, but most of it was due to a dearth of sources of livelihood and the poverty that existed in Kufur Yasif. Other reasons included oppression and subjugation by the Ottoman administration, the flight from compulsory military conscription into the Ottoman army, and the heavy tax burden (Bulus, 1985:75).¹⁰ Family and factional quarrels also played their part in determining whether or not to emigrate.

Of the Arab emigrants from Kufur Yasif, mostly Christians, several leading families emigrated to North and South America during the reign of Sultan 'Abd al-Hamid II. Examples include Jeris Shahada, Salim Dawood, Raji Shahada, Jeris Bsit, Jadi Sam'an Murqus, Nayif al-Haj, Ilyas Jeris, Amin Jeris, and Salim Abu 'Aql. Most of these immigrants later returned to their home village, Kufur Yasif because they could not keep up with the new life and conditions in the New World. Most of the returnees were Arab Christians. However, between the end of the Ottoman Empire and the outbreak of World War I, some of these people decided to emigrate again and return to the New World (Bulus: 76). Examples of the returnees are Bulus Ibrahim Bulus, Jamil Khuri, Salim Abu 'Aql, Raji Shahada, Jadi Murqus, Khalil Tuma, Jeris Bsit, Ilyas Jeris, and Amin Jeris.

¹⁰ Including Christians, who were also drafted starting in 1909.

The Push-Factor Effects

The American Missionaries and Their Contribution to Palestinian Emigration

American Protestant missionary activity in Palestine from the second quarter of the nineteenth century until the outbreak of World War I was an important factor in encouraging the emigration of Palestinians to the American continent mainly for the purpose of seeking economic opportunities. The American missionaries also encouraged them to travel to the United States in order to continue their education and were also supportive of those who left because of feelings of deprivation and lack of freedom (Arieli, 1967:10-19).

The principal intention of the missions of all sects was to win souls for their faith and to spread the gospel (Jessup, 1910:16).¹¹ To this end the American missions worked to spread literacy and education, first by bringing printing presses to Lebanon and Syria, and second, by establishing schools for boys and girls, mainly in Lebanon and Palestine. Eventually, they fulfilled their missionary aim by establishing colleges, including the Syrian Protestant College in 1866, which later became the American University of Beirut. According to Henry Jessup's testimony, between 1819 and 1908, there were 153 American missionaries working in Greater Syria (Hitti, 1955:114-116; Ibid, vol. 2:797; Tibawi, 1966:12).

American missionary activity in the field of education was clearly based on interests other than education for its own sake. In retrospect, these interests proved beneficial to the United States: the propagation of the English language and of Protestant religious education could also be seen as preparing the students for a future in the United States. According to Jessup, "the establishment of a school is a prerequisite for the success of the mission and through it the gospel can be spread in a given area" (Jessup, vol. 2:797).

The Quakers, who were Protestants but not part of the Board of Commissioners for Foreign Missions, began to operate in Palestine during the second half of the nineteenth century. They successfully established two modern schools in Ramallah with separate dormitories for girls and boys. Later, in 1899, Eli Jones established the Friends School and Dormitory for Girls in Ramallah (Ibid, vol.2:95-100). This Friends School became one of the long-standing, important private schools in Palestine and continues to exist until today. The Quakers also continued to run elementary schools in villages surrounding Ramallah (Diaries Office: Friends Ramallah Missionary, 1930:1,42; Landau, 1975:504-505; Lee, 1912:13-15;

¹¹ Among the sources available were books written by the American missionaries themselves such as Henry Harris Jessup, *Fifty-Three Years in Syria*, vol. 1-2 (New York: Fleming H. Revell Company, 1910). Henry Jessup was an American Presbyterian missionary who lived in Syria for 53 years, initially in Tripoli in 1856 and afterwards, in 1860, in Beirut. He supervised the Presbyterian schools.

¹² Elias Audi was the mayor of Ramallah and the Clerk of the Ramallah Friends meeting (1910-1921).

Tibawi, 1961:158-159). One source noted that by establishing schools in Ramallah and the surrounding area, the Quakers awakened the Palestinians to the idea of a "marvelous country in the New World," and that they could continue their higher education in American universities (Katul, 1950:177-179).¹²

Indeed, the American missionaries succeeded in transmitting universal values and messages prevalent in the United States to those who studied in their schools in Greater Syria. American mission schoolteachers helped create awareness of America among Palestinians, removing its aura of being an alien entity and the cultural barriers between the teachers and the population who studied in the American missionary schools.

The historian Philip Hitti quotes the words of one of the Syrian émigrés in New York, taken from the editor of the New York periodical, the *Independent*:

The teacher (in an American mission school in Syria) had a great many pictures of American cities, streets and scenes and I could see that life in that land was very different from ours. I heard about the telephone, the telegraph and the railroad and as I already knew about ships on account of seeing them go by on the water (Hitti, 1924:54-55).

The American missionaries' transmission of values and universal messages to the residents of Greater Syria made the United States a sought-after place for those who fell under their influence. Consequently, the United States enjoyed much more admiration and support in the East than other countries, which became a catalyst for Arabs to leave for its borders.

According to Hitti, many American mission school graduates were attracted to the West. Thus, the mission school served as the first stage in preparing for emigration, although the missionaries themselves did not foresee this possibility. These émigrés were motivated by the possibility of realizing cultural aspirations or achieving a higher living standard and ensuring opportunities for their children, as well as a life of freedom (Ibid:56). Most of the Palestinians who emigrated to continue their education at this time subsequently found employment in the United States, many in the field of commerce. In most cases, those who continued their higher education did not return to Palestine.

In addition to their missionary activities, commercial ties between the United States and the Ottoman Empire were established as well. Ami Ayalon stresses that the United States began to develop a more active interest in the East, especially after signing the US-Ottoman Commerce and Navigation Treaty on May 7, 1830 (Ayalon, 1982:9). This treaty constituted America's first entry into the Arab East. The United States continued to expand its presence in the Arab lands under the control of the Ottoman Empire by establishing American consulates in cities such as Alexandria and Beirut. An American consulate was established in Jerusalem on

June 2, 1857 (Hurewitz, 1979:245-247; Tibawi, 1951).

In other words, missionary activity, the commercial ties between the United States and the Ottoman Empire, and the presence of official American representatives created a convenient framework for emigration. The development of marine transportation to the American continent was another factor easing emigration. Most emigrants left to seek employment opportunities.

Ottoman Authorities and the Tax Burden

The folk literature about emigration also identifies two other factors promoting emigration--taxation and compulsory military conscription. Expressions such as: "*Yā niyyālak yā halquṭṭ, yallī 'al-ḥītān bi-tnuṭ - Māl mīrī mā 'alīk wa-nizāmiyya mā bi-tḥuṭṭ*" (O' lucky cat jumping and leaping upon the walls—You pay neither land tax nor tax to the army recruiter) highlight these factors (Hitti, 1924:56).

Palestine's Arab population, especially the impoverished fellahin class, was forced to pay many taxes. Among them was *al-'ushur*, the tithe tax, which, by the end of the century, was 12% or more of a person's net income (Granovsky, 1927:22; Qabalan, 1970:49). According to another estimate by the economist Sa'id Hamada, at the start of the twentieth century, the *al-'ushur* tax had risen to than 30% of the fellah's net income (Hamada, 1950:430).¹³ According to Muhammad Kurd 'Alī's statistics, it had even reached 35% in al-Sham (Syria) (Kurd Ali, 1925:213), a figure also quoted in *Filastin* with regard to the Palestinian fellah's production there as well. *The wirku*, or land tax, was between 0.004 and 0.01 per mil (Abcarius, 1938:516). There was also the *al-aghnam* (herd tax) (Habras, 1987:110). Non-Muslims paid an additional tax called *al-badal 'an-jundiyya* or *al-'askariyya* (military service exemption law) tax, amounting to 28 grush per annum (Bannura, 1982:71; Granovsky, 1927:64). In addition, there was the *al-tamattu'* (a tax on annual income) at a rate of 2% to 10%. The *al-karrusa* was an annual fee of six grush, imposed for paving highways. And finally, there was the *al-ma'ārif* tax, for providing services for the school system.

One could argue that the goal of these and other agricultural taxes in addition to customs duties on essential commodities was to intentionally bankrupt the fellahin and force them to sell their land to the large landowners. The high taxes constituted a factor that drove the peasants—after abandoning their land—to sail from Jaffa to New York and other lands, such as Australia, Brazil, and West Africa.

In addition to the tax burden, compulsory military conscription (for Muslims, and after

¹³ See the villages of Turmus 'Ayya, al-Mazra'a al-Sharqiyya, Abu Falah, 'Ain Yabrud, 'Ain Jarir, Butin, Deir Dibwan in Mustafa Murad al-Dabbagh, *Biladuna Filastin* 8, pp. 284–296, 338, 340–352, 371. Most of the village population mentioned is Muslim. It is reasonable to assume that Muslim emigration to America took place as well during the first half of the twentieth century, mainly made up of young people with economic motives.

1909 for Christians as well) (Musallam, 1990:4) was a significant factor motivating many young people to immigrate to the New World. During a period of four years, starting from the moment the government subjected all young men to the Compulsory Military Service Law in 1909, the number of émigrés increased dramatically in all religious communities. Most émigrés were men ages 15–54 (Totah, 1919:109), seeking to avoid compulsory military service. Initially, only Christians emigrated, but later, Muslims followed their example. Citing an American newspaper, (*The New York Sun*, March 2, 1913), Philip Hitti added that the American correspondent in Haifa reported that every steamer bound for North or South America was crowded, mostly with Christians anxious to evade the military draft (Abraham, 1983). The attitude of the Christians toward the Ottoman Empire was extremely negative, as they felt compelled to leave their homes.

Thus, the combination of the heavy taxes imposed by the Ottoman government on the peasant population during the regime of Abd al-Hamid and later during the decline of the Ottoman Empire— as well as the mounting economic problems over the course of the nineteenth century—were the decisive factors driving many to abandon their villages and emigrate to the North and South American continents in hopes of improving their standard of living.

The Growth of the Palestinian Population

Justin McCarthy, an expert on Palestinian demography, wrote that, “Starting in 1870, the population of Palestine began a period of accelerated growth. This was a common phenomenon in the Ottoman Middle East, throughout the Ottoman Empire, a consequence of a long period without war and of a developing economy” (McCarthy, 1990:37-38). The growing population would lead to emigration, as in the case of Beit Jala, as Yosef Washitz describes in his book *The Arabs in the Land of Israel* (Washitz, 1947:138).

Table 1 lists the increase in population in Jerusalem and its surrounding villages between 1800 and 1922. We can see that far-reaching changes took place during the nineteenth and twentieth centuries in this area. Interestingly enough, the population increased fourfold or fivefold between 1800 and 1922 despite the emigration. The encyclopedic *Biladuna Filastin* notes that in 1912 there were 4,500 residents in Beit Jala. However, in 1931 it had declined to only 2,731, because of emigration mainly to North and South America for economic reasons.

Table 1: Population Increase in Jerusalem and Surrounding Villages Between 1800 and 1922

Years	1800	1840	1860	1880	1922
Jerusalem	10,000	13,000	20,000	30,000	62,500
Ramallah	2,000	2,500	3,000	3,500	7,400
Bethlehem	1,500	2,500	3,570	4,750	6,658
Beit Jala	2,000	3,000	3,000	4,500	3,102

Sources: Charles Issawi, *An Economic History of the Middle East and North Africa* (New York: Routledge, 1982), I; Yehoshua Ben-Arieh, "The Population of the Large Towns in Palestine During the First Eighty Years of the Nineteenth Century According to Western Sources," in *Studies on Palestine During the Ottoman Period*, ed. Moshe Ma'oz (Jerusalem, Magnes Press, 1975) 68; Yusuf Jiriyis Qaddura, *Tarikh madinat Ramallah* (New York: Matba'at al-Huda, 1954), 136. Qaddura notes that the population of Ramallah between 1905 and 1910 as it appears in the city records reached 3,214; Tuma Bannura, *Tarikh Beit-Lahm, Bayt Jala, Beit Sahur* (Jerusalem: Matba'at al-ma'aref, 1982), 147.

Most of the émigrés chose to immigrate to the United States. However, following the enactment of laws in 1921 and 1924 limiting immigration to the United States, immigration to Latin America increased. In later years, the proportion of those heading for North America again increased because the means at their disposal in Palestine continued to be limited, and the sources of employment were inadequate for supporting their families (McCarthy, 1990:37-38).¹⁴

However, the flow of Palestinian immigration - with the end of the First World War and the closing of the gates to the United States as a result of the laws of 1921 and 1924 and the economic crisis of 1929 - was halted as a result of the difficulty in ensuring the departure of Palestinians from the Mediterranean ports towards the two parts of America, the North and the South, until the annual average reached 100 immigrants between the Years:(1921-1939)(Hooglund, 1987:17-35).

Developments in Marine Transportation and the Establishment of Shipping Agencies and their Effect on Palestinian Emigration

Given the various factors driving the wave of emigration of Palestinians to the American continent, the question arises: How did the Palestinian émigrés reach the New World?

From the middle of the nineteenth century until World War I and later, marine transportation developed significantly. Western shipping companies established shipping agencies in Palestine. These changes helped Palestinians immigrate to the North and South

¹⁴ See an advertisement from *Filastin*, May 15, 1923. This company had offices in Palestine and Transjordan, both of which attracted and encouraged potential emigres. The brevity of the journey and its distance were mentioned

American continents. Beginning in the 1840s steamships began to appear in Syria's Mediterranean ports, mainly in Beirut, Haifa, and Jaffa. Their primary function was not only the transport of goods, but also of passengers (*Filastin*, August 6, 1911; Hagopian and Zahlan, 1974:35).

From the year it was founded in 1911, *Filastin* continuously published advertisements such as "To sail to America aboard the fastest French ships on Messageries Maritimes, contact the company's office in Jerusalem near Jaffa Gate" (*Filastin*, July 6, 1911). This advertisement was repeated in every edition until 1945. These advertisements for steamships in the local Arabic press certainly facilitated the travel of Palestinian emigrants and might have contributed to motivating them to leave for North America.

The steamships of six passenger ship companies appeared in Jaffa port during the period preceding World War I (Alexandersson and Norstrom, 1963:464; Kark, 1976:72; Tolkowsky, 1924:182; Totah and Khuri, 1923:81-82).¹⁵ The French line, Messageries Maritimes, operated from the ports of Egypt to Jaffa, Haifa, and Beirut; every week its steamships transported many Lebanese merchants and emigrants (Avitzar, 1975:194-195; Ben Arie, 1980:33). The Austrian line, Lloyd from Trieste, sailed from the ports of Egypt, Jaffa, Haifa, Sidon, Beirut, and other Lebanese-Syrian ports down to Alexandria. Western and Central European travelers considered this line the fastest. The Russian line from Odessa sailed via Constantinople, Izmir, Marseilles, and other ports down to Beirut, Haifa, and Jaffa and to the ports of Egypt. The Khedival Mail Line was an English line that operated from Alexandria via Port Said to Jaffa, Haifa, and Beirut. Once every two weeks, ships from this line continued on to Tripoli, Alexandretta, Marseilles, and Istanbul (al-Bustani, 1908:107). Two Italian shipping companies, Marittima Italiana and Servizi Marittimi, each maintained a bi-weekly line from Venice and Genoa via Alexandria, to Jaffa, Haifa, and Beirut, and from there to Tripoli, Alexandria, and Marseilles (Avitzur, 1975:30).¹⁶

After World War I, three more shipping lines operated in the ports of Jaffa, Haifa, and Beirut. The Austro-American Cosulich Line offered regular transportation between Jaffa and North and South America via Piraeus in Greece every fifteen days from Jaffa to Piraeus on ships of Triestino Lloyd. There was a direct line from Patras to New York and North America aboard luxury liners (*Filastin*, May 15, 1923). According to the general travel agencies that operated at this time in Palestine and had offices in Jerusalem, Tel Aviv, Jaffa, and Amman (Ibid), the British passenger line, the Byron Line, docked in Jaffa and sailed on the same day to New York via Alexandria and Piraeus. Another line, the French Fabre Line, operated fast steamships such

¹⁵ *Filastin*, July 6, 1911. The text of the advertisement in Arabic reads: "Min ajl al-safar li-jihat Amrika fi baburat Messegeri al-Fransawiyya al-mukhabara fi maktabat al-sharq fi al-Quds kharij Bab al-Khalil (Bawwabat Yafa)."

¹⁶ The Royal Mail Line: This company was willing to carry most passengers to all parts of America on the ships of the English "Royal Mail Line," well known for their speed, size, and luxury.

as "Britannia," "Canada," and "Braga" from Jaffa to North and South America (*Filastin*, August 21, 1926).

Between 1840 and 1930, at least nine shipping lines sailed from Palestine on regular weekly or monthly schedules. Their announcements appeared in the Arabic newspapers from 1908 onwards and attracted the interest of the urban Palestinian population in places like Jerusalem, Jaffa, Bethlehem, Ramallah, and Beit Jala who were considering migrating to the New World. The large number of these announcements in Palestinian newspapers is evidence of an emigration movement and most likely directly influenced the increase in emigration. The shipping agents, in Sa'id Hamada's opinion, were excessive in their encouragement of the Lebanese and Palestinians with their extravagant descriptions of destination countries and reiterations that the New World was a "paradise" where one could easily achieve happiness (Hamada, 1938:16; Hamada, 1950:430).

According to Hitti's testimony, the shipping agents made prodigious efforts to encourage the Arab population to immigrate to destination countries. They traveled from village to village throughout Palestine on donkey or horseback to spread this attractive propaganda, offering many inducements including loans to cover the fare to America (Hitti, 1900:122-123). Similarly, the historian Gregory Orfalea notes that at the close of the nineteenth century, people would travel by donkey or on foot to the ports—Beirut, Haifa, and Jaffa—to meet the shipping agents. These agents tended to give as much assistance to the new arrivals as they could, at first by bribing the Turkish emigration officials, later by insuring the purchase of a steamship ticket at a reasonable price (about US \$30–\$50), and finally helping them to board one of the boats ferrying passengers to the steamship anchored far from the port (Orfalea, 1988:73). He adds that besides bribing Turkish emigration officials, the émigrés had to pay three more bribes before they could reach their ship anchored in Beirut harbor. The émigrés paid half a *majidiyya* (\$1.50) to the official who stamped the boat tickets, \$0.50 to the captain of the boat anchored in the harbor for the service of transferring them onto the boat anchored outside the harbor, and \$0.50 more to the official standing next to the boat's ladder (Ibid:73).

The Image of Social Success: The Messages of the First Immigrants

Another factor that encouraged emigration were the letters from the first immigrants that appeared in the Palestine newspapers, telling their success stories in America. These tales provided the psychological encouragement for immigration. Even those whose economic situation was good began to immigrate with the aim of increasing their wealth. Likewise, after the establishment of Arab communities of immigrants who had succeeded in adapting and integrating into American life, there was an increase in the flow of immigrants from Greater Syria, especially Palestinians and Lebanese.

Evidence of this economic success in the New World came in the form of money that was sent by Palestinian immigrants to their families in Palestine, which led to an increase in the standard

of living and to the expansion of agricultural projects (Palestine Newspaper, 1922).

For example, an educated Palestinian immigrant, Dr. Fouad Shatara, was a member of the New York Society of Surgeons, an elite organization of the leading 75 surgeons in the world. He encouraged Palestinian youth to come to America in order to complete their higher education, saying (Palestine Newspaper, 1922): "Then, right without force is lost, so the nation must prepare and increase its strength by strengthening commercial and economic projects and by sending a large number of young men to study in high schools in Europe and America, and we can help in this project..." (*Filastin*, February 22, 1922).

The Decline of Emigration after World War I

In 1906–1907, the periodical *al-Hilal* quoted an article that had appeared in the periodical *North American Review*, indicating that the American government had set limits on immigration in order to stop the stream of mass immigration from around the world. According to *al-Hilal*, the restrictions included imposing a head tax of \$2–\$5 on people entering the United States; the prohibition of allowing those, who upon undergoing a medical examination, were found to be ill or suffering from mental or physical retardation that would prevent them from supporting themselves; and the prohibition of allowing all those under the age of 17 who arrived unaccompanied by their father (al-Hilal, 1906-7:319-329; *Filastin*, January 19, 1913). With the outbreak of World War I the stream of emigration from Palestine stopped due to the war and the difficulty of securing departures from the ports of Lebanon and Palestine to North and South America.

With the end of World War I, however, a massive wave of immigration once again reached the United States. In reaction to the immigration, a phenomenon known as nativism emerged, later becoming a movement of isolationism (Higham, 1972:35) and xenophobia, a trend seeking to protect American Protestant values and way of life throughout America. This trend reached its peak during the 1920s when it succeeded in locking America's gates against the unwanted immigration of Catholics, Jews, and people from southern and eastern Europe, while attempting to force puritanical Prohibition laws on the entire country (Curran, 1975:21-22).

The movement for restricting immigration began with the law of 1882 under the stewardship of the Federalist movement. This movement, which peaked during 1896–1897, refused entry to the United States to those who were labeled as insane, idiots, illiterate, and those who could not support themselves, as well as those who were unacceptable to American society. To limit the number of low-paid workers of foreign extraction, the US Congress enacted a law according to which workers could be brought into the country only by contract (Harper, 1975:21-22; Higham, 1972:11).

Under the influence of isolation and xenophobia, the United States enacted laws in 1920–21 that put an end to the traditional policy of welcoming new immigrants and that controlled

both the quantity and quality of the immigrants entering the United States. Thus, the annual numbers of immigrants entering the United States after this period were reduced. The law of 1921 fixed an annual quota of 3% of the number of immigrants that had arrived from each country during 1910. Subsequently, a tougher law was enacted, which reduced the number of immigrants entering the United States from each country to 2% of those who had entered in 1910 (Harper, 1975:6-7).

The movement favoring limits on immigration continued to flourish against a background of isolationism. It demanded restrictions on the number of immigrants, the criteria being the country of origin. Article 13 (c) of the law of 1924 prohibited immigration of those ineligible to become citizens of the United States, namely, Asians. Although the article's text¹ was intended to prevent Japanese immigration, the Chinese Exclusion Act of 1822 and the Asiatic Barred Zone of 1917 had already prevented the immigration of other Asian peoples (Hutchison, 1981:65; al-Sharqawi, 1937:121-123). With this article, America unilaterally abrogated the gentlemen's agreement according to which Japan had reduced the number of its immigrants to the United States since 1908. The Japanese referred to this article as the Japanese Exclusion Clause (Ibid, 1937:101-102). In short, the number of immigrants to the United States rose and fell over time as a consequence of the laws of 1921 and 1924. Thus, the annual number of Lebanese Syrian immigrants (which included Palestinians) fell to 2064 in 1926 and in 1928 to 954.

Table 2: Number of Palestinian Immigrants to America during the Period of the British Mandate (1922-1941)

Year	No. of Immigrants	Year	No. of Immigrants
1922	1,436	1932	—
1923	1,481	1933	—
1924	604	1934	—
1925	1,949	1935	387
1926	2,064	1936	405
1927	1,907	1937	639
1928	954	1938	716
1929	1,089	1939	977
1930	1,324	1940	492
1931	680	1941	790

Sources: Walter, Francis Willcox, *International Migration* Vol. 1: *Statistics* (New York: National Bureau of Economic Research, 1929), 899; Great Britain, *Geographical Handbook Series: Palestine & Transjordan*, B.R.514, Naval Intelligence Division (December 1943), 183.

Table 2 lists the number of Palestinian emigrants to America during the British Mandate from 1922 to 1941. As the table indicates, the number of Palestinian emigrants who came to America declined during the period of the British Mandate in Palestine. Starting in 1922 the number of emigrants reached 1,348 and in 1923, 1,481; but in 1924, the year that the Quota Law was passed, the number fell to 604. In 1926, 2,064 emigrated; in 1927, 1,907; in 1928, 954; and in 1929 (the year of the Great Depression) 1,089. In 1930, 1,327 emigrated, and in 1931 only 680 Arabs emigrated. The economic depression of 1929 completely thwarted the personal aspirations and ambitions of immigrants who were primarily economically motivated. According to Table 2, after the economic crash in 1929, only 442 Arabs entered the United States. In 1930, the number declined even more to 332. In 1931, only 180 Syrian Lebanese left for the North American continent, with the average dropping to 100 immigrants per year between 1921 and 1939. From 1931 until the outbreak of World War II in 1939, only a few hundred emigrants left the country each.

Conclusion

This article deals with the period of the end of the nineteenth century until World War II, with 1913 constituting the peak year for emigration from Palestine. The last quarter of the nineteenth century marks the process of massive emigration from Palestine, in which the phenomenon reached considerable proportions and can serve as a model of the general phenomenon of emigration to the United States at this time.

At first, the emigrants from Palestine were young people who wanted to establish an economic base for themselves in the United States, given the economic opportunities offered there. Subsequently, many families followed them. This type of emigration ended with the outbreak of World War II. During the period immediately after World War II, most of those who came to the United States were educated emigrants. The reason for this migration was most likely due to the economic growth in the region, particularly, the result of oil exploration. There was also emigration to the oil producing countries, although in most cases, this emigration was intended to be temporary for the purposes of work. In addition, in 1948, many Palestinians found themselves stateless with the establishment of the State of Israel in that year. Thus, in its wake, the migration to the United States was of a selective nature.

We can identify a number of push and pull factors that encouraged emigration from Palestine. The first is the economic factor, evident in the Syrian-Palestinian folk literature and the newspaper *Filastin* indicating that extreme poverty and the heavy tax burden caused peasants to immigrate from Palestine to America. In addition, even those who were financially comfortable saw an opportunity to increase their wealth by emigrating. The second factor is the political and social situation. The tyranny of Ottoman rule, the stifling of freedom of expression, and injustice and repression prompted people to seek a better life. In addition, there were outbreaks of disease in Palestine, especially in the poor neighborhoods in the

Jerusalem area. The third factor is the growing awareness of a better world outside the region. American missionaries brought with them a different vision of the world that they taught to the children in their schools. Advertisements in Arab newspapers from steamship companies indicated that the New World could be reached through the developments in marine transportation. That form of transportation was also financially accessible. Tickets could be purchased from local agents with money sent by relatives who were already in the New World. The documents needed to travel could be obtained from the local American consulates. Letters from those who had already sought a new life in the Americas showed that it was possible to find work in the New World and succeed there. Palestinian intellectuals in the Diaspora such as Fouad Shatara who had achieved a high level of education urged young people to study in the institutions of higher education in America and Europe. Thus, for many Palestinians in 1840 to 1920, there were many factors attracting them to life outside the region and making those areas much more accessible.

In particular, the Ottoman government treated the Palestinian Christians as a distinct religious minority, especially during the time of 'Abd al-Hamid II. In contrast, the Palestinian Christian emigrants who went to the United States did not feel any such distinction. It seems that after the first generation of emigrants, their connection with the homeland attenuated. They assimilated into their new societies despite attempts of the local periodicals such as *a/-Jam'a* to maintain the ties between them and the Palestinian homeland and to encourage their return to their homeland.

This emigration has many implications for Palestinians today. The number of Christian Palestinian émigrés abroad is greater than the number of those who chose to remain in Palestine. During the last two generations, as a result of the loss of places of residence after 1948, many Palestinians, both Muslim and Christian, found their way to the United States. It is possible that the emigration would have been even larger if not for World War I, the American anti-immigration legislation of 1921 and 1924, and the Great Depression of 1929. All of these factors combined together to limit immigration from all over the world, including Palestinian, Lebanese, and Syrian emigration. Given the access to new sources such as the archives of the Quakers, we can anticipate future research that will delve deeper into the factors driving the emigration of Palestinians (Graham-Brown, 1980; Quaker Archives, September 10, 1930; January 3, 1933).¹⁷

¹⁷ Some of those sources would be: Orfalea, *Before the Flams*; Sarah Graham-Brown, *Palestinians and their Society 1880- 1946: A Photographic Essay*, (London & New York, 1980); Quaker Archives: American Friends Board of Mission, Richmond, Indiana, September 10, 1930; Quaker Archives: American Friends Board of Mission, Richmond Indiana, January 3, 1933.

References

- Abcarius, M. F. (1938). "Fiscal System," in *Economic Organization in Palestine*, ed. Sa'id Hamada. Beirut: American University Press.
- Adawi, J. (1992). "Push" and "Pull" Factors: Lebanese and Palestinian Immigration to the United-States from the end of 19th century until World War II. M.A Degree: University of Haifa, Faculty of Humanities Department of History.
- 'Adawi, J. (2020). *Al-Hijra al-Filastiniyya 'ila America (1876-1945)*. Umm al-Fahm: Top Print.
- Alexanderson, G. and Goran N. G. (1963). *World Shipping: An Economic Geography of Ports and Seaborne Trade*. New York: Wiley.
- 'Ali Ahmad, T., Husayn, A. (2012). *Hijrat al-Uqul al-Bashariyya 'ila al-Gharb: Waqi'i Mukhif wa-Amal Mumkina*.
- Arieli, Y. (1967). *Political Thought in the United States: Sources and Documents*. Jerusalem: Lippincott.
- Avitzur, S. (1975). *Jaffa Port: The Growth of the City, 1799-1917*. Jerusalem: Hebrew University.
- Ayalon, A. (1984). "The Arab Discovery of America in 19th Century," *Middle East Studies* 20, no. 4.
- Baer, G. (1974). "The Impact of Economic Changes on Traditional Society in Nineteenth Century Palestine," in *Studies on Palestine during the Ottoman Period*, ed. Moshe Ma'oz. Jerusalem: Yad Ben-Zvi.
- Bannura, T. (1982). *Tarikh Beit-Lahm, Beit-Jala, Beit Sahur*. Jerusalem: Maktba'at al-ma'rif.
- Ben Arie, Y. (1980). *Jerusalem in the 19th Century*. Tel Aviv: Palgrave Macmillan.
- Bulus, R. (1985). Kufur Yasif bayn asalat al-mad wa-raw'at al-hadir. *Acre: Maktabat rahmun*.
- al-Bustani, S. K. (1908). *'Ibra wa-dhikra aw al-dawla al-'al-a alawl qabla al-dustur wa-ba'dahu*. Cairo: Hindawi Institute.
- Curran, T. J. (1975). *Xenophobia and Immigration: 1820-1930*. Boston: Twayne Publishers.
- Diaries Office: Friends Ramallah Missionary: Story of the Ramallah Mission as told by Elias Audi, (1930), 1, 42.
- Fawadla, H. (2013). "Hijrat al-'Arab al-Masihiyyin min Mantiqat Jibal *Filastin* al-Wusta ila al-Kharij: Muhafadhat Ram-Alla wal-Bireh – A Case Study", (A Study for Master Degree). Bir-Zeit University, Palestine.
- Granovsky, A. (1927). *Land Tax and Agriculture in the Land of Israel*. Tel-Aviv: Magnes Press.
- Great Britain, *Geographical Handbook Series: Palestine & Transjordan*, B.R.514, Naval Intelligence Division (December 1943), 183.
- Hablas, F. (1987). *Tarikh 'akkar al-idari wal-ijtima'i wal-iqtisadi 1700-1914*. Beirut: Dar Lahd.
- Hagopian, E. & Zahlan, A. B. (1974). "Palestine's Arab Population: The Demography of Palestinians," *Journal of Palestine Studies* 3, no. 4.
- Hamada, S. (1950). *Al-Nizam al-iqtisadi fi Suriyya wa-Lubnan*. Beirut.

- Hamada, S. (1950). "Aham al-awamil al-tarikhiyya wal-iqtisaddiyya wal-ijtima'iyya al-musabbiba lil- Wad' al-rakhin li-sukkan al-manatiq al-rifiyya fi al- buldi' al-Arabiyya," *al-Abhath*, 3, 426-436.
- Hamada, S. (1950). "Ahamm al-awamil al-tarikhiyya wal-iqtisadiyya wal-ijtima'iyya al-musabbiba lil-wad' al-rahin li-sukkan al-manatiq al-rifiyya fi al-buldan al-'Arabiyya," *al-Abhath* 3, 430.
- Hanna, S. (1919). *Filastin wa-Tajdid Hayatuha*. New York, Mactba'a al-tijariya al-Suriya al-Amrikiya.
- Harper, E. J. (1975). *Immigration Laws of the United States*. Lexis Publishing.
- Hasasyan, M. (1990). "Al-Dawafi' al-Siyasiyya wal-Iqtisadiyya li-Hijrat al-'Arab al-Filastiniyyin min Filastin min 'Am al-Nakba 1948". In: *Al-Hijra*, pp. 50-76. Al-Quds: Markaz al-Liqa' lil-Dirasat al-Diniyya wal-Turathiyya fi al-Arabi al-Muqaddasa.
- Higham, J. (1972). *Strangers in the Land: Patterns of American Nativism 1860-1925*. New York: Rutgers University Press.
- Hitti, P. (1900). "al-Suriyyun fi al-Wilayat al-Muttahida," *al-Muqtataf*, 8, 122-123.
- Hitti, P. K. (1924). *The Syrians in America*. New York: George H. Doran.
- Hitti, P. (1955). "The Impact of the West on Syria and Lebanon in the 19th Century," *The Journal of World History* 2, no. 3.
- Hooglund, E. (1987). *Crossing the Waters*. Washington, D.C: Smithsonian Institution Press.
- Houghton, L. (1911). "The Syrians in the United States," *Survey*, part 1, 26.
- Hurewitz J.C, (ed). (1979). *The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record*, vol. 2 New Haven and London: Yale University Press, 245-247.
- Hutchison, E. P. (1981). *Legislative History of American Immigration Policy 1798-1965*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ibrahim, S. and Ibrahim, N. (1983). *Arabs in the New World: Studies on Arab-American Communities*. Michigan, Wayne State University.
- Jabr, A. (1986). "Al-Hijra al-Kharijiyya – Hajmuha, Ittijahatuha, Atharuha: Dirasa Maydaniyya min 'Am 1920-1984 'ala Qaryat Turmus'ayya". *Jam 'iyyat al-Dirasat al-'Arabiyya – Arshif al-Watha'iq*.
- Jacobs, L. (2019). "Palestine at the Centennial Fair of 1876," *Jerusalem Quarterly* 80, 76-91, [https:// www.Palestine-Studies.org/en/node/1649532](https://www.Palestine-Studies.org/en/node/1649532).
- Kafaji, M. (1953). "al-Arab fi al-mahjar al-shamali," *Kulliyat al-adab*, 17.
- Kark, R. (1976). "The Development of the Cities of Jerusalem and Jaffa from 1840 until the First World War (a research paper on historical geography)". Jerusalem: Hebrew University.
- Katul, J. (1950). "Al-Tarbiya wal-Ta'lim fi Filastin min Sanat 1920 ila 1948," *Al-Abhath*, 3, 177-179.
- Khafaji, M.M. (1973). *Qissat al-Adab al-Mahjari*. Beirut: Dar al-Kitab al-Lubna.

- Khater, A.F. (2001). *Inventing Home: Emigration, Gender, and the Middle Class in Lebanon, 1870-1920*. University of California Press.
- Kurd Ali, M. (1925). *Khitat al-sham* 3, Damascus: Dar al-nawader.
- Kurd 'Ali, M. (1925). *Al-Qadim wal-Hadith*. Cairo.
- Landau, J. M. (1975). "The Educational Impact of Western Culture on Traditional Society in Nineteenth Century Palestine," in *Studies on Palestine During the Ottoman Period*, ed. Moshe Ma'oz. Jerusalem: Yad Itzhak Ben-Zvi.
- Lee, R. C. (1912) *The Story of the Ramallah Mission*. Manchester: The Board of Foreign Missions.
- Maik, G. S. (1989). "Al-hijra wa-atharuha fi inqirad al- 'adid min al- 'a'ilat al-Beit-lahmiyya," *al-Liqa'* 4.
- al-Ma' luf, I. (1907-8). *Dawani al-qutuf fi sirat Bani Ma 'ruf* .Ba'abda: al-Maktaba al-'Uthmaniyya.
- Al-Mawsu 'a al-Filastiniyya*, vol. I. (1900). Beirut: Haia't al-mawsu'a al-Filastiniyya.
- al-Mawsu 'a al-Filastiniyya*, vol. I. Beirut, Haia't al-mawsu'a al-Filastiniyya.
- Mansur, A. (1924). *Tarikh al-Nasira*. Cairo: Dar al-hilal.
- McCarthy, J. (1990). *The Population of Palestine: Population History and Statistics of the Late Ottoman Period and the Mandate*. New York: Columbia University Press.
- Mehdi, B. T. (1978) *The Arabs in America, 1492-1977; A Chronology and Fact Book*. New York, Dobbs Ferry.
- "al-Muhajara ila Amrika," *al-Hilal* 15 (1906-7): 319-320.
- Musallam, A. (1990). "al-Marahil al-takwiniyya li-al-hijra al-Filastiniyya ila al-Amrikiyyatayn min al-rub' al-akhir min al-qarn al-tasi' 'ashar wa-hatta 'ashiyyat nakbat 'am 1948," *al-Liqa'* 1(1990).
- Mustafa, W. (2008). *Qissat Madinat Beit-lahm*. Beit Lahm: al-Munazamat al-Arabiat Liltarbiat Walthaqafat Waleulum.
- Naff, A. (1985). *Becoming American: The Early Arab Immigrant Experience*. Southern Illinois University Press.
- Orfalea, G. (1988). *Before the Flame: A Quest for the History of Arab Americans*. Austin: University of Texas Press.
- Palestine Commission on the Disturbances of August 1929, vol. 1, Colonial No. 48 (London: HMSO, 1930).
- Qabalan, S. (1970). *Ara' wa-hulul fi ahamm al-mashakil al-iqtisadiyya wal-ijtima 'iyya li-Lubnan al-mu 'asir*. Beirut: al-Jami' a al-Lubnaniyya.
- Qaddura, Y. J. (1954). *Tarikh Madinat Ramallah*. Ramallah: Maktabat al-huda.
- Quaker Archives: American Friends Board of Mission, Richmond, Indiana, September 10, 1930.
- Quaker Archives: American Friends Board of Mission, Richmond Indiana, January 3, 1933.

- Sabilla, B. (1990). "Dirasa lil-Hijra ma bayn al-Masihiyyin al-Filastiniyyin fi Manatiq al-Quds wa-Ram-Alla wa-Bait Lahm". In: *Al-Hijra*, pp. 79-95. Al-Quds: Markaz al-Liqa' lil-Dirasat al-Diniyya wal-Turathiyya fi al-Arabi al-Muqaddasa.
- Sabilla, B. (2002). "Hijrat al-'Arab al-Masihiyyin: al-'Awamil al-Dafi'a wa-Tahaddiyat al-Baqa'". *Majallat al-Liqa'*, no. 17: pp. 1-4.
- Safe, E. (1966). *L'emigration Libanaise*. Beirut: The Publication of the Cenacle.
- Shahin, A. (1982) *Kashf al-niqab 'an al-judud wal-ansab fi Madinat Ramallah*. Bir Zeit: al-Bireh Public Library.
- al-Sharqawi, M. A. (1973). "Ba' da mushkilat izdiyad sukkan al-'alam wa-'aslaqatuha bi-masa'il al-muhajara," *Kulliyyat al-adab*, 57, 107–127.
- Shatara, F. (1919). "al-Islah al-sihhi fi Filastin" in *Filastin wa-tajdid hayatuha*, ed. Hanna Salah. New York, al-Matba'a al-tijariya al-Suriya al-Amrikiya.
- Sulayman, M. (1998). Al-Muhajirun al-'Arab ila al-Wilayat al-Muttahida al-Amrikiyya 1980-1940". *Majallat al-Mustaqbal al-'Arabi*. 230: pp. 18-31
- Tibawi, A. L. (1961) *British Interests in Palestine, 1800–1901*. Oxford: Oxford University Press.
- Tibawi, A. L. (1966). *American Interests in Syria, 1800-1901*. Oxford: Clarendon Press.
- Tolkowsky, S. (1924). *The Gateway of Palestine: A History of Jaffa*. London: George Routledge.
- Totah, K. A. (1919). "al-Hala al-tahthibiyya qabl al-harb," in *Filastin wa-tajdid hayatiha*, ed. Hanna Salah, New- York: al-Matba'a al-tijariyya al-Suriyya al-Amrikiyya.
- Totah, K. & Khuri, H. (1923). *Jughrafiyyat Filastin*. Jerusalem: Maktba'at Bayt al-Maqdis.
- Walid, R. (1974). "Al-Hijra wal-Ightirab fi al-Mujtama' al-Filastini: Dirasa Ijtima'iyya Fulkluriyya," *Majallat al-Turath wal-Mujtama'*, 1,31-81.
- Washitz, Y. (1947). *The Arabs in the Land of Israel*. Merhavia: Sifriyat Poalim.
- Willcox, W. F. (1929). *International Migration* Vol. 1: *Statistics*. New York: National Bureau of Economic Research.
- Yazbak, M. (1986) *The Arab Migration to Haifa between 1933 and 1948*. Haifa: University of Haifa.
- Zuhri, A. (19th Jan. 2018). *Dimugrafiyyat al-Shabab al-'Arabi: al-Awda' al-Haliyya wal-Ittijahat al-Mustaqbaliyya*". *Al-Mayadeen Net*. (downloaded: 20.5.2023). almayadeen.net/books/853838.

Newspapers

- Filastin*, July 6, 1911.
- Filastin*, July 30, 1911.
- Filastin*, August 6, 1911.
- Filastin*, January 19, 1913.
- Filastin*, March 13, 1913.
- Filastin*, July 17, 1913.
- Filastin*, August 21, 1913.

Filastin, May 15, 1923.

Filastin, August 21, 1926.

Filastin, February 4, 1927.

New York Times, May 28, 1951.

הגירה וסכיזופרניה: תמונת מצב בעולם ובישראל¹

יבגני קנייפל*

תקציר

מחקרים אפידמיולוגיים הבוחנים את הקשר בין הגירה לסכיזופרניה יכולים לתרום לאיתור גורמי סיכון חברתיים המעורבים בהתפרצות מחלות נפש קשות. מטרתו של מאמר זה לסקור את הספרות התאורטית והאמפירית העדכנית העוסקת בקשר בין הגירה לסכיזופרניה ולדון בה תוך כדי השוואה בין המצב במדינות מערביות שונות ובין המצב בישראל. סקירת ספרות נרטיבית משני העשורים האחרונים (2000–2020) בוצעה באמצעות חיפוש במאגרי המידע PubMed, PsycInfo ו-Google Scholar. בסקירה אותרו ונותחו 64 מאמרים העוסקים בקשר בין הגירה לסכיזופרניה בעולם ובישראל. מחקרים ממערב אירופה הראו שבני הדור הראשון והשני להגירה נמצאים בסיכון לפתח סכיזופרניה והפרעות פסיכוטיות אחרות פי 2–3 יותר מאשר האוכלוסייה המקומית. הסיכון היחסי עולה כאשר מדובר במהגרים ממדינות מתפתחות בעלי שונות פיזית ותרבותית מובחנת מילידי ארץ היעד. מחקרים מישראל מצאו שמהגרים נמצאים בסיכון גבוה לחלות בסכיזופרניה, אך הסיכון פוחת כאשר מדובר בבני הדור השני להגירה. מבין ההסברים התאורטיים המוצעים נראה כי הגישה של הדרה/תבוסה חברתית יכולה להסביר בצורה הטובה ביותר את הממצאים בישראל ובמדינות מערביות אחרות. על מעצבי מדיניות ההגירה והמטפלים במערך בריאות הנפש בישראל להיות ערים להשלכות של מצוקות חברתיות לאחר ההגירה על הסיכון לחלות בסכיזופרניה, במיוחד בקרב קבוצות מודרות כגון עולי אתיופיה. הגברת תמיכה חברתית ושיפור בהנגשת שירותי בריאות הנפש הם צעדים חיוניים לצמצום תופעה זו.

מילות מפתח: הגירה, סכיזופרניה, פסיכזה, הדרה/תבוסה חברתית, ישראל, מדינות מערביות

* המרכז האקדמי רופין

¹ ברצוני להודות לד"ר רפאל יונגמן ולפרופ' אפרת נטר על הערותיהם המועילות לטייטה מוקדמת של מאמר זה.

מבוא

בזכות תהליכי גלובליזציה המתרחשים בעשורים האחרונים הפכה הגירה בין-לאומית לאירוע חיים נורמטיבי, שיותר ויותר אנשים מתנסים בו במהלך חייהם (Chamie, 2020). לצד האפשרויות להתפתחות אישית, משפחתית ומקצועית הטמונות בהגירה, המעבר מארץ לארץ מלווה בשינויים כמעט בכל תחומי החיים ונתפס בעיני חוקרים רבים כאירוע דחק בעל השלכות מורכבות ורחבות היקף על חיי הפרט והמשפחה (Mirsky, 2009; Sangalang et al., 2019). מעבר כזה מחייב את המהגרים להתנתק ממקורות תמיכה אישיים, רפואיים, חברתיים, רגשיים וקוגניטיביים מוכרים ולהסתגל לסביבה חברתית-תרבותית חדשה. המעבר הבין-תרבותי מחייב התמודדות עם אירועי דחק מרובים ומתמשכים הנובעים משינויים בכל תחומי החיים כמעט: אובדן של רשתות תמיכה מוכרות, שינויים בעבודה, שינויים במעמד ובמצב כלכלי, קשיי שפה, מפגש עם תרבות זרה, תחושה של אי-שיוכות ודיסאוריינטציה בסביבה החדשה, ולעיתים גם התמודדות עם אפליה וגזענות (Sam & Berry, 2010; Viruell-Fuentes et al., 2012).

להגירה ולאירועי הדחק המתלווים אליה יש השלכות על בריאות הנפש של המהגרים. לדוגמה, בסקירה שניתחה מחקרים אמפיריים שהתפרסמו בשנים 2009–2014 ושבחנו את שכיחות התחלואה הנפשית בקרב מהגרים בארצות מערביות (Bas-Sarmiento et al., 2017) נמצא שב-13 מתוך 21 המחקרים (61.9%) המהגרים סובלים מתחלואה נפשית מסוג דיכאון, חרדה והפרעות סומטיות יותר מאשר האוכלוסיות המקומיות. בחמישה מתוך 21 מחקרים (23.8%) נמצא כי מהגרים סובלים מתחלואה נפשית נמוכה מהאוכלוסייה המקומית ובשלושה מתוך 21 מחקרים (14.3%) לא נמצא הבדל מובהק בין אלה לאלה. מסקנת החוקרים הייתה שאמנם הגירה אינה מובילה תמיד למשברים נפשיים, אך מהגרים נמצאים בסיכון גבוה לפתח תחלואה נפשית בשל נסיבות הקשורות לתהליך ההגירה ולמצבי דחק בארץ היעד. ממצאים אלו נתמכים גם במחקרים רבים אחרים שהדגישו את הסיכון הגבוה שמהגרים, לעומת האוכלוסייה המקומית, נמצאים בו לפתח הפרעות נפשיות מסוג דיכאון, חרדה, הפרעות פוסט-טראומטיות והפרעות סומטיות (Bustamante et al., 2017; Close et al., 2016; Kirmayer et al., 2011), ונמצאו רלוונטיים גם בהקשר הישראלי (Mirsky, 2009; Nakash et al., 2013; Ristner et al., 2000). בצל העדויות המצטברות על הקשר בין הגירה למצוקה ולהפרעות נפשיות עולה השאלה: האם מתקיים קשר כזה גם בין הגירה למחלות נפש כגון סכיזופרניה והפרעות פסיכוטיות אחרות?

סכיזופרניה היא מחלת נפש קשה וממושכת המאובחנת בקרב כאחוז אחד מאוכלוסיית העולם (McCutcheon et al., 2020). המחלה נמצאת על הספקטרום של המחלות הפסיכוטיות ומתאפיינת בשילוב של מגוון התסמינים הבאים: קוגניטיביים – שמיעת קולות, מחשבות שווא, קשיים בריכוז; חברתיים – ירידה בתפקוד התעסוקתי והחברתי; ורגשיים – ירידה בחשק ובמוטיבציה (American Psychiatric Association, 2013). המחלה מתפרצת לרוב בבגרות הצעירה, ותסמיניה פוגעים בתפקודו האישי, החברתי והתעסוקתי של החולה, גורמים לו לסבל רב ומקשים עליו לממש מטרות חשובות בחיים. נוסף על ההתמודדות עם תסמיני המחלה, הסובלים מסכיזופרניה מתמודדים גם עם סטיגמה חברתית (למשל שאנשים עם סכיזופרניה הם אנשים מסוכנים ולא צפויים), המקשה עליהם בתהליכי השתלבות בקהילה (Thornicroft et al., 2009).

סכיזופרניה נחשבת למחלה המהווה נטל עצום על מערכות הבריאות ובריאות הנפש בעולם ובישראל. למשל, כחמישים אחוזים מכלל המאושפזים בבתי חולים פסיכיאטריים בישראל סובלים מסכיזופרניה (משרד הבריאות, 2020). נוסף על כך, מחלות כגון תסמונת מטבולית, השמנת-יתר, סוכרת ויתר לחץ דם שכיחות מאוד בקרב חולי סכיזופרניה, ובגלל סיבוכים של מחלות אלו הם פונים לחדרי מיון ומתאשפזים במחלקות פנימיות בשיעור גבוה יותר מאשר האוכלוסייה הכללית (מדר ועמיתיה', 2017). אנשים הסובלים מסכיזופרניה נמצאים גם בסיכון מוגבר לעוני, להתמכרות לחומרים פסיכו-אקטיביים ואף להתנהגות אובדנית (McCutcheon et al., 2020).

התפרצות מחלת הסכיזופרניה והאשפוז הפסיכיאטרי שלעיתים מתלווה אליה הם אירוע קשה וטראומטי, לא רק עבור המתמודדים עימה (להלן: מתמודדים), אלא גם עבור בני משפחתם. ידוע שבני משפחה חווים נטל אובייקטיבי וסובייקטיבי כבד במהלך חייהם בניסיונם לסייע בתהליכי שיקום והחלמה של יקיריהם (שליו, 2020; Awad & Voruganti, 2008), ובעקבות זאת סובלים בעצמם מבעיות רגשיות ובריאותיות רבות (Gupta et al., 2015). מצוקתם של בני משפחה היא קשה במיוחד משום שיותר מחמישים אחוזים מהמתמודדים עם סכיזופרניה סובלים ממודעות נמוכה למחלתם, מסרבים לטיפול התרופתי והשיקומי המוצע להם (או שמתקשים להתמיד בו לאורך זמן), ועקב כך חווים משברים ואשפוזים חוזרים ונשנים (קנייפל, 2020; Lincoln et al., 2007). על רקע השלכות בריאותיות, חברתיות וכלכליות חמורות של מחלת הסכיזופרניה על המתמודדים, על בני משפחתם ועל המערכות המטפלות בהם, גדלים המאמצים לאתר את גורמי הסיכון המעורבים בהתפרצותה. מרבית החוקרים טוענים שהאטיולוגיה של הסכיזופרניה כוללת בתוכה מרכיבים נירולוגיים ותורשתיים הגורמים לשיבוש המערכת העצבית ולהפרשת-יתר של המוליך העצבי דופמין (Howes & Kapur, 2009). בד בבד החוקרים ממשיכים לבחון גם את מידת השפעתם של גורמי סיכון סביבתיים-חברתיים על התפרצות הסכיזופרניה, לרבות חשיפה ממושכת לאירועים טראומטיים בילדות ולמצוקות חברתיות בבגרות (Leaune et al., 2019). אמנם גורמי סיכון חברתיים אינם בהכרח גורמים מספיקים להתפרצות הסכיזופרניה, אך הם עלולים לתרום להתפרצותה הראשונית או לנסיגתה, במיוחד בקרב אנשים עם פגיעות תורשתית או ביולוגית מוקדמת אליה (Morgan et al., 2010). בהתאם לכך, מחקרים אפידמיולוגיים הבוחנים את הקשר בין הגירה לסכיזופרניה יכולים לתרום תרומה רבה לגוף הידע העוסק באיתור גורמים חברתיים להתפרצות המחלה ובמניעתה.

מטרתו של מאמר זה היא לסקור את הספרות התאורטית והאמפירית העדכנית העוסקת בקשר בין הגירה לסכיזופרניה ולקיים השוואה בין המצב במדינות מערביות שונות ובין המצב בישראל. ההשוואה בין ישראל למדינות מערביות אחרות יכולה לסייע באיתור גורמי סיכון וחוסן חברתיים-סביבתיים המשפיעים על הקשר בין הגירה לסכיזופרניה, כגון מדיניות ההגירה (דלת פתוחה או הגירה סלקטיבית), נסיבות ההגירה (עלייה למולדת ההיסטורית או בריחה מקונפליקטים צבאיים) ורקעם התרבותי של המהגרים ושל מדינות היעד. החלק הראשון של המאמר סוקר מחקרים אפידמיולוגיים במדינות מערביות שונות שבחנו את הקשר בין הגירה לסכיזופרניה. החלק השני סוקר את המחקרים שבחנו את הקשר בין הגירה לסכיזופרניה בישראל. בהמשך המאמר מציג הסברים תאורטיים לממצאים ועורך השוואה בין המתרחש בישראל ובין המתרחש במדינות מערביות אחרות. לבסוף המאמר מציג המלצות לשיפור עיצוב מדיניות הקליטה ופרקטיקות הטיפול במהגרים ובבני משפחתם בישראל.

שיטת מחקר

במאמר זה נעשה שימוש בסקירת ספרות נרטיבית. שיטה זו מאפשרת להציג תמונת מצב מקיפה ועדכנית לגבי שאלת מחקר כללית – בחינת הקשר בין הגירה לסכיזופרניה, על בסיס הצלבה בין מקורות מידע שונים, כגון מחקרים מקוריים וסקירות ספרות קודמות (שפירא ומרקו, 2020; Rother, 2007).

סקירת הספרות נעשתה באמצעות מנועי החיפוש של המאגרים האלקטרוניים: PubMed, Google Scholar ו-PsycINFO. במנועי החיפוש נעשה שימוש בצירופים של מילות החיפוש הבאות: "מהגרים או פליטים או הגירה", ו"סכיזופרניה או הפרעות פסיכוטיות או פסיכזה". החיפוש הראשוני עם אחד מצירופי מילות החיפוש שהופיעו בכותרת המאמר או בתקציר שלו העלה מאות מאמרים בנושא. כדי למקד את הסקירה הוגבל החיפוש לשני העשורים האחרונים (2000–2020), למדינות מערביות ולמאמרים שעברו ביקורת עמיתים והתפרסמו בכתבי עת אקדמיים באנגלית. מאמרים רלוונטיים נוספים אותרו באמצעות "חיפוש ידני" של סקירת פרסומים בכתבי עת מובילים בתחום של אפידמיולוגיה חברתית וסכיזופרניה כגון: *Schizophrenia Bulletin*; *Schizophrenia Research*; *Psychological Medicine*; *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. לאחר חיפוש ממוקד אותרו בסך הכול 64 מאמרים העוסקים בקשר בין הגירה לסכיזופרניה. המאמרים שנקראו ונכללו בסקירה זו היו ניתוחי-על, מאמרי סקירה ומחקרים מקוריים. כל המאמרים נותחו כדי להתחקות אחר מסקנות ונושאים החוזרים על עצמם. הממצאים חולקו לשתי קטגוריות קונטקסטואליות: הסיכון לסכיזופרניה בקרב מהגרים במדינות מערביות והסיכון לסכיזופרניה בקרב מהגרים בישראל. חיפוש המאמרים וניתוח הממצאים נעשה בידי מחבר המאמר.

הסיכון לסכיזופרניה בקרב מהגרים במדינות מערביות

הקשר בין הגירה לסכיזופרניה נבחן בשני העשורים האחרונים במחקרים רבים במדינות מערביות, רובם המוחלט במערב אירופה. ממצאים משני ניתוחי-על מקיפים הצביעו על כך שהסיכון של מהגרים לפתח סכיזופרניה ופסיכוזות אחרות גדול פי 2–3 מזה של האוכלוסייה המקומית (Cantor-Graae & Selten, 2005; Bourque et al., 2011). בניית-על מוקדם יותר (Cantor-Graae & Selten, 2005), שהתבסס כמעט כולו על מחקרים ממערב אירופה, נמצא שהסיכון היחסי של מהגרים לחלות בסכיזופרניה מוערך בכ-2.7 לעומת האוכלוסייה המקומית, והסיכון אף עולה בצורה ניכרת בקרב בני הדור השני להגירה ומגיע ל-4.5. ניתוח-על מאוחר יותר (Bourque et al., 2011) שסקר יותר מחקרים על בני הדור השני להגירה וממגוון גדול יותר של ארצות מערביות מצא שהסיכון היחסי לחלות בסכיזופרניה ובמחלות פסיכוטיות אחרות בקרב מהגרים מוערך בכ-2.3, ואילו בקרב בני הדור השני להגירה בכ-2.1. משני ניתוחי-על עולה שלבני הדור הראשון והשני להגירה בקבוצות מהגרים ספציפיות, כגון מהגרים שחורים מארצות אפרו-קריביות בבריטניה, סיכוי גבוה במיוחד לחלות בסכיזופרניה. ניתוח-על שפורסם לאחרונה (Selten et al., 2020), הבחין

בהבדל מובהק בין הסיכון היחסי לפסיכומה בעקבות המעבר של מהגרים ממדינות מתפתחות לאירופה ($RR^2=2.94$) ובין המעבר של מהגרים אירופים למדינות אירופיות אחרות ($RR=1.88$).

פרט למחקרים הרבים שנערכו בבריטניה (Kirkbride et al., 2012; Tortelli et al., 2015) נמצאה העלייה בשיעורי סכיזופרניה בקרב קבוצות הטרוגניות של בני דור ראשון להגירה באיטליה (Mulè et al., 2017), בני דור ראשון ושני להגירה בהולנד (Veling et al., 2006), בדנמרק (et al., 2003) (Cantor-Graae) ובשוודיה (Hjern et al., 2004) ובקרב שלושה דורות להגירה בצרפת (Pignon et al., 2018). עדויות אמפיריות נוספות הראו שדחק האקולטורציה (DeVylder et al., 2013), מעמד סוציו-אקונומי נמוך (Cooper, 2005), שוליות אתנית (Veling et al., 2010) וחוויות של אפליה וגזענות (Anglin et al., 2014) מעלות את הסיכון לסכיזופרניה ולפסיכומה אחרות בקרב מהגרים בכלל, ובקרב מהגרים גברים בפרט 2016 (van der Ven et al.). כמו כן, נמצא שהגירה בגיל צעיר (0–18) היא גורם סיכון נוסף לפסיכומה בבגרות (Anderson & Edwards, 2020), ולעומת זאת, צפיפות אתנית (Schofield et al., 2017) ותמיכה חברתית (Selten et al., 2013) הם גורמי חוסן. ממצאים אלו מעידים על קשר בין הגירה לסכיזופרניה במדינות רבות במערב אירופה ועל החשיבות שבאיתור גורמים חברתיים מתווכים המשפיעים על עוצמת הקשר הזה.

בשנים האחרונות מחקרים עוסקים רבות בבחינת הסיכון לסכיזופרניה בקרב פליטים שהיגרו לאירופה בעקבות קונפליקטים צבאיים בסוריה, באפגניסטן, בסומליה ובארצות אחרות. במחקר חלוצי שנערך בשוודיה נמצא שפליטים נמצאים בסיכון גבוה לפתח סכיזופרניה והפרעות פסיכוטיות אחרות גם לעומת מהגרים מאותם אזורים שאינם פליטים וגם לעומת האוכלוסייה המקומית (Hollander et al., 2016). בניתוח-על שנערך לאחרונה ונאספו בו ממצאים מתשעה מחקרים שונים (בעיקר בארצות סקנדינביה) נמצא שמהגרים פליטים נמצאים בסיכון של פי 2.4 מהאוכלוסייה המקומית לפתח סכיזופרניה, ואילו מהגרים שאינם פליטים נמצאים בסיכון של פי 1.9 (Brandt et al., 2019). ממצאים אלו מעידים על כך שלצד גורמי סיכון חברתיים לאחר ההגירה, גם לגורמי סיכון לפני ההגירה או לנסיבות ההגירה יכולות להיות השלכות על הסיכון של מהגרים לחלות בסכיזופרניה.

הממצאים על הקשר בין הגירה לסכיזופרניה במדינות מערביות ביבשות אחרות כגון קנדה, אוסטרליה וארצות הברית חד-משמעיים פחות מאשר במדינות אירופיות. לצד מחקרים שהצביעו על סיכון גבוה (Smith et al., 2006), הצביעו מחקרים אחרים דווקא על ירידה בהימצאות פסיכומה בקרב מהגרים באוסטרליה (McGrath et al., 2001) ובארצות הברית (Oh et al., 2015). המחקר האחרון שנערך בקנדה (Anderson et al., 2015) הבהיר ממצאים סותרים אלו: הוא מצא שמהגרים המגיעים מאזורים אפרו-קריביים ופליטים חווים עלייה בהיארעות מחלות פסיכוטיות, ואילו מהגרים המגיעים מאזורים אירופיים חווים דווקא ירידה בהיארעותן. מסקנת החוקרים הייתה שהקשר בין הגירה לסכיזופרניה מושפע מנסיבות מסוימות של הגירה ומהקשר חברתי-תרבותי הן של המהגרים והן של הארצות הקולטות.

Relative Risk – RR^2 – מדד הקשר להערכת סיכון יחסי או יחס השיעורים לפתח מחלה בשל חשיפה/אי חשיפה לגורם סיכון מסוים (למשל הגירה).

הסיכון לסכיזופרניה בקרב מהגרים בישראל

ישראל היא מדינת הגירה שלאורך ההיסטוריה הקצרה שלה מתאפיינת בגלי הגירה ממגוון אזורים גאוגרפיים: אפריקה, אסיה, דרום אמריקה, צפון אמריקה ואירופה (דלה-פרגולה, 2012; רייכמן, 2009). מאז הקמתה ועד קלטה ישראל – בזכות מדיניות "הדלת פתוחה למהגרים יהודים" – כ-3,250,000 עולים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2021), ובכך הגדילה במידה ניכרת את מספר תושביה. כיום כשלושים אחוזים מהיהודים בישראל הם מהגרים מארצות שונות, ורוב האוכלוסייה המקומית היהודית מורכבת מדור ראשון או שני להגירה (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2021; רייכמן, 2009).

רוב המחקרים האפידמיולוגיים בבריאות הנפש בישראל מתבססים על נתונים ממאגר של משרד הבריאות – מאגר מהימן וייחודי שנאספים בו באופן סדיר נתונים על קבלה ושחרור של חולים בכל בתי החולים והמחלקות הפסיכיאטריות בארץ (Weiser et al., 2012). איסוף הנתונים וניתוחם מסתמכים בדרך כלל על מיזוג בין נתוני האשפוז הפסיכיאטרי ובין נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. להלן סקירת ממצאים ממחקרים מקוריים שבחנו את הקשר בין הגירה לסכיזופרניה בעשרים השנים האחרונות בישראל. מכיוון שטרם נערך בישראל מחקר שבחן את הסיכון לסכיזופרניה בקרב מהגרי עבודה ופליטים, המחקרים שנסקרו במאמר זה מתייחסים בעיקר להגירה מתוקף חוק השבות (המוגדרת כעלייה וכוללת בעיקר מהגרים אתניים) (רייכמן, 2009).

במחקר של ורבלוף ועמיתיה (Werbeloff et al., 2012) עסקו החוקרים ברישומים של אשפוזים פסיכיאטריים בשנים 1978–1992, ולפיכך כללו בעיקר את העולים לישראל בשנות החמישים והשישים. הממצאים מעידים על עלייה של פי 1.6 בהיארעות של סכיזופרניה בקרב העולים מהארצות השונות לעומת ילידי ישראל. מהמחקר עולה כי העולים מאסיה הרחוקה (מדינות כגון הודו וסין) נמצאים בסיכון הגבוה ביותר לחלות בסכיזופרניה ($RR=2.43$). לעומת זאת, שיעורי התחלואה בקרב עולים ממרכז אירופה וממערבה אינם שונים במובהק מאלה של ילידי ישראל, והם למעשה קבוצת העולים היחידה במחקר שאינה נמצאת בסיכון גבוה לסכיזופרניה. המחקר של וייזר ועמיתיו (Weiser et al., 2008), שהתמקד בצעירים שעלו לישראל לפני גיל 17 וכלל גם את גלי ההגירה של שנות התשעים מאתיופיה ומברית המועצות (להלן ברה"מ) לשעבר, מצא שהסיכון לחלות בסכיזופרניה בקרב עולים גדול פי 1.6 מזה של ילידי ישראל. מבין כל קבוצות העולים מרקעים תרבותיים שונים נמצא שיוצאי אתיופיה נמצאים במובהק בסיכון גבוה יותר לחלות בסכיזופרניה ($HR^3=2.95$), הן ביחס לאוכלוסייה המקומית והן ביחס לעולים מאזורים גאוגרפיים אחרים (לדוגמה: יוצאי ברה"מ לשעבר – $HR=1.55$; יוצאי צפון אמריקה – $HR=1.33$). ממצאים אלו עומדים בהלימה עם שני מחקרים אחרים שמצאו שיעור גבוה יותר של הפרעות פסיכוטיות בקרב יוצאי אתיופיה לעומת יוצאי ברה"מ לשעבר וליילידי ישראל בעת אשפוזים פסיכיאטריים (Youngmann et al., 2009) או בעת פנייה למרפאות קהילתיות לבריאות הנפש (Youngmann et al., 2012).

³ Hazard Ratio – HR – מדד הקשר להערכת סיכון יחסי או יחס השיעורים לפתח מחלה כתוצאה מחשיפה/אי חשיפה לגורם סיכון מסוים (למשל הגירה).

ממצאים דומים התגלו גם במחקר שערכו לאחרונה אגר ועמיתיו (Eger et al., 2020) והתמקד במבטחי קופת חולים כללית מברה"מ לשעבר וממזרח אפריקה (כמעט כולם יוצאי אתיופיה ואחדים מאריתריאה), שהגיעו לישראל בגלי הגירה בשנים 1980–2012. הממצאים הראו שבקרוב קבוצות מהגרים בני הדור הראשון נצפתה הימצאות גבוהה לחלות בסכיזופרניה לעומת ילידי הארץ, אך הימצאות גבוהה יותר נמצאה במובהק בקרב יוצאי אתיופיה (1.8%) לעומת יוצאי ברה"מ לשעבר (1.2%). אף על פי כן, הממצאים הראו שהימצאות הסכיזופרניה בקרב יוצאי אתיופיה ירדה עם גלי ההגירה השונים. למשל, עולים שהגיעו לישראל בגל ההגירה הראשון בשנים 1980–1990 סבלו מתחלואה גבוהה יותר (2.4%) במובהק לעומת עולים שהגיעו בשנים 1990–2000 בגל השני (1.9%) ועולים שהגיעו בגל השלישי (1%) בשנים 2000–2012. הממצאים מצביעים אפוא על קשר בין הגירה לסכיזופרניה בקרב דור ראשון להגירה בישראל, ועוצמת הקשר משתנה בהתאם לארץ המוצא של המהגרים ולמועד הגעתם לישראל.

מחקרים שבחנו את שיעורי התחלואה בסכיזופרניה בקרב בני הדור השני להגירה בישראל מעידים על מגמה שונה מזו של המהגרים בני הדור ראשון. במחקר מוקדם שבחן את שיעורי החולים בסכיזופרניה בקרב בני הדור השני להגירה שנולדו באזור ירושלים בשנים 1964–1976 כלל לא נמצאו הבדלים מובהקים בין מהגרים מאזורים גאוגרפיים שונים לילידי ישראל (et al., 2009). הממצאים מעידים על היעדר הבדלים בתחלואה לא רק בין בני דור שני להגירה לילידי ישראל, אלא גם בין קבוצות תרבותיות שונות בקרב בני הדור השני (אירופה, צפון אפריקה ואסיה). הממצאים ממחקרם של וייזר ועמיתיו (Weiser et al., 2008) אמנם מצביעים על עלייה בהיארעות סכיזופרניה גם בקרב בני הדור השני להגירה, אך על ירידה בסיכון לעומת המהגרים עצמם (שני הורים מהגרים – $HR=1.49$; הורה מהגר אחד – $HR=1.41$). גם במחקר האחרון של אגר ועמיתיו (Eger et al., 2020) נמצאה ירידה בהימצאות הסכיזופרניה בקרב בני הדור השני להגירה לעומת הוריהם המהגרים. עם זאת, הימצאות הסכיזופרניה בקרב דור שני של יוצאי אתיופיה (1.3%) נשארה גבוהה יותר במובהק מהימצאותה בקרב יוצאי ברה"מ לשעבר (0.8%) וילידי ישראל (0.6%). הממצאים ממחקרים מצביעים אפוא על עלייה בסיכון לסכיזופרניה בקרב הדור הראשון של המהגרים, ובדרך כלל על היעדר הבדלים בקרב הדור השני לעומת ילדיהם של ילידי ישראל, להוציא יוצאי אתיופיה.

הסברים תאורטיים לממצאים

הקשר בין הגירה לסכיזופרניה שנמצא ושוחזר במחקרים רבים במדינות המערב השונות, כולל בקרב מהגרים בישראל, גרם לחוקרים לחפש הסברים תאורטיים אפשריים. להלן סקירה של כמה הסברים בולטים שהוצגו במהלך השנים:

תחלואה גבוהה בארץ המוצא – אחד ההסברים שהוצעו בעבר להבנת הקשר בין הגירה לסכיזופרניה היה ששכיחות הפרעות פסיכוטיות בארצות מוצאם של המהגרים גבוהה יותר משכיחותן במדינות המערב. הסבר זה הסתמך על פגיעות ביולוגיות למחלת הסכיזופרניה (McCutcheon et al., 2020) ועל ההשערה שמהגרים נחשפו יותר לגורמי סיכון ביולוגיים בארצות מוצאם המתפתחות, כגון נטיות תורשתיות, סיבוכי היריון ולידה, פגיעות ראש והפרעות נירו-התפתחותיות (Bourque et al., 2012). לפי השערה זו, חשיפה לגורמי סיכון אלו בלידה או בילדות

המוקדמת יכולה להסביר את הסיכון הגבוה לתחלואה של המהגרים בבגרותם, והללו, בגלל זיקתה התורשתית של סכיזופרניה, אף מעבירים אותה לילדיהם שנולדו בארצות היעד. כדי לאשש את ההשערה נדרשו מחקרים אמפיריים שיבחנו את שיעורי הסכיזופרניה בארצות המוצא של המהגרים, אך עד שנות התשעים עסקו רק מחקרים מעטים בנושא זה. בעשרים וחמש השנים האחרונות הופרך ההסבר הזה, כיוון שנמצא כי שיעורי ההיארעות של סכיזופרניה בארצות המוצא של המהגרים (למשל באיים הקריביים) אינם גבוהים משיעורים שנצפו בקרב מהגרים מאותן ארצות אל מערב אירופה, ואף נמוכים מהם (לסקירה: Hickling, 2005). עם זאת, דווקא מבחינה חברתית יכול הסבר זה להיות רלוונטי בהקשר של פליטים ומבקשי מקלט שפקדו את אירופה בגלי ההגירה האחרונים. רבים מהפליטים נחשפו לגורמי סיכון חברתיים בארצות מוצאם כגון רדיפות, קונפליקטים צבאיים וטראומות רבות (Brandt et al., 2019), ולכן עלולים להיות פגיעים לתחלואה נפשית בארצות היעד יותר מאשר מהגרים אחרים.

הגירה סלקטיבית – הסבר נוסף הקשור לרקע המוקדם של המהגרים הוא נטייתם של אלו שכבר חלו בארץ מוצאם להגר לארץ החדשה בתקווה לשפר את מצב בריאותם. הסבר זה הוצע בעבודתו החלוצית של אודגור (Ødegard, 1932), שתיעד לראשונה את שיעורי התחלואה הגבוהים בסכיזופרניה של מהגרים נורווגים לארצות הברית בתחילת המאה העשרים. נראה כי ההקשר הפתוח של ההגירה דאז לארצות הברית גרם לתהיות על מניעי המהגרים ועל זהותם. השערה זו של הגירה סלקטיבית הייתה מקובלת מאוד בעבר, אך הופרכה במחקרים אמפיריים בשנים האחרונות (van der Ven et al., 2015). במקום זאת, כיום מקובלת השערה שקיימת הגירה סלקטיבית חיובית – כלומר מתן אישור כניסה למהגרים "הבריאים יותר" (Oh et al., 2015). אחד ההסברים לשיעורים נמוכים יחסית של הפרעות פסיכיות בקרב מהגרים במדינות כגון אוסטרליה, קנדה וארצות הברית הוא הקריטריונים הנוקשים לאישור כניסת המהגרים, ובכללם הרקע הרפואי שלהם. השערה זו יכולה להסביר את ההבדלים בתחלואה בין מדינות אירופיות ובין מדינות מערביות לא-אירופיות (Selten et al., 2020). יחד עם זאת, הסיכון הגבוה לפתח הפרעות פסיכיות גם בקרב קבוצות מהגרים שעברו למדינה עם קריטריונים נוקשים של הגירה כמו קנדה (Anderson et al., 2015; Smith et al., 2006) אינו עולה בקנה אחד עם ההסבר של הגירה סלקטיבית חיובית ומצריך התייחסות גם לרקען החברתי-תרבותי של קבוצות המהגרים ושל הארצות הקולטות.

הטיה באבחון – הסבר נוסף הוא שגיאות באבחון הפסיכיאטרי, המתרחשות לעיתים כאשר אנשי מקצוע מערביים פוגשים מטופלים מתרבות זרה. תפיסות האדם כלפי מחלת הנפש נשענות במידה רבה על הערכה סובייקטיבית המשקפת את מטענו התרבותי ואת התפיסות בסביבתו החברתית הקרובה. תרבות מבנה תפיסות כלפי מחלת נפש ומשפיעה עליהן במגוון רבדים כגון הבעת מצוקה, אבחון ראשוני, סגנון התמודדות עם המחלה, דרכי פנייה לטיפול ותוצאות מצופות (Kleinman, 1988). לפי הסבר זה, הטיה באבחון הפסיכיאטרי, ובמיוחד נטייה לאבחון-יתר, יכולה לנבוע מהיעדר היכרות עמוקה עם הערכים והנורמות הייחודיים של הפונה, במיוחד אם מדובר בפונים מתרבויות אפריקאיות הפוגשות בפסיכיאטר מתרבות מערבית. לדוגמה, נמצא שפסיכיאטרים שאינם מכירים את התרבות של המהגרים נטו לאבחון-יתר של תסמינים פסיכיים ולאבחון-חסר של תסמינים אפקטיביים בקרב המהגרים האלה (Zandi et al., 2010). הטיות אלו קורות בגלל שיטת האבחון על פי תסמינים, המתעלמת מההקשר התרבותי ונוטה

לתייג התנהגות מסוימת כפתולוגיה רק משום שהיא נחשבת ככזאת בתרבות המערבית, אף שבפועל בתרבות המוצא של הפונה היא נחשבת לנורמטיבית למדי או לכל היותר למבטאת מצבים של חרדה ודיכאון. בעשור האחרון הביאו ממצאים אלו את מערכות בריאות הנפש במדינות המערב להשקיע משאבים בהתאמת האבחון הפסיכיאטרי וההתערבויות הקליניות לרקע התרבותי של הפונים. שינויים אלו באים לידי ביטוי גם בהתאמות התרבותיות שהוכנסו במהדורה האחרונה של המדריך לאבחון דיאגנוסטי (DSM-5) (American Psychiatric Association, 2013), כדי להפחית את הטעויות באבחון. נוסף על כך, שימוש הולך וגובר במתורגמנים ובמתווכים לשוניים-תרבותיים כחלק מפרקטיקה של כשירות תרבותית המוטמעת בעשור האחרון בשירותי הבריאות ובריאות הנפש מסייעת לדייק יותר באבחון אנשים מרקעים תרבותיים שונים ובטיפול בהם (דיין ובידרמן, 2014). לכן סביר פחות שהסבר על הטיות באבחון של הפרעות פסיכוטיות בקרב מהגרים תקף לעדויות אמפיריות מהשנים האחרונות (Zandi et al., 2016).

דחק האקולטורציה – לפי הסבר זה אפשר לייחס שכיחות גבוהה יותר של הפרעות פסיכוטיות בקרב מהגרים לדחק הקשור ישירות למעבר מארץ לארץ, כגון הלם תרבות ותהליכי הסתגלות חברתיים-תרבותיים (DeVylder et al., 2013; Sam & Berry, 2010). לפי ההסבר הזה, תהליך ההשתלבות בחברה החדשה הוא מעין אירוע דחק מתמשך, שבשל ריבוי הדרישות הפסיכולוגיות, החברתיות והתרבותיות הכלולות בו, מלווה במצוקה רגשית מצבית וחולפת (Kirmayer et al., 2011; Mirsky, 2009). מצוקה זו עשויה להתבטא בתסמינים פסיכיאטריים, אך עם הימשך השהות בארץ היעד ואימוץ התרבות החדשה מצופה כי תחלוף. בהתאם למודל הקלסי של דחק-פגיעות, הגירה היא סוג של אירוע דחק העלול לעורר בקרב חלק מהאנשים פגיעות מוקדמת – אורגנית, ביולוגית, תורשתית, התפתחותית – למחלת הסכיזופרניה (Zubin & Spring, 1977). עם זאת, הסבר זה, המקשר ישירות בין חוויה אישית של הגירה לסכיזופרניה, הוטל בספק, כיוון שאינו יכול להסביר את השיעור הגבוה של הפרעות פסיכוטיות בקרב בני הדור השני להגירה, שלא חוו את ההגירה בעצמם, אך סובלים משיעורי תחלואה דומים ולעיתים אף גבוהים יותר מהוריהם (Bourque et al., 2011; Cantor-Graae & Selten, 2005).

הדרה/תבוסה חברתית לאחר ההגירה – לפי הסבר זה חשיפה מתמשכת למצוקות חברתיות מצטברות לאחר ההגירה כגון עוני, בידוד חברתי, אפליה וגזענות עלולה להוביל להתפרצות הסכיזופרניה, במיוחד כאשר יש נטייה ביולוגית מוקדמת לכך (Morgan & Hutchinson, 2010). אחת הגישות שהוצעו בהקשר זה היא של הדרה/תבוסה חברתית. לפי גישה זאת, חוויה שלילית של הדרה מקבוצת הרוב מעלה את הרגישות של המערכת המזולימבית, האחראית על פעילות מוגברת של דופמין, וזו מעלה את הסיכון לפיתוח סכיזופרניה ופסיכוזות אחרות (Selten, 2017). הסבר זה מאושש על ידי עדויות אמפיריות רבות, שלפיהן אנשים שחוו הדרה על רקע של הגירה, טראומת ילדות, תהליכי עיור, הומוסקסואליות, פיגור, לקות שמיעה ושימוש בסמים נמצאים בסיכון מוגבר לפסיכוזות (Selten et al., 2013). לאחרונה זכה הסבר זה לאישוש ממחקר ניסוי שהשתמש בהדמיה מוחית ומצא שבתגובה לאירוע דחק מופיעה אצל מהגרים פעילות מוגברת של דופמין, שאינה מופיעה אצל קבוצת הביקורת של ילידי המקום (Egerton et al., 2017). יתרה מכך, נמצא שבקרב מהגרים ומיעוטים אתניים עלולות חוויות של דחייה חברתית ואפליה לגרום להתפתחות של סכמות שליליות וייחוס חיצוני, שהם בסיס קוגניטיבי לפיתוח מחשבות שווא

על רדיפה – אחד התסמינים הבולטים של מצבים פסיכויים (Li et al., 2019; Leane et al., 2012).

הגישה של הדרה חברתית יכולה להסביר מדוע הסיכון לפסיכומה גבוה יותר בקרב קבוצות מהגרים שחוות עוני, גזענות ודחיקה לשוליים החברתיים, מחד גיסא, וסובלות ממיעוט תמיכה חברתית ואתנית, מאידך גיסא, כמו מהגרים אפרו-קריביים בבריטניה (Henssler et al., 2013) או כן, כמו כן, גישה זו יכולה להסביר מדוע שכיחות גבוהה של מחלת הסכיזופרניה אינה מופיעה רק בקרב מהגרים, אלא גם בקרב ילדיהם שהיגרו בגיל צעיר (דור 1.5) או שלא חוו את ההגירה בעצמם (דור שני). נראה שמהגרים שהגיעו לארץ חדשה בגיל הבגרות, ולעיתים ציפו מראש לקשיים לאחר המעבר, מוגנים יותר מאשר ילדיהם שעלו בצעירותם או שנולדו לאחר ההגירה, ואי לכך העבירו את מרבית חייהם, כולל שלבים קריטיים בהתפתחות הנירולוגית, במצב של הדרה חברתית (Bourque et al., 2011).

הגישה של הדרה חברתית גם מצליחה לספק את אחד ההסברים להבדלים בשכיחות הפסיכומה בין מהגרים שעברו למערב אירופה ובין אלו שהיגרו לארצות מערביות אחרות כגון אוסטרליה, קנדה, ארצות הברית וישראל (Dealberto, 2010). מדינות מערביות לא אירופיות הן מדינות רב-תרבותיות בעלות היסטוריה ממושכת ורציפה של גלי הגירה מאזורים גאוגרפיים שונים. לכן במדינות אלו המהגרים החדשים מרגישים פחות שונים ומבודדים מן האוכלוסייה המקומית. לעומת זאת במדינות אירופה, המתאפיינות בגלי הגירה רק בעשורים האחרונים, המהגרים ממדינות מתפתחות עדיין מהווים קבוצות מיעוט מובחנות, ומכאן שהם קבוצת סיכון להפרעות פסיכויים.

ניתן לסכם את סקירת ההסברים התאורטיים בנוגע לסיכון הגבוה של מהגרים לחלות בסכיזופרניה ואת התמורות שחלו בהם במרוצת השנים במסקנתם של מורגן והוטצ'ינסון Morgan (2010, p. 707): "הבעיה אינה טמונה באוכלוסיית המהגרים ולא בפסיכיאטרים, הבעיה היא בחברה".

דיון השוואתי

מבין ההסברים התאורטיים המוצעים נראה כי הגישה של הדרה/תבוסה חברתית יכולה להסביר בצורה הטובה ביותר את הקשר בין הגירה לסכיזופרניה הן בישראל והן במדינות מערביות אחרות. כמו במדינות מערביות אחרות, גם בישראל המהגרים החשופים להדרה חברתית ממושכת לאחר ההגירה, כגון עולי אתיופיה (לפירוט ראו אליה-לייב ואח', 2018), נמצאים בסיכון גבוה יותר לחלות בסכיזופרניה ולפתח הפרעות פסיכויים אחרות. עם זאת, להבדיל ממדינות במערב אירופה, הסיכון לסכיזופרניה קטן במידה ניכרת בקרב בני הדור הראשון והשני להגירה בישראל, בשל קיומם של כמה גורמים ייחודיים להקשר המקומי, ובראשם מדיניות הקליטה בישראל: "דלת פתוחה לכל יהודים".

כך, מצד אחד, חוק השבות ומדיניות "הדלת הפתוחה" לכל היהודים בישראל עלולים להגדיל את שיעור הסכיזופרניה ביחס למדינות מערביות אחרות, שכן המשמעות של מדיניות זו היא הגירה לא-סלקטיבית, הכוללת אנשים שחלו בסכיזופרניה או לקו בהפרעות נפשיות אחרות עוד בארץ מוצאם, ולכן הם רגישים יותר לאירועי דחק בעקבות המעבר לארץ חדשה. לא במקרה תמונת המצב בישראל בנוגע להיארעות הפרעות פסיכויים בקרב מהגרים גבוהה יותר מאשר

במדינות כגון קנדה, אוסטרליה וארצות הברית, הדוגלות בהגירה סלקטיבית חיובית ומעניקות אישורי הגירה לאנשים "הבריאים, הצעירים והמשכילים ביותר" (Oh et al., 2015). מצד אחר, ההטבות הייחודיות שהעולים היהודים מקבלים במסגרת מדיניות הקליטה בישראל, המשמעות האידאולוגית המתלווה לעיתים להגירה שהיא "עלייה למולדת ההיסטורית" והעובדה שבזכות זהותם היהודית הם הופכים ממיעוט אתני במדינות מוצאם לרוב אתני בארץ, כל אלה הופכים לגורמי חוסן הממתנים את הסיכון להתפרצות המחלה (Corcoran et al., 2009). אי לכך היארעות הפרעות פסיכוטיות בקרב מהגרים בישראל נמוכה מאשר במדינות במערב אירופה שבהן המהגרים שהיו קבוצת רוב בארץ מוצאם הופכים לקבוצת מיעוט בארץ החדשה (Selten et al., 2020).

אשר להבדלים בתוך קבוצות המהגרים השונות, נמצא כי בישראל, כמו במדינות מערביות אחרות (Bourque et al., 2011; Cantor-Graae & Selten, 2005), מהגרים בעלי שונות תרבותית גבוהה מהאוכלוסייה המקומית כגון עולים מאפריקה (יוצאי אתיופיה) ומאסיה (יוצאי הודו) נמצאים בסיכון גבוה ללקות בהפרעות פסיכוטיות יותר מאשר עולים מאירופה ומאמריקה (Eger et al., 2012; Weiser et al., 2008; Werbeloff et al., 2012). ממצאים אלו אינם ייחודיים למחלת הסכיזופרניה ומשקפים פערים אתניים בתחום בריאות הנפש בין קבוצות חזקות לחלשות בחברה. הקבוצה החזקה בישראל נחשבת האליטה האשכנזית (Shalom-Chetrit, 2010), ולכן מהגרים מארצות אירופה-אמריקה סובלים משיעורי תחלואה נפשית נמוכים מאלה של מהגרים מאסיה ומאפריקה (Nakash et al., 2013). החוקרים מסבירים את הפערים האלה בכך שקבוצות חלשות חוות יותר דחק על רקע של עוני וקשיי השכלה ותעסוקה, חשופות יותר למצוקות חברתיות כגון בדידות, אפליה וגזענות, וסובלות מנגישות מעטה למשאבים ולהזדמנויות לעומת קבוצות חזקות בחברה (קנייפל, 2020; Youngmann & Kushnirovich, 2020).

עם זאת, בגלל "דילול" השפעת ההגירה במדינת מהגרים צעירה יחסית ומשלבת כמו ישראל, הבדל זה כמעט לא נשמר בקרב הדור השני להגירה (Dealberto, 2010). מבחינה מספרית הדור השני של מהגרים בישראל מפסיק להיות קבוצת מיעוט והופך לקבוצת הרוב, ולכן מושפע פחות מאשר הדור הראשון להגירה מפערים חברתיים בינו לבין ילידי ישראל או עולים מאירופה-אמריקה. מצב זה משתקף בהיארעות נמוכה של סכיזופרניה בקרב בני הדור השני להגירה בישראל לעומת בני הדור הראשון (Weiser et al., 2008) ואף בהיעדר הבדלים בתחלואה בהשוואה לאוכלוסייה המקומית (Corcoran et al., 2009). יוצאי דופן בהקשר הזה הם יוצאי אתיופיה המתאפיינים בשונות פיזית ותרבותית מובחנת מהאוכלוסייה המקומית לעומת מהגרים אחרים וסובלים ממצוקות חברתיות רבות והדרה גם בקרב הדור השני (Eger et al., 2020). מצבם דומה בכך למצבם של מהגרים אפרו-קריביים באירופה הממשיכים לחוש כקבוצת מיעוט אתנית גם בדור השני, ולכן – על פי הגישה של הדרה/תבוסה חברתית – נמצאים בסיכון מוגבר לסכיזופרניה ולהפרעות פסיכוטיות אחרות.

לסיכום, הממצאים בישראל מעידים על כך שכיוון הקשר בין הגירה לסכיזופרניה יכול להיות מושפע מגורמים סלקטיביים לפני ההגירה (למשל עצם הבחירה לעלות לישראל בגלל קשיים כלליים-חברתיים ובריאותיים בארצות המוצא), ואילו עוצמת הקשר מושפעת מגורמים חברתיים לאחר ההגירה, בדרך כלל מצב של הדרה חברתית, כמו בעדויות אמפיריות ממערב אירופה (Bourque et al., 2011). נוסף על כך, נראה כי גם בישראל גורמי חוסן כגון ותק בארץ,

רשת תמיכה משפחתית וחברתית וסיוע כלכלי-חברתי בתהליכי ההסתגלות עשויים להקטין את הסיכון לסכיזופרניה ולפסיכוזות אחרות (Youngmann et al., 2009; Eger et al., 2020).

מגבלות והמלצות למחקרים עתידיים

למחקרים שנכללו בסקירה הנוכחית כמה מגבלות. ראשית, המחקרים האפידמיולוגיים העוסקים בקשר שבין הגירה לסכיזופרניה מסתמכים בעיקר על שיעורי אשפוזים פסיכיאטריים, ומתאפיינים בחוסר אחידות מתודולוגית ובשיפוטי איכות שונים. לכן מומלץ להתייחס למסקנותיהם בזהירות. מגבלה נוספת היא שבמחקרים שהובאו בסקירה זו השתמשו בקבוצת ביקורת המורכבת מהאוכלוסייה המקומית בארץ היעד. עם זאת, חשוב לקחת בחשבון שבהקשר הישראלי רוב האוכלוסייה המקומית בעצמה קשורה בהגירה (דור שני או דור שלישי להגירה), ולכן קבוצת ביקורת זו מוגבלת. נוסף על כך, בעשר השנים האחרונות נערכו בישראל מחקרים מעטים בלבד אשר בחנו את הסיכון לסכיזופרניה בקרב מהגרים, וככל הידוע טרם נערך מחקר מקיף שכלל גם מהגרי עבודה ומבקשי מקלט החשופים לגורמי דחק ולטראומות רבות (לוריא ועמיתיו, 2019). מגבלה זאת מקשה על השוואה שיטתית יותר בין ישראל למדינות אירופה, שכאמור קלטו לשטחן בעשור האחרון מיליוני פליטים, ובעקבות זאת הן עוברות שינויים דמוגרפיים, חברתיים ופוליטיים, המעצבים גם את תחום בריאות הציבור (Lebano et al., 2020).

לכן חשוב להמשיך לחקור את הקשר בין הגירה לסכיזופרניה בעולם ובישראל, ולהתמקד בקבוצות מהגרים כגון מהגרי עבודה, פליטים ומבקשי מקלט, ובמאפייני מדיניות ההגירה של המדינות השונות. זאת ועוד, במחקרים עתידיים כדאי להפנות את הזרקור גם אל מאפייני השימוש בשירותי שיקום בקהילה, שנועדו לקדם תהליכי שילוב והחלמה של אנשים המתמודדים עם סכיזופרניה ומחלות נפש ממושכות אחרות. בעקבות אישור חוק שיקום נכי נפש בקהילה בשנת 2000 התפתחו שירותי שיקום רבים ומגוונים בשני העשורים האחרונים בישראל (אבירם, 2019), ועל כן מעניין לבחון אם הפערים בין מהגרים ובין ילידי ישראל מתבטאים גם בדפוסי צריכתם.

סיכום והשלכות למדיניות ולפרקטיקה

סקירה זו מעידה על כך שבעקבות תהליך ההגירה והמצוקות החברתיות הנלוות אליו, מהגרים נמצאים בסיכון גבוה מהאוכלוסייה המקומית לא רק לפתח מצוקה נפשית זמנית, אלא גם מחלת נפש ממושכת כגון סכיזופרניה. מהסקירה עולה קשר בין הגירה לסכיזופרניה במדינות מערביות רבות בקרב דור ראשון ושני להגירה, וגם בקרב דור ראשון של מהגרים בישראל. כמו במדינות אחרות, גם בישראל המהגרים החשופים להדרה חברתית ממושכת לאחר ההגירה, כגון יוצאי אתיופיה, נמצאים בסיכון גבוה יותר לחלות בסכיזופרניה וללקות בהפרעות פסיכוטיות אחרות. על מעצבי מדיניות ההגירה ועל עובדי מערך בריאות הנפש בישראל להיות ערים להשלכות שיש לגורמים חברתיים על הסיכון לחלות בסכיזופרניה ולפעול להגברת התמיכה החברתית במהגרים ובבני משפחותיהם ולהנגשה טובה יותר של המענים הטיפוליים הניתנים להם.

מומלץ למתכנני מדיניות העלייה והקליטה להגביר את התמיכה החברתית והמערכתית במהגרים ובילדיהם הצעירים, ולא למהר להפרידם בשנים הראשונות לעלייתם מבני קהילתם, הנוטים להתרכז באזורי מגורים מסוימים, ששם הם מוגנים יותר מפני הדרה חברתית ממשית או

פוטנציאלית. נוסף על כך, מומלץ שהמערכת תשים לב לקשייהם של עולים צעירים, שבניגוד למיתוס הקיים בישראל על אודות הסתגלותם הקלה, פגיעים במיוחד ללחצי הגירה (Anderson). (Edwards, 2020; Mirsky, 2009) & ההכנה מתאימה יותר, תיאום ציפיות ומידע לפני העלייה והתייחסות של המערכות לא רק לתמורות ולהזדמנויות הטמונות בהגירה, אלא גם לקשיים ולסיכונים הנלווים אליה, עשויים למתן את הסיכון למשברים נפשיים שחווים מהגרים וילדיהם, ואף למנוע אותם.

לאחראים על מדיניות בריאות הציבור מומלץ לפעול להעלאת רמת אוריינות בריאות הנפש בקרב האוכלוסייה הכללית בכלל, ולשנות את הידע והעמדות כלפי מחלת הסכיזופרניה בפרט. ידוע שבהשוואה להפרעות נפשיות אחרות כגון דיכאון, רוב האנשים מתקשים בזיהוי תסמינים של סכיזופרניה, ואי לכך מתעכבים יותר בפנייתם לטיפול (Reavley & Jorm, 2011). חינוך והסברה לגבי תסמיני המחלה, הפרכה של סטיגמות ומיתוסים מוטעים לגביה וחשיפה לסיפורי החלמה של אנשים המתמודדים עימה, יכולים להגביר אפוא את המודעות הציבורית למחלת הסכיזופרניה ולתהליכי טיפול בשלביה המוקדמים.

בתחום הבריאות ובריאות הנפש, הממצאים מחזקים את החיוניות של פרקטיקת כשירות תרבותית לצמצום פערים חברתיים בהנגשה של אבחונים וטיפולים הרלוונטיים למהגרים ולמיעוטים אתניים אחרים (דיין ובידרמן, 2014). על עובדי מערך הבריאות ובריאות הנפש להיות ערים להשלכות שיש למצוקות חברתיות לאחר ההגירה על הסיכון לחלות בסכיזופרניה, במיוחד בקרב קבוצות מיעוט מוחלשות כגון יוצאי אתיופיה. לנוכח חסמים לשוניים-תרבותיים וסטיגמה חזקה על תחום בריאות הנפש, מהגרים או בני משפחתם החשים מצוקה נפשית אינם ממהרים לפנות למערך בריאות הנפש לטיפול. ייתכן שחלקם יפנו לרופאי משפחה. בעידן שלאחר הרפורמה בקופות החולים רופאי המשפחה צריכים לזהות אפוא את המצוקה הראשונית ולתווך את הקשר למערך בריאות הנפש.

גם מערך בריאות הנפש צריך להיות ער וערוך לזיהוי מוקדם של תסמינים ומשברים פסיכותרפיים בקרב מהגרים. ידוע כי מצבים פסיכותרפיים יכולים להתפתח בהדרגה מחוויות פסיכותרפיות, למשבר פסיכותרפטי ראשוני ולמשברים פסיכותרפיים חוזרים, שללא מענה טיפולי הולם עשויים להוביל לפגיעה ניכרת בתפקוד ולהתפתחות של מחלת הסכיזופרניה. לכן חשוב להשקיע בפיתוח התערבויות מניעה לפני משברים פסיכותרפיים ראשוניים או אחרים. במסגרת התערבויות אלו ניתן מענה פסיכו-סוציאלי מיידי ואינטנסיבי למתמודד ולבני משפחתו, ומחקרי מעקב מעידים שהן מפחיתות סיכון למשברים פסיכותרפיים חוזרים ולהשלכות קשות יותר של המחלה על האדם ועל סביבתו (לדוגמה: Bergström et al., 2018). התערבויות מוקדמות במשבר פסיכותרפטי ראשון כגון דיאלוג פתוח⁴ או נויגייט⁵ מיושמות לאחרונה בהצלחה גם בישראל (Roe et al., 2020). יחד עם זאת, החסמים התרבותיים-לשוניים (היעדר תיווך לשוני) וחוסר הנגשתן הגאוגרפית (ריחוק מפריפריות) והכלכלית (היעדר מימון ממשלתי) הופכים במידה רבה את התוכניות האלה לבלתי

⁴ דיאלוג פתוח (Open Dialogue) – גישה מערכתית לטיפול במשברים נפשיים בבית המטופל שפותחה בפינלנד בשנות השמונים ומוטמעת בשנים האחרונות גם בישראל.

⁵ נויגייט (Navigate) – תוכנית רב-מקצועית המתמקדת ביישום התערבות מוקדמת ככל האפשר לצעירים החווים משבר פסיכותרפטי ראשון. התוכנית פותחה בארצות הברית ומוטמעת בשנים האחרונות בשבעה מוקדי טיפול ברחבי ישראל.

ניתנות למימוש עבור קבוצות מיעוט בכלל ועבור מהגרים בפרט. כך נוצר מצב שהאנשים הזקוקים ביותר לטיפול אינם מקבלים אותו.

צוותי משבר שיכולים לתת מענה למתמודדים ולבני משפחתם הנמצאים במצב משבר ולמנוע זימון של כוחות משטרה למרחב המשפחתי (משום שהם מיומנים פחות בעבודה במשבר בבריאות הנפש) עשויים להיות חיוניים מאוד ואף מצילי חיים למהגרים מתמודדים ולבני משפחתם (קנייפל, 2020). לא בכדי ברוב האירועים הטרגיים שקרו בישראל באינטראקציה בין כוחות המשטרה למתמודדים במצבים פסיכותרפיים היו מעורבים מהגרים ומיעוטים אתניים אחרים (כנס לצוותי משבר, 2020). כמו כן, בקרב עולי אתיופיה בייחוד נמצאו שיעורים גבוהים של אשפוזים פסיכיאטריים כפויים ותחלואה כפולה (הפרעה פסיכותרפית לצד התמכרות לחומרים פסיכו-אקטיביים) לעומת ילידי ישראל או עולים מרקעים תרבותיים אחרים (יונגמן ועמיתיו, 2020; Florentin et al., 2019).

מכיוון שרבים מיוצאי אתיופיה סובלים, מחד גיסא, מתחלואה נפשית גבוהה, ומאידך גיסא, מחסמים תרבותיים-לשוניים המקשים עליהם לפנות לעזרה בעת הצורך, רצוי לאמץ שתי התערבויות ייחודיות עימם: א) לשפר את המענים של הקשר עם המשפחות המטפלות, הן הטלפוני והן זה המתקיים בביקורי בית, שלרוב הן הראשונות לזהות את המצוקות הנפשיות של יקיריהן; ב) להיעזר בתיווך לשוני-תרבותי של ארגונים כמו טנא בריאות, שהוקם כדי לצמצם פערים תרבותיים בבריאות בקרב יוצאי אתיופיה ופועל בהרחבה בבתי חולים פסיכיאטריים ובשירותי בריאות הנפש הקהילתיים לשיפור ולהנגשת הטיפול בהם.

אפשר לשפר את הנגשת הטיפול גם במרכזי ייעוץ בבריאות הנפש למשפחות (כגון מרכזי יה"ל, מיל"ם, מית"ל ועוד), שרבים מבני המשפחה פונים אליהם במשברים הנפשיים הראשונים של יקיריהם. מרכזים אלו פועלים בפיקוח ובמימון של משרד הבריאות, ולכן פנייה לשירות מקצועי הפועל ללא עלות ומונגש מבחינה תרבותית-לשונית יכול להוות יתרון גדול למשפחות מהגרות (Knaifel, 2021). נוסף על כך, שיפור בעבודה מערכתית משותפת בין מרכזי ייעוץ למשפחות בקהילה ובין קופות חולים ושירותי שיקום הנותנים מענה למתמודדים עצמם יכולים לסייע הן במניעה של מחלות נפש כגון סכיזופרניה והן בשיפור תהליכי ההתמודדות עימן.

רשימת מקורות

אבירם, א' (2019). *מדיניות ושירותים בבריאות הנפש בישראל: בין קידמה לקיפאון*. תל-אביב: רסלינג.

אליה-לייב, ר', הראל-שליו, א' ודפנה-תקוע, ש' (2018). מקהילה "מוחלשת" לקהילה נאבקת: קולות שונים מתוך הקהילה האתיופית על רקע מחאת קיץ 2015. *חברה ורווחה*, ל"ח(4), 801-828.

דיין, נ' ובידרמן, א' (2014). כשירות תרבותית בשירותי בריאות: חקיקה ומדיניות בארה"ב, אוסטרליה, אנגליה וישראל – מבט משווה. *קידום בריאות בישראל – כתב עת ישראלי לחינוך וקידום בריאות*, 5, 35-44.

דלה-פרגולה, ס' (2012). ההוררים על הגירה בישראל: היבטים השוואתיים. *הגירה*, 1, 5-31.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2021). *השנתון הסטטיסטי לישראל*. ירושלים.
יונגמן, ר', גולדברג, נ', חקלאי, צ', פוגצ'וב, א', יופה, ר' ונטר, א' (2020). מגמות באשפוז
פסיכיאטרי כפוי בישראל ובקרב מיעוטים ועולים (2001–2018). *חברה ורווחה*, מ' (2–3), 253–
262.

לוריא, ע', נקש, א', גרבר, י' וגרוס, ר' (2019). הקשר בין חשיפה לטראומה לבין תחלואה נפשית
בקרב מהגרי עבודה ומבקשי-מקלט בישראל: סקר במרפאה הפתוחה של עמותת רופאים
לזכויות אדם 2012–2013. *הרפואה*, 158 (7), 432–437.
מדר, ע', שוורץ, נ', מנוחין, מ', רשף, א' וצנעני-אילת, צ' (2017). החולה הלוקה בסכיזופרניה
במחלקה הפנימית במאה העשרים ואחת: האם יש חדש תחת השמש? *הרפואה*, 156 (12),
757–761.

משרד הבריאות (2020). *בריאות הנפש בישראל: השנתון הסטטיסטי 2018*. ירושלים.
כנס לצוותי משבר (2020). *איך מונעים את הטרגדיה הבאה? כנס צוותי משבר נפשי – הצורך
והיישום*. כנס מקוון (13.10.2020).
קנייפל, י' (2020). סרבנות או היעדר נגישות? פרספקטיבה חברתית לאי-היענות לטיפול בבריאות
הנפש. *פסיכולוגיה עברית*. אוחר מתוך <https://www.hebpsy.net/articles.asp?id=3939>
רייכמן, ר' (2009). הגירה לישראל: מיפוי מגמות ומחקרים אמפיריים 1990–2006. *סוציולוגיה
ישראלית*, י (2), 339–379.
שלי, ע' (2020). "אל תדברו עלינו בלעדינו": על חשיבות מעורבותם של בני משפחה בטיפול
במתמודדים עם מחלת נפש. *חברה ורווחה*, מ' (2–3), 271–278.
שפירא, א' ומרקו, ר' (2020). סקירת ספרות שיטתית: קווים מנחים ועקרונות מתודולוגיים בסיסיים.
כתב עת לפיזיותרפיה, 22 (3), 4–21.

American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*,
5th ed. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.

Anderson, K. K., Cheng, J., Susser, E., McKenzie, K. J., and Kurdyak, P. (2015). Incidence of
Psychotic Disorders among First-Generation Immigrants and Refugees in Ontario.
Canadian Medical Association Journal, 187(9), E279–E286. doi:10.1503/cmaj.141420

Anderson, K. K., and Edwards, J. (2020). Age at Migration and the Risk of Psychotic Disorders:
A Systematic Review and Meta-Analysis. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 141(5), 410–420.

Anglin, D. M., Lighty, Q., Greenspoon, M., and Ellman, L. M. (2014). Racial Discrimination is
Associated with Distressing Subthreshold Positive Psychotic Symptoms among US Urban
Ethnic Minority Young Adults. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 49(10),
1545–1555.

Awad, A. G., and Voruganti, L. N. P. (2008). The Burden of Schizophrenia on Caregivers: A
Review. *Pharmacoeconomics*, 26(2), 149–162.

- Bas-Sarmiento, P., Saucedo-Moreno, M. J., Fernández-Gutiérrez, M., and Poza-Méndez, M. (2017). Mental Health in Immigrants Versus Native Population: A Systematic Review of the Literature. *Archives of Psychiatric Nursing*, 31(1), 111–121.
- Bergström, T., Seikkula, J., Alakare, B., Mäki, P., Köngäs-Saviaro, P., Taskila, J. J., ... and Aaltonen, J. (2018). The Family-Oriented Open Dialogue Approach in the Treatment of First-Episode Psychosis: Nineteen-Year Outcomes. *Psychiatry Research*, 270, 168–175.
- Bourque, F., van der Ven, E., Fusar-Poli, P., and Malla, A. (2012). Immigration, Social Environment and Onset of Psychotic Disorders. *Current Pharmaceutical Design*, 18(4), 518–526.
- Bourque, F., van der Ven, E., and Malla, A. (2011). A Meta-Analysis of the Risk for Psychotic Disorders among First and Second-Generation Immigrants. *Psychological Medicine*, 41(05), 897–910.
- Brandt, L., Henssler, J., Müller, M., Wall, S., Gabel, D., and Heinz, A. (2019). Risk of Psychosis among Refugees: A Systematic Review and Meta-Analysis. *JAMA Psychiatry*, 76(11), 1133–1140.
- Bustamante, L. H., Cerqueira, R. O., Leclerc, E., and Brietzke, E. (2017). Stress, Trauma, and Posttraumatic Stress Disorder in Migrants: A Comprehensive Review. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 40, 220–225.
- Cantor-Graae, E., Pedersen, C. B., McNeil, T. F., and Mortensen, P. B. (2003). Migration as a Risk Factor for Schizophrenia: A Danish Population-Based Cohort Study. *The British Journal of Psychiatry*, 182(2), 117–122.
- Cantor-Graae, E., and Selten, J. (2005). Schizophrenia and Migration: A Meta-Analysis and Review. *American Journal of Psychiatry*, 162, 12–24.
- Chamie, J. (2020). International Migration amid a World in Crisis. *Journal on Migration and Human Security*, 8(3), 230–245.
- Close, C., Kouvonen, A., Bosqui, T., Patel, K., O'Reilly, D., and Donnelly, M. (2016). The Mental Health and Wellbeing of First-Generation Migrants: A Systematic-Narrative Review of Reviews. *Globalization and Health*, 12(47), 1–13.
- Cooper, B. (2005). Schizophrenia, Social Class, and Immigrant Status: The Epidemiological Evidence. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 14(3), 137–144.
- Corcoran, C., Perrin, M., Harlap, S., Deutsch, L., Fennig, S., Manor, O., . . . Susser, E. (2009). Incidence of Schizophrenia among Second-Generation Immigrants in the Jerusalem Perinatal Cohort. *Schizophrenia Bulletin*, 35(3), 596–602.
- Dealberto, M. J. (2010). Ethnic Origin and Increased Risk for Schizophrenia in Immigrants to Countries of Recent and Longstanding Immigration. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 121(5), 325–339.

- DeVylder, J. E., Oh, H. Y., Yang, L. H., Cabassa, L. J., Chen, F., and Lukens, E. P. (2013). Acculturative Stress and Psychotic-like Experiences among Asian and Latino Immigrants to the United States. *Schizophrenia Research*, 150(1), 223–228.
- Eger, G., Reuven, Y., Dreier, J., Shvartzman, P., Weiser, M., Aizenberg, D., ... and Lev-Ran, S. (2020). Effects of Country of Origin and Wave of Immigration on Prevalence of Schizophrenia among First and Second-Generation Immigrants: A 30-Year Retrospective Study. *Schizophrenia Research*. doi: 10.1016/j.schres.2020.03.039
- Egerton, A., Howes, O. D., Houle, S., McKenzie, K., Valmaggia, L. R., Bagby, M. R., . . . Bhattacharyya, S. (2017). Elevated Striatal Dopamine Function in Immigrants and Their Children: A Risk Mechanism for Psychosis. *Schizophrenia Bulletin*, 43(2), 293–301.
- Florentin, S., Rosca, P., Raskin, S., Bdolah-Abram, T., and Neumark, Y. (2019). Psychiatric Hospitalizations of Chronic Psychotic Disorder Patients with and without Dual Diagnosis, Israel, 1963–2016. *Journal of Dual Diagnosis*, 15(3), 130–139.
- Henssler, J., Brandt, L., Müller, M., Liu, S., Montag, C., Sterzer, P., and Heinz, A. (2020). Migration and Schizophrenia: Meta-Analysis and Explanatory Framework. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 270, 325–335.
- Hickling, F. W. (2005). The Epidemiology of Schizophrenia and Other Common Mental Health Disorders in the English-Speaking Caribbean. *Revista Panamericana De Salud Pública*, 18(4–5), 256–262.
- Hjern, A., Wicks, S., and Dalman, C. (2004). Social Adversity Contributes to High Morbidity in Psychoses in Immigrants – A National Cohort Study in Two Generations of Swedish Residents. *Psychological Medicine*, 34(6), 1025–1033.
- Hollander, A. C., Dal, H., Lewis, G., Magnusson, C., Kirkbride, J. B., and Dalman, C. (2016). Refugee Migration and Risk of Schizophrenia and Other Non-Affective Psychoses: Cohort Study of 1.3 Million People in Sweden. *BMJ*, 352, doi:10.1136/bmj.i1030
- Howes, O. D., and Kapur, S. (2009). The Dopamine Hypothesis of Schizophrenia: Version III—The Final Common Pathway. *Schizophrenia Bulletin*, 35(3), 549–562.
- Gupta, S., Isherwood, G., Jones, K., and van Impe, K. (2015). Assessing Health Status in Informal Schizophrenia Caregivers Compared with Health Status in Non-Caregivers and Caregivers of Other Conditions. *BMC Psychiatry*, 15, 162. doi.org/10.1186/s12888-015-0547-1.
- Kirkbride, J. B., Errazuriz, A., Croudace, T. J., Morgan, C., Jackson, D., Boydell, J., ... and Jones, P. B. (2012). Incidence of Schizophrenia and Other Psychoses in England, 1950–2009: A Systematic Review and Meta-Analyses. *PloS One*, 7(3), e31660.
- Kirmayer, L. J., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., Ryder, A. G., Guzder, J., Hassan G., Rousseau, C., & Pottie, K. (2011). Common Mental Health Problems in Immigrants and Refugees: General Approach in Primary Care. *Canadian Medical Association Journal*, 183, 959–967.

- Kleinman, A. (1988). *The Illness Narratives: Suffering, Healing, and the Human Condition*. New York: Basic Books.
- Knaifel, E. (2021). Cultural Competence in Multi-Family Psychoeducation Groups: The Experiences of Russian-Speaking Immigrant Mothers of Adults with Severe Mental Illness. *Transcultural Psychiatry*. doi: 10.1177/13634615211058351
- Leaune, E., Dealberto, M., Luck, D., Grot, S., Zeroug-Vial, H., Poulet, E., and Brunelin, J. (2019). Ethnic Minority Position and Migrant Status as Risk Factors for Psychotic Symptoms in the General Population: A Meta-Analysis. *Psychological Medicine*, 49(4), 545–558.
- Lebano, A., Hamed, S., Bradby, H., Gil-Salmerón, A., Durá-Ferrandis, E., Garcés-Ferrer, J., ... and Linos, A. (2020). Migrants' and Refugees' Health Status and Healthcare in Europe: A Scoping Literature Review. *BMC Public Health*, 20(1), 1–22.
- Li, D., Law, S., and Andermann, L. (2012). Association between Degrees of Social Defeat and Themes of Delusion in Patients with Schizophrenia from Immigrant and Ethnic Minority Backgrounds. *Transcultural Psychiatry*, 49(5), 735–749.
- Lincoln, T. M., Lüllmann, E., and Rief, W. (2007). Correlates and Long-Term Consequences of Poor Insight in Patients with Schizophrenia: A Systematic Review. *Schizophrenia Bulletin*, 33(6), 1324–1342.
- McCutcheon, R. A., Marques, T. R., and Howes, O. D. (2020). Schizophrenia—An Overview. *JAMA Psychiatry*, 77(2), 201–210.
- McGrath, J., El-Saadi, O., Cardy, S., Chapple, B., Chant, D., and Mowry, B. (2001). Urban Birth and Migrant Status as Risk Factors for Psychosis: An Australian Case-Control Study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 36(11), 533–536.
- Mirsky, J. (2009). Mental Health Implications of Migration: A Review of Mental Health Community Studies on Russian-Speaking Immigrants in Israel. *Journal of Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 44(3), 179–187.
- Morgan, C., Charalambides, M., Hutchinson, G., and Murray, R. M. (2010). Migration, Ethnicity, and Psychosis: Toward a Socio-Developmental Model. *Schizophrenia bulletin*, 36(4), 655–664.
- Morgan, C., and Hutchinson, G. (2010). The Social Determinants of Psychosis in Migrant and Ethnic Minority Populations: A Public Health Tragedy. *Psychological Medicine*, 40(5), 705–709.
- Mulè, A., Sideli, L., Capuccio, V., Fearon, P., Ferraro, L., Kirkbride, J. B., ... and Murray, R. M. (2017). Low Incidence of Psychosis in Italy: Confirmation from the First Epidemiological Study in Sicily. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 52(2), 155–162.
- Nakash, O., Levav, I., and Gal, G. (2013). Common Mental Disorders in Immigrant and Second-Generation Respondents: Results from the Israel-Based World Mental Health Survey. *International Journal of Social Psychiatry*, 59(5), 508–515.

- Ødegaard, O. (1932). Emigration and Insanity. *Acta Psychiatrica Neurologica Scandinavica*, 7 (Suppl. 4), 1–206.
- Oh, H., Abe, J., Negi, N., and DeVlyder, J. (2015). Immigration and Psychotic Experiences in the United States: Another Example of the Epidemiological Paradox? *Psychiatry Research*, 229(3), 784–790.
- Pignon, B., Schürhoff, F., Szöke, A., Geoffroy, P. A., Jardri, R., Roelandt, J., . . . Amad, A. (2018). Sociodemographic and Clinical Correlates of Psychotic Symptoms in the General Population: Findings from the MHGP Survey. *Schizophrenia Research*, 193, 336–342.
- Reavley, N. J., and Jorm, A. F. (2011). Recognition of Mental Disorders and Beliefs about Treatment and Outcome: Findings from an Australian National Survey of Mental Health Literacy and Stigma. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 45(11), 947–956.
- Ristner, M., Ponizovsky, A. M., Kurs, R., and Modai, I. (2000). Somatization in an Immigrant Population in Israel: A Community Survey of Prevalence, Risk Factors, and Help-Seeking Behaviour. *American Journal of Psychiatry*, 157, 385–392.
- Roe, D., Mashiach-Eizenberg, M., Garber Epstein, P., Yamin, A., Hoter Ishay, G., and Zisman-Ilani, Y. (2020). Implementation of NAVIGATE for First Episode Psychosis in Israel: Clients' Characteristics, Program Utilization and Ratings of Change. *Early Intervention in Psychiatry*. doi: org/10.1111/eip.13055.
- Rother, E. T. (2007). Systematic Literature Review X Narrative Review. *Acta Paulista de Enfermagem*, 20, v-vi.
- Sam, D. L., and Berry, J. W. (2010). Acculturation: When Individuals and Groups of Different Cultural Backgrounds Meet. *Perspectives on Psychological Science*, 5(4), 472–481.
- Sangalang, C. C., Becerra, D., Mitchell, F. M., Lechuga-Peña, S., Lopez, K., and Kim, I. (2019). Trauma, Post-Migration Stress, and Mental Health: A Comparative Analysis of Refugees and Immigrants in the United States. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 21(5), 909–919.
- Schofield, P., Thygesen, M., Das-Munshi, J., Becares, L., Cantor-Graae, E., Pedersen, C., and Agerbo, E. (2017). Ethnic Density, Urbanicity and Psychosis Risk for Migrant Groups – A Population Cohort Study. *Schizophrenia Research*, 190, 82–87.
- Selten, J. P., Booij, J., Buwalda, B., and Meyer-Lindenberg, A. (2017). Biological Mechanisms Whereby Social Exclusion May Contribute to the Etiology of Psychosis: A Narrative Review. *Schizophrenia Bulletin*, 43(2), 287–292.
- Selten, J. P., van der Ven, E., Rutten, B. P., and Cantor-Graae, E. (2013). The Social Defeat Hypothesis of Schizophrenia: An Update. *Schizophrenia Bulletin*, 39(6), 1180–1186.
- Selten, J. P., van der Ven, E., and Termorshuizen, F. (2020). Migration and Psychosis: A Meta-Analysis of Incidence Studies. *Psychological Medicine*, 50(2), 303–313.
- Shalom-Chetrit, S. (2010). *Intra-Jewish Conflict in Israel: White Jews, Black Jews*. London: Routledge.

- Smith, G. N., Boydell, J., Murray, R., Flynn, S., McKay, K., Sherwood, M., and Honer, W. (2006). The Incidence of Schizophrenia in European Immigrants to Canada. *Schizophrenia Research*, 87(1–3), 205–211.
- Thornicroft, G., Brohan, E., Rose, D., Sartorius, N., Leese, M., and INDIGO Study Group. (2009). Global Pattern of Experienced and Anticipated Discrimination against People with Schizophrenia: A Cross-Sectional Survey. *The Lancet*, 373(9661), 408–415.
- Tortelli, A., Errazuriz, A., Croudace, T., Morgan, C., Murray, R. M., Jones, P. B., ... and Kirkbride, J. B. (2015). Schizophrenia and Other Psychotic Disorders in Caribbean-born Migrants and Their Descendants in England: Systematic Review and Meta-Analysis of Incidence Rates, 1950–2013. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 50(7), 1039–1055.
- van der Ven, E., Dalman, C., Wicks, S., Allebeck, P., Magnusson, C., van Os, J., and Selten, J. (2015). Testing Ødegaard's Selective Migration Hypothesis: A Longitudinal Cohort Study of Risk Factors for Non-Affective Psychotic Disorders among Prospective Emigrants. *Psychological Medicine*, 45(4), 727–734.
- van der Ven, E., Veling, W., Tortelli, A., Tarricone, I., Berardi, D., Bourque, F., and Selten, J. P. (2016). Evidence of an Excessive Gender Gap in the Risk of Psychotic Disorder among North African Immigrants in Europe: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 51(12), 1603–1613.
- Veling, W., Hoek, H. W., Wiersma, D., and Mackenbach, J. P. (2010). Ethnic Identity and the Risk of Schizophrenia in Ethnic Minorities: A Case-Control Study. *Schizophrenia Bulletin*, 36(6), 1149–1156.
- Veling, W., Selten, J. P., Veen, N., Laan, W., Blom, J. D., and Hoek, H. W. (2006). Incidence of Schizophrenia among Ethnic Minorities in the Netherlands: A Four-Year First-Contact Study. *Schizophrenia Research*, 86(1–3), 189–193.
- Viruell-Fuentes, E. A., Miranda, P. Y., and Abdulrahim, S. (2012). More than Culture: Structural Racism, Intersectionality Theory, and Immigrant Health. *Social Science & Medicine*, 75(12), 2099–2106.
- Weiser, M., Werbeloff, N., Dohrenwend, B. P., Levav, I., Yoffe, R., and Davidson, M. (2012). Do Psychiatric Registries Include All Persons with Schizophrenia in the General Population? A Population-Based Longitudinal Study. *Schizophrenia Research*, 135(1–3), 187–191.
- Weiser, M., Werbeloff, N., Vishna, T., Yoffe, G., Lubin, G., Shmushkevitch, and Davidson, M. (2008). Elaboration on Immigration and Risk for Schizophrenia. *Psychological Medicine*, 38, 1113–1119.
- Werbeloff, N., Levine, S. Z., and Rabinowitz, J. (2012). Elaboration on the Association between Immigration and Schizophrenia: A Population-Based National Study Disaggregating Annual Trends, Country of Origin and Sex over 15 Years. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(2), 303–311.

- Youngmann, R., and Kushnirovich, N. (2020). Income as a Resilience Factor for the Impact of Discrimination and Institutional Unfairness on Minorities' Emotional Well-being. *Social Science Research*, 91, 102462
- Youngmann, R., Pugachova, I., and Zilber, N. (2009). Patterns of Psychiatric Hospitalization among Ethiopian and Former Soviet Union Immigrants and Persons Born in Israel. *Psychiatric Services*, 60(12), 1656–1663.
- Youngmann, R., Pugachova, I., and Zilber, N. (2012). Utilization Patterns of Ambulatory Psychiatric Services by Ethiopian Immigrants in Israel. *The Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 49(3), 151–158.
- Zandi, T., Havenaar, J. M., Laan, W., Kahn, R. S., and van den Brink, W. (2016). Effects of a Culturally Sensitive Assessment on Symptom Profiles in Native Dutch and Moroccan Patients with a First Psychosis Referral. *Transcultural Psychiatry*, 53(1), 45–59.
- Zandi, T., Havenaar, J., Smits, M., Limburg-Okken, A., van Es, H., Cahn, W., . . . van den Brink, W. (2010). First Contact Incidence of Psychotic Disorders among Native Dutch and Moroccan Immigrants in the Netherlands: Influence of Diagnostic Bias. *Schizophrenia Research*, 119(1), 27–33.
- Zubin, J., and Spring, B. (1977). Vulnerability: A New View of Schizophrenia. *Journal of Abnormal Psychology*, 86(2), 103–126.

מתודולוגיה חדשה לאמידת הגירה בין-לאומית של ישראלים בלמ"ס

אילת כהן-קסטרו *

תקציר

הגירה בין-לאומית היא נדבך חשוב בסטטיסטיקה הלאומית של מרבית המדינות. במסגרת המשימות שמבצעת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (להלן ה"למ"ס") יש חשיבות רבה להגדרה ולאמידה של אוכלוסיית הישראלים המהגרים בהכנת אומדני אוכלוסייה, בהגדרת אוכלוסיית מפקד האוכלוסין, ביצירת מסגרות דגימה של אוכלוסיות לסקרים השונים ובגריעה של ישראלים מהגרים מקבצים מנהליים. כמו כן, אוכלוסיית המהגרים מעוררת עניין ציבורי ואקדמי רב המתבטא בביקוש רב לנתונים ולמחקרים בנושא. כדי לעמוד במשימות הנדרשות ולשמור תוך כדי כך על איכות סטטיסטית גבוהה, על ה"למ"ס לייצר אמידה מהימנה ואחידה של היקפי ההגירה הבין-לאומית של ישראלים. במטרה לשפר את הסטטיסטיקה הלאומית בנושא בהתאם לשינויים גלובליים בדפוסי ההגירה ולהתקדמות הטכנולוגית הוחלט בלמ"ס לעדכן את ההגדרות של הישראלים הכלולים בסטטיסטיקת ההגירה הבין-לאומית וכן לעדכן את תדירות הפקת הנתונים הללו לרמה חודשית. מאמר מתודולוגי זה מציג את הרקע ואת הסיבות לפיתוח המתודולוגיה החדשה לאמידת הגירה בין-לאומית של ישראלים, את ההגדרות החדשות, את מקורות המידע ואת מגבלות הנתונים והאומדנים השנתיים עצמם, ונערכת בו השוואה עם המתודולוגיה הנוכחית (טרם השינוי). נמצא כי אומדן הישראלים היוצאים מישראל לטווח ארוך בשנה מסוימת גבוה במתודולוגיה החדשה פי 2.4 בממוצע מאשר במתודולוגיה הנוכחית וכי אומדן הישראלים החוזרים גבוה במתודולוגיה החדשה פי 2.7 בממוצע מאשר אומדן החוזרים במתודולוגיה הנוכחית. כמו כן, מוצגים ההבדלים באומדני האוכלוסייה ובקצב גידולה שהוכנו לפי המתודולוגיה הנוכחית ולפי המתודולוגיה החדשה.

מילות מפתח: הגירה מישראל, הגירה בין-לאומית, ישראלים יוצאים, ישראלים חוזרים, דפוסי הגירה, מאזן הגירה בין-לאומית, מרכיבי גידול אוכלוסייה, למ"ס.

* לשכה מרכזית לסטטיסטיקה

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (ה"למ"ס") מעודדת מחקר המבוסס על נתוני ה"למ"ס, כדוגמת עבודה זו. עבודות מחקר אלו אינן פרסומים רשמיים של ה"למ"ס, ומכאן שהדעות והמסקנות הבאות בהן לידי ביטוי הן של המחברים עצמם ואינן משקפות בהכרח את הדעות והמסקנות של ה"למ"ס.

מבוא

אמידה מהימנה של היקפי ההגירה הבין-לאומית של ישראלים חשובה לאיכות הסטטיסטיקה שמפיקה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (להלן ה"למ"ס). אומדני ההגירה הבין-לאומית ממלאים תפקיד חשוב בתחומי פעילות ה"למ"ס. פעילויות אלו כוללות קביעה של האוכלוסייה הקבועה (דה יורה) המתגוררת בישראל לצורכי חישוב אומדני אוכלוסייה; הפקת מדדים, מדגמים ומודלים סטטיסטיים; איתור וסימון האוכלוסייה שאינה מתגוררת בארץ בקבצים מנהליים ממקורות חוץ-לשכתיים וכן אפיון וחקירה של האוכלוסייה בישראל והמהגרת ממנה בנושאים שונים. אמידת המהגרים ותכונותיהם צריכה לשאוף לשקף ככל האפשר את המציאות המשתנה של דפוסי הגירה, את האפשרות לזהות מגמות בקרב היוצאים והחוזרים ואת האפשרות לערוך מעקב מפורט אחר שינויים במאפייניהם. מתוך הבנה שאין בנמצא הגדרה אחת "נכונה" של מי מהגר מהארץ, מכיוון שאין סקר ששואל כל יוצא או חוזר למטרת נסיעתו (וממילא גם אם היה סקר כזה – בוודאי גם אז היו טעויות כי החלטות ראשוניות יכולות להשתנות). ההגדרה הדמוגרפית של הגירה שאותה שואפים לאמץ היא הגדרה שתכלול בתוכה כמה שיותר אוכלוסייה אשר ברמת סבירות גבוהה העבירה את מרכז חייה לחו"ל ומנגד תכלול בתוכה כמה שפחות אוכלוסייה אשר לא עשתה כן. משיקולים אלה הוחלט בלמ"ס לפתח מתודולוגיה חדשה ומעודכנת לאמידת הגירה בין-לאומית אשר תענה על צורכי הסטטיסטיקה הלאומית באופן טוב יותר מאשר המתודולוגיה הנוכחית. תוצאות תהליך הפיתוח מוצגות במאמר זה. מטרת המאמר המתודולוגי הזה להשוות בין המתודולוגיה הנוכחית למתודולוגיה החדשה ולהשלכותיה. זאת באמצעות הצגת המתודולוגיה הנוכחית לאמידת ישראלים מהגרים שמשמשים בה כיום בתחום אוכלוסייה בלמ"ס, פירוט המניעים להחלטה לעדכנה, ולאחר מכן תובא הצגת המתודולוגיה החדשה. נוסף על כך, יוצגו מקורות המידע ומגבלות הנתונים של המתודולוגיה החדשה. בפרק התוצאות יוצגו סדרות האומדנים שהתקבלו משימוש במתודולוגיה החדשה, תוך השוואתם לאומדנים שהתקבלו במתודולוגיה הנוכחית ובחינת ההשפעה של החלטת המתודולוגיה החדשה על אומדני האוכלוסייה וקצב גידול האוכלוסייה.

המתודולוגיה הנוכחית לאמידת הגירה בין-לאומית של ישראלים

המתודולוגיה הנוכחית שלפיה נבנים זרמי תנועות ההגירה של הישראלים מופעלת במתכונתה הנוכחית זה עשורים מספר בתחום דמוגרפיה בלמ"ס. ההגדרות המנחות את המתודולוגיה הנוכחית שבשימוש ה"למ"ס נמצאות בתוקף משנת 1995. ההגדרות של היוצאים והחוזרים אינן סימטריות, כלומר מספר הימים הנדרשים לשהות בחו"ל עבור היוצאים שונה ממספר הימים הנדרשים לשהות בארץ עבור החוזרים. **ישראלים יוצאים:** ישראלים אשר שהו בחו"ל 365 יום ויותר ברציפות ולפני צאתם שהו בישראל לפחות תשעים יום ברציפות. **ישראלים חוזרים:** ישראלים אשר שהו בחו"ל 365 יום ויותר ברציפות טרם כניסתם לישראל ולאחר שובם שהו בישראל לפחות תשעים יום ברציפות. כלומר לא נכללים בהגדרות הללו ישראלים הגרים בחו"ל ובאים לביקור מולדת קצר (פחות משלושה חודשים ברציפות) (ה"למ"ס, 2023). החל משנת 2008 מקורם של נתוני הישראלים היוצאים והחוזרים לישראל הוא רישום במערכת ביקורת הגבולות

המתבצע על ידי בקרי הגבולות שבאחריות רשות האוכלוסין וההגירה. עמדות של ביקורות הגבולות מוצבות בכל תחנות היציאה/כניסה בגבולות הארץ באוויר, ביבשה ובים. כאשר תושב/אזרח היה יוצא מהמדינה או נכנס אליה, היו בקרי הגבול מבצעים תיעוד של הפעולה על ידי הקלדת הפרטים למערכת ביקורת הגבולות. החל משנת 2010 החלה מתבצעת סריקה של פרטי הדרוכן (ללא הקלדה) בנתב"ג ועד שנת 2013 כבר התבצעה שיטת הסריקה בכל תחנות הגבול בארץ למעט מבמקומות בודדים. הסריקה אמורה להקטין את טעויות ההקלדה ובכך לשפר את איכות הנתונים. מערכת זו כוללת רשומות פרט של כל היוצאים/נכנסים, מספר תעודת הזהות שלהם ותאריכי היציאות/כניסות שלהם. נוסף על כך, רשומות הפרט במערכת כוללות פרטים אישיים נוספים ממרשם האוכלוסין: מין, תאריך לידה, דת, תאריך עלייה, מצב משפחתי וארץ לידה. החידוש משנת 2008 ואילך הוא שרשומות אלה מועברות ישירות ממערכת ביקורת הגבולות ללמ"ס, נקלטות ללא תיווך ומשמשות במערכת בניית האומדנים של הישראלים היוצאים והחוזרים. המערכת צוברת את כל התנועות של הישראלים (כולל תנועות של ערביי מזרח ירושלים העוברים במעברי הגבול הבין-לאומיים, אך לא כולל מעברים בין ישראל לשטחי הרשות הפלסטינית) בגבול בשנה קלנדרי (מ-1 בינואר עד 31 בדצמבר בכל שנה). המתודולוגיה במערכת הנוכחית מחשבת שהות של היוצאים בחו"ל ואת שהותם בישראל לפני היציאה לחו"ל. בה בעת, המערכת מבצעת אותן פעולות גם על רשומות החוזרים. חישוב זרמי תנועות היציאה (out-flow) והחזרה (in-flow) נעשה על פי התנועות בגבול בלבד. התוצרים של המערכת הנוכחית הם שני קבצים שנתיים: אחד של יוצאים ואחד של חוזרים (הלמ"ס, 2014b). בשנתון הסטטיסטי לישראל שמפרסמת הלמ"ס בכל שנה מתפרסמים נתונים שנתיים לגבי תושבים ישראלים ששהו בחו"ל ברציפות 365 יום ויותר, והחוזרים מקרבם, ששהו בארץ תשעים יום ברציפות לפחות, לפי מין וגיל. כמו כן, הלמ"ס מפרסמת בכל שנה t הודעה לתקשורת בשם "יציאות וחזרות של ישראלים ששהו בחו"ל שנה ויותר ברציפות", ובה יש אומדנים לגבי שנה t-2 למספר היוצאים, למספר החוזרים, למאפיינים דמוגרפיים של היוצאים והחוזרים ולאומדן מלאי הישראלים החיים מחוץ לישראל.

האומדן של סך הישראלים המתגוררים בחו"ל המתפרסם בהודעה לתקשורת הזו מבוסס על השתתפות שיעורי פטירה גולמיים של ישראל על מאזן ההגירה הבין-לאומית של ישראלים. המאזן מתקבל כתוצאה מהפחתת מספר הישראלים היוצאים ממספר הישראלים החוזרים, והשתתפות שיעורי פטירה גולמיים בטווח שבין שישה נפטרים לאלף ישראלים ובין שמונה נפטרים לאלף ישראלים בשנת אומדן. ללמ"ס קיימים נתוני מאזנים מסוכמים שכאלה (לא נתוני פרט) החל משנת 1948 ואילך המאפשרים חישוב של האומדן עבור כל שנה בנפרד. נוסף על כך, אומדן הישראלים השהים בחו"ל אינו כולל את ילדיהם של אזרחים ישראלים שנולדו בחו"ל ומעולם לא הגיעו לישראל. אם הם הגיעו לארץ לתקופה ועזבו, הם נכללים באומדן.

מניעים לעדכון המתודולוגיה הנוכחית

בשנים האחרונות התגבשה באגף דמוגרפיה ומפקד בלמ"ס הכרה בצורך לעדכן את הסטטיסטיקה של הגירה בין-לאומית באמצעות פיתוח מתודולוגיה מעודכנת ומתאימה יותר לאמידתה. ביתר פירוט, עלה הצורך לעדכן את ההגדרות של ישראלים יוצאים וחוזרים כך שישקפו את המציאות המשתנה של דפוסי ההגירה בעת הנוכחית. דפוסים אלה מושפעים מהזמינות

ומהעלויות היורדות של נסיעות בין-לאומיות, מפתחת ישראל לשוק הכלכלי הגלובלי, מריבוי הזדמנויות עסקיות בחו"ל, מפיתוח ענף ה-IT שהביא ליצירת משרות הכרוכות בעיתוק (relocation) ולימודים בחו"ל ומהתרחבות תופעת האזרחויות הכפולות; זאת לצד חברה ישראלית המתאפיינת בקשרים משפחתיים וחבריים מפותחים. גורמים אלה מביאים מצד אחד לעלייה במספר הישראלים היוצאים ומצד אחר לחיזוק הנטייה לחזור לביקורים בארץ. לכן המתודולוגיה הנוכחית, שלפיה נדרשת שהות רצופה בחו"ל במשך שנה שלמה רצופה (אם "נשבר" רצף זה על ידי ביקור בארץ, לא ייחשב אדם כישראלי מהגר), כבר מתאימה פחות לדפוסי ההגירה העכשוויים. נוסף על כך, במסגרת המתודולוגיה הנוכחית אין שימוש במאגר (stock) של ישראלים השהים בחו"ל לצורך קביעת זרמי תנועות היוצאים והחוזרים (דבר העשוי להביא לכך שאדם יירשם כיוצא פעמיים מבלי להיחשב כחוזר בין יציאה אחת לשנייה). כמו כן, אין שילוב מידע לגבי מעמד התושב במרשם התושבים וכתוצאה מכך עלולים להיות כלולים באומדנים אנשים הרשומים במרשם התושבים אך מעולם לא התגוררו בארץ.

בה בעת המלצות ארגון האו"ם למדידת הגירה בין-לאומית מתייחסות לתקופת מדידה של שנה אך אינן מפרטות כיצד יש למדוד את השנה ואם השהות מחוץ למדינת המוצא צריכה להיות רצופה או מצטברת. לפי המלצת האו"ם מהגר בין-לאומי מוגדר כאדם שמשנה את ארץ המגורים הרגילה (country of usual residence) שלו. ארץ המגורים הרגילה היא הארץ שהאדם חי בה, כלומר, הארץ שבה יש לאדם מקום מגורים שהוא שוהה בו בתקופת המנוחה היומית. לא נכללים בשינוי ארץ המגורים הרגילים נסיעות לחוץ לארץ למטרות נופש, חגים, עסקים, טיפול רפואי או עלייה לרגל דתית. נוסף על כך, ההבחנה בין מבקר בין-לאומי למהגר בין-לאומי אומרת ששינוי משך השהות בארץ המגורים הרגילים צריכה להיות לפחות לשנה. כמו כן, ההמלצה היא להבחין בין שלושה סוגי מהגרים: מהגרים לטווח ארוך, מהגרים לטווח קצר ומבקרים. המלצות האו"ם להגדרות: מהגר ארוך טווח (Long-term migrant) מוגדר כאדם שעובר למדינה אחרת ממדינת המגורים הרגילים שלו לתקופה של שנה לפחות (12 חודשים). מהגר קצר טווח (Short-term migrant) מוגדר כאדם שעובר למדינה אחרת מארץ המגורים הרגילים שלו לתקופה של שלושה חודשים לפחות אך פחות משנה (12 חודשים). אדם היוצא את המדינה לתקופה קצרה משלושה חודשים מוגדר כמבקר (visitor). ישנה גם התייחסות להגדרה של מהגרים חוזרים (Return migrants), והם מוגדרים כמי שחוזר לארץ האזרחות לאחר שהיה מהגר (לטווח ארוך או קצר) ומתכוון לשהות בארצו לפחות שנה אחת (United Nations, 1998).

באגף דמוגרפיה ומפקד בלמ"ס נלקחו בחשבון המלצות האו"ם כבסיס למחקר נוסף להתאמה להקשר הישראלי שבמסגרתו נחקרו מספר היבטים של הנושא והוקם צוות בין-תחומי שניסח המלצות לשיפור ולעדכון הטיפול בסטטיסטיקה של הגירה בין-לאומית. שיפריס (2020) השווה במחקרו מודלים שונים להגדרת יוצאים וחוזרים באמצעות שני קריטריונים מבחינים. הקריטריון האחד עסק במשך הזמן של שהות רצופה בחו"ל או בארץ (תשעים יום, שישים יום או שלושים יום) והקריטריון השני עסק ביחס בין מספר ימים של שהות בחו"ל ובין מספר הימים של שהות בארץ. תוצאת מחקרו, שהשווה בין חלופות שונות, העלתה כי משך הזמן המועדף לשהות רצופה בארץ או בחו"ל הוא תשעים יום, ואילו יחס הימים המועדף הוא 1:4 (ארבעה ימים בחו"ל על כל יום בארץ), כלומר עבור היוצאים, מתוך 365 ימים מיום היציאה, האדם שהה 275 יום בחו"ל.

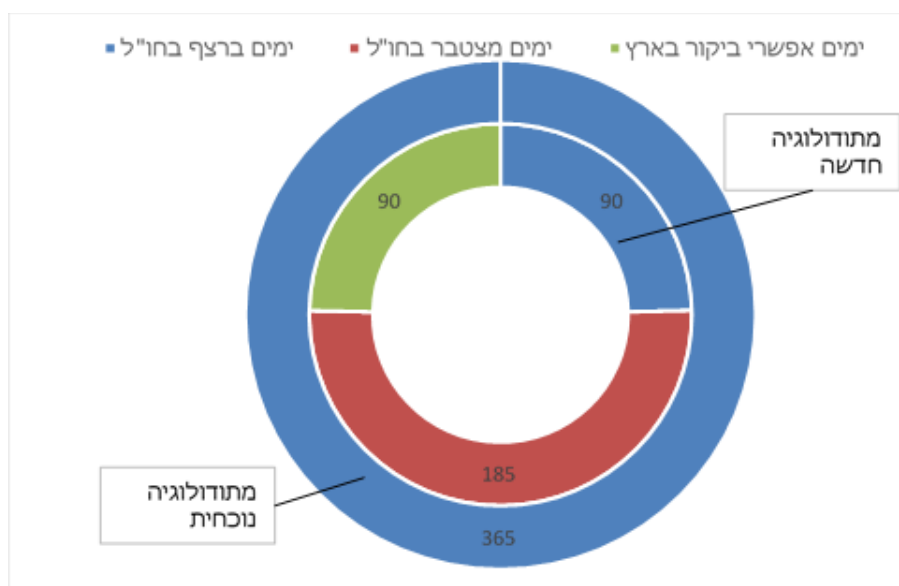
מחקרו אף הצביע על החשיבות של הקמת מאגר עוזבים את ישראל רב-שנתי ברמת הפרט לשימוש בתחום דמוגרפיה. סבח (2012) הציגה סקירה של אופן בניית מאגר הישראלים השוהים בחו"ל שהוכן עבור מפקד האוכלוסין והדיוור 2008. הגדרת הבסיס של האוכלוסייה הכלולה בו קובעת כי הכללה במאגר נעשית על פי היעדרות מישראל למשך שנה או יותר, תוך מתן אפשרות לביקורים של עד שלושה חודשים במהלך שנה זו. המקורות לבניית המאגר הזה הם מרשם התושבים (רשומות בסטטוס פעיל בלבד, לא כולל סטטוס "חדל להיות תושב" או "נפטרים") שיש להם תאריך יציאה ללא כניסה עד 2006. לכן סביר מאוד שמקור זה אינו כולל ישראלים שנולדו בחו"ל לאזרחים ישראלים מפני שבשנים ההן הם נכנסו למרשם בסטטוס של "חדל להיות תושב". מקורות נוספים הם קובץ ביקורת הגבולות (איתור מי ששהו בחו"ל יותר מתשעים יום ברצף) לשנת 2007, קובץ לא נפקדו במפקדי האוכלוסין 1983 ו-1995 (שהם מפקדים של פקידת שטח מלאה) ולא דווחו כנפטרים ולא ביצעו פעולות במרשם מאז 1995, ביטוח לאומי (ישראלים לא תושבים לפי הגדרתם), ישראלים בסטטוס אזרחי "עולה בכוח" שעברו יותר משלוש שנים מאז קיבלו את הסטטוס ולא ביצעו מאז פעולות במרשם התושבים. המאגר נקבע כממלא את ייעודו באיתור האוכלוסייה שאינה נוכחת בארץ בעת קיום המפקד על ידי השוואה עם תוצאות ניסוי הפקידה בשטח שנעשה לקראת קיום המפקד, כמו גם השוואה עם תוצאות הפקידה בשטח של הסקר החברתי. עבודה נוספת נעשתה בידי צוות בין-אגפי לבחינת תהליך הכנת מאגר ישראלים בחו"ל. המלצות הצוות היו (1) להקים מאגר "יורדים" אחד אשר ישרת את כל הצרכים והשימושים בלמ"ס, ו-(2) שהמאגר יכלול שני מרכיבים עיקריים: א. רשימה של ישראלים (מאגר) למועד מסוים (תאריך מדויק) שבסבירות גבוהה אינם שייכים לאוכלוסייה של ישראל באותו מועד; ב. מאגר רב-שנתי של זמרים הכולל רשימה של אנשים שירדו ו/או חזרו עם פרטים הנחוצים לניהול התנועות שלהם (הלמ"ס, 2014a). הגדרות היוצאים והחוזרים יתחשבו בביקורים קצרים בארץ ויספקו מידע לגבי מהגרים לטווח קצר ומהגרים לטווח ארוך. בהמלצות נשמרה ההבחנה התפעולית בין צורכי מפקד האוכלוסין ובין צורכי תחום דמוגרפיה. בראשית תהליך פיתוח המתודולוגיה החדשה (כהן-קסטרו, 2020) נחקרו חמש חלופות שונות להגדרת ישראלים יוצאים וישראלים חוזרים, אשר נבדלו ביניהן בשילובים שונים של שלושה עקרונות מנחים: 1) קיומו או אי-קיומו של מבחן ראשוני של תקופת שהות רצופה בחו"ל; 2) מספר ימים מצטברים של שהות בחו"ל; 3) שמירה על סימטריות או אי-סימטריות בהגדרות של היוצאים והחוזרים. החלופות השונות נבחנו על סמך נתוני מעברי גבול וחשוב שהיות בחו"ל ובארץ של ישראלים באוכלוסייה סגורה (ללא ריבוי טבעי או עלייה) בשנים 2009–2013. מאפייני הישראלים הכלולים בכל חלופה נחקרו ואופיינו באמצעות התכונות הדמוגרפיות והחברתיות-כלכליות שלהם. המחקר המליץ על השיטה שתוצג בהמשך – המיישמת בהגדרותיה ובמאפייני הכלולים בה את המטרה של הכללת מרבית האוכלוסייה שהעבירה ברמת סבירות גבוהה את מרכז חייה לחו"ל ואינה כוללת אוכלוסייה אשר לא עשתה כן – בהשוואה לחלופות האחרות. חלופה זו תומכת בצורך במבחן ראשוני של שהות מצטברת של תשעים יום בחו"ל, בתקופת חקירה של שנה תוך מתן אפשרות לימים מצטברים בחו"ל שסכומם תשעה חודשים מתוך אותה שנה ובשמירה על סימטריות בין ההגדרה של היוצאים להגדרה של החוזרים. מסקנות המחקר והמלצות האו"ם אומצו על ידי הוועדה המייעצת בנושאים דמוגרפיים מטעם המועצה הציבורית לסטטיסטיקה שכללה מומחים דמוגרפיים ובראשם ד"ר אליהו בן-משה (י"ר

הוועדה המייעצת) והסטיסטיקן הלאומי דאז פרופ' דני פפרמן, והחל תהליך פיתוח מערכתי של המתודולוגיה הנבחרת.

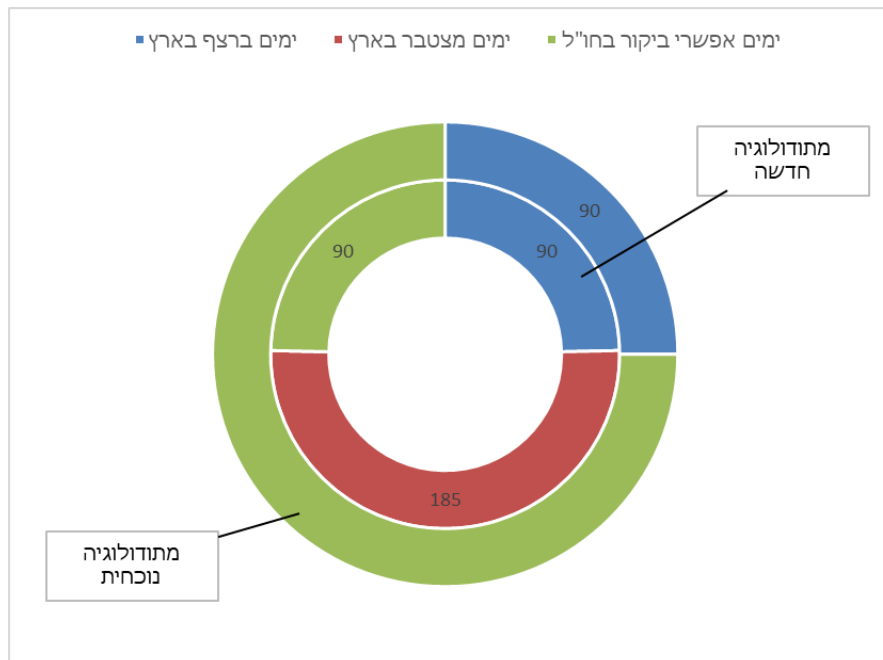
המתודולוגיה החדשה לאמידת הגירה בין-לאומית של ישראלים

האוכלוסייה הכלולה במתודולוגיה החדשה נקבעה בהתאם להגדרות האוכלוסייה הקבועה שעל פיה מחושבים אומדני האוכלוסייה בלמ"ס החל משנת 2008, והיא כוללת את סך הישראלים הרשומים במרשם התושבים, במעמד של אזרח, תושב קבע או תושב ארעי. יחד עם זאת, יש הרשומים במרשם האוכלוסין שמעולם לא התגוררו לטווח ארוך בישראל, למשל, אזרחים עולים (אזרח עולה: אדם שנולד לאזרח ישראלי בעת שהותו בחו"ל), אשר אינם אמורים להיכלל באומדני היוצאים מכיוון שלא היו מעולם חלק מהאוכלוסייה הקבועה בארץ. אזרחים עולים אלה, כמו גם נרשמים חדשים במרשם התושבים בסטטוס ראשוני של "חדל להיות תושב", אינם כלולים באומדן הישראלים היוצאים, אך הם כלולים במאגר הישראלים השוהים בחו"ל הגולמי (הסבר מפורט על המאגר יבוא בהמשך המאמר). ההגדרות החדשות שנקבעו הן: **ישראלים יוצאים**: (לטווח ארוך) מי שלא נכללו במאגר השוהים בחו"ל בעת היציאה לחו"ל, ושהו בחו"ל לפחות 275 ימים במצטבר במהלך 365 הימים שלאחר יציאתם, מהם תשעים יום ראשונים ברצף. **ישראלים חוזרים**: מי שנכללו במאגר השוהים בחו"ל בעת הכניסה לארץ ושהו בארץ לפחות 275 ימים במצטבר בשנה לאחר כניסתם, מהם תשעים יום ראשונים ברצף. הגדרות אלה מסתמכות על הגדרה של העברת מרכז חיים ושהות מצטברת משמעותית בחו"ל על פני מדידת שהות רצופה בחו"ל. הן נמדדות בצורה סימטרית ליוצאים ולחוזרים ובכך מספקות קריטריון אחיד ושווה הזדמנות להיכלל במרכיב ומונעות סיווגים כפולים. כמו כן הסף הראשוני הנדרש של תשעים יום ברצף בחו"ל או בארץ משמש להבחנה בין תייר למהגר (ויזת תייר מוענקת בדרך כלל לתקופה של עד שלושה חודשים). להלן תרשימים המדגימים את ההבדלים בין הגדרות הישראלים היוצאים והישראלים החוזרים תחת המתודולוגיה הנוכחית והמתודולוגיה החדשה:

תרשים 1. הגדרות ישראלים יוצאים לטווח ארוך, לפי מספר ימים בחו"ל במהלך שנת המעקב, לפי מתודולוגיה נוכחית ומתודולוגיה חדשה



תרשים 2. הגדרת ישראלים חוזרים, לפי מספר ימים בארץ במהלך שנת המעקב, על פי מתודולוגיה נוכחית ומתודולוגיה חדשה



נוסף על עדכון ההגדרות לישראלים יוצאים וישראלים חוזרים, ובהתאם להמלצות האו"ם, נבנו עוד שתי סדרות של תנועות הגירה שלא היו קיימות קודם לכן: **ישראלים יוצאים לטווח קצר** שהם מי ששהו בחו"ל בין תשעים ימים (ראשונים ברצף) ל-274 ימים (במצטבר) במהלך שנת המעקב. **ישראלים מבקרים** שהם ישראלים המתגוררים דרך קבע בחו"ל ואשר באו לביקור

ממושך יחסית בארץ ושהו בארץ בין תשעים ימים (ראשונים ברצף) ל-274 ימים (במצטבר) במהלך שנת המעקב. נוסף על עדכון הגדרות היוצאים והחוזרים והוספת הגדרות של סטטוסי מהגרים, הוקם לראשונה מאגר ישראלים שוהים בחו"ל.

מאגר ישראלים שוהים בחו"ל מבוסס על תוצאות מפקד האוכלוסין והדיוור 2008 אשר קבע מי שייך לאוכלוסייה ומי אינו שייך אליה בסוף שנת 2008 (סבח, 2012). משנת 2009 ואילך המאגר מתעדכן לפי זרמי תנועות הוספה וגריעה מהמאגר של ישראלים יוצאים וחוזרים ולפי רישום במרשם האוכלוסין. תנועות ההוספה למאגר כוללות את (1) הישראלים היוצאים לטווח ארוך (ראו הגדרה לעיל) ו-(2) ישראלים הנרשמים לראשונה במרשם האוכלוסין והסטטוס המרשמי שלהם הוא "חדל להיות תושב" או אזרחים עולים שאינם מתגוררים בארץ. תנועות הגריעה מהמאגר כוללות את (1) ישראלים חוזרים (ראו הגדרה לעיל), (2) הודעות למרשם האוכלוסין על פטירות של הכלולים בו, או (3) הגעתם של הכלולים בו לגיל 120 שנים גם ללא הודעה. המאגר הגולמי הזה כולל את מלאי הישראלים הרשומים במרשם התושבים שעל פי הרישום המנהלי הם עדיין בחיים ונמצאים בחו"ל. הוא מאפשר חייוי לגבי כל פרט במרשם האוכלוסין אם הוא שייך או לא לאוכלוסייה המתגוררת בישראל דרך קבע בנקודת זמן מסוימת. אולם מאגר זה הוא מאגר גולמי שיש לנכות ממנו רשומות של ישראלים הרשומים במרשם האוכלוסין אך מעולם לא התגוררו בארץ (האזרחים העולים והאחרים), כמו גם רשומות של נפטרים בחו"ל שדבר פטירתם לא דווח למרשם האוכלוסין וגילם צעיר מ-120 שנים.

אומדן הישראלים שעזבו את ישראל ומתגוררים בחו"ל

במתודולוגיה הנוכחית האומדן של סך הישראלים המתגוררים בחו"ל מבוסס על השתת שיעורי פטירה גולמיים של ישראל על מאזן ההגירה הבין-לאומית של ישראלים. המאזן מתקבל כתוצאה מהפחתת מספר הישראלים היוצאים ממספר הישראלים החוזרים, והשתת שיעורי פטירה גולמיים בטווח שבין שישה נפטרים לאלף ישראלים ובין שמונה נפטרים לאלף ישראלים בשנת אומדן. בלמ"ס קיימים נתוני מאזנים מסוכמים שכאלה (לא נתוני פרט) משנת 1948 ואילך המאפשרים חישוב של האומדן עבור כל שנה בנפרד. זאת ועוד, אומדן הישראלים השוהים בחו"ל אינו כולל את ילדיהם של אזרחים ישראלים שנולדו בחו"ל ומעולם לא הגיעו לישראל. אם הם הגיעו לארץ לתקופה ועזבו, הם נכללים באומדן.

במתודולוגיה החדשה מאגר הישראלים השוהים בחו"ל מבוסס על תוצאות מפקד האוכלוסין והדיוור 2008 אשר קבע מי שייך לאוכלוסייה ומי אינו שייך אליה בסוף שנת 2008 (סבח, 2012). משנת 2009 ואילך המאגר מתעדכן לפי זרמי תנועות הוספה וגריעה מהמאגר של ישראלים יוצאים וחוזרים ולפי רישום במרשם האוכלוסין. תנועות ההוספה למאגר כוללות את (1) הישראלים היוצאים לטווח ארוך (ראו הגדרה לעיל) ו-(2) ישראלים הנרשמים לראשונה במרשם האוכלוסין והסטטוס המרשמי שלהם הוא "חדל להיות תושב" או אזרחים עולים שאינם מתגוררים בארץ. תנועות הגריעה מהמאגר כוללות את (1) ישראלים חוזרים (ראו הגדרה לעיל), (2) הודעות למרשם האוכלוסין על פטירות של הכלולים בו, או (3) הגעתם של הכלולים בו לגיל 120 שנים גם ללא הודעה. המאגר הגולמי הזה כולל את מלאי הישראלים הרשומים במרשם התושבים שעל פי

הרישום המנהלי הם עדיין בחיים ונמצאים בחו"ל. הוא מאפשר חיווי לגבי כל פרט במרשם האוכלוסין אם הוא שייך או אינו שייך לאוכלוסייה המתגוררת בישראל דרך קבע בנקודת זמן מסוימת. אולם מאגר זה הוא מאגר גולמי שיש לנכות ממנו רשומות של ישראלים הרשומים במרשם האוכלוסין אך מעולם לא התגוררו בארץ (האזרחים העולים והאחרים), כמו גם רשומות של נפטרים בחו"ל שדבר פטירתם לא דווח למרשם האוכלוסין וגילם צעיר מ-120 שנים. עיקר הקושי בחישוב מאגר הנטו מתוך המאגר הגולמי הוא אופן אמידת נתוני פרט היסטוריים מקום המדינה ועד לשנת 2008. לגבי אזרחים עולים ואחרים צריך למצוא דרך לקבוע את מקום המגורים הראשוני של כל פרט בכל שנה שבה נכנס למרשם, משנת 1948 ואילך, כדי לדעת אם נכלל באוכלוסייה המתגוררת בישראל, אם לאו. לגבי הנפטרים בחו"ל שלא התקבלה עבורם הודעת פטירה, קשה לאמוד מי מהכלולים במאגר נפטר ולא דווח עליו בכל אחת מהשנים, כי אין נתוני פרט היסטוריים מקום המדינה אלא רק אומדנים מסוכמים. כדי להפעיל שיעורי פטירה על הכלולים במאגר אנו נדרשים להפעילם על השארית שלא נפטרה בכל שנה בנפרד. אם לא נעשה כן, קיימת טעות סטטיסטית מצטברת של "לא ידוע אם נפטר" בכל השנים מאז 1948 ועד 2008. מטעמים אלו מאמר זה אינו מציג אומדן של הישראלים המתגוררים בחו"ל לפי המתודולוגיה החדשה. נדרשות פעולות פיתוח נוספות לפני שיהיה אפשר לפרסם אומדן "נטו" של הישראלים שעזבו את ישראל וחיים בחו"ל. בכוונת הלמ"ס לבנות מודל סטטיסטי שינבא את הנפטרים שלא התקבלה עבורם הודעת פטירה ואת אלו שרשומים במרשם החל מקום המדינה אך מעולם לא התגוררו בארץ, ובכך להקטין את הטעות הסטטיסטית המצטברת. כאשר ייבחר המודל המתאים, תפרסם הלמ"ס את אומדן הנטו על פי המתודולוגיה החדשה.

מקורות המידע של המתודולוגיה החדשה

איכות הסטטיסטיקה של הגירה בין-לאומית היא נגזרת של איכות מקורות המידע העומדים לרשות המבקשים לייצר ולחקור אותה. ככל שמקור המידע מקיף יותר, מהימן יותר ועדכני יותר, כך עולה גם איכות הנתונים והיכולת של יצרני הסטטיסטיקה, מקבלי ההחלטות, החוקרים והציבור הרחב להסתמך עליהם. מקור המידע העיקרי ליצירת המתודולוגיה החדשה הוא מערכת ביקורת הגבולות שבאחריות רשות האוכלוסין וההגירה. בישראל קיים מצב ייחודי שבו גבולות המדינה מפוקחים וסגורים יחסית למדינות אחרות. כלומר אין מעבר חופשי של אנשים בין ישראל למדינות השכנות ללא רישום של התנועה בתחנות הגבול היבשתי (המצב במרבית מדינות אירופה, למשל, שונה) ורישום התנועות במעברי גבול שאינם יבשתיים מתבצע דרך נמלי התעופה והים. מצב זה מאפשר כיסוי ותיעוד כמעט מלא של כל תנועות התושבים בגבולות. מאז השנים הראשונות למדינה מסתמכת הלמ"ס על נתוני המעברים בגבולות כדי לייצר סטטיסטיקה של הגירה בין-לאומית של ישראלים. האופן שבו נאספים הנתונים עבר שינויים במהלך השנים: החל בכרטיסיות נייר שמולאו בגבול בעת היציאה, הושלמו עם החזרה לארץ ועובדו לדוחות נייר באופן ידני, דרך המשך השימוש בכרטיסיות נייר שנסרקו לקבצים מגנטיים וכלה בסריקה אוטומטית ממוחשבת של הדרכונים המתנהלת בכל תחנות הגבול ומועברת ישירות ללמ"ס מדי יום. המערכת שולחת את התנועות שהתרחשו בגבולות הארץ במשך אותו יום. לשם המחשה, בכל יום מתקבלות ממערכת ביקורת הגבולות בין 40,000 ל-100,000 (תלוי ב"עונה") תנועות של ישראלים וזרים. לדוגמה, בשנת 2009 עיבדה המערכת הממוחשבת שפותחה בלמ"ס לצורך יישום ההגדרות

החדשות 403,689 תנועות בגבול של ישראלים ששהו בחו"ל או בארץ שלושה חודשים ויותר ברצף. במקור מידע זה קיים כיסוי מלא של האוכלוסייה הרלוונטית.

מקור משני הוא מרשם האוכלוסין. ממקור מידע זה מתקבלים סטטוסים לגבי מעמדו האזרחי של האדם בכניסתו הראשונה למרשם האוכלוסין. רישום ראשוני של ישראלים במרשם האוכלוסין בסטטוס של "חדל להיות תושב" (לפי שיקול דעת של רשות האוכלוסין) או אזרח עולה המתגורר בחו"ל מציין כי האדם אינו מתגורר בפועל בארץ, אולם יש לו אפשרות עתידית לעבור להתגורר בארץ אם ירצה זאת ויתמלאו התנאים המתאימים. נוסף על כך, המרשם מהווה מקור לקבלת הודעות על פטירה של תושבים ישראלים המתגוררים בחו"ל, וכך מתאפשרת גריעה שלהם ממאגר הישראלים השוהים בחו"ל. במקור זה קיים כיסוי מלא של האוכלוסייה הרלוונטית.

מגבלות הנתונים

ישנן מספר מגבלות מערכתיות לנתונים המתקבלים אשר עלולות להשפיע על איכות הנתונים, אך השפעתן על כלל איכות הנתונים שולית. להלן פירוט שלהן:

שימוש בדרכון זר בעת היציאה או החזרה יכול להוביל לרישום חסר של יציאות או חזרות של אדם בעל אזרחות כפולה. אף על פי שהחל משנת 2008 מערכת ביקורת הגבולות החדשה אינה אמורה לאפשר לבעלי דרכון ישראלי לצאת או להיכנס לישראל תוך שימוש בדרכון זר, ואם מתרחש מעבר גבול עם דרכון זר, עליה לשייכו לתעודת הזהות הישראלית – עדיין מתרחשים מקרים מסוג זה.

אם אירוע הפטירה של ישראלים הכלולים במאגר השוהים בחו"ל במשך שנים ונפטרים בחו"ל לא דווח למרשם האוכלוסין בארץ (הדבר קורה כנראה במרבית המקרים אם אין תמריץ להודיע על כך) לא תקבל הרשומה סטטוס של נפטר במרשם ולכן גם לא תיגרע ממאגר השוהים בחו"ל. משום כך המאגר הגולמי של השוהים בחו"ל מהווה אומדן יתר למספר הישראלים המתגוררים בחו"ל. אנו מפעילים תיקון מסוים למאגר על ידי גריעת כל מי שהגיע לגיל 120 ויותר ומתוכננת הבניה של מודל סטטיסטי לאמידת הפטירות שלא דווחו, אך זה עדיין יהיה רק אומדן בקירוב ולא נתוני אמת.

תיתכן בעייתיות מסוימת ביצירת תלות בהימצאות במאגר השוהים בחו"ל לקביעה של אדם כיוצא או כחוזר. מטרת התלות בהימצאות במאגר לקביעת היוצאים או החוזרים היא למנוע מצבים שבהם האדם נכלל בתנועת היוצאים פעמים מספר בשנים עוקבות מבלי שחזר לארץ בין אותן יציאות, או למנוע את האפשרות שאדם ייקבע כיוצא וכחוזר באותה שנה (דבר שהוא אפשרי במתודולוגיה הנוכחית). יחד עם זאת, נתוני מאגר הבסיס של המערכת חשופים לטעות מסוימת, שרלוונטית בעיקר לשנים הראשונות להרצת השיטה החדשה. מאגר הבסיס נקבע על פי תוצאות מפקד האוכלוסין 2008, אשר עשוי להיות חשוף לטעויות בסיווג ל"תושב הארץ" או "לא תושב הארץ" בעת המפקד. אך ככל שהשנים מתקדמות, המערכת מתקנת את הטעויות בהתאם לתנועות בגבול או לשינויי הסטטוס במרשם שהאדם מבצע. הטעות עדיין יכולה להישמר כאשר נקבע בטעות שאדם הוא לא תושב או תושב הארץ במפקד 2008 ומאז הוא לא ביצע מעבר גבול כלשהו או לא שינה את מעמדו במרשם.

מפני שההגדרות שנקבעו הן גורפות ומופעלות באופן שווה על כל האוכלוסייה, ללא התחשבות בדפוסי נסיעה פרטניים, תיתכן קביעה של שלילית-שגויה של אדם כלא-מהגר אף שכן העביר את מרכז חייו לחו"ל. זאת אם מבחינת מספר הימים ששהה בחו"ל הוא אינו עומד בהגדרה שנקבעה ליוצאים לטווח ארוך ואזי לא יסווג כיוצא לטווח ארוך. למשל, אדם שלא שוהה אף פעם תשעים יום ברצף בחו"ל או מחלק את זמנו חלוקה שווה בין חו"ל לארץ ורואה עצמו תושב קבע במדינה אחרת לא יוגדר ככזה תחת ההגדרות החדשות. אותו הדבר עשוי לקרות בקרב ישראלים חוזרים. לעומת זאת נציין שההגדרות החדשות גמישות מההגדרות הנוכחיות (נדרשת שנה ברצף), ובדיקות הראו שהן רלוונטיות לאוכלוסייה מהגרת יותר מאשר החלופות האחרות שנבדקו.

הנתונים כוללים רק מעברים בגבולות בין-לאומיים של ישראל עבור ישראלים (כולל תושבי מזרחי ירושלים) ולכן לא נכללים בהם מעברים של ישראלים אל אזור יהודה ושומרון ורצועת עזה ומהם.

תוצאות

להלן האומדנים שנוצרו על ידי שימוש במתודולוגיה החדשה והכוללים את סטטוסי ההגירה: ישראלים יוצאים לטווח ארוך, ישראלים יוצאים לטווח קצר, ישראלים חוזרים וישראלים מבקרים (לוח 1). אומדני הישראלים היוצאים והחוזרים לפי המתודולוגיה הנוכחית ולפי המתודולוגיה החדשה (לוח 2). השפעת המתודולוגיה החדשה על אומדני האוכלוסייה וקצב גידולה (תרשים 1). לוח 1. אומדני הגירה בין-לאומית של ישראלים לפי סטטוסי הגירה במתודולוגיה החדשה, בשנים 2012–2021, באלפים

לוח 1. אומדני הגירה בין-לאומית של ישראלים לפי סטטוסי הגירה במתודולוגיה החדשה, בשנים 2012–2021, באלפים

שנת יציאה/חזרה										סטטוס הגירה
2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	
31.5	38.4	39.7	38.0	39.2	39.9	37.6	35.3	33.7	33.1	יוצאים לטווח ארוך
18.5	36.4	33.4	33.1	33.0	31.9	31.3	29.6	29.6	29.8	יוצאים לטווח קצר
29.4	25.0	23.6	23.2	23.5	23.5	23.3	22.4	22.0	23.8	ישראלים חוזרים
16.0	5.4	6.7	6.3	6.3	6.5	6.4	6.3	6.0	6.1	ישראלים מבקרים

מהנתונים עולה כי האומדן השנתי הממוצע של הישראלים היוצאים לטווח ארוך עמד על כ-36.6 אלף נפש בשנים המוצגות, והאומדן הממוצע של הישראלים היוצאים לטווח קצר עמד על כ-30.7 אלף נפש בשנה. חיבור של שני נתונים אלה מראה כי כ-46% מהישראלים ששהו שלושה חודשים ברצף בחו"ל בסוף שנת המעקב לא הוגדרו כמהגרים לטווח ארוך (נקבעו כיוצאים לטווח קצר). הדבר מדגים את הנטייה של ישראלים לערוך נסיעות באורך ביניים למטרות טיולים או ביקורים ממושכים בחו"ל. האומדן של הישראלים החוזרים עמד על כ-24.0 אלף נפש בממוצע בשנה ושל הישראלים המבקרים כ-7.2 אלף נפש בממוצע בשנה. חיבור של שני נתונים אלה מראה כי כ-23% מכל מי ששהה שלושה חודשים ברצף בארץ לא הוגדר כישראלי חוזר בסופה של שנת המעקב. הדבר מדגים את הנטייה של הישראלים שהיגרו לחזור לביקורים ממושכים

בארץ או לחלוקת מגורים בין הארץ לחו"ל. זאת ועוד, מאזן ההגירה של ישראלים, המחושב על ידי החסרת אומדן הישראלים החוזרים מאומדן הישראלים היוצאים לטווח ארוך, הוא שלילי, כ-12.7 אלף נפש בממוצע בשנה. המאזן נמצא במגמת עלייה מתונה המושפעת מהעלייה במספר היוצאים לטווח ארוך. יש לציין את נתוני השנים 2020–2021 כחריגים מפני שהושפעו ממגפת הקורונה העולמית. שנים אלה התאפיינו במגבלות רבות על התנועה הבין-לאומית, והללו משתקפות בנתונים.

השוואה של אומדני ישראלים יוצאים וישראלים חוזרים לפי המתודולוגיה הנוכחית והמתודולוגיה החדשה

אומדן הישראלים היוצאים לטווח ארוך גבוה במתודולוגיה החדשה פי 2.4 בממוצע מאשר במתודולוגיה הנוכחית. כמו כן, האומדן של הישראלים החוזרים גבוה במתודולוגיה החדשה פי 2.7 בממוצע מאשר אומדן החוזרים במתודולוגיה הנוכחית. גידול זה צפוי משום שבהגדרה החדשה הקריטריונים לקביעת יוצא גמישים יותר מאלה של ההגדרה הנוכחית ולפיכך יותר ישראלים עונים עליהם, והאוכלוסייה הנכללת באומדנים גדלה. בקרב החוזרים, גידול במספר היוצאים יוצר מאגר פוטנציאלי (pool) לחוזרים פוטנציאליים גדול יותר מזה הקיים לפי המתודולוגיה הנוכחית ומביא גם לגידול במספר החוזרים בפועל. יחד עם הגידול באומדני היוצאים והחוזרים גדל גם מאזן ההגירה השלילי (יוצאים יותר מאשר חוזרים) ועמד על פי שניים יותר בממוצע במתודולוגיה החדשה לעומת המתודולוגיה הנוכחית. באשר לסך הישראלים המתגוררים בחו"ל בשנה מסוימת, האומדן העדכני ביותר שקיים על סמך המתודולוגיה הנוכחית הוא בין 572 ל-612 אלף בסוף 2020 (למ"ס, הודעה לתקשורת, 23 באוגוסט 2022). כפי שהוסבר לעיל, בשלב זה אין אפשרות להציג אומדן למספר הישראלים המתגוררים בחו"ל לפי המתודולוגיה החדשה.

לוח 2. ישראלים יוצאים, ישראלים חוזרים ומאזן הגירה בין-לאומית: השוואה בין המתודולוגיה הנוכחית למתודולוגיה החדשה, 2012–2020, באלפים

מתודולוגיה	סטטוס הגירה	שנת יציאה/חזרה							
		2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013
נוכחית	ישראלים יוצאים	20.8	15.5	14.0	14.3	15.2	16.7	15.7	16.2
	ישראלים חוזרים	10.1	8.0	7.9	8.4	8.9	8.5	8.9	8.9
	מאזן	-10.8	-7.5	-6.2	-5.8	-6.3	-8.2	-6.8	-7.3
חדשה	ישראלים יוצאים	38.4	39.7	38.0	39.2	39.9	37.6	35.3	33.7
	ישראלים חוזרים	25.0	23.6	23.2	23.5	23.5	23.3	22.4	22.0
	מאזן	-13.4	-16.1	-14.8	-15.7	-16.4	-14.3	-12.9	-11.7

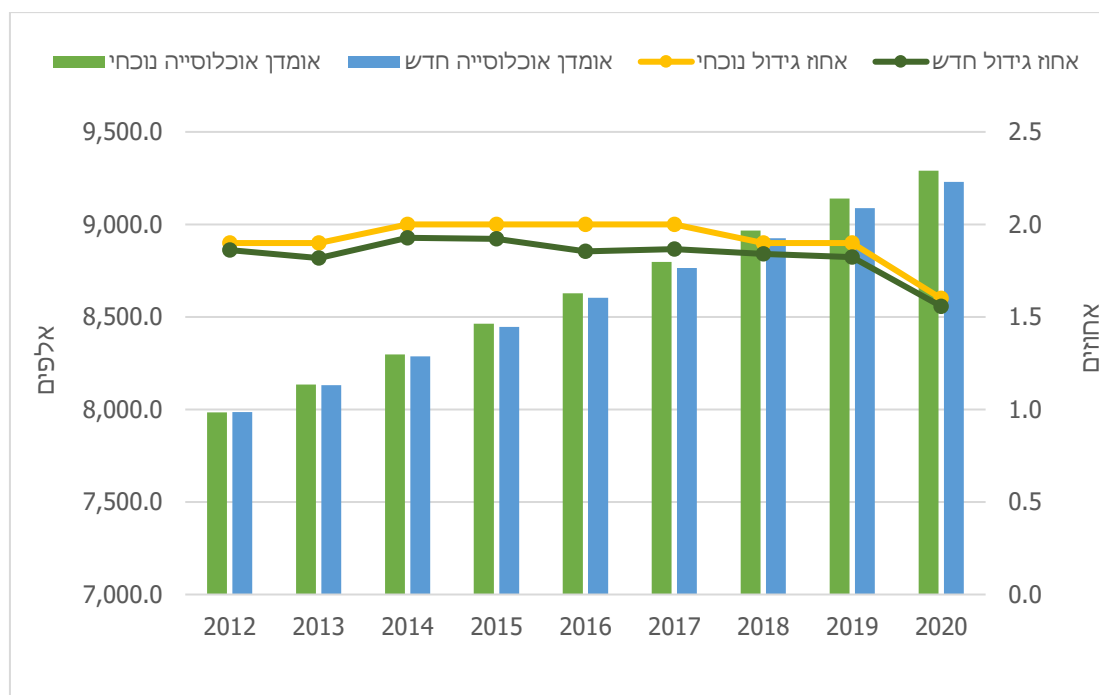
האומדנים של הישראלים היוצאים והחוזרים משמשים ליצירת מרכיב אוכלוסייה של מאזן הגירה בין-לאומית, המורכב מכניסות לאוכלוסייה (עולים, אזרחים עולים, איחוד משפחות, ישראלים חוזרים) מינוס יציאות מהאוכלוסייה (ישראלים יוצאים). מרכיב זה משמש בתהליך יצירת אומדן גודל האוכלוסייה. אף שמאזן ההגירה הבין-לאומית של ישראל חיובי לאורך השנים ותורם לגידול האוכלוסייה, הוא בכל זאת מספק תרומה קטנה יחסית לגידול – כ-17% בממוצע שנתי בשנים

הנ"ל. זאת לעומת גידול האוכלוסייה כתוצאה מריבוי טבעי שאחראי לכ- 83% מהגידול השנתי באותן שנים.

בחינת השפעת המעבר למתודולוגיה החדשה על גידול האוכלוסייה ועל אומדניה

על מנת לאמוד את מידת ההשפעה של המעבר למתודולוגיה החדשה על מרכיבי גידול האוכלוסייה ועל קצב גידולה וכפועל יוצא על אומדני האוכלוסייה של ישראל נערך חישוב של אומדן האוכלוסייה בשתי דרכים שונות: (1) על פי מרכיבי הגידול תחת המתודולוגיה הנוכחית כפי שהתפרסמו בשנתון הסטטיסטי של הלמ"ס, (2) על פי אותם מרכיבי גידול (לידות, פטירות, עולים, אזרחים עולים, איחוד משפחות), להוציא מרכיב מאזן הגירה בין-לאומית של ישראלים שחושב מחדש על פי המתודולוגיה החדשה. הסימולציה בוצעה עבור השנים 2012–2020 (היא השנה המעודכנת ביותר במתודולוגיה הנוכחית בעת ביצוע החישוב). נוסף על כך, נציין כי מרכיבי הגידול של שנת 2020 חריגים מפני שהם מושפעים מהתמודדות עם ההתפרצות העולמית של נגיף הקורונה, אשר השפיעה על היכולת ו/או הרצון להגר מישראל ואליה, וכן לוותה בירידה במספר הלידות ועלייה במספר הפטירות באותה שנה. בתרשים להלן תוצאות חישוב האוכלוסייה לפי שתי השיטות.

תרשים 3. אומדן אוכלוסייה ואחוז גידול האוכלוסייה לפי המתודולוגיה הנוכחית והמתודולוגיה החדשה, 2012–2020



מניתוח התוצאות עולה כי, כצפוי, שימוש במתודולוגיה החדשה מקטין את אומדן האוכלוסייה לעומת האומדנים הנוכחיים. במרכיבי האוכלוסייה מרכיב מאזן הריבוי הטבעי מהווה כ-82.7% בממוצע שנתי בשנים 2012–2020 ומרכיב מאזן ההגירה הבין-לאומית מהווה כ-17.3% מסך הגידול השנתי במתודולוגיה הנוכחית. בעוד במתודולוגיה החדשה עולה חלקו של מאזן

הריבוי הטבעי לכ- 86.4% בממוצע ובמקביל יורד חלקו של מאזן ההגירה הבין-לאומית לכ- 13.6% בממוצע. תרומת מרכיב מאזן ההגירה הבין-לאומית לגידול האוכלוסייה קטנה ב-3.7% בממוצע במעבר בין המתודולוגיה הנוכחית למתודולוגיה החדשה ובמקביל גדלה תרומת הריבוי הטבעי לגידול האוכלוסייה באחוז זהה. מכיוון שהנתונים של הריבוי הטבעי, העולים, האזרחים העולים ואיחוד המשפחות הוחזקו כקבועים, הקיטון באומדן האוכלוסייה נובע מההגדרות החדשות של הישראלים היוצאים והחוזרים במתודולוגיה החדשה. הדבר נובע בעיקר מגידול רב יותר במספר הישראלים היוצאים, מול גידול קטן יותר במספר הישראלים החוזרים. ההגדרות החדשות הגמישות יותר והסימטריות מגדילות את מאזן ההגירה השלילי בין ישראלים יוצאים ובין ישראלים חוזרים, והוא בתורו מקטין את מאזן ההגירה הבין-לאומית הכללי של ישראל אף שהוא עדיין נותר חיובי. הצמצום במאזן ההגירה הבין-לאומית מוצא ביטוי גם בהאטת קצב גידול האוכלוסייה תחת המתודולוגיה החדשה, שירד בכ- 0.1% בשנה, לעומת קצב הגידול תחת המתודולוגיה הנוכחית. הירידה בקצב גידול סך האוכלוסייה אינה מפתיעה מפני שהגמשת ההגדרות של מי נחשב כישראלי יוצא לטווח ארוך (הן מאפשרות שהות מצטברת בחו"ל וביקורים בארץ בשנה הראשונה ליציאה לחו"ל, במקום שהות של שנה ברצף בחו"ל) מביאה לאומדן גדול יותר של ישראלים יוצאים, אשר מקטין את חלקו של מרכיב מאזן ההגירה הבין-לאומית בגידול האוכלוסייה בישראל. ירידה זו בקצב הגידול של האוכלוסייה אינה דרמטית משום שקצב הגידול של האוכלוסייה בישראל מושפע בעיקר ממאזן הריבוי הטבעי. יחד עם זאת, אין להתעלם מכך שישנה השפעה מצטברת: הירידה בקצב הגידול מסתכמת בכ-4.2% במצטבר בשנים 2012-2020. סכימת כל ההפרשים בין מאזן ההגירה השלילי (יותר יוצאים מחוזרים) של ישראלים במתודולוגיה החדשה לעומת המאזן השלילי שלהם במתודולוגיה הנוכחית מסתכמת בהפסד של גידול אוכלוסייה מצטבר של כ-57.5 אלף נפש בשנים 2010-2020.

סיכום

במאמר הודגמה הנחיצות בעדכון ההגדרות של הישראלים היוצאים כך שיתאפשרו ביקורים בארץ בשנה הראשונה של השהות בחו"ל ותישמר אותה סימטריות גם בקרב הישראלים החוזרים לארץ. המחקרים והבדיקות הרבות שנערכו בנושא בלמ"ס מצביעים על כך שעדכון ההגדרות של הישראלים היוצאים והחוזרים יסייע להפיק סטטיסטיקה מהימנה יותר לגבי זיהוי ואמידת הישראלים שהעתיקו את מרכז חייהם לחו"ל ואת אלו מהם שהחליטו לחזור להתגורר לארץ ובכך לתרום ליצירת אומדנים מהימנים יותר של האוכלוסייה המתגוררת דרך קבע בארץ ותכנון מדיניות שתתבסס עליה.

יתרונות נוספים של המתודולוגיה החדשה הם יצירת סדרות נתונים חדשות של מרכיבי תנועות הגירה בין-לאומית של ישראלים יוצאים לטווח קצר (בין שלושה לתשעה חודשים במצטבר בחו"ל) וישראלים מבקרים (בין שלושה לתשעה חודשים במצטבר בארץ), לצד הסטטוסים הקיימים של ישראלים יוצאים לטווח ארוך (תשעה חודשים ויותר במצטבר בחו"ל) וישראלים חוזרים (תשעה חודשים ויותר במצטבר בארץ). הסימטריות בין היוצאים לנכנסים מקילה את ההשוואתיות ושומרת מפני אפשרות של סיווג כפול באותה שנה. נוסף על כך, הקמת מאגר

ישראלים השוהים בחו"ל, מבוסס תנועות הגירה, מאפשר לדעת מי מהרשומים במרשם התושבים מתגורר בחו"ל בנקודת זמן מסוימת ובכך לחלק את הרשומים במרשם התושבים לשלוש קבוצות ראשיות: המתגוררים בארץ, המתגוררים בחו"ל והנפטרים. את שתי הקבוצות האחרונות יש להחסיר מהחישובים כאשר מחשבים את אומדני האוכלוסייה, בונים מדדים סטטיסטיים או דוגמים אוכלוסייה לסקרים או להסירים מקבצים מנהליים המתקבלים ממקורות מחוץ ללמ"ס מפני שאין הם משקפים את האוכלוסייה המתגוררת בארץ בנקודת הזמן המסוימת.

נוסף על כך, לסדרות הנתונים החדשות שנוצרו באמצעות המתודולוגיה החדשה פוטנציאל מחקרי גדול והן מהוות כר נרחב למחקרים דמוגרפיים, סוציולוגיים וכלכליים עתידיים, החל באפיון של היוצאים והחוזרים בתקופות שונות ובהשוואה לאירועים היסטוריים שהתרחשו בתקופות אלה, המשך באפשרות חקירה מבוססת נתונים רשמיים רצופים של ישראלים יוצאים לטווח קצר ושל ישראלים מבקרים, באפשרות לשילוב מאפייני השכלה הנאספים בלמ"ס עם נתוני ההגירה לביצוע מחקרים על "הגירת מוחות" או על דפוסי תעסוקה של הלומדים תחום לימוד או עיסוק מסוים, או מעקב רב-שנתי ורב-דורי אחר דפוסי הגירה מישראל, חקירת סוגי הגירה ייחודיים כמו הגירה של מי שמהגרים יותר מפעם אחת, וכלה בחקירת הגירה של צעירים או הגירה של פנסיונרים. כל אלה יתאפשרו עם המעבר ליישום רשמי של המתודולוגיה החדשה על אומדנים המופקים בלמ"ס. את יישום המתודולוגיה החדשה בנתונים הרשמיים של הלמ"ס מתכננים לעשות עם פרסום אומדני האוכלוסייה החדשים על בסיס מפקד האוכלוסין 2022.

רשימת מקורות

- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2023). הסברים (מטא דאטה) לנושא ישראלים בחו"ל. אתר הלמ"ס. [אוחזר מתוך https://shorturl.at/dlvX4](https://shorturl.at/dlvX4)
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2022). הודעה לתקשורת: יציאות וחזרות בשנת 2020 של ישראלים ששהו בחו"ל שנה ויותר ברציפות. אתר הלמ"ס. [אוחזר מתוך https://shorturl.at/bxZ35](https://shorturl.at/bxZ35)
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2014a). סיכום והמלצות של צוות בחינת תהליך הכנת רשימת "יורדים". הוגש לסמנכ"לית וראש אגף בכיר דמוגרפיה ומפקד בלמ"ס, בתאריך 29/09/2014.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2014b). מאפיינים דמוגרפיים של ישראלים יוצאים וחוזרים ששהו בחוץ לארץ יותר משנה ברציפות, 1996–2009. פרסום מס' 1558. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- כהן-קסטרו, א' (2020). פיתוח ויישום מתודולוגיה לאמידת הגירה בין-לאומית של ישראלים בלמ"ס. הוגש לוועדה לאישור קידום מקצועי בלמ"ס (טרם פורסם).
- סבח, מ' (2012). מאגר תושבים ישראלים בחו"ל. סדרת ניירות טכניים מס' 32. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שיפריס, ג' (2020). הגירה של ישראלים לחו"ל – שימוש בקובצי ביקורת הגבולות לחישוב זרמי ירידה. סדרת ניירות עבודה מס' 112. אוחר מתוך

<http://www.cbs.gov.il/he/publications/DocLib/pw/pw112/wp112.pdf>

United Nations (1998). Recommendations on Statistics of International Migration. Statistical Papers Series M, No. 58, rev. 1. Retrieved from https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_58rev1e.pdf.

תקצירים

פערים אתניים בהשכלה גבוהה ובהכנסה בקרב יהודים בני הדור השני והשלישי בישראל

ינון כהן, יצחק הברפלד, סיגל אלון, מירי אנדבלד, אורן הלר

המחקר משווה פערים בהשכלה אקדמית ובהכנסה מעבודה בין אשכנזים למזרחים בני הדור השני והשלישי בישראל. המחקר מסתמך על נתונים מנהליים של יותר ממיליון גברים ונשים בני 25–43 בשנת 2018, ועולה ממנו כי יתרון האשכנזים על מזרחים בהשכלה ובהכנסה בדור השני אינו קטן יותר בקרב בני הדור השלישי, ואף גדול יותר כאשר מדובר בהשכלה אקדמית, בעיקר בקרב גברים. עם זאת, בשני הדורות הפערים האתניים בהשכלה האקדמית קטנים יותר בקרב קבוצות הגיל הצעירות, והדבר מלמד על כך שהפער האשכנזי-מזרחי הצטמצם לאורך זמן, אם כי לא בין הדור השני לשלישי להגירה. באשר להכנסה מעבודה, בשני הדורות אשכנזים מרוויחים יותר ממזרחים, והפער הגולמי בהכנסות גדל עם הגיל ומגיע כמעט ל-20% בקרב גברים בני 43, השנתון המבוגר ביותר שנחקר. ברם, היתרון הגולמי האשכנזי נובע כולו מהיתרון האשכנזי בהשכלה אקדמית. כאשר ההשכלה האקדמית מפוקחת, הכנסתם של מזרחים אינה נמוכה מזו של אשכנזים, ובמקרים מסוימים אפילו גבוהה יותר מזו של אשכנזים בעלי תכונות מדידות זהות. בשני הדורות ההשכלה וההכנסה של בעלי מוצא אתני מעורב דומות לאלה של אשכנזים יותר מאשר לאלה של מזרחים.

מילות מפתח: פערים השכלתיים, פערי שכר, אתניות, ישראל, דור שני, דור שלישי

תהליכי הסתגלות משפחתיים בקרב עולים מחבר העמים: מחקר אורך

לודמילה רובינשטיין, יוליה מירסקי וורד סלונים-נבו

הגירה היא אירוע מרכזי בחייו של אדם, וכל תחומי חייו מושפעים ממנה. מחקר זה בדק תהליכים המתרחשים במשפחות שהיגרו מחבר העמים לישראל. הוא בוצע בשיטה איכותנית בין השנים 2001 ל-2008, וממצאיו מתבססים על ניתוח תוכן של 35 ראיונות עומק מובנים למחצה עם בני זוג משש משפחות, שנערכו על פני שבע שנים לאחר ההגירה. מהממצאים עלה כי בשנה הראשונה להגירה השתפרו היחסים בכל המשפחות והתאפיינו בתחושת לכידות ותקווה. אולם בין השנה השנייה לרביעית התחוללה תקופה סוערת של משברים וקונפליקטים. שני דפוסים עיקריים של תגובה למשבר נמצאו: דפוס של שמירה על המבנה המשפחתי הקיים, ודפוס של שינוי המבנה ויצירת מערכות משפחתיות חלופיות. במשפחות שהתפקידים והמעמד של בני המשפחה השתנו בקיצוניות לאחר ההגירה היה קשה יותר לשמור על האיזון המשפחתי. שבע שנים לאחר ההגירה הגיעו הן משפחות ששמרו על המבנה ההתחלתי והן אלו ששינו אותו לאיזון מחודש. גמישות של בני המשפחה היא שסייעה למערכת המשפחתית להתגבר על המשבר ולהסתגל למציאות המשתנה. המחקר עשוי לסייע לאנשי מקצוע בבניית התערבויות מותאמות לוותק בארץ ולמבנה המשפחה.

מילות מפתח: הגירה, הסתגלות, מחקר אורך, מחקר איכותני, מערכת משפחתית, חבר העמים

נטייה מינית ועמדות כלפי מהגרים במערב אירופה

אילן ג'מס הוגסטו ואנסטסיה גורודזייסקי

המאמר בוחן עמדות של לסביות, הומואים וביסקסואלים כלפי מהגרים (תפיסות איום) והגירה (התנגדות להגירה) כעמדות של חברי קבוצת מיעוט אחת (קבוצת חוץ בשל נטייה מינית) כלפי קבוצת מיעוט אחרת (קבוצת חוץ בשל ארץ לידה). הניתוח האמפירי מבוסס על נתוני הסקר האירופי החברתי במערב אירופה. מן הממצאים עולה כי לסביות, הומואים וביסקסואליים המתגוררים עם בני/ות זוגם מביעים עמדות חיוביות כלפי מהגרים והגירה יותר מאשר הטרוסקסואלים המתגוררים עם בני/ות זוגם. המאמר מפתח טענות בנוגע למנגנונים אפשריים מאחורי הקשר בין נטייה מינית ובין עמדות כלפי מהגרים והגירה ועולה ממנו כאמור כי תפיסות של אפליה קבוצתית (על רקע מיני) מתווכות את הקשר בין נטייה מינית לעמדות כלפי מהגרים והגירה. לעומת זאת, התחוויר מן המחקר כי תפקידה של אוריינטציה פוליטית כמנגנון העשוי להסביר את הקשר בין נטייה מינית ובין עמדות כלפי מהגרים והגירה הוא מינורי ביותר.

מילות מפתח: איום נתפס, אירופה, דעת קהל, התנגדות להגירה, נטייה מינית, עמדות כלפי מהגרים, שוליות תרבותית

"אנו עולים ושרים"? חבלי הקליטה של המשורר יעקב כהן**זאב מירון**

מהם הקשיים הייחודיים שאינטלקטואל מבוגר הבוחר להעתיק את מקום מגוריו לארץ חדשה נאלץ להתמודד עימם? מהי חויית ההתערות שלו בחברה הקולטת? מאמר זה דן בחבלי הקליטה של המשורר יעקב כהן בארץ ישראל המנדטורית ובעשור הראשון למדינה ומציג אותם כדוגמה לקשיים שעברו על מהגרים אינטלקטואלים מבוגרים בתקופה זו. כהן עלה לארץ בגיל 53 לאחר שביסס את מעמדו כמשורר מרכזי בתנועה הציונית. הוא נמנה עם מחיי השפה העברית, ובארץ זכה לקבלת פנים חמה ואומץ אל חיקה של מפלגת השלטון מפא"י. עם זאת, כתביו ומכתביו חושפים את קשיי המהגר המבוגר להתערות בתרבות הקולטת, ועולות מהם תחושות ניתוק וניכור כלפי הווי החיים הארץ-ישראלי, המקשות עליו להפוך לבשר מבשרה של החברה הקולטת.

מילות מפתח: יעקב כהן; עלייה; מפא"י; ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ

ישראל; הגירת מבוגרים

הגירה מפלשתינה לאמריקה: 1876–1945 – גורמי דחיפה

ג'מאל עדוי

המאמר שופך אור על מכלול גורמי "הדחיפה" ו"המסייעים" שהשפיעו על הגירתם של פלסטינים אל ארצות הברית משלהי המאה ה-19 ועד מלחמת העולם השנייה. מהגרים אלה התגוררו בעיקר באזור ירושלים ובעיירות הסמוכות לה (בית לחם, בית ג'אלא ורמאללה) וכן בנצרת ובצפת ובכפרים הסמוכים לה (אל-ג'ש [גוש חלב], פסוטה כפר יאסיף ועוד). הגירה זו התרחשה בגלל שני גורמים שפעלו בעת ובעונה אחת: אובדן מקורות תעסוקה ופרנסה ונטל המיסים הכבד. גורמים אלה דחפו פלאחים רבים להגר כדי לחפש אחר מקורות פרנסה ומחיה. ממצאי המחקר מראים כי שנת 1913–1914 הייתה שנת השיא בהגירה מפלשתינה. תחילה היגרו ממנה הצעירים שרצו ליצור לעצמם בסיס כלכלי בארצות הברית נוכח ההזדמנויות הכלכליות שם, ולאחר מכן יצאו בעקבותיהם משפחות רבות. נוסף על התמורות הכלכליות, המאמר דן גם בחשיבות של גורמים מסייעים להגירה כגון פעילות המיסיונרים האמריקנים הן במישור החינוכי והן במישור הדתי, שיצרה מודעות והקלה את הקליטה בארץ היעד, וכן בחשיבותה של התפתחות כלי השיט בשנים 1840–1920, שסייעה בהעברת מהגרים בביטחון ובמהירות ובמחירים סבירים. גורמים אלה היוו חלק חשוב בהאצת ההגירה הפלסטינית לארצות הברית.

מילות מפתח: הגירה, פלשתינה, אמריקה, פלאחים, גורמי דחיפה.

הגירה וסכיזופרניה: תמונת מצב בעולם ובישראל

יבגני קנייפל

מחקרים אפידמיולוגיים הבוחנים את הקשר בין הגירה לסכיזופרניה יכולים לתרום לאיתור גורמי סיכון חברתיים המעורבים בהתפרצות מחלות נפש קשות. מטרתו של מאמר זה לסקור את הספרות התאורטית והאמפירית העדכנית העוסקת בקשר בין הגירה לסכיזופרניה ולדון בה תוך כדי השוואה בין המצב במדינות מערביות שונות ובין המצב בישראל. סקירת ספרות נרטיבית משני העשורים האחרונים (2000–2020) בוצעה באמצעות חיפוש במאגרי המידע PubMed, PsycInfo ו-Google Scholar. בסקירה אותרו ונותחו 64 מאמרים העוסקים בקשר בין הגירה לסכיזופרניה בעולם ובישראל. מחקרים ממערב אירופה הראו שבני הדור הראשון והשני להגירה נמצאים בסיכון לפתח סכיזופרניה והפרעות פסיכוטיות אחרות פי 2–3 יותר מאשר האוכלוסייה המקומית. הסיכון היחסי עולה כאשר מדובר במהגרים ממדינות מתפתחות בעלי שונות פיזית ותרבותית מובחנת מילידי ארץ היעד. מחקרים מישראל מצאו שמהגרים נמצאים בסיכון גבוה לחלות בסכיזופרניה, אך הסיכון פוחת כאשר מדובר בבני הדור השני להגירה. מבין ההסברים התאורטיים המוצעים נראה כי הגישה של הדרה/תבוסה חברתית יכולה להסביר בצורה הטובה ביותר את הממצאים בישראל ובמדינות מערביות אחרות. על מעצבי מדיניות ההגירה והמטפלים במערך בריאות הנפש בישראל להיות ערים להשלכות של מצוקות חברתיות לאחר ההגירה על הסיכון לחלות בסכיזופרניה, במיוחד בקרב קבוצות מודרות כגון עולי אתיופיה. הגברת תמיכה חברתית ושיפור בהנגשת שירותי בריאות הנפש הם צעדים חיוניים לצמצום תופעה זו.

מילות מפתח: הגירה, סכיזופרניה, פסיכזה, הדרה/תבוסה חברתית, ישראל, מדינות מערביות

מתודולוגיה חדשה לאמידת הגירה בין-לאומית של ישראלים בלמ"ס

אילת כהן-קסטרו

הגירה בין-לאומית היא נדבך חשוב בסטטיסטיקה הלאומית של מרבית המדינות. במסגרת המשימות שמבצעת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (להלן הלמ"ס) יש חשיבות רבה להגדרה ולאמידה של אוכלוסיית הישראלים המהגרים בהכנת אומדני אוכלוסייה, בהגדרת אוכלוסיית מפקד האוכלוסין, ביצירת מסגרות דגימה של אוכלוסיות לסקרים השונים ובגריעה של ישראלים מהגרים מקבצים מנהליים. כמו כן, אוכלוסיית המהגרים מעוררת עניין ציבורי ואקדמי רב המתבטא בביקוש רב לנתונים ולמחקרים בנושא. כדי לעמוד במשימות הנדרשות ולשמור תוך כדי כך על איכות סטטיסטית גבוהה, על הלמ"ס לייצר אמידה מהימנה ואחידה של היקפי ההגירה הבין-לאומית של ישראלים. במטרה לשפר את הסטטיסטיקה הלאומית בנושא בהתאם לשינויים גלובליים בדפוסי ההגירה ולהתקדמות הטכנולוגית הוחלט בלמ"ס לעדכן את ההגדרות של הישראלים הכלולים בסטטיסטיקת ההגירה הבין-לאומית וכן לעדכן את תדירות הפקת הנתונים הללו לרמה חודשית. מאמר מתודולוגי זה מציג את הרקע ואת הסיבות לפיתוח המתודולוגיה החדשה לאמידת הגירה בין-לאומית של ישראלים, את ההגדרות החדשות, את מקורות המידע ואת מגבלות הנתונים והאומדנים השנתיים עצמם, ונערכת בו השוואה עם המתודולוגיה הנוכחית (טרם השינוי). נמצא כי אומדן הישראלים היוצאים מישראל לטווח ארוך בשנה מסוימת גבוה במתודולוגיה החדשה פי 2.4 בממוצע מאשר במתודולוגיה הנוכחית וכי אומדן הישראלים החוזרים גבוה במתודולוגיה החדשה פי 2.7 בממוצע מאשר אומדן החוזרים במתודולוגיה הנוכחית. כמו כן, מוצגים ההבדלים באומדני האוכלוסייה ובקצב גידולה שהוכנו לפי המתודולוגיה הנוכחית ולפי המתודולוגיה החדשה.

מילות מפתח: הגירה מישראל, הגירה בין-לאומית, ישראלים יוצאים, ישראלים חוזרים, דפוסי הגירה, מאזן הגירה בין-לאומית, מרכיבי גידול אוכלוסייה, למ"ס.

Abstracts**Ethnic Gaps in Higher Education and Earnings Among Second and Third Generation Jews in Israel****Yinon Cohen, Yitchak Haberfeld, Sigal Alon, Oren Heller and Miri Endeweld**

This paper compares ethnic gaps in socioeconomic characteristics between second and third generation Jewish immigrants in Israel. Using administrative data for over one million men and women, 25-43 years old in 2018, the results suggest that the well-documented educational and earnings advantages of Ashkenazim (Jews of European/American origin) over Mizrahim (Jews of Asian/African origin) in the second generation have not narrowed. Indeed, in the case of education, they are even greater in the third generation, especially among men. In both generations, however, ethnic gaps in rates of obtaining an academic degree are smaller among younger birth cohorts, suggesting that the Mizrahi-Ashkenazi gap may have narrowed over time, though not between the second and third generation. With respect to earnings, in both generations Ashkenazim earn more than Mizrahim; the unadjusted gap increases with age, reaching nearly 20% among men aged 43, the oldest age analyzed in this paper. However, this unadjusted earnings advantage for Ashkenazim is entirely due to their advantage in education. Once higher education is controlled for, the earnings of Mizrahim are not lower, and in some cases, are even slightly higher than that of demographically comparable Ashkenazim. Finally, in both generations, those of mixed ethnicity are more similar to Ashkenazim than to Mizrahim with respect to their education and earnings.

Keywords: Third-generation immigrants, educational gaps, earnings gaps, ethnicity, Israel, Second Generation

Family adjustment processes among immigrants from the Former Soviet Union: A longitudinal research

Ludmila Rubinstein, Julia Mirsky and Vered Slonim-Nevo

Immigration is a major life event that affects the lives of individuals and families. This article studies the processes that occur over time in families of immigrants from the Former Soviet Union in Israel. The research method is qualitative. The findings are based on a content analysis of 35 semi-structured in-depth interviews with spouses from six immigrant families. The interviews were conducted over seven years between 2001 and 2008, at four points in time. Data analysis reveals that in the first year, improvement occurred in the relationships between family members, but after two years, a stormy period of crises and conflicts began. Although all families experienced crises, they responded in two different ways: preserving the original structure of the family and changing this structure and creating an alternative family system. The findings suggest that family crises in immigration do not occur immediately, but rather between the second and fourth years after immigration. In families where the roles and status of family members change radically after immigration, it is harder to maintain the family balance. However, flexibility is a resilience factor. When the family system is flexible enough to change its role structure, it can successfully cope with crises and adjust. The study may improve the development and implementation of interventions with immigrant families by taking into account the time since their immigration and the nature of the family system.

Keywords: immigration, adjustment, longitudinal research, qualitative research, family system, former Soviet Union.

Sexual Orientation and Anti-Immigrant Sentiment in Western Europe**Ilan James Hogston and Anastasia Gorodzeisky**

This paper investigates the attitudes of LGB (lesbian, gay and bisexual) individuals towards immigrants (specifically, perceived threat from the presence of immigrants in a country) and immigration (specifically, opposition to immigration) as attitudes of a minority group - out-group in terms of sexual orientation, towards another minority group - out-group in terms of nativity status. Using ESS survey data, the empirical analysis demonstrates that partnered LGB individuals in Western Europe perceived lower levels of threat from the presence of immigrants in their countries and expressed lower levels of opposition to immigration than partnered heterosexual individuals. The study further develops arguments regarding possible mechanisms underwriting the association between sexual orientation and attitudes towards immigrants and immigration. The findings reveal that perceived group discrimination based on sexuality fully mediated the association between sexual orientation and attitudes towards immigrants and immigration. By contrast, political orientation only partially mediated this association.

Key words: anti-immigrant sentiment, perceived threat, opposition to immigration, public opinion, sexual orientation, cultural marginality theory, Europe.

The challenges of the poet Ya'akov Cahan during his immigration to Israel

Ze'ev Miron

What are the difficulties facing an elder intellectual who relocates to a new country? How does he experience the process of social and cultural assimilation? The present study deals with the hardships and challenges facing the poet Ya'akov Cahan during the British Mandate and the first decade of the State of Israel. His case is an example of the assimilation process that older intellectual immigrants of his time often encountered. Cahan arrived in Mandatory Israel at the age of 53, after being known in the Zionist movement in Europe as a poet. He fought to establish Hebrew as the national language, and after immigrating to Eretz-Israel was received warmly by the ruling political party, Mapai. However, Cahan's writings and personal letters reveal the difficulties facing an older immigrant in his efforts to assimilate into a new society and culture. Cahan's writings indicate his feelings of detachment and alienation from the receiving society's way of life. Obviously, these feelings made it difficult for him to become "sabara," a native Israeli, an integral part of the receiving society.

Keywords: Ya'akov Cahan; immigration; Mapai; Histadrut; General Organization of Workers in Israel; older immigrants

Palestinian Emigration to America, 1876–1945: The Push-Factor Effects**Gamal Adawi**

Emigration to the New World is not a new demographic phenomenon in the Middle East. By the end of the nineteenth century, people in the region, particularly, Christian Syrian-Lebanese and Palestinians, had already begun immigrating to the Americas. At the basis of this emigration from the region lies a combination of economic, demographic, social, and political push and pull factors. To date, this subject—the push factors of Palestinian emigration to the United States—has not been researched. By and large historians dealing with Syrian emigration during this period have not investigated the push factors promoting it. They have focused mainly on the emigres after their resettlement. Therefore, the goal of this article is to identify the factors that prompted those living in the mountainous areas around Jerusalem such as Bethlehem, Bet Jala, and Ramallah, as well as those in Nazareth, Safed, and the nearby villages of Al-Jish, Fassuta, and Kfar Yassif to emigrate abroad. The main findings of the study show that 1913-14 was the peak year for emigration from Palestine. Initially, it was young people who wanted to create an economic base for themselves in the United States who left, seeking America's economic opportunities. After that, many families followed them. There were a number of economic factors that together prompted this decision: the loss of sources of employment and income, the burden of the heavy taxes imposed by the Ottomans, and policies designed to incentivize peasant farmers to sell their land to major landowners. Other factors included the activity of American missionaries in the region in both the educational and religious fields that raised awareness about life in the United States. In addition, improvements in ships between 1840 and 1920 made travel easier, quicker, safer, and more affordable. Finally, the opening up of American consulates in the region and ticket agencies for steamships made it easier to obtain the necessary travel documents.

Keywords: Emigration, Palestine, America, fellahin, push factors.

Migration and Schizophrenia: A Review of Worldwide and Israeli Studies

Evgeny Knaifel

Epidemiological studies examining the association between migration and schizophrenia can provide important insights into the social risk factors involved in the onset of this severe mental illness. The aim of this article is to present a review of the literature examining the association between migration and schizophrenia and to compare findings from Israel and other Western countries. A narrative literature review from the last two decades (2000-2020) was conducted using the PubMed, PsycInfo and Google Scholar databases. During the review, 64 articles that examined the relationship between migration and schizophrenia worldwide and in Israel were found and analyzed. Findings from studies in Western Europe showed that first- and second-generation immigrants were two-to-three times more at risk of developing schizophrenia and other psychotic disorders than were native-born individuals. The risk was even higher among immigrants from developing countries with visible physical and cultural characteristics differentiating them from the native-born population. Studies conducted in Israel reported that first-generation immigrants had a higher risk of schizophrenia, but this risk decreased in second-generation immigrants. The social defeat/exclusion theory seems to best explain the association between migration and schizophrenia in Israel and other Western countries. Migration policy makers and mental health professionals should be aware of the impact of post-migration social adversities on the increased risk of schizophrenia in Israel, especially for excluded groups such as Ethiopian immigrants. Increased social support and better access to mental health services are essential steps towards minimizing the consequences of this phenomenon.

Keywords: immigration, schizophrenia, psychoses, social defeat/exclusion, Israel, Western countries

A New Methodology for Estimation of International Migration of Israelis at the ICBS

Eilat Cohen-Kastro

Statistics about international migration constitute a principal part of the national statistics of most countries. Important analyses carried out by Israel's Central Bureau of Statistics (ICBS) include the definition and estimation of the population of migrating Israelis. Using the results of these analyses the bureau can estimate the size of the population and identify its subgroups, create sampling frames of populations for various surveys, and remove the population of emigrating Israelis from administrative files. In addition, the subject of migrants attracts a great deal of public and academic attention, resulting in strong demand for data and research on the topic. In order to produce the required data while maintaining a high level of statistical quality, the ICBS must produce reliable estimates of Israelis' international migration. To accomplish this goal, it has updated the definitions and types of migration to be included in the international migration statistics. In addition, it has increased the frequency of producing the data to monthly estimates. This methodological essay presents the background and reasons that led to the development of the new methodology for estimating the international migration of Israelis, as well as the new definitions, the sources of data, the limitations of the data, and the resulting new estimates. The new and the current (pre-change) methodologies are compared and the differences between them are analyzed. The findings indicate that the estimates of long-term Israeli emigrants were 2.4 times higher on average and that of returning Israelis 2.7 times higher on average using the new methodology compared to the estimates using the current methodology. In addition, the differences resulting from using the two methodologies in the population estimates and population growth rate are analyzed.

Keywords: Israeli emigrants, international migration, outflow of Israelis, inflow of Israelis, patterns of migration, migration balance, population growth components, ICBS.

ביוגרפיות

ד"ר מירי אנדבלד היא מנהלת אגף מחקר כלכלי במנהל המחקר והתכנון בביטוח הלאומי. אחראית על דוח העוני והפערים החברתיים השנתי. מחקריה עוסקים בעוני ובאי-שוויון, בשוק העבודה, במוביליות ובאי-ביטחון תזונתי.

פרופ' סיגל אלון היא פרופסור לסוציולוגיה, מופקדת על הקתדרה לסוציולוגיה של ריבוד ואי-שוויון ע"ש זלמן וסימה וינברג וראש מכון ב. י. כהן למחקרי דעת קהל באוניברסיטת תל-אביב. מחקריה עוסקים בחשיפת הדינמיקה והתהליכים ההיסטוריים העומדים בבסיס אי-השוויון הסוציו-אקונומי, המגדרי והגזעי-אתני בשוק העבודה ובהשכלה גבוהה, ובמידה בה מדיניות ציבורית מצמצמת אי-שוויון זה.

פרופ' אנסטסיה גורודיסקי היא סוציולוגית, ראש התוכנית הבינלאומית לתואר שני בלימודי הגירה וחברת סגל בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל אביב. תחומי העניין המחקריים הנוכחיים שלה כוללים את עמדות הציבור כלפי מהגרים והגירה, הגירה גלובלית ואינטגרציה של מהגרים, סוציולוגיה השוואתית בין-לאומית ופוליטיקה של ידע.

פרופ' יצחק הברפלד הוא פרופסור אמריטוס ללימודי עבודה באוניברסיטת תל אביב. נושאי המחקר שלו כוללים הגירה כלכלית, פערי שכר בין קבוצות אוכלוסייה שונות, מערכות של יחסי עבודה והשפעתן על פערי שכר ואי-שוויון בהכנסות.

אילן ג'מס הוגסטון השלים M.A. בלימודי הגירה באוניברסיטת תל אביב לאחר לימודי אנתרופולוגיה באוניברסיטת דרום פלורידה. תחומי המחקר שלו כללו הגירה ומיניות, שילוב מהגרים בחברה וחוק ופליטות. כיום הוא משמש עובד מדינה עבור הממשל הפדרלי של ארצות הברית

ד"ר אורן הלר הוא סמנכ"ל מחקר של המכון למדיניות חברתית (SPI) באוניברסיטת וושינגטון בסנט לואיס ועמית מחקר פוסט-דוקטורט במכון. הוא בעל תואר שלישי בכלכלה מהאוניברסיטה העברית בירושלים ועד לאחרונה היה חוקר בכיר במחלקת המחקר של המוסד לביטוח לאומי בישראל.

אילת כהן-קסטרו היא בעלת תואר ראשון באנגלית ובסוציולוגיה ואנתרופולוגיה ותואר שני בסוציולוגיה, שניהם מהאוניברסיטה העברית בירושלים. כהן-קסטרו עובדת בתחום דמוגרפיה ואוכלוסייה בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובמסגרת זו מפיקה, מנתחת ומפרסמת סטטיסטיקה רשמית ומחקרים בנושאי עלייה והגירה בין-לאומית. נוסף על כך, היא שותפה בפיתוח ובעדכון של מערכות סטטיסטיות ומתודולוגיות לשיפור הסטטיסטיקה הדמוגרפית של ישראל.

פרופ' ינון כהן הוא פרופסור במחלקה לסוציולוגיה באוניברסיטת קולומביה. תחומי מחקרו הם שוקי עבודה, אי-שוויון כלכלי ואתני והגירה. פרסומיו האחרונים כוללים מחקרים על אי-שוויון בהטבות בארה"ב, על פוליטיקה מרחבית ודמוגרפית בישראל ועל אי-שוויון אתני בישראל.

זאב מירון הוא דוקטורנט במחלקה לתולדות ישראל באוניברסיטת בר-אילן החוקר את משנתו הפוליטית של המשורר והסופר יעקב כהן. מחקריו עוסקים בחינוך, בציונות ובמלחמת העולם השנייה. במהלך לימודיו זכה במלגת הלפרן וכן במלגת נויהאוז-טורקניץ, והוא מבקש להודות לקרן נויהאוז-טורקניץ על תמיכתה במחקר.

פרופ' יוליה מירסקי היא פרופסור מן המניין במחלקה לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בן-גוריון. עבודתה מתמקדת בהיבטים פסיכולוגיים של עלייה והגירה. היא השתתפה במספר מחקרים בינלאומיים ופרויקטים יישומיים בנושא, פרסמה ספרים ומאמרים רבים ומנחה תלמידי מוסמך ודוקטורט.

פרופ' ורד סלונים-נבו היא פרופסור (אמריטוס) לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בן-גוריון. היא חוקרת הגירה, פליטות ויחסים משפחתיים. מאמריה האחרונים בתחום פורסמו ב- *Refugee: Canada's Journal on Refugees* וב- *Journal of Refugees studies*.

ד"ר ג'מאל עדוי הוא מרצה במכללת סכנין – מכללה אקדמית להכשרת עובדי הוראה. עיקר עיסוקו במחקר הוא ההיסטוריה של ההגירה הפלסטינית לארצות הברית משלהי המאה ה-19 ועד מלחמת העולם השנייה, התרבות והמורשת הערבית, חינוך והמסיון בפלשתינה. מספריו שראו אור **הקוויקרים בפלשתינה: מפעלם החינוכי בשנים 1869–1948** (רסלינג, 2017), הנחשב לתרומה עיקרית לחקר המסיון בפלשתינה במאות ה-19 וה-20, **ההגירה מפלשתינה לאמריקה, 1869–1948** (אום אל-פחם, טופ פרנט, 2017) ו**ביתנו המשותף – בשביל שלום בית** (תל-אביב, שורשים תיעוד משפחתי, 2023).

ד"ר יבגני קנייפל הוא עובד סוציאלי, עמית מחקר במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין ופוסט-דוקטורנט במחלקה לבריאות הציבור באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. תחומי המחקר העיקריים שלו הם: ההשפעות החברתיות והבריאותיות של ההגירה, בני משפחה מטפלים, אוריינות בריאות הנפש וכשירות תרבותית בשירותי בריאות הנפש. נוסף על פעילותו האקדמית הוא משמש מדריך ויועץ בעמותת "איכות בשיקום", המפעילה שירותי טיפול ושיקום עבור מתמודדי נפש ובני משפחתם.

ד"ר לודמילה רובינשטיין היא מרצה בפקולטה לעבודה סוציאלית במכללה האקדמית אשקלון, עובדת סוציאלית ומטפלת משפחתית. תחומי המחקר שלה הם הגירה, יחסים משפחתיים, ילדים ונוער.

Bios

Dr. Gamal Adawi

Dr. Gamal Adawi completed his doctoral studies for his Ph.D. in 2001 at the University of Haifa. His thesis was: "*Quakers' Activity in Palestine, 1869-1948*". Dr. Gamal Adawi has taught at Kay College in Be'er Sheva, Israel. Currently, he is a lecturer at The College of Sakhnin, Academic College for Teacher Education. His main areas of research are the history of Palestinian immigration to the United States from the end of nineteenth century until World War II, and Arab civilization, culture and education. He has published books such as:- "The American Quakers' Educational Project in Palestine, 1869-1948". (Tel-Aviv: Resling, 2017), "'Al-Hijra al-Filastiniyya 'ila America (1876-1945)" (Palestinian Immigration to America, 1945-1876. (Umm al-Fahm: Top Print, 2017), and "Our Shared Home" (Tel-Aviv: Shorashim-Teud, 2023).

Prof. Sigal Alon

Prof. Sigal Alon is The Weinberg Chair in Sociology of Stratification and Inequality and the Head of The B. I. Cohen Inst. for Public Opinion Research at Tel Aviv University. Her main research interests include social stratification and mobility, the sociology of work and organizations, and the sociology of education.

Prof. Yinon Cohen

Prof. Yinon Cohen is Professor of Sociology and Yosef H. Yerushalmi Professor of Israel and Jewish Studies at Columbia University. His research focuses on labor markets, economic and ethnic inequality, and immigration. His recent publications, available at his webpage www.yinoncohen.com, include studies on inequality in fringe benefits in the US, Israel's territorial and demographic politics, and ethnic inequality in Israel.

Eilat Cohen-Kastro - M.A.

Eilat Cohen-Kastro has been employed in the Demographic and Population sector of Israel's Central Bureau of Statistics for the past twenty-five years. She produces, analyzes and publishes official statistics and research on the international migration of Israelis. In addition, she participates in developing and updating statistical systems and methodology to improve the demographic statistics of Israel. She holds a B.A. in English and Sociology and Anthropology and an M.A. in Sociology, both from the Hebrew University of Jerusalem.

Dr. Miri Endeweld

Dr. Miri Endeweld serves as the Director of the Economic Research Department in the Research and Planning Administration at the National Insurance Institute of Israel. She is responsible for the annual report on poverty and social gaps. Her research deals with poverty and inequality, the labor market, mobility and food insecurity.

Prof. Anastasia Gorodzeisky

Prof. Anastasia Gorodzeisky is a sociologist. She is the head of the international MA program in Migration Studies and a faculty member of the Department of Sociology and Anthropology at Tel Aviv University. Her current research interests comprise of public attitudes toward migrants and migration; global migration and immigrant integration; cross-national comparative sociology; and the politics of knowledge.

Prof. Yitchak Haberfeld

Prof. Yitchak Haberfeld is Professor Emeritus of Labor Studies at Tel Aviv University. His research areas include economic migration, group-based earnings differences, industrial relations systems and their impact on earnings differentials, and income inequality.

Dr. Oren Heller

Dr. Oren Heller is the research director, Israel, and Postdoctoral Research Associate at the Social Policy Institute (SPI) at Washington University in St. Louis. He holds a PhD in economics from the Hebrew University of Jerusalem and until recently served as a senior economic researcher in the research department of the National Insurance Institute in Israel.

Ilan James Hogston- M.A

Ilan James Hogston completed his M.A. in Migration Studies at Tel Aviv University with a background in Anthropology from the University of South Florida. His research interests include migration and sexuality; immigrant integration; and refugee law. He currently works as a civil servant for the U.S. federal government.

Dr. Evgeny Knaifel

Dr. Evgeny Knaifel is a social worker, research fellow at the Institute for Immigration and Social Integration, Ruppin Academic Center, and a post-doctorate fellow in the Department of Public Health at Ben-Gurion University of the Negev. His research interests include the social and health aspects of immigration, family caregivers, mental health literacy, and cultural competence in mental health services. In addition to his academic activity, he is a training

consultant at the Association for Excellence in Psychiatric Rehabilitation (AEPR), which provides rehabilitation services and care for people with mental illnesses and their families.

Zeev Miron- PhD student

Zeev Miron is a PhD student at Bar-Ilan University. His PhD thesis analyses the national doctrine of Ya'akov Cahan. He has an undergraduate degree in humanities and social sciences, and received his M.A. degree Summa cum Laude. He has published several studies in the fields of education, Zionism and the Second World War. During his studies he received an award for his publications from the President and the Dean of the School of Graduate Studies at Bar-Ilan University. He has also received the Halpern scholarship and the Neuhaus-Turkenitz scholarship. He wishes to thank the Neuhaus-Turkenitz Foundation for its support of his research.

Prof. Julia Mirsky

Prof. Julia Mirsky is Full Professor in the Department of Social Work at Ben-Gurion University of the Negev, Israel. Her scientific work focuses on the psychological aspects of migration. She has been involved in international research and practice projects, published extensively on this subject, and supervises numerous M.A. and Ph.D. students.

Dr. Ludmila Rubinstein

Dr. Ludmila Rubinstein holds a Ph.D. from Ben-Gurion University. She is a lecturer in the Faculty of Social Work at Ashkelon Academic College. She is also a social worker and family therapist. Her research interests include immigration, family relations, children and adolescents.

Prof. Vered Slonim-Nevo

Prof. Vered Slonim-Nevo is Professor (Emeritus) of Social Work in the Spitzer Department of Social Work at Ben-Gurion University of the Negev. Her research agenda in recent decades focuses on immigration, refugee studies, and family relations among ethnic minorities.

